

BLEIBURG
i Križni put 1945.

Nakladnik:
SAVEZ ANTIFAŠISTIČKIH BORACA
I ANTIFAŠISTA REPUBLIKE
HRVATSKE, ZAGREB

Sunakladnik:
MULTIGRAF MARKETING d.o.o.
ZAGREB

Za nakladnika:
Dr. sc. Vesna Čulinović-Konstantinović

Uredništvo:
Juraj Hrženjak, dipl. iur., glavni urednik
Krešimir Piškulić, dipl. oec.
akademik Petar Strčić

Recenzenti:
prof. dr. sc. Darko Dukovski
akademik Hodimir Sirotković

Prevoditelji:
Andrej Smodlaka, prof. - engleski
Nenad Popović, prof. - njemački
Dr. sc. Tihomira Mršić - francuski i talijanski

Lektor i korektor:
Zrnka Novak, prof.

Grafički i tehnički urednik:
Alfred Pal

Grafički suradnik:
Katarina Belanović

Priprema i tisak:
Multigraf Marketing d.o.o.
Zagreb, 2007.

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu
Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu
pod brojem 636285.

ISBN 978-953-98594-7-1

S A D R Ź A J

Proslov

Juraj Hrženjak, *dipl. iur.*
UZ ZBORNIK BLEIBURG I KRIŽNI PUT 1945. 5

Rasprave i članci

Akademik Petar Strčić
ČEMU DANAS NEDOUMICE OKO
BLEIBURGA I KRIŽNOGA PUTA 9

Prof. dr. sc. Ivo Goldstein
POVIJESNE OKOLNOSTI BLEIBURGA
I KRIŽNOGA PUTA 31

Prof. dr. sc. Ivo Josipović
ODGOVORNOST ZA RATNE ZLOČINE
NAKON II. SVJETSKOG RATA 38

Danijel Ivin, *profesor*
SMISAO BLEIBURGA 42

Prof. dr. sc. Branko Dubravica
KAKO BLEIBURŠKE DOGAĐAJE POSTAVITI
U PROSTORNI I VREMENSKI OKVIR? 47

Mr. sc. Ivan Fumić
UZROCI I POSLJEDICE BLEIBURGA 1945. GODINE . . 59

Doc. dr. sc. Tvrtko Jakovina
VELIKA TROJICA, NOVJ I POJ I VOJSKA NDH 1945. . 69

Dr. sc. Igor Graovac
PITANJA POSLIJERATNIH ŽRTAVA I
STRADALNIKA U HRVATSKOJ POSLIJE
DRUGOG SVJETSKOG RATA 74

Dr. sc. Tomislav Badovinac
ZLOČIN NAD ZLOČINCIMA 78

Andrea Roknić, *profesor*
VRELA I LITERATURA - BLEIBURG
I KRIŽNI PUT 85

Svjedočanstva

Marija Kudeljnjak-Jasić
NEŽELJENA SJEĆANJA 88

Nedat Sulejmanpasić
OD SARAJEVA DO BLEIBURGA I POVRATAK 91

Damir Kundić
TRUHLI: PODIGLI NAM SPOMENIK, A MI ŽIVI . . . 95

Iz rasprave na Okruglom stolu

Dr. sc. Slavko Komar 96

Fabijan Trgo, *vojni historičar*. 97

Dr. sc. Dušan Dragosavac 97

Rade Bulat 98

Čedo Borčić 99

Dr. sc. Đuro Zatezalo 99

Juraj Hrženjak, *dipl. iur.*
ZAVRŠNA RIJEČ 100

INDEKS IMENA 104

PREGLED KRATICA 107

BLEIBURG i Križni put 1945.

Zbornik radova
sa znanstvenoga skupa, Zagreb 12. travnja 2006.

ZAGREB, 2007.

Povlačenje hrvatske vojske i civila u svibnju 1945. Crtež iz knjige H. Matkovića: *Povijest NDH*.

P R O S L O V

JURAJ HRŽENJAK, dipl. iur.

Sudac Ustavnog suda SRH u mirovini
Zagreb

UZ ZBORNIK "BLEIBURG I KRIŽNI PUT 1945."

Stručni članak

Ključne riječi: Bleiburg, Križni put, tragedija, fašizam, okupacija, znanstveno-stručni skup, antifašizam, NDH kvislinška tvorevina, ustaše, fašistička vojska, partizani, NOV.

Sažetak

Temu "Bleiburg" i "Križni put" obrađuju pretežno u političke svrhe njihovi preživjeli sudionici u emigraciji od 1945. a u domovini od 1990. na dalje. Na antifašističkoj strani prvi put se toj temi posvećuje pozornost 2006. godine, ali ne na politički već znanstveni način. Naime, Savjet antifašista Republike Hrvatske, 12. travnja 2006. u Zagrebu je organizirao znanstveno-stručni skup "Bleiburg i Križni put 1945." Osnovni razlog održavanju znanstvenoga skupa je nastojanje Savjeta antifašista i Saveza antifašističkih boraca Republike Hrvatske da utvrde znanstveno, dakle objektivno, što više činjenica i podataka o tragediji koja je na završetku II. svjetskoga rata zadesila dio zarobljene vojske NDH i civila, te tako dođe do što jasnije znanstvene spoznaje o tim tragičnim danima za znatan broj ljudi.

Povijesna tema poznata pod pojmom *Bleiburg i Križni put*, ili *Marš smrti*, neprekidno je aktualna u publicistici od vremena nastanka njezina sadržaja godine 1945., ali je redovito tretirana i obrađivana uglavnom samo od njezinih preživjelih sudionika i od njima bliskih autora u hrvatskoj emigraciji do 90-tih godina XX. stoljeća, a tek poslije u domovini. Dio autora se te tragedije značajnoga broja ljudi sjećao s dostojnim i dostojanstvenim pijetetom, ali znatno veći dio publicista i autora samo iz političkih razloga. Prvi put su toj temi 2006. godine širu pozornost posvetili antifašisti, dakle, pripadnici one skupine za koju se u prvoj grupi autora smatra da je pripadala suprotnoj zaraćenoj strani. Ali, antifašisti svoju pozornost nisu usmjerili jednostrano te isključivo politički, već znanstveno i stručno. Savjet antifašista Hrvatske tako je 12. travnja 2006. god. organizirao znanstvenostručni skup - Okrugli stol na temu "Bleiburg i Križni put 1945". Pripreme te sama organizacija skupa tekle su duže vrijeme, uz konzultacije s većim brojem profesionalnih povjesničara i stručnjaka. Organizacijski odbor činili su: Juraj Hrženjak, predsjednik Savjeta antifašista Republike Hrvatske, Krešimir Piškulić, predsjednik Saveza antifašističkih boraca Republike Hrvatske i akademik Petar Strčić, znanstveni savjetnik i upravitelj Arhiva HAZU, u miru, koji je zatim bio i predsjedavajući radnoga tijela spomenutoga

JURAJ HRŽENJAK, dipl. iur.

A judge of the Constitutional
court of SRH, retired
Zagreb

PROLOGUE IN ADDITION TO THE ANTHOLOGY "BLEIBURG AND WAY OF THE CROSS IN 1945."

Article Professional

Key words: Bleiburg, Way of the Cross, tragedy, fascism, occupation, scientific-professional meeting, antifascism, NDH - quisling creation, Ustasas, fascist army, partisans, NOV.

Summary

The themes "Bleiburg" and "Way of the Cross" have been analyzed mostly for political purposes by their survived participants in the emigration from 1945, and in the homeland from 1990 onwards. On the antifascist side this theme got its attention for the first time in 2006, not politically, but scientifically. Namely, Coalition of antifascists of Republic of Croatia, on April 12, 2006, in Zagreb, organized a scientific-professional meeting "Bleiburg and Way of the Cross in 1945". The main reason for this scientific meeting to be held is an effort of Council of antifascists and Alliance of antifascist soldiers of Republic of Croatia to establish scientifically, therefore objectively, as many facts and data as possible about the tragedy which, at the end of WWII, befell a part of the captured army of NDH and civilians, so as to reach a more explicit scientific understandings about these tragic days for a considerable number of people.

JURAJ HRŽENJAK, juriste

Juge du Tribunal constitutionnel de la République
socialiste de Croatie (à la retraite), Zagreb

PROLOGUE AU RECUEIL DES TRAVAUX SUR "BLEIBURG ET KRIŽNI PUT 1945"

Article professionnel

Paroles-clés: Bleiburg, Križni put (Calvaire), tragédie, fascisme, occupation, symposium, antifascisme, NDH - création des quisling, ustascia, armée fasciste, partisans, armée de libération nationale.

Résumé

Le thème de "Bleiburg" et de "Križni put" ("Calvario") est élaboré, en premier lieu pour des motifs politiques, depuis 1945 par les participants de Bleiburg et de Križni put (Calvaire) survivants en émigration, et depuis 1990 par les participants survivants en Croatie. La partie antifasciste pour la première fois prête attention à ce thème en 2006, mais d'une manière scientifique, et non pas politique. Le Conseil antifasciste de la République de Croatie le 12 avril 2006 organise à Zagreb un symposium sur "Bleiburg et Križni put 1945", le motif principal en étant l'intention du Conseil antifasciste et de celui des combattants antifascistes de la République de Croatie d'établir d'une manière scientifique, donc objective, la plupart des faits et des données portant sur la tragédie qui a frappé à la fin de la Deuxième guerre mondiale une partie de l'armée de l'Etat Indépendant de Croatie et des civils faits prisonniers, pour nous porter ainsi vers la connaissance scientifique la plus claire que possible de ces jours tragiques pour un nombre considérable de personnes.

JURAJ HRŽENJAK, dipl. iur.
Richter (i. R.) des Verfassungsgerichte
der ehemaligen Sozialistischen
Bundesrepublik Kroatien
Zagreb

BEGLEITWORT ZUM SAMMELBAND "BLEIBURG UND KREUZWEG 1945"

Fachbeitrag

Key Words: Bleiburg, Kreuzweg, Tragödie, Faschismus, Okkupation, wissenschaftliche Tagung, Antifaschismus, NDH-Quislingsgebilde, Ustaschas, faschistische Streitkräfte, Partisanen, Volksbefreiungsarmee

Zusammenfassung

Das Thema Bleiburg und Kreuzweg wird seit 1945 in der Emigration, ab 1990 in der Heimat von überlebenden Beteiligten zu politischen Zielen genutzt. Dem wird von antifaschistischer Seite erst seit dem Jahre 2006 Aufmerksamkeit gewidmet, keine politische sondern vom wissenschaftlichen Standpunkt. Folgentlich veranstaltete der antifaschistische Rat der Republik Kroatien am 12. April 2007 in Zagreb die Tagung "Bleiburg und der Kreuzweg 1945". Grundanlass ist das Bestreben des Antifaschistischen Rates und des Bundes der

skupa. To je prvi put da se antifašisti Republike Hrvatske javljaju na ovu temu čiji je sadržaj poznat po tragediji.

Priopćenja na znanstvenome skupu podnijeli su sljedeći priopćitelji: akademik Petar Strčić, prof. dr. sc. Ivo Goldstein, prof. dr. sc. Ivo Josipović, doc. dr. sc. Tvrtko Jakovina, prof. dr. sc. Branko Dubravica, Danijel Ivin, prof., mr. sc. Ivan Fumić, dr. sc. Igor Graovac, dr. sc. Tomislav Badovinac i Andrea Roknić, prof.

Autori, znanstvenici i stručnjaci u Republici Hrvatskoj, prišli su ovoj temi s punom odgovornošću i rekli svoje mišljenje o događajima u tom nesumnjivo bolnom vremenu. Svoja su saznanja dali na temelju rezultata istraživanja i proučavanja svojih i drugih naših i stranih povjesničara i istraživača kao i na temelju objavljene i neobjavljene povijesne i memoarske građe. Dakako, konzultirali su i radove iz opće publicistike.

Nakon priopćenja znanstvenika i stručnjaka, u Zborniku koji čitatelji imaju u rukama, priloženi su uz ostalo i izvodi iz rasprave. Uz priopćenja daju se sažeci na engleskom, francuskom, njemačkom i talijanskom jeziku, te izbor iz bibliografije.

Autori izlaganja na Okruglom stolu ne pretendiraju na to da je istina o kojoj govore cjelovita, konačna i apsolutna, jer apsolutnu istinu povijesna znanost ne priznaje. Oni iznose rezultate istraživanja i proučavanja, pa i novu spoznaju o tim tragičnim povijesnim događanjima koja se nerijetko zloupotrebljava u aktualne političke svrhe.

Razloga za organiziranje skupa bilo je više.

Prvo, antifašistički borci, vojnici i drugi sudionici NOP-a i NOR-a te antifašisti Republike Hrvatske općenito smatraju da je krajnje vrijeme da se o završetku II. svjetskoga rata u Hrvatskoj i, s tim u vezi, o slomu nacifašističke kvislinške vojske i stradanjima civila na *Križnome putu ili Marsu smrti* na povratku puta kroz Sloveniju i druge krajeve tadašnje Jugoslavije, pristupi na znanstveni način i time objektivno prikaže što više činjenica, jer je samo tako moguće doći do objektivne spoznaje o tim događanjima- ma kakva ona bila. Jedino se činjenicama može osigurati svim žrtvama dužni pijetet, a živima putokaz u ljudskiju budućnost. To je bio osnovni razlog održavanju Okruglog stola-znanstvenog skupa na temu "*Bleiburg i Križni put 1945.*"

Drugo, pripremajući znanstvenostručni skup namjera organizatora nije bila zaniijekati, niti opravdavati zločine, niti braniti one koji su ih počinili; nije bila namjera niti pripisati zločine jednoj nacionalnoj ili rasnoj skupini, kao što to neki čine. Namjera je bila kao i dužnost da se na naučno utemeljenoj i stručnoj osnovi učini sve što je moguće i potrebno kako bi se došlo do jasnije znanstvene spoznaje i o svim drugim, pa i onim najtežim pitanjima naše novije povijesti, ali i da se podsjeti na poznate i novim spoznajama dokumentirane činjenice. A te su, primjerice, sljedeće:

- Antifašistička, poznata općenito samo kao partizanska, borba za slobodu od više okupatora Hrvatske, te vraćanje u sastav domovine oduzetih hrvatskih krajeva poslije 1918. godine, bila je u najvitalnijem interesu hrvatskoga naroda i svih hrvatskih građana;
- Hrvatska Komunistička partija i njezini pripadnici hrabro i nesebično

su se borili za ideale slobode, bili su primjerom u toj borbi na tadašnjem jugoslavenskom prostoru, pa i izvan njega, a razmjerno svome broju, najviše su i ginuli;

- Antifašističkim borbama i Savezu antifašističkih boraca Hrvatske ne može se pripisivati neprijateljstvo prema Hrvatskoj zato što su se u II. svjetskome ratu borili i protiv hrvatskoga fašizma;
- Manji dio neobaviještenoga hrvatskoga naroda dočekaio je NDH kao višestoljetno ostvarenje nacionalnog sna;
- NDH se, međutim, odmah po formiranju pokazala samo kao kvislinška tvorevina nacifašista s njihovom poznatom praksom;
- Ustaški voditelji NDH su do kraja rata ostali privrženi nacifašističkim okupatorima i da bi sebe spasili, u bijeg su povelili velik broj vojnika i drugih aktivnih suradnika NDH, ali i mnogo civila, kako bi se neprimjetno izgubili u toj masi bjegunaca;
- Zajedno s ustašama bježali su i njihovi saveznici srpski i crnogorski četnici, slovenski bjelogardisti i vojnici okupatorovog III. Reicha;
- Dio njih je odbijao predaju jugoslavenskim pobjednicima, nastojeći se predati anglo-američkim snagama, odnosno antifašističkim zapadnim saveznicima, te se borio protiv JA i poslije službenog završetka II. svjetskog rata;
- Zapadni saveznici jugoslavenskih antifašista su zarobljene na raznim stranama Europe vraćali svojim saveznicima, pa tako i jugoslaven-skim;
- U redovima pobjedničkih jugoslavenskih antifašista potkraj rata oživjele su staljinističke skupine koje su počele primjenjivati poznatu drakonsku represiju iz staljinističkoga SSSR-a;
- Protivno izričitim, odavno poznatim naredbama, čak osobnim naredbama maršala Tita, započela je tragedija koja se u nesređenim poratnim prilikama nastavila i dalje pa je smrtonosno stradao velik broj i nevinih ljudi;
- Zločini počinjeni na *Križnome putu ili Marsu smrti* ne mogu se pripisivati svim hrvatskim antifašističkim borbama, vojnicima NOV i PO Hrvatske, sudionicima NOP-a, NOR-a, te članovima KPH, iako su te zločine počinili pojedinci i skupine iz njihovih redova;
- Niti jedan narod, npr., ni njemački, ni talijanski, srpski... pa tako ni hrvatski, ne može se proglašavati zločinačkim ili genocidnim zbog postojanja NDH ili NOR-a, ma koliko on iznjedrio takvih zločinačkih grupa ili pojedinaca.

Treće, hrvatski nacionalistički pisci, povjesničari i "povjesničari", publicisti, političari i agitatori su tisućama stranica knjiga i članaka, te javnim istupima, naročito poslije 1990. god., pokušali NOP i NOB od 1941. do 1945. godine i njezine antifašističke vojnike i suradnike prikazati hrvatskim neprijateljima, zato što su se borili protiv svih okupatora i njihovih kvislinga, hrvatskih, srpskih i drugih. Istodobno veličaju NDH, njezina poglavnik dr. Antu Pavelića i druge ustaške voditelje, u svijetu poznate kao zločince. (Dvojicu vođa, npr. upravo je Zapad kao zločince izručio, i to jednoga, Artukovića, SRH u okviru SFRJ, a drugoga, Sakića, Republici Hrvatskoj.) Napokon, u tekstu Ustava nezavisne i suverene Republike Hrvatske piše da je Republika

antifaschistischen Kämpfer der Republik Kroatien, eine objektive wissenschaftliche Klarlegung der Tatsachen und Geschehnisse der Tragödie, welche am Ende des Zweiten Weltkrieges die in Gefangenschaft geratene Teile der flüchtenden NDH-Streitkräfte und die sie begleitenden Zivilbevölkerung erreilte.

•

JURAJ HRŽENJAK, giurista
Giudice della Corte costituzionale della
Repubblica socialista di Croazia a riposo, Zagabria

PROLUSIONE ALLA MISCELLANEA "BLEIBURG E KRIŽNI PUT 1945"

Articolo professionale

Parole-chiavi: Bleiburg, Križni put (Calvario), tragedia, fascismo, occupazione, convegno, antifascismo, NDH - crazione dei quisling, ustascia, armata fascista, partigiani, armata della liberazione popolare.

Riassunto

Il tema di "Bleiburg" e di "Križni put" ("Calvario") elaborano, principalmente per motivi politici, i partecipanti di Bleiburg e di Križni put (Calvario) sopravvissuti nell'emigrazione dal 1945, e quelli in patria dal 1990 in poi. La parte antifascista per la prima volta concentra l'attenzione su quel tema nel 2006, ma in una maniera scientifica, e non politica. Il Consiglio antifascista della Repubblica di Croazia il 12 aprile 2006 organizza a Zagabria un convegno sul "Bleiburg e Križni put 1945", la ragione principale essendone l'intenzione del Consiglio antifascista, ma anche di quello dei combattenti antifascisti della Repubblica di Croazia, d'accertare scientificamente, dunque in maniera oggettiva, i fatti ed i dati, numerosi quanto più possibile, sulla tragedia che alla fine della Seconda guerra mondiale ha colpito una parte dell'armata dello Stato Indipendente di Croazia e dei civili fatti prigionieri, per portarci verso una conoscenza scientifica, chiara quanto più possibile, di questi giorni tragici per un numero considerevole di persone.

sljednica antifašističke, pobjedničke ZAVNOH-ovske Hrvatske, a ne NDH

Četvrto, sva dosadašnja istraživanja i znanstvene spoznaje kao i rezultati znanstvenoga skupa i sadržaj ovoga zbornika, jesu potvrda činjenice da su pravi krivci za stradanje vojske i civila NDH upravo oni koje autori iz hrvatske emigracije veličaju kao ustaško vodstvo. Njih su slijepo slijedili, a ovi su ih doveli do Bleiburga i pobjegli. U novije vrijeme, poslije povratka u domovinu, to su uvidjeli i tako počinju pisati i pojedinci iz dotadašnje proendehaške emigracije.

Peto, tragedija za građane Hrvatske i hrvatski narod, ne ulazeći u daljnju povijest, ne počinje s *Bleiburgom* i *Križnim putem* 1945. nego 1941. godine,

kad su Hrvatsku okupirale fašističke države, kad su okupatori uspostavili ustašku NDH i kad je ustaška vlast, u skladu s nacifašističkim genocidnim propisima poubijala na desetine tisuća hrvatskih građana od 1941. do 1945. godine. S tih križnih putova nije bilo povratka. Križni putovi za velik broj staraca, žena i djece bila su bježanja pred okupatorskim i ustaško-četničkim ofenzivama na teritorije koje su držale jedinice NOV-e i PO Hrvatske.

Nadamo se da će sadržaj ovoga zbornika biti poučan za sadašnje i buduće naraštaje Hrvatske, za sve Hrvate općenito, ali i za druge u svijetu te će takve tragedije nastojati izbjeći.

R A S P R A V E I Č L A N C I

Akademik **PETAR STRČIĆ**

redoviti član Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti
znanstveni i arhivski savjetnik, upravitelj Arhiva HAZU u miru
Zagreb, Republika Hrvatska

ČEMU DANAS NEDOUMICE OKO BLEIBURGA I KRIŽNOGA PUTA

S užim izborom 346 knjiga i zbornika

Prethodno priopćenje

Ključne riječi: Nacifašistička poražena ND Hrvatska, antifašistička pobjednička DF/FNR Jugoslavija / NR Hrvatska, *Bleiburg*, *Križni put*, godina 1945, nedoumice danas, zločinci, nevini, ratni i poratni zločin.

Sažetak

U dijelu Hrvatske, Bosne i Hercegovine nacistički je Berlin Nezavisnu Državu Hrvatsku (NDH) od ustaša dao proglasiti u travnju 1941., kada je okupirao i razbio Kraljevinu Jugoslaviju; fašistički je Rim, pak, doveo njezino vodstvo. NDH je pod kontrolom okupatora i slijedi njihovu politiku, pa i onu o istrebljivanju Židova i Roma. U međuvremenu antifašistički Narodnooslobodilački pokret (NOP) u antiokupatorskome i antikvislinškome Narodnooslobodilačkom ratu (NOP) pod vodstvom KPH (u okviru KPJ) formira Federalnu Hrvatsku na cijelome prostoru Hrvatske, u okviru Demokratske Federalne Jugoslavije, članice svjetske pobjedničke antifašističke koalicije. U njoj, u II. svjetskom ratu te do raspada SFR Jugoslavije 1990.191., NDH je zlikovačka tvorevina nacifašista, s genocidnom i sl. praksom. Za NDH i njezinu poslijeratnu emigraciju ta je FH zlikovačka tvorevina KPJ. Nakon povratka dijela te emigracije, njihovo stajalište postaje dominantno u Republici Hrvatskoj, iako je u Ustavu upisano da je RH sljednica FH. Kao zločin napose se ističu tragična zbivanja 1945. godine. Naime, posljednjih dana II. sv. r. državno vodstvo NDH povlači sa sobom dio vojske i civila te nastoji pobjeći na antifašistički Zapad; ovaj ih odbija primiti. Uži vrh NDH ipak se uspijeva prebaciti, a ostale prepušta sudbini. Dio vodstva pobjedničke vojske i civilnih tijela ubrzano lome otpor, pa i na surov način, suprotno pravnim propisima i drugim običajima, te naredbama svojega vrha, pa i samo-ga J. Broza Tita, vrhovnoga vojnog i političkog voditelja. U emigraciji je stvoren kult tzv. nevinih, mučenika, tj. stvoren je kult zločina i "zločina" struktura pobjedničke Jugoslavije, pa i Hrvatske u posljednjim danima II. sv. r. i u poraću, poznatih pod pojmovima "Bleiburg" (Austrija), "Križni put", i "Marševi smrti" (Jugoslavija, tako i Hrvatska). Autor na pitanje o tim nedoumicama danas, u vezi sa zločinima i "zločinima" pobjednika 1945. odgovara na temelju uvida u vrela te u brojnu literaturu, od koje navodi izbor 346 korištenih knjiga i zbornika.

Vojno i politički veoma slabu Kraljevinu Jugoslaviju u nekoliko je dana (od 6. IV. 1941. na dalje) razbio nacistički Velikonjemački Reich, zajedno s Kraljevinom Italijom i Mađarskom; koje su sebi prisvojile i pojedina područja Hrvatske.

Nastojeći što prije uvesti mir - zbog skoroga napada na daleko važniji SSSR - na dijelu razvalina Kr. Jugoslavije, Reich je 10. IV. u Zagrebu dao proglasiti svoju Nezavisnu Državu Hrvatsku (NDH) te na njezino čelo doveo ustaše. Nji-

PETAR STRČIĆ, a member of academy
regular member of Croatian Academy of
Arts and Sciences (HAZU)
Scientific and archive counsellor,
the head of records department of HAZU,
retired, Zagreb, Republic of Croatia

WHY DILEMMAS ABOUT BLEIBURG AND THE WAY OF THE CROSS

with a short list of 346 books and anthologies

Preliminary Communication

Key words: defeated Nazifascist NDH (Independent State of Croatia), victorious antifascist DF/FNR Yugoslavia, NR Croatia, *Bleiburg*, *the Way of the Cross*, year of 1945, dilemmas today, criminals, the innocent, war and postwar crime.

Summary

In one part of Croatia, Bosnia and Herzegovina, Nazi Berlin declared an Independent State of Croatia (NDH) of Ustasas in April 1941, when it occupied and crushed Kingdom of Yugoslavia; fascist Rome, on the other hand, brought its leadership. NDH, under the control of the occupiers, followed their politics, even the one about the extermination of the Jews and Romanys. Meanwhile, the antifascist National-liberating movement (NOP) in an anti-occupying and anti-quisling National-liberation war (NOB), under the leadership of KPH (in the framework of KPJ) formed Federal Croatia on the whole area of Croatia in the framework of Democratic Federal Yugoslavia, a member of world victorious antifascist coalition. In it, during World War II, and till the collapse of SFR Yugoslavia in 1990/91, NDH was a criminal creation of Nazifascists, with genocidal and similar practices. For NDH and its post-war emigration, this FH was a criminal creation of KPJ. After the return of a part of this emigration, their viewpoint became predominant in Republic of Croatia, although it is written in the Constitution that RH is the successor of FH. The tragic events of 1945 are particularly stressed as a

crime. Namely, in the last days of World War II, the state leadership of NDH brought with themselves parts of armies and civilians and tried to escape to the antifascist West; they refused to admit them. The top of leadership of NDH, nevertheless, succeeded to get across and let the others surrender to their destiny. A part of leadership of the victorious army and civil bodies hurriedly broke the resistance, even in a harsh way, contrary to legal regulations and other conventions, through the orders of their top leadership, and J. Broz Tito himself, the supreme military and political leader. Only the cult of the innocent, martyrs, was created in the emigration, that is, the cult of crime and "crime" of the structures of victorious Yugoslavia was created, even in Croatia in the last days of World War II and in the post-war era, known as terms "Bleiburg" (Austria), "the Way of the Cross", and "Marches of death" (Yugoslavia, as well as Croatia). The author, to the question about these dilemmas today, in connection with crimes and "crimes" of the winner in 1945, answers on the basis of an insight in the sources and numerous literature, from which he lists a selection of (only) 346 books and anthologies that were used.

PETAR STRČIĆ,
membre de l'Accademie Croate des sciences et des beaux arts, Conseiller scientifique et archiviste, directeur de archives HAZU à la retraite, Zagreb République de Croatie

POURQUOI AUJOURD'HUI LES DOUTES AU SUJET DE BLEIBURG ET DE KRIŽNI PUT

avec un choix restreint de 346 livres
et recueils de travaux

Communication preliminaire

Paroles-clés: Etat Indépendent de Croatie, nazifasciste, DF/FNR Jugoslavija, NR Hrvatska, Bleiburg, Križni put, 1945, doutes d'aujourd'hui, criminels, innocents, crimes de guerre et d'après-guerre

Résumé

Dans une partie de la Croatie et de la Bosnie-Herzégovine, le Berlin nazi, après avoir occupé et brisé le Royaume de Yougoslavie, en avril 1941 a fait proclamer par les oustachi l'Etat Indépendent de Croatie (NDH); cependant, la Rome fasciste a conduit

hova velikohrvatska nacionalistička organizacija osnovana je 1929, a 30-tih godina glavna skupina uzdržavana je u fašističkoj Italiji. NDH slijedi nacifašističku praksu, npr., istrebljenje Židova i Roma, ali udara i na one Srbe, Hrvate i druge koji joj pružaju otpor. Pod vodstvom Komunističke partije Hrvatske (KPH), u okviru KP Jugoslavije, taj otpor prerasta u Narodnooslobodilački rat (NOR) protiv okupatora i kvislinga, hrvatsko/ustaških i srpsko/četničkih. NOR Hrvatske uskoro je najsnažniji na jugoslavenskom prostoru, a NOR Jugoslavije treći, samostalni antifašistički vojni front u Evropi. NDH odmah postaje marginalni dio nacifašističke Osovine te su okupatori primorani preuzeti neposrednu ili direktnu kontrolu.

U okviru NOR-a uskoro nastaju društvene i političke promjene, u skladu s marksizmom, a ponegdje i sa staljinizmom. Stvoreno je niz oslobođenih prostora, a posvuda i nova vlast (narodnooslobodilački odbori; NOO). Hrvatska postaje federalna jedinica Federalne Republike Jugoslavije u nastajanju, koju konačno priznaju i antifašističke sile. U 1944. započinje u NOP-u jačanje staljinističke opcije.

U ostacima vlasti NDH vlada kaos. Uoči sloma nacifašističke Osovine 1945., dio ustaškoga vrha NDH na čelu s vođom, poglavnikom dr. A. Pavelićem (sa znatnim materijalnim sredstvima) pripremio je svoj spas na Zapadu, pa i tako da je pokrenuo u bijeg veći broj vojnika NDH i civila. Pridružio se i dio srpskih, crnogorskih i drugih četnika (do tada neprijatelja NDH), slovenskih bjelogardista, vojnika Reicha itd.; u toj masi sklonio se dio vrha NDH kao i znatan broj zločinaca.

U bijegu, u općem kaosu, od dijela vrha NDH napuštena se masa bjegunaca u Sloveniji i Austriji sudarila s bugarskom i sovjetskom (ukrajinskom) antiosovinskom vojskom, s Narodnooslobodilačkom vojskom i partizanskim odredima (NOVPO) Slovenije, a sustizana je i od drugih nadolazećih jugoslavenskih snaga NOVPO, odnosno Jugoslavenske armije (JA). Opkoljena je i zarobljena Reichova velika vojna (balkanska) Grupacija E, te znatan broj kvislinga, ali su pojedine skupine vojnika NDH i drugih pružale otpor i poslije kapitulacije Reicha (9. V.). Konačno, posljednji se dio predao 15. V. u *Bleiburgu* (Pliberku) u Koruškoj Austriji, opkoljen od britanske i jugoslavenske vojske. Na temelju dogovora SAD, SSSR-a i Velike Britanije još iz 1943, Britanci su uglavnom zarobljenike predavali Jugoslavenima, jer su bili priznati saveznici.

U međuvremenu, sada i dalje pojedini oficiri JA i pripadnici civilnih tijela djeluju samovoljno; to čine mahom u skladu sa staljinističkom opcijom represije u suprotnosti s već uobičajenim međunarodnim ratnim i poratnim pravnim običajima, pa i ratnim i poratnim naredbama i odlukama civilnih i vojnih vlasti nove Jugoslavije, pa čak i vojnoga i političkog vođe J. Broza Tita. Tako dozvoljavaju ili naređuju ubijanje ili smrtonosno stradavanje znatnoga broja zarobljenika, među njima i vojnika i civila NDH. To se nastavlja i u vrijeme provođenja zarobljenika Slovenijom i Hrvatskom prema Srbiji i drugim krajevima Jugoslavije (*Križni put, Marš smrti*).

Uskoro, u poratnoj pro-endehaškoj emigraciji na Zapadu izrasta kult *Bleiburga* i *Marsa smrti*, kao simbol mučeništva samo Hrvata, s naglaskom na apsolutnoj nevinosti svih bjegunaca i na apsolutnom zločinstvu svih pobjednika. Britanski redovni sud to nije prihvatio, a jugoslavenski pobjednici za optužbe nisu marili do 1990. godine, ističući da se radi samo o zločincima.

Državne i dio političkih, vjerskih, kulturnih i drugih struktura Republike Hrvatske - priznata je od međunarodne zajednice u početku 90-ih godina XX. st. na razvalinama SFR Jugoslavije - tada prihvaćaju stajalište pro-endehaških emigranata čiji se dio vratio u domovinu i od tada slobodno djeluje.

U FR/NR/SR Hrvatskoj te ostaloj FNR/SFR Jugoslaviji, od 1945. do njena raspada 1990. godine, malo se govorilo i pisalo o tim događanjima, uglavnom ih tretirajući kao opravdan odnos prema kvislinškim zločincima i njihovim pomagačima. U inozemstvu (do 90-ih) i u Hrvatskoj (poslije 90-ih godina XX. st.) održano je više međunarodnih znanstvenih, stručnih i drugih skupova, te objavljena opsežna literatura, na hrvatskome i na stranim jezicima, koja listom sve zatečene u pojmu *Bleiburg* smatra nevinim žrtvama.

U proteklih 65 godina, dakle, od 10. IV. 1941. do danas, u listopadu 2006, u hrvatskoj pa tako i u jugoslavenskoj politici i u povijesnoj publicistici, no, znatno manje u znanstvenoj i stručnoj historiografiji, među najvažnija pitanja o Hrvatskoj

uopće u povijesti, ulazi ono o njezinoj sudbini u II. svjetskom ratu. Pri tome, očito se do sada nije s uspjehom odgovorilo na nekoliko bitnih pitanja, pa se ona stalno ponavljaju. Dakle, kao da je danas osnovno u potrazi za odgovorima još uvijek sadržaj tek četiri upita: 1. što je to i čiji je NOR, 2. što je to i čija je NDH, 3. ima li i ukoliko ih ima - zašto i kojega su intenziteta ustaški i "komunistički" zločini, 4. *Bleiburg i Križni put* - jesu li to i ako jesu, kakav je to povijesni i pravni zločin? Te: zbog čega politizacija i nedoumice danas oko *Bleiburga i Križnog puta* iz 1945. godine, dakle, iz razdoblja koje je već povijest?

Autorov prilog prošireno je uvodno priopćenje na znanstveno-stručnom skupu u Zagrebu o tim tragičnim povijesnim zbivanjima koga su 12. IV. 2006. prvi put organizirali hrvatski pripadnici opće svjetske koalicije antifašističkih pobjednika.

1.

O povijesnim zbivanjima u 1945. godini, koji su poznati pod njemačkim nazivom *Bleiburg*, a ne i kao slovenski *Pliberk* u austrijskoj Koruškoj, te *Križni put* (povremeno i *Mars smrti*, *Marševi smrti*) od Austrije i Slovenije preko Hrvatske do Srbije i drugdje po Jugoslaviji, postoji znatan broj vrela i opsežna literatura, na hrvatskome i na stranim jezicima. O tome je bilo govora i na više međunarodnih i drugih znanstvenih i stručnih skupova, u Hrvatskoj i u inozemstvu, sa sadržajima koji jedan i drugi povijesni pojam decidirano kvalificiraju kao komunistički zločin pobjednika, tj. zločin antifašističkih jugoslavenskih vojnih i civilnih tijela.

Prvi znanstvenostručni skup koji su organizirali hrvatski antifašisti i antifašistički pobjednici u NOR-u, odnosno poštovatelji tekovina opće planetarne pobjede 1945. god. nad nacifašističkom Osovinom i njezinim kvislinzima u Evropi i saveznicima u Aziji, održan je u Zagrebu (tek) 12. travnja 2006. godine; realizirao ga je Savjet antifašista Republike Hrvatske. Ovaj je tekst, koji čitatelj ima u rukama, pripremljen tako da je njegov sažetak (8 kartica) pročitao kao uvodno priopćenje na tome skupu i sada proširen u opsežniji članak te dopunjen popisom užega izbora literature.

S obzirom na to da, iako su i *Bleiburg i Križni put* već dio povijesti i k tome još dobro poznati, ali budući da se od protivnika NOR-a njihovi zaista tragični sadržaji stalno aktualiziraju i o njima postoje suprotstavljena mišljenja, (u struktura NDH - do devedesetih godina 20. st. samo u emigraciji, a poslije i u Republici Hrvatskoj), kao uvodničar na spomenutom zagrebačkom skupu odgovaram u uvodnome sažetku ove radnje na spomenuta četiri pitanja, iako se njihov sadržaj, opet namjerno ponavljam, može učiniti svakome imalo obrazovanijem čovjeku čudnim: čemu odgovori kad njih odavno znamo? No, kad se ta pitanja stalno i danas postavljaju - je li svi baš sve zaista i znaju o događajima 1945. god. poznatima pod inače veoma poznatim pojmovima *Bleiburg i Križni put*?

2.

Pitanje: što je to i čiji je NOR - zaista su općepoznati i pitanje i odgovor zato na njega ne treba nikakvo opsežnije reagiranje, pa dajem samo najnužniji prikaz, i to samo kao uvod.

Činjenice su, naime, odavno utvrđene i potvrđene: vojska u politički, gospodarski i vojno marginalnoj Kraljevini Jugoslaviji - doslovce - u trenu je poražena od agresorskih, vojnih snaga nacifašističke Osovine u travnju 1941. godine (rat je započeo 6. IV.). Taj država odmah i kapitulirala (17. IV.); njezin kralj, vlada itd. su emigrirali, te se država isto tako odmah i raspala; rascjepkana je u više cjelina; a ti su prostori pod kontrolom ili u punoj vlasti okupatora.

Mjestimično se pojavio otpor okupatorima i njihovu nasilju, a taj otpor odmah je kanalizirala jedino KPJ, u njoj i njezin dio KPH, pozivajući na ustanak sve željne slobode (formalno je vrh KPJ pozvao na oružani ustanak u lipnju 1941., ali u stvarnosti otpor već traje, a o tome govori proglas CK KPJ članovima KPJ već 15. travnja 1941. godine, da će komunisti i radnička klasa *ustrajati do konačne ... narodne borbe protiv osvajača*. Otpor se zaista pretvorio u općenarodni ustanak i Hrvata i drugih naroda i narodnosti, a u Hrvatskoj protiv okupatorskoga nacističkog Velikonjemačkog (III.) Reicha, fašističke Kraljevine Italije (savojs-

au pouvoir ses dirigeants. L'État Indépendant de Croatie se trouve sous contrôle des occupants et suit leur politique, même celle de l'extermination des Juifs et des Romes.

Cependant, le Mouvement antifasciste de la libération nationale (NOP), dans une guerre de la libération nationale contre les occupants et contre les quisling (NOR), sous la direction du Parti communiste de la Croatie - KPH - (se trouvant dans le cadre du Parti communiste de la Yougoslavie - KPJ), constitue la Croatie Fédérale sur le territoire entier de la Croatie, et dans les limites de la République Démocratique Fédérative de Yougoslavie, membre de la victorieuse coalition mondiale antifasciste.

Pendant la Deuxième guerre mondiale et jusqu'à la fin de la dissolution de la République Socialiste Fédérative de Yougoslavie en 1990/91, la Croatie Fédérale considère l'État Indépendant de Croatie comme une construction nazifasciste et criminelle pratiquant le génocide. Pour l'État Indépendant de Croatie et pour son émigration d'après-guerre la Croatie Fédérale est une construction criminelle du Parti communiste de la Yougoslavie. Après le rapatriement d'une partie de cette émigration, son point de vue commence à dominer dans la République de Croatie, malgré que celle-ci, selon la Constitution, soit le successeur de la Croatie Fédérale. On met en relief les crimes des événements tragiques de 1945. Pendant les derniers jours de la Deuxième guerre mondiale, le gouvernement de l'État Indépendant de Croatie tire après soi une partie de l'armée et des civils cherchant à fuir à l'Occident antifasciste, mais celui-ci refuse de les recevoir. Cependant, un nombre restreint des dirigeants de l'État Indépendant de Croatie réussit à s'enfuir, laissant les autres à leur destin. Une partie de l'armée victorieuse et des corps civils sont pressés à rompre leur résistance, même d'une façon brutale, contrairement aux normes de la loi et à d'autres usages, aux ordres de leurs autorités et de J. Broz Tito lui-même, leur commandant en chef et dirigeant politique. Dans l'émigration se crée un culte des innocents et des martyrs, c'est-à-dire un culte des crimes et des "crimes" des structures de la victorieuse Yougoslavie, même de la Croatie des derniers jours de la Deuxième guerre mondiale et de l'après-guerre,

connus sous les notions de "Bleiburg" (Autriche), du "Calvaire" (Križni put) et des "Marches de la mort" (Yougoslavie, Croatie). À ces questions sur les doutes au sujet des crimes et des "crimes" des vainqueurs en 1945, l'auteur répond sur le vu des sources et de la nombreuse littérature, dont il cite un choix de 346 livres (seulement) et recueils de travaux utilisés.

•

PETAR STRČIĆ, ordentliches Mitglied der Kroatisehn Akademie der Wissenschaften und Künste
Wissenschafts- und Archivrat, Leiter des Archivs der Kroatisehn Akademie der Wissenschaften und Künste (in R.),
Zagreb, Republik Kroatien

WARUM DIE HEUTIGEN ZWEIFEL ÜBER BLEIBURG UND DEN KREUZWEG

(Mit einer engeren Auswahl von 346
Büchern und Sammelbänden)

Vorschau-Mitteilung

Key Word: Nazifaschistische besiegte Nezavisna Država Hrvatska, antifaschistische siegreiche Demokratische Föderative/Föderative Volksrepublik Jugoslawien, Volksrepublik Kroatien, Bleiburg, Križni put, das Jahr 1945, Zweifel heute, Verbrechen, Unschuldige, Kriegsverbrechen und Nachkriegsverbrechen

Zusammenfassung

In einem Teil Kroatiens, Bosniens und Herzegowinas liess das nazistische Berlin durch die Ustaschas im April 1941 den Unabhängigen Staat Kroatien (NDH) ausrufen, nachdem es das Königreich Jugoslawien besetzt und zerschlagen hatte; das faschistische Rom setzte seine Führung ein. Inzwischen hat die Volksbefreiungsbewegung (NOP) im Rahmen des gegen die Besatzung und Quislinge gerichteten Volksbefreiungskampf (NOB) unter der Führung der Kommunistischen Partei Kroatiens (als Teil der Kommunistischen Partei Jugoslawiens) auf dem gesamten Gebiet Kroatiens das Föderale Kroatien gebildet, im Rahmen des Demokratischen Föderalen Jugoslawiens, das Mitglied der siegreichen antifaschistischen Koalition war. Es sah, während des Zweiten Weltkrieges bis zu seinem Zusammenbruch 1990/1991, die NDH als ein verbrecherisches Gebilde der Nazifaschisten. Für die NDH und seine Nachkriegsemigration war dieses Föderale Kroatien ein verbrech-

skoga "Drugog Rimskog Carstva") i pronacističke Mađarske; taj je otpor otpočeka bio antifašistički i slobodarski. Postupno je prerastao i u široki NOP s NOR-om, u kojem su aktivno sudjelovali pripadnici svih slojeva i svih struktura tadašnjega društva te pripadnici svih narodnosti i etničkih grupa. Pored zapadnoga - angloameričkoga, i istočnoga - sovjetskoga, bio je to treći samostalni front u Evropi. No, voditelj NOR-a, a to je bila KPJ, u Hrvatskoj KPH, razvili su i takav široki NOP koji je odmah, u 1941. god. započeo i temeljite promjene vlasti, stvarajući zasebne NOO-e; njih se do 1943. god. razvilo toliko da je bilo moguće osnivanje i središnjega tijela, Antifašističkoga vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ), na čelu s Hrvatom dr. Ivanom Ribarom, a i u Hrvatskoj bilo je moguće osnivanje i njezina vrhovnoga Zemaljskoga antifašističkoga vijeća narodnoga oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH), na čelu sa već i ranije znamenitim književnikom Vladimirom Nazorom, koji nije bio član KPH, iako je napustio privilegirani odnos u NDH u Zagrebu i otišao na ratom zahvaćeno područje (zajedno s isto tako znamenitim hrvatskim književnikom Ivanom Goranom Kovačićem, koga su, međutim, uhvatili i ubili srpski četnici).

I još nešto, kapitalno važno: zahvaljujući samo i tek NOP-u, prvi put u povijesti hrvatskoga naroda općenito u otporu okupatoru sjedinjeni su s onom Hrvatskom - koja se općenito od "vijekas nacija", od XIX. st. smatra maticom Hrvatskom - pojedini njezini, stoljećima otuđeni dijelovi, izrazito hrvatski; to su, npr., Istra, grad Zadar (nisu bili ni spomenuti 1941. god. u Rimskim ugovorima između fašističke Italije i NDH, kojim su Rimu potvrđena i druga već okupirana hrvatska područja).

Vodeća uloga u tome NOR-u i NOP-u pripala je u Hrvatskoj KPH, sa snažnim, uglednim i sposobnim ličnostima, *listom Hrvatima*. Do 1944. god. NOR u Hrvatskoj i NOP općenito postao je najrazvijeniji i najsnažniji na jugoslavenskom prostoru. No, u toj godini više se počela osjećati sve silovitija staljinistička opcija u KPJ, pa tako i u KPH, do tada uglavnom slaba i manje primjetna.

Sve su to činjenice, a odavno su poznate preko objavljenih vrela ili neobjavljenih izvora, no svima lako dostupnih, te preko sadržaja brojne literature na hrvatskome i na stranim jezicima. Ipak, čini se da mnogima u Hrvatskoj neke činjenice (čak i najobičnije) nisu poznate, pa zbog neupućenih čitatelja i ovoga članka - pretpostavljam manjega broja - i kasnije ću još govoriti o sadržaju ove točke, u više navrata ju pojašnjavajući i dopunjujući.

3.

Svi smo mi, pristalice ili protivnici NDH i NOR-a, desetljećima navikavani na postojanje dva veoma polarizirana, međusobno oštro suprotstavljena stajališta, potkrijepljena brojnom literaturom na jednoj i drugoj protivničkoj strani o temama *Bleiburg* i *Križni put*. Zanimljivo je pri tome da - iako postoji pravo obilje vrela, čiji su dijelovi čak i objavljeni, a drugi su lako dostupni, najčešće se zbivanja interpretiraju s dubokim opterećenjem ideologija; dakle, iznose se zapravo politička stajališta interpretatora, a ne - u prvome redu - provjerene znanstvene i stručne činjenice, pa tako i znanstveno interpretirana s povijesnoga, pravnoga, nacionalnoga - rodoljubnoga i domoljubnog te drugoga stajališta. Osim toga, na obje strane, napose u ustaškoj i u dijelu druge hrvatske poratne, emigrantske strane, radije se koriste memoarski radovi. No, iako su i ovi materijali građa u pomoćnim povijesnim znanostima, ipak su izvori drugoga reda, ali, dakako, mogu se koristiti, osobito ukoliko nema primarnih vrela. A nas suhoparne historiografe, i k tome još pripadnike "Skole Jaroslava Sidaka", u načelu rijetko se s pažnjom sluša na ionako slabo posjećenima znanstvenim i stručnim skupovima, a još manje čita u zbornicima i časopisima koji su i uobičajeno male tiraže, pa sam bio zahvalan inicijatorima spomenutoga savjetovanja na časti, ali i na hrabrosti, što su upravo mene odabrali za predsjednika Organizacijskog odbora i za uvodničara na prvome antifašističkom znanstveno - stručnome skupu u Hrvatskoj o tom pitanju, iako su znali da se neću povinovati niti jednoj političkoj opciji. Naravno, nije došla ni u pitanje puna znanstvena i stručna sloboda izlaganja i uvodničara i ostalih priopćitelja, već afirmiranih u znanosti i struci. No, time su pozvali i dali povjerenje i krčkome bodulu koji ima "osobitu prednost" pred svima hrvatskim i drugim istraživačima: niti jedan trenutak nije bio podanik NDH i njezina poglavnika dr.

Ante Pavelića, već - od 1941. do 1943. godine - podanik je Njegova Carskog i Kraljevskoga Veličanstva Vittoria Emanuela III., vladara Savojske Imperije: Etiopije, Libije, Italije, Albanije, Crne Gore, dijelova Hrvatske itd.; a od 1943. do 1945. god. autor ove radnje podanik je Führera Velikonjemačkog Trećega Reicha, Adolfa Hitlera. Obojica su - uz Benita Mussolinija, fašističkoga ducea Kr. Italije i Talijanske Socijalne Republike (tzv. Republike Salo) - bili dobri, dugogodišnji Pavelićevi zaštitnici, mentori i šefovi.

Ovo nije šala, pa makar bila i veoma gorkoga sadržaja, jer odmah treba podcrtati riječi *Bleiburg* i *Križni put*. Naime, te riječi nisu samo simbol već se tu radi o kraju jednoga zločinačkoga sustava, ali zaista se radi i o tragediji, te o zločinu u ratu i miru, pa ga stradalnici *Križnoga puta* kadikad s pravom nazivaju i *Marš smrti*.

Govor nije ovdje, međutim, o tome kako je povijesno-tehnički učinjena ta tragedija, niti o njezinu pravno-povijesnome aspektu, iako su i to veoma važne stvari, ali nisu ni u drugim slučajevima u prvome planu povjesničarevih zanimanja; a osim toga, autor nije pravnik. Ovdje je govor o povijesnome kontekstu tih povijesnih događanja te o tome - zašto je došlo do tragedije i tko je u povijesti povijesno odgovoran za nju. Dakako, da ostane napose i velikom poukom idućim naraštajima, našim nasljednicima, jednostavno: *u tom smislu ne smijete ponavljati povijest!* Osim, toga, do sada pa i danas daju se kontradiktorni odgovori, iako postoje vrela, te izazivaju i neposredno podstiču dvije suprotstavljene tenzije i to veoma oštro.

4.

Sve arhivalije, hrvatske i strane, govore daje u veoma velikoj brzini, u travnju 1941. god. velikonjemački Treći Reich formirao Nezavisnu Državu Hrvatsku od dijela Hrvatske, Bosne, Hercegovine i Srbije, kako bi - doslovce - odmah nakon svoga veoma uspješnog i brzog razbijanja Kr. Jugoslavije ustanovio mir na njezinom teritoriju; doduše, to brzo razbijanje Karađorđevićeve monarhije bilo je i za očekivati kad se ima na umu njezina apsolutna politička i gospodarska, a time i vojna marginalnost. Dakle, do toga brzoga razbijanja te rascjepkavanja države došlo je bez vojne, političke i gospodarske potrebe, jer u prvome, drugome i trećemu slučaju ta je država općenito bila veoma slabašna i marginalne vrijednosti. Do njezina brzoga razbijanja došlo je, međutim, samo zato, jer to je osobno htio Führer; naime, on se veoma "naljutio", u skladu sa svojom duševnom bolešću zbog nasilne promjene kraljevske vlade u Beogradu, a time i zbog poništenja ugovora Berlin-Beograd, u čijem je sklapanju i osobno sudjelovao. Zbog te sujete bolesnika koji je apsolutni gospodar Reicha, veliki njemački antistrateški i anti-taktički planovi naglo su morali biti prekinuti, a usporene i konkretne, veoma duge pripreme za tada zaista bitnu akciju Reicha, za njegovo proširenje rata sada na drugu stranu Europe, ovaj put na Istok, na SSSR. Stoga je preplašeni i unezvjereni vojni vrh Reicha nastojao brzo udovoljiti bolesnomu, osvetoljubivome i moćnome Hitleru, ali i ostati pri svojim namjerama, i to tako da u razbijenoj Jugoslaviji - doslovce - odmah uspostavi mir kako bi vojsku vratio mirnome hodu na putu prema bitnome cilju, prema osvajanju SSSR-a. (Nije se uspjelo, jer se ipak zakašnilo zbog rata protiv Kr. Jugoslavije).

U toj trci i velikoj stisci s vremenom, njemačkom okupatoru nije uspjelo dr. Vladka Mačeka, stvarnoga lidera u dotadašnjoj Banovini Hrvatskoj (jedinoj gotovo etnoautonomnoj pokrajini u Kr. Jugoslaviji, od 1939. do 1941. godine) i jednoga od vodećih političara općenito u Kraljevini Jugoslaviji, dobiti za čelnika njemačke kvislinške države u Hrvatskoj, koja bi održavala mir u korist Berlina. Naime, dr. Maček bio je antifašist i vjerovao je u pobjedu demokratskoga Zapada. U strašnoj hitnji, u ta svega četiri dana (!), netko se u Reichu sjetio da u njih postoji njemačka grupa "nekih" ustaša. No, ne htijući sukob ni među tri postojeće ustaške skupine, u želji da se i one složno brinu o miru, Berlin je naredio: NDH proglasiti 10. travnja u ime formalnoga šefa osnovne tri skupine ustaša, koje su uglavnom boravile u Njemačkoj, Italiji i Mađarskoj. Bio je to dr. Ante Pavelić, štićenik Rima.

Dr. A. Pavelić bio je odvjetnik koji je u 20-im godinama bio slabo poznati političar u Kr. Jugoslaviji i poslanik u kraljevskome Karađorđevićevu velikosrpskom parlamentu u Beogradu. S nekoliko pristalica 1929. god. osnovao je

erisches Gebilde der KPJ. Nach der Rückkehr eines Teils dieser Emigration wurde ihre Sichtweise in der Republik Kroatien dominant, obgleich in der Verfassung festgeschrieben worden war, sie sei der Nachfolgestaat des Föderalen Kroatiens. Als Verbrechen werden die tragischen Ereignisse im Jahre 1945 besonders hervorgehoben. In den letzten Tagen des Zweiten Weltkrieges zog die Staatsführung NDH einen Teil der Streitkräfte und der Zivilbevölkerung mit sich und versuchte, in den antifaschistischen Westen zu fliehen: dieser weigert sich, sie aufzunehmen. Der engeren Führung der NDH gelingt es trotzdem sich abzusetzen, die Anderen überlässt sie ihrem Schicksal. Ein Teil der Führung und der Zivilorgane der siegreichen Armee brechen den Widerstand rasch und sogar auf brutale Weise, unter Missachtung von Rechtsvorschriften und anderer Gepflogenheiten, ja auch den Befehlen ihrer Spitze und Josip Broz Titos selbst, des Oberbefehlhabers und politischen Führers. In der Emigration wurde ein Kult der nur Unschuldigen, der Märtyrer geschaffen, bzw. der Kult des Verbrechens und des "Verbrechens" seitens der Strukturen des siegreichen Jugoslawiens, ja auch Kroatiens in den letzten Tagen des Zweiten Weltkrieges und im Nachkrieg, was als die Begriffe "Bleiburg" (Österreich), "Kreuzweg" und "Todesmärsche" (Jugoslawien ebenso wie Kroatien) bekannt wurde. Die Frage bezüglich dieser Zweifel heute, auch der Verbrechen und "Verbrechen" der Sieger von 1945, beantwortet der Autor auf der Grundlage der Einsicht in die Quellen und die reichhaltige Literatur, von der er (nur) die Auswahl von 346 konsultierten Büchern und Sammelbänden anführt.

PETAR STRČIĆ, *accademico*
membro di HAZU,

consigliere scientifico e archivista direttore
dell' Archivio di HAZU a riposo
Zagabria, Repubblica di Croazia

PERCHÈ (OGGI) SORGONO I DUBBI INTORNO A BLEIBURG E KRIŽNI PUT

(Con una scelta ristretta di
346 libri e raccolte di saggi)

Comunicazione preliminare

Parole chiavi: Stato Indipendente di Croazia, nazifascista, DF/FNR Jugoslavia, NR Hrvatska, Bleiburg, Križni put, 1945, dubbi d'oggi, criminali, innocenti, crimine di guerra, crimine di dopoguerra

Riassunto

In una parte di Croazia e di Bosnia-Erzegovina, il Berlin nazista, dopo aver occupato e spezzato il Regno di Jugoslavia, nel aprile del 1941 ha fatto proclamare dagli ustascia lo Stato Indipendente di Croazia (NDH); invece la Roma fascista ha condotto al potere il suo governo. Lo Stato indipendente di Croazia si trova sotto controllo degli occupatori e segue la loro politica, anche quella dello sterminio degli Ebrei e dei Romi.

Nel frattempo, il Movimento antifascista di liberazione popolare (NOP) in una guerra di liberazione popolare contro gli occupatori e contro i quisling (NOR), sotto la guida del Partito comunista di Croazia (KPH), trovandosi nell'ambito del Partito comunista di Jugoslavia (KPJ), costituisce la Croazia Federale sull'intero territorio di Croazia, nell'ambito della Repubblica Democrazia Federativa di Jugoslavia, membro della vittoriosa coalizione mondiale antifascista. Nella Seconda guerra mondiale, e fino alla dissoluzione della Repubblica Socialista Federativa di Jugoslavia nel 1990/91, nella Croazia Federale lo Stato Indipendente di Croazia è considerato una creazione nazifascista scellerata con pratiche genocide e similari. Per lo Stato Indipendente di Croazia e la sua emigrazione postbellica, la Croazia Federale è una creazione scellerata del Partito comunista di Jugoslavia. Dopo il rimpatrio di una parte di questa emigrazione, il suo punto di vista diventa dominante nella Repubblica di Croazia, sebbene, secondo la Costituzione, la Repubblica di Croazia succeda la Croazia Federale. Si fanno risaltare i crimini degli avvenimenti tragici del 1945. Negli ultimi giorni della Seconda guerra mondiale, il governo dello Stato Indipendente di Croazia trae con sé una parte dell'esercito e dei civili cercando di fuggire all'occidente antifascista, ma quello si rifiuta di riceverli. Invece, il vertice ristretto dello Stato Indipendente di Croazia riesce pure a trasferirsi, lasciando gli altri al loro destino. Una parte dell'esercito vittorioso e dei corpi civili acceleratamente rompe la resistenza, anche in modo brutale, contrariamente alle norme della legge e ad altre usanze, agli ordini delle loro autorità, dello stesso J. Broz Tito, comandante in capo e dirigente politico.

Nell'emigrazione è creato un culto degli innocenti e dei martiri, cioè è

velikohrvatsku nacionalističku organizaciju ustaša, prebjegao u inozemstvo i 30-ih godina - sa svojim dijelom ustaša - živio u fašističkoj Savojskoj Imperiji, te bio njezin dugogodišnji štićenik i materijalno uzdržavan od nje; dakako, prihvatio je nacifašističku ideologiju i praksu, te u cjelini djelovao u državnome interesu nacističkog Berlina i fašističkog Rima. Ustaše su, međutim, postale poznatiji tek kad su u službi nacističkoga III. Reicha 1934. god. sudjelovali u ubojstvu Louisa Barthoua, ministra vanjskih poslova Francuske, a usput također u Marseillesu, i jugoslavenskoga kralja Aleksandra I. Karađorđevića; ali to im ipak nije pomoglo u omasovljenju pokreta ni u inozemstvu, ni u domovini, iako je ubijeni diktatorski nastrojani velikosrpski monarh zaista bio omražen u svojoj Kraljevini.

U bojazni, međutim, da Berlin ipak promijeni mišljenje u korist svoje skupine ustaša, a nespreman za rat, Rim je preko Rijeke i Gorskoga kotara na brzinu svoga Pavelića otpremio u Zagreb, još istoga travnja 1941. godine. Prethodno u Italiji, pa u Karlovcu pred sam ulazak u Zagreb, Rim je dobio od dr. Pavelića jasnu potvrdu njegovih obećanja datih u međuraću, kad još ne samo što Pavelić nije bio ustaša, nego nije bilo niti ustaškoga pokreta uopće.

Naime, tada, 1927. godine, dr. Pavelić je u fašističkom Rimu vladajućim fašistima Savojske Imperije obećao - ako ga Italija dovede na vlast barem u dijelu Hrvatske, onda će ona biti pod protektoratom Kr. Italije; a preostali dio Hrvatske sasvim će prepustiti Italiji. Sada, kao poglavnik NDH, dr. Pavelić je Rimskim ugovorima u svibnju 1941. god. i pravno, pa i "državnopravno" samo korektno realizirao ono što je obećao u istome Rimu 1927. godine, odrekavši se, na primjer, čak i konačne kolijevke/domovine hrvatskoga naroda, Primorske Hrvatske, čak i mjesta nastanka prvoga krsnog lista svih Hrvata napisanoga na hrvatskom jeziku i na hrvatskom pismu (glagoljicom) - benediktinske *Bašćanske ploče*, kao i kompletne izvorne, jedinstvene hrvatske glagoljaške baštine, grobova svih hrvatskih vladara - itd. Neprijeporno hrvatska Istra i grad Zadar, na primjer, od 1918. god. u rukama Rima, nisu 1927. i 1941. god. čak ni spomenuti u tim obećanjima dr. Pavelića. Usprkos svemu tome, NDH su kao državu, priznale samo države okupljene u nacifašističkoj Osovini i njezine malobrojne saveznice.

Ustaše su u svojoj NDH odmah krenuli s provođenjem već tridesetih godina usvojenih nacifašističkih rasnih načela, pa i onoga o fizičkome istrjebljenju Židova i Roma. No, Zagreb je krenuo i korak dalje, u oružane pohode protiv Srba u Hrvatskoj, i to kao naroda jer da je u cjelini bio nositelj Karađorđevićeve međuratne represije protiv Hrvata također kao naroda. No, za razliku od istrebljenja "nečistih", tj. Židova i Roma, taj rat protiv hrvatskih Srba nije bio u planu Reicha, jer ovaj je tražio samo mir u Hrvatskoj, kako već rekoh, zbog priprema za kretanje u rat protiv za Reich daleko važnijega SSSR-a. Utoliko više što je već stvorena nedićevska nacističko-njemačka kvislinška Srbija koja je veoma korektno i dobrohotno, na primjer, na prostoru bivše Kr. Jugoslavije prva istrijebila gotovo sve svoje Židove, a od ranije - za razliku od Hrvatske - neposredno u njoj postoji i snažnija fašistička skupina - ljotićevci. A već je bilo i drugih srpskih kvislinga - mihailovićevskih i drugih četnika koji su veoma aktivno surađivali s okupatorima. NDH je, dakako, korektno nastojala ispraviti grešku, slušajući Reich, pa je osnovala čak i svoju Pravoslavnu crkvu, ali - bilo je već kasno. Uostalom, bilo je sve samo formalno, jer je s ubijanjem Srba nastavljeno do kraja rata.

No, veoma ljutiti Berlin i Rim na ustaše, koji nisu bili u stanju održati ni minimalni mir, rekoh, primorani su sada sami intervenirati, pa su NDH podijelili u dvije svoje cjeline, te u nekoliko okupacijskih područja. Primorani su započeti slati u njih sve veći broj svojih vojnika, veoma dragocjenih zbog potreba drugih, tada daleko važnijih frontova u Evropi, i na istoku i na zapadu.

Zašto sve to? No, time sam već zašao u sljedeću točku, na koju sam se pozvao u prvoj.

5.

U međuvremenu, naime, spomenih, mjestimično su novostvorenoj NDH i okupatorima pruženi otpori te su izbili i oružani ustanci širom razbijene Kr. Jugoslavije; ovi su se, pak, slili u NOR jedino pod vodstvom vješte i dobro organizirane KPJ, iako je imala mali broj članova, no s programom koji je bio veoma privlačan pa je i prihvaćen.

Dogodilo se to, međutim, na opće iznenađenje svih okupatora i njihovih kvislinga, jer se Monarhija zaista brzo i totalno raspala, a njezino vodstvo pobje-glo u inozemstvo pa nikakav otpor ni od koga nije očekivan. U Srbiji i Crnoj Gori, međutim, široki je otpor uskoro i brzo slomljen, ali ne i u Sloveniji te - napose - u Hrvatskoj. Štoviše, ovdje se postupno, ali tako sustavno organizirano razvijao taj otpor, da je uskoro čak i vojno postao najjači na cijelome jugoslavenskom pros-toru (samo donekle još i u Sloveniji). Okupatori su primorani slati sve brojnije jedinice, rekoh, toliko im potrebne na drugima, za njih znatno važnijim frontovi-ma u Evropi, napose u SSSR-u gdje nije ostvaren pobjedonosni cilj, a ni Velika Britanija se nije predavala. Štoviše, NOR postaje treći, samostalni front u Evropi, uz angloamerički na Zapadu i sovjetski na Istoku.

NDH tako, u načelu, već na prijelazu iz 1941. u 1942. god. za okupatore postaje marginalna tvorevina i sasvim beznačajni pripadnik još uvijek snažne i silovite Osovine. NDH se od početka ne uspijeva stabilizirati, te joj takav mino-ran položaj ostaje do kraja rata. Ne pomaže niti sve brojniji prelazak četnika i drugih profašističkih srpskih skupina na stranu okupatora, pa i onih na hrvatskim prostorima. Doduše, bilo je i onih skupina koje su još uvijek, barem formalno, u neupućenome zapadnom svijetu smatrane vojskom izbjegličke jugoslavenske kraljevske vlade, zaraćene i dalje s Osovinom, te se pogrešno smatralo da i četni-ci ratuju s Osovinom.

No, isto tako bili su iznenađeni i podsticatelji koji su odmah postali i voditelji pa i organizatori te oružane borbe ustanika. Naime, oni su zapravo jedini i pozvali Hrvate i druge na ustanak. A u Hrvatskoj, kao što je poznato, pozivatelj na otpor je bila samo KPH, u okviru KPJ, formirana tek 1937. godine, ali iako ilegalna i malobrojna, do 1941. ipak je postala dobro organizirana cjelina. Isto tako, veliko je bilo iznenađenje gotovo za sve kad se otkrilo da je na čelu KPJ nepobitno Hrvat Josip Broz, i k tome još iz Hrvatskoga zagorja; upravo je on s velikim uspjehom reorganizirao KPJ, osnovao i KPH pretvorivši ju u veoma mobilnu snagu.

Ništa nije pomogla propaganda NDH da su i on i njegova KPJ, znači i KPH, zapravo boljševička i staljinistička, dakle, totalitaristička, diktatorska i krvava, u službi Komunističke internacionale (Kominterna), sa sjedištem u Staljinovoj Moskvi, dakle, da je i KPJ u službi SSSR-a, da nije ni hrvatska ni slobodarska, kao što je ustaška opcija. Jer, spomenuh da je čak i jedan Vladimir Nazor iz materijalne i druge sigurnosti u Zagrebu otišao u NOP, i to direktno na bojište. I još jedan primjer. U kolovozu 1943. god. u Istri, u nepobitno apsolutno hrvatskoj zemlji, bilo je svega nekoliko članova KPH. Ali, nakon kapitulacije post-fašističke Kr. Italije u rujnu te 1943, koja je Istru držala od 1918. godine, u samoj Istri javilo se u NOV i PO Hrvatske čak oko 12 tisuća muškaraca, od kojih su se gotovo svi tek vratili iz prisilnog boravka u vojnim tzv. specijalnim bataljonima Kr. Italije pod prismotrom, i to na Apeninskome poluotoku i na drugim okupiranim prostorima. A mirno su ti Hrvati - Istrani mogli pričekati angloameričke desantne jedinice na Apeninski poluotok i pasivizirati se u slobodi u stranome svijetu, te tako čekati slobodu i zavičaja.

Zašto sve to ističem? Kad je propala promidžba NDH - da je samo i upravo ona konačno ostvarenje tisućgodišnjega sna Hrvata o samostalnoj i suverenoj hrvatskoj državi, a dodatno u redovima poslijeratne emigracije njezinih vladajućih struktura i, na kraju, nakon 1990. godine dijelu političara Republike Hrvatske - da je NOR samo boljševički rat, mijenja se odnos prema NOR-u. Pa se nedavno, na toj strani u Republici Hrvatskoj, počelo tvrditi suprotno, tj. da je NOR ipak zaista antifašistička, dakle, slobodarska borba, ali da je KPJ nju zloupotrijebio na štetu hrvatskoga naroda. Dakle, antifašizam u Hrvatskoj dobra je povijesna sastavnica, ali KPH, odnosno KPJ nije antifašistička, već zlikovavačka skupina u povijesti hrvatskoga naroda. Štoviše, počelo se svim postojećim, i k tome još brojnim vre-lima usuprot tvrditi da je čak antifašistička bila i - NDH(!). Tih 90-ih godina uništeno je i nekoliko tisuća spomenika podignutih u čast pobjede nad okupatori-ma i kvislinzima. Iz svega toga, pak, proizlazi odgovor i na sljedeće pitanje.

6.

U Republici Hrvatskoj i preostaloj emigraciji, konačno, privrženici NDH počinju prihvaćati kao činjenicu i represivni karakter te ustaške, tj. kvislinške NDH;

creato un culto dei crimini e dei "crimini" delle strutture della vittoriosa Jugoslavia, anche della Croazia negli ultimi giorni della Seconda guerra mondiale e nel dopoguerra, conosciuti sotto le nozioni del "Bleiburg" (Austria), del "Calvario" (Kriuni put) e delle "Marce della morte" (Jugoslavia, Croazia). A queste doman-de sui dubbi oggi legati ai crimini ed ai "crimini" dei vincitori nel 1945, l'autore risponde in base agli accer-tamenti sulle fonti e sulla numerosa letteratura, della quale adduce una scelta di (solamente) 346 libri e rac-colte di saggi utilizzati.

Uži izbor knjiga i zbornika

Ovdje se daje popis samo dijela iz zbirk-e knjiga i zbornika bez čijih se sadržaja - o neposrednim uzrocima, razvoju i posljedicama - ne može shvatiti *Blei-burg*. Sadržaji su korišteni pri izradi ovoga članka; ne navode se i naslovi znatnoga broja pregledanih i objavlje-nih rasprava i članaka u Hrvatskoj i izvan nje, kao ni signature fondova i zbirki građe u Hrvatskome državnom arhivu u Zagrebu i drugdje u Hrvatskoj i izvan nje, gdje je također učinjen uvid. Naime, ovo nije zaključni iskaz, već prethodno priopćenje.

1. Akmađža Miroslav, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim, 1945.-1966.*, Zagreb, 2004.
2. Anderson Sean, Sloan Stephen, *Historical dictionary of terorism*, London, 1995.
3. Andrić Adolf, *Osvetnici Bleiburga - priručnik za vođenje hrvatske geri-le*, 2. izd., 1974.
4. Antifašistički Narodnooslobodila-čki rat u Jugoslaviji i suvremenost. Zbornik saopštenja i diskusije sa istoimenog okruglog stola, Beo-grad, 26-28. novembar 2003, Beo-grad, 2004.
5. Antisemitizam, holokaust, antifaši-zam, Zagreb, 1996.
6. Anić Nikola, *Njemačka vojska u Hr-vatskoj u Drugom svjetskom ratu (1941.-1945.)*, Zagreb, 2002.
7. Anić Nikola, *Narodnooslobodila-čka vojska Hrvatske 1941.-1945*, Zagreb, 2005.
8. Ante Pavelić, *100 godina*, Zagreb, 1999.
9. Arhivski fondovi i zbirke u arhivima i arhivskim odjelima u SFRJ. SR Hrvatska, Beograd, 1984.
10. Baković Anto, *Stradanje crkve u Hrvata u Drugom svjetskom ratu*, Zagreb, 1994.
11. Baković Anto, *Svećenici žrtve rata i poraća 1941.-1945. i dalje*, Zagreb, 1944.

12. Balen Šime, *Pavelić*, Zagreb, 1952.
13. Barker Elisabeth, *Britanska politika na Balkanu u II. svjetskom ratu*, Zagreb, 1978.
14. Basta Milan, *Agonija i slom Nezavisne Države Hrvatske*, Beograd, 1971.
15. Basta Milan, *Rat je završio sedam dana kasnije*, Zagreb, 1971, 1976, 1982., Beograd, 1986.
16. Basta Milan, *Rat posle rata. Pavelićevi generali se predaju*, Zagreb, 1963.
17. Beljo Ante, *Jugoslavija, genocid. Dokumentarna analiza / Yugoslavia, Genocide. A Documented Analysis*, Sudbury, Ontario, 1985.
18. Beljo Ante, *Yu-genocid. Bleiburg. Križni put, Udba*, Zagreb-Toronto, 1990.
19. Benigar Aleksa, *Alojzije Stepinac, hrvatski kardinal*, 2. dop. izd., Zagreb, 1993.
20. Benković Theodor, *The Tragedy of a Nation*, Chicago, 1947.
21. Bernadac Charles, *Zaboravljeni holokaust*, Zagreb, 1980.
22. Bethell Nicholas, *The Last Secret. Forcible Repatriation to Russia 1944.-7*, London, 1974.
23. Biber Dušan, *Međunarodni položaj Jugoslavije v zadnjem letu vojne. Osvoboditev Slovenije*, Ljubljana, 1977.
24. Biber Dušan, *Tito-Churchill strogo tajno*, Beograd - Zagreb, 1981.
25. Bibliografija izdana u Narodnooslobodilačkom ratu 1941.-1945, Beograd, 1964.
26. Bilandžić Dušan, *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb, 1999.
27. Bleiburg, *Otvoreni dossier*, 2. izd., Zagreb, 1990.
28. Bleiburg, *Uzroci i posljedice. Spomen-zbornik četrdesete godišnjice tragedije*. München-Barcelona, 1988, Zagreb, 1993.
29. Bleiburg i Križni putovi, Zagreb, 1996.
30. Bleiburg, *Memento*, Zagreb, 2005.
31. Bleiburg 1945.-1995. *Međunarodni znanstveni skup 12.-13. V. 1995., Zbornik radova*. Zagreb, 1995.
32. Boban Ljubo, *Hrvatska u arhivima izbjegličke vlade 1941.-1945*, Zagreb, 1985.
33. Bogdan Ivo, *La Tragedia de Bleiburg*, Buenos Aires, 1963.
34. Bošković Milo, *Nastanak, organizacija i delovanje antijugoslavenske fašističke emigracije*, Zagreb, Novi Sad, 1985.
35. Božičević Srećko, *Jame (kao) grobnice*, Zagreb, 1991.
36. Bracanović Dolores, *S poglavnikom upovlačenju*, Buenos Aires, 1960.
37. Brajović S. Petar, *Konačno oslobođenje*, Zagreb, 1983.
38. Branica Vinko, Slavica Nikola, *Pregled štabova, jedinica i ustanova NOV i PO Hrvatske*, 1-2, Beograd, 1970.

kao zlu prihvaća se i u temelje NDH ugrađenu politiku istrebljivanja Židova i Cigana, donekle i Srba, pa i zločine prema drugima, dakle, i prema Hrvatima. Jer, ipak se više nisu mogla mimoći općepoznata domaća i strana vrela, kao i na stotine tisuća živih sudionika NOR-a u Hrvatskoj. A napose, npr., općepoznatu činjenicu da se u redovima borbe za samostalnu Republiku Hrvatsku našlo veoma mnogo članova KPH/SKH. Pa je čak i prvi predsjednik Republike Hrvatske, akademik dr. Franjo Tuđman, bio veoma aktivni sudionik i NOP-a i NOR-a, čak visoki oficir NOV i PO Hrvatske, štoviše i general JNA. Usto, dr. Tuđman je bio i suosnivač i prvi direktor prve središnje znanstvene ustanove KPH - Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske u Zagrebu te autor niza knjiga, rasprava i članaka, uz ostalo, i o NOR-u Hrvatske; pa je i na temelju toga postao član Vojnoistorijskog instituta JNA u Beogradu, zatim profesor na zagrebačkom Fakultetu političkih znanosti već u doba SRH te, konačno, u doba kada je bio predsjednik Republike Hrvatske - i akademik, redoviti član Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

Nije se više moglo mimoći niti svima opće poznata činjenica da su u najpoznatijem konclogoru smrti NDH, u kompleksu Jasenovac bili zatočeni, čak i dr. Vladko Maček, te akademici, sveučilišni profesori i drugi znameniti i zaslužni hrvatski intelektualci, kao, npr., dr. Josip Badalić, dr. Antun Barac, dr. Mirko Deanović, dr. Natko Katičić, dr. Marko Kostrenčić, dr. Grga Novak, dr. Franjo Tučan i drugi, nepobitno nacionalno svjesni Hrvati, i to bez ikakve veze s KPH i bilo kojom drugom komunističkom partijom; štoviše, da su bili zatočeni u tome logoru čak i slovenski katolički svećenici. Nije se mogla mimoći činjenica da je, ponavljam namjerno, pjesnik općenacionalne hrvatske znamenitosti i zasluga, Ivan Goran Kovačić napustio ustaški Zagreb, otišao u aktivne redove NOP-a na slobodni njegov teritorij, te da je ubijen od četnika, a književnik iznimne vrijednosti i ugleda, Vladimir Nazor također je napustio Zagreb, metropolu NDH i povlaštenu status i sigurnost u ratu te radije odabrao odlazak i aktivan rad u NOR-u. Nije se moglo mimoći ni znanje o tome da je čak i potonji rimokatolički nadbiskup i metropolita msgr. Josip Pavlišić bio aktivni sudionik NOP-a, daje to isto bio čak i voditelj kulturne crkve Sv. Marka na zagrebačkome Gornjem gradu, msgr. Svetozar Rittig - itd., itd.

Ustaški zločini u NDH, međutim, sada se, u razdoblju stvaranja i izrastanja Republike Hrvatske, u njoj počinju stavljati u ravninu s "komunističkim" zločinima, tj. sa zločinima počinjenima od strane članova KPH i ostale KPJ. I to sa zločinima koje da je planirano provodila KPJ, ali, ipak nešto manje KPH, da su to bili jugoslavenski, pa i srpski, no zanimljiva je nova tvrdnja, ne i hrvatski zločini.

Za to se potvrdu našlo i u našim danima, jer je upravo nedavno (god. 2005.), na temelju ultradesničarskog prijedloga i međunarodno tijelo Europske unije osudilo komunističke, ali ne i nacifašističke zločine, rekavši pritom, kad se u svijetu pojavilo javno čuđenje, jer da je Europska unija već odavno službeno ipak antifašistička organizacija, te da se radi samo o "daktilografskom problemu". No, taj "tipkajući problem" nije riješen ni do danas, pa još uvijek nema u EU formalne osude nacifašističkih zločina.

Općenito se pri tome, međutim, ne zna ili se ne želi znati u nas, u Hrvatskoj, pa eto, i u dijelu vrha Evropske unije, da je komunizam jedno, pripadnost nekoj komunističkoj stranci drugo, a komunistički zločini da su treća stvar. Utoliko više što su, primjerice, strani filozofi, pa i hrvatski, odavno rekli da, zapravo, nikakvog komunizma nikad nigdje na svijetu nije bilo, jer je to, zapravo, gotovo ranokršćanska Kristova opcija; no ni ova također nikad nije zaživjela, čak ni u samome kršćanstvu, pa u njemu je nema ni danas. Jer, sasvim je jasno da, primjerice, staljinizam, državni i društveni sistem i sustav, u kojem je pobijeno na desetke milijuna ljudi, pa čak i u vlastitome SSSR-u, ili polpotizam, koji je ubio polovicu svoga kambodžansko-kampučijskog naroda, nikakve veze nemaju s komunizmom, ni s bilo kojom normalnom politikom niti s državnim ni društvenim sustavom uopće. Štoviše, ti zločini ih u potpunosti izjednačuju s istovjetnim nacističkim i fašističkim zločinima. I time dolazimo do *Bleiburga i Križnog puta*.

7.

U 1944. godini veoma je očito bilo da svjetska antiosovinska koalicija ide brzim koracima prema svojoj konačnoj pobjedi. Stoga se u dijelu pobjedničke

KPJ, pa tako i njezinoj KPH, javlja staljinistička euforijska opcija pobjednika, kojoj - kao i pobjedničkom staljinizmu dvadesetih godina u SSSR-u - više nisu potrebni "suputnici". A ti su "suputnici" dotad bili čak i bitni suradnici te sudionici u samome NOP-u i NOR-u; a to su obrtnici, trgovci, svećenici i ostala inteligencija, općenito imućniji i drugi pripadnici višega i srednjega sloja građana, seljaka i radnika.

Ranije su spomenuti kao primjeri samo dvojica svećenika Katoličke crkve, i to jedan veoma visok, koji je bio aktivan sudionik NOP-a Istre; bio je to potonji riječki nadbiskup i metropolit msgr. Josip Pavličić, Istranin. Isto tako, samo kao primjer autor daje svoje rodno mjesto Kras na o. Krku, pod okupacijom Kr. Italije: prva dva borca NOV i POH bili su sinovi mjesnoga gostioničara/dučandžije i kovača, najbogatijih ljudi u selu; obojica su poginuli kao vojnici/borci u NOV i POH. A prvi Mjesni NOO na Kvarnerskim otocima osnovan je također u tome selu, na Božić 1942, u župnome uredu, a član tijela te nove vlasti bio je i mjesni župnik. Sve češće u cijeloj Hrvatskoj dolazi do pojava i drastičnih, smrtonosnih obračuna staljinista s takvim, naravno, iznenađenim antifašistima u NOR-u, i članovima KP i onima izvan Partije kao vodeće snage NOP-a. U te obračune skladno se uklopila i, uobičajena inače, osveta iz raznih razloga, naslijeđena stoljećima, klasična, "obična" osobna i obiteljska osveta, ali bilo je osvete i kao odgovor na sustavne, planirane ustaške zločine od 1941. god. dalje, i na one izvršene "ad hoc", neplanirano. Dio toga u Hrvatskoj i u Italiji osobito je poznat pod pojmom "fojba" u Istri, po jamama u kojima - prema netočnim tvrdnjama s Apeninskoga poluotoka - stradali su samo Talijani, dakako, nevini; no taj zločin u Italiji, međutim, stavlja se ipak na dušu samo hrvatskoga, a ne i talijanskog dijela sudionika NOR-a, kojih je također bilo.

Staljinistička opcija, međutim, suprotna je politici dijela tadašnjega vrha KPJ, što ni današnji protivnici NOP-a ne žele znati, iako je to očita činjenica. Ta, dovoljno je reći da i osobno Tito od 1939. do 1944. godine, dakle, pet od šest ključnih godina II. sv. rata, nije bio u Moskvi, uostalom, kao ni Mao Tze Tung, znameniti tvorac nove, današnje Kine. A u to "središte" svjetskoga borbenog proletarijata Tito je otišao tek 1944. god., ali ne više kao anonimni sekretar tamo neke isto tako anonimne KPJ, već kao u svjetskim razmjerima poznati maršal s gotovo milijun vojnika pod sobom. Uz to, u Moskvu je otišao tek nakon prve svoje pojave - i to doslovce odmah - na vrhu svjetske scene, nakon sastanka s jednim od trojice voditelja antifašističke koalicije i vođom Velike Britanije, s Winstonom Churchillom kod Napulja (1944.). Tek tada, dobivši od njega podršku cijeloga Zapada, Tito odlazi i na Istok, ravno k J. V. Đugašviliju Staljinu.

Taj Brozov dio vrha treće Jugoslavije odranije okrenut je prema Zapadu, jer zna što ga čeka na staljinističkome Istoku, pa se orijentira, na primjer, na dr. Ivana Ribara, dr. Ivana Šubašića, dr. Antu Mandića, Božidara Magovca, msgr. dr. Svetozara Rittiga, msgr. dr. Božu Milanovića i druge prvake upravo iz hrvatskih građanskih struktura u zemlji i izvan nje; a ovi od 1941. god. dalje nisu samo "suputnici", već su veoma aktivni sudionici NOP-a i NOR-a, i to upravo iz građanskih, nekomunističkih, ali izrazitih antifašističkih slojeva. No, postupno se najavljuje i promjena društvenoga i državnog sustava, ali ne s onako radikalnim rješenjima kakva su bila u staljinističkome SSSR-u. Dakako, hrvatska te ostala jugoslavenska staljinistička skupina mislila je drukčije, napose ohrabrena sovjetским uspjesima na frontu te povratkom sve većega broja Jugoslavena iz SSSR-a, nakon oslobođenja Beograda 1944. god. i drugih istočnih krajeva zemlje.

I na tome putu ostvarenja osnovnih, slobodarskih i oslobodilačkih ciljeva NOR-a našla se, dakle, upravo ta staljinistička opcija koja - zbog svoje prirode postanka i opstojanja u SSSR-u, stalno u moru krvi - ne zna drugo do za revolucionarni krvavi obračun s bilo kojim svojim protivnicima, i to bez razlike na njihov svjetonazor, etnicitet, materijalni položaj itd.

I na sve to još doslovce na cestama u Sloveniji i Austriji našli su se pri kraju rata 1945. god. preostali dijelovi vojske NDH, ustaše i domobrani koji se nisu odazvali amnestijskim pozivima pobjednika. S njima je prema Zapadu krenuo i znatan broj civila, uvjeren i obmanut od vrha NDH da će ih Zapad uskoro ionako pobjednički vratiti, da će NDH preživjeti, jer neminovno predstoji njihov skori sukob s Istokom. No, znatan dio tih civila odlazio je iz NDH i samoinicijativno,

39. Broz Josip Tito, *Izgradnja nove Jugoslavije*, II, 1, Beograd, 1948.
40. Broz Josip Tito, *Vojna djela*, 1-4, Beograd, 1983.
41. Broz Josip Tito, *Sabrana djela*. 14. 1-28. II 1945, t. 26; 1. III-30. IV 1945, t. 27; 1. V-6. VI 1945, t. 28, Beograd, 1988.
42. Buchhein Hans i dr., *Anatomie des SS-Staates*, 1-2, Freiburg, 1965.
43. Budak Mile, Pjesnik i mučenik Hrvatske, Spomen zbornik o stotoj godišnjici rođenja 1883.-1989, Barcelona, München, 1990.
44. Bulajić Milan, *Ustaški zločini genocida i suđenje Andriji Artukoviću 1986. godine*, 1-4, Beograd, 1988, 1989.
45. Bzik Mijo, *Ustaška pobjeda u dani-ma ustanka i oslobođenja*, Zagreb, 1942.
46. Ciano Galeazzo, *Taggebücher 1943.-1947*, Bern, 1946. - *Dnevnik grofa Ciana*, Zagreb, 1948. - *Diario 1937.-1943*, Milano, 1990.
47. Ciano Galeazzo, *Les archives se-cretes du comte Ciano 1936.-1942*, Pariz, 1948. - *Tajni arhivi grofa Ciana (1936.-1942)*, Zagreb, 1952.
48. Ciliga Ante, *Sam kroz Europu u ratu (1939.-1945)*, Rim, 1978, Pula, 1998.
49. Coceani Bruno, *Mussolini, Hitler e Tito alle porte orientali d'Italia*, Bologna, 1947.
50. *Code des prisonniers de Guerre, Comentaire de la convention du 27 juillet 1929 relative au traitement des prisonniers de guerre*, Kopenhagen, 1931.
51. Colić Mladen, *Takozvana Neza-visna Država Hrvatska*, Beograd, 1973.
52. Colić Mladen, *Pregled operacija na jugoslavenskom ratištu 1941.-1945*, Beograd, 1988.
53. Colloti Enzo, *Il Littorale Adriatico nel Nuovo Ordine Europeo 1943-45. Studio e documenti*, Milano, 1963.
54. Cota Marijana, *Slučaj Sakić*, Zagreb, 1999.
55. Courtois Stephane i dr., *Le livre noir du communisme. Crimes, terreur, répression*. Pariz, 1997. - *Crna knji-ga komunizma. Zločini, teror, re-presija*. Zagreb, 1999.
56. Cowgill Anthony i dr., *The repatri-ations from Austria in 1945, Report of an Inquiry*, London, 1990.
57. Crljen Danijel, *Načela hrvatskog ustaškog pokreta*, Zagreb, 1942.
58. Crljen Danijel, *Svjedočanstvo*, II, Toronto-Frankfurt, 1988.
59. Calić Eduard, *Europska trilogija*, Zagreb, 1993.
60. Četvrti okrugli stol jugoslavenskih i britanskih historičara, *Zbornik*, Brdo kod Kranja, 1985.
61. Culinović Ferdo, *Okupatorska pod-jela Jugoslavije*, Beograd, 1970

62. Culinović Ferdo, *Nacionalno pitanje u jugoslavenskim zemljama*, Zagreb, 1954.
63. Culinović Ferdo, *Dokumenti o Jugoslaviji*, Zagreb, 1968.
64. Dassovich Mario, *Fronte Yugoslavo 1941.-42. Aspetti e momenti della presenza militare italiana sull'opposta sponda adriatica durante la seconda guerra mondiale*, Udine, 1999.
65. Dabinović Antun i dr., *Hrvatska povijest*, 2 izd., Split, 2002.
66. De Felice Renzo, *Breve storia del fascismo, Con i due saggi "Il problema dell'identità nazionale" e "Dall'eredità di Adua all'intervento"*, Milano, 2000.
67. Delianich I. Ariana, *Voljfsberg* - 373, San Francisco, 1975.
68. Depolo Josip, *Žrtve Bleiburga i žrtve Križnog puta*, Zagreb, 1998, katalog izložbe.
69. Dizdar Zdravko, Kujundžić Milivoj, *Doprinos Hrvatske pobjedi antifašističke koalicije*, Zagreb, 1995.
70. Dizdar Zdravko, Sobolevski Mihael, *Prešućivani četnički zločini u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini 1941.-1945.*, Zagreb, 1999.
71. *Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera*, Zagreb, 1946.
72. *Dokumenti iz istorije Jugoslavije*, Beograd, 1999.
73. *Drugi kongres Komunističke partije Hrvatske*, Zagreb, 1949.
74. *Drugi svjetski rat, Pregled ratnih operacija*, 1-5, Beograd, 1957.-1970.
75. *Drugi svjetski rat 1939.-1945. godine*, 1-3, hrv., Zagreb, srp., Beograd, slov., Ljubljana, 1980, 1981.
76. Dubravica Branko, *Vojska antifašističke Hrvatske (1941.-1945.)*, Zagreb, 1996.
77. Dukovski Darko, *Usud Europe, Pandorina kutija europska*, Pula, 1999.
78. Duraković Asaf, *Od Blajburga do muslimanske nacije*, Toronto, 1974.
79. Dusper Zvonimir, *U vrtlogu Bleiburga*. Rijeka, 1993. - (...) *U spomen 50. god. Bleiburga svim žrtvama Bleiburga*, 1996.
80. Đurić Veljko Đ., *Ustaše i pravoslavlje, Hrvatska pravoslavna crkva*, Beograd, 1989.
81. Džamija Poglavnik Ante Pavelića, *Nezavisna Država Hrvatska, Acta 1941.-1945.* Madrid, 1988.
82. Dželebdžić Milovan, *Druga jugoslavenska armija*, Beograd, 1989.
83. Dželebdžić Milovan, *Obavještajna služba u NOR-u 1941.-1945.*, Beograd, 1987.
84. Estwell Roger, *Fascism A History*, London, 1966.
85. *Etničko čišćenje, Povijesni dokumenti o jednoj srpskoj ideologiji*, Zagreb, 1993.
86. *Fascismo e antifascismo, Rimozioni, revisioni, negazioni*, Rim - Bari, 2000, zbornik.

preplašen brojnim vijestima, izmišljenima od struktura NDH radi zastrašivanja naroda ili stvarnoga, veoma prijetećega sadržaja - da pobjednici pribjegavaju oštroj odmazdi i represiji i prema civilnim strukturama pa i prema građanstvu NDH općenito.

S ustašama su se na zajedničkome bijegu našle i velike i brojne skupine četnika (srbijskih, hrvatskih, crnogorskih itd.), nedićevaca (isto tako srbijskih kvislinga), slovenskih bjelogardista i drugih kvislinga, što se slabo spominje na obje strane, osobito na pro-endehaškoj, jer time otpada teza da se radi o smišljenom istrebljenju Hrvata. I sad se javlja klasična, intimna situacija, odavno poznata već u povijesti i u drugim sredinama koja nema veze s politikom, već sa značajem, moralom i etikom pojedinaca.

8.

NDH je, naime, u zadnjem razdoblju II. svjetskoga rata faktički bila obezglavljena. Ali taj proces, do toga trenutka odvija se i traje već dugo vremena, gotovo od samoga početka postojanja NDH, kaotičan je, marginalan u nacifašističkoj Osovinu, ali NDH ostaje vjerna i Berlinu i Rimu. Kaos koji je općenito bio činjenica na najvećem dijelu njezina prostora, na kojemu vlasti NDH nije ni bilo, a NOO-i se još nisu učvrstili ili se još nisu stigli oformiti. Tako, npr., državni tajnik Ministarstva vanjskih poslova dr. Oskar Turina, u dane kapitulacije Kr. Italije, u rujnu 1943., bio je imenovan "glavarom Gradjanske uprave" za oslobođeno područje Gorskog kotara, Hrvatskog primorja i Istre, te za područje velikih župa Modruš, Vinodol i Podgorje, Gacka i Lika sa sjedištem u gradu "Sušak-Rieka". Dakle, postao je poglavar gotovo cijele Zapadne i dijela Središnje Hrvatske. Međutim, sa svojom vojno-civilnom "preselicom" taj novi glavar dalje od Duge Rese nije mogao, jer su područje do mora držale jedinice NOV i POH, pa je dr. Turina pokušao doći do svojega sjedišta u "Sušak-Rieci" preko Slovenije. No, i njemački je okupator odlučio prekinuti dvogodišnju igru i konačno ostvariti pangermansku ideju iz XIX. st. o Velikonjemačkome Reichu od Baltika do Jadrana pa je - ne držeći ništa ni do NDH - Turininu "preselicu" iz "svojega" Trsta odmah vratio u Zagreb.

Vrh vladajuće strukture i ostaci NDH naglo su se raspadali i dalje. Ipak, nastojeći se održati, jedan njegov dio bio je za pravodobni prelazak NDH na stranu očito pobjedničkoga Zapada, pa tako i eventualni njezin opstanak, makar i u nekoj drugoj državnoj ili upravnoj formi. No, u NDH prevagnuli su 1944. god. oni koji su mislili samo na svoje osobno spašavanje i na spas svojih obitelji ili barem njihova dijela, pa je, stoga, trajalo i ubijanje dojučerašnjih višedesetljetnih kolega (čak i ministra unutarnjih poslova i vojske NDH). I ostaci vojske - ionako do tada pod neposrednom komandom oficira Reicha - prepušteni su sami sebi; pa se u Francuskoj jedna jedinica NDH pobunila, ali su ju nacistički rajhovci odmah slomili. A vojska NDH u povlačenju Slovenijom razbila se u više međusobno nepovezanih kolona i skupina, k tome još s mnoštvom civila, četnika i drugih, na zakrčenim cestama i u njihovoj okolini, dakle - sve u svemu - i dalje traje totalni kaos, sve je u raspadu, štovise - doslovce u kolapsu. Na sve to je još došao slom Reichove velike vojne Grupacije E u koju se sabrala sva vojska koja se povlačila iz raznih krajeva Balkanskoga poluotoka. Njezina komanda obavijestila je dr. A. Pavelića da više nije nadležna za njegove vojnike. Na to ih je i poglavnik NDH dr. Pavelić razriješio prisege, i vojnike NDH prepustio sudbini. A ta je bila veoma loša, a za dio njih i strahotna, tragična.

Dio vrha NDH na čelu s poglavnikom, međutim, u ratu nije u kaosu, niti u kolapsu; veoma je dobro znao što ga čeka te slijedi od ruke pobjednika, ukoliko ga uhvati. Primjerice: Mussolini i njegova mlada, nevina ljubavnica ne samo što su strijeljani već su im osvetnici tijela naglavačke objesili usred velegrada u Italiji. Stoga se, poslije, A. Hitler ubio sam, također sa ljubavnicom; najvažniji Führerov dugogodišnji pomoćnik i savjetnik, pak, dr. J. Goebbels te njegova supruga ne samo što su počinili samoubojstvo, već su pobili i svu svoju maloljetnu, brojnu djecu. Jedan od četvorice prvaka III. Reicha, H. Göring se, pak, sam otrovao u savezničkom zatvoru, ne čekajući presudu i očekivanu smrtnu kaznu. Itd., itd. Stoga je dio veoma snalažljivoga i promućurnog vrha NDH veoma pametno i iznimno vješto, sabrano i mirno iskoristio strahovitu, paničnu situaciju desetina

tisuća ljudi, usto s pravom računajući i na korist od protivština tada još koalicij-skoga a sve više i očito suprotstavljenoga Istoka i Zapada. Ali taj vrh NDH računao je i s dodatnim, pravodobnim osiguranjem, nepobitno visoke i opipljive vrijednosti: veoma veliki novac, uz ostalo, iz riznice NDH i drugih izvora ranije, na vrijeme je poslao u inozemstvo ili tada na bijegu sa sobom nosio. Samo u tom smislu treba shvatiti i prolazak kroz ustaški Zagreb nekoliko tisuća četnika i njihovo uključivanje u ustaške-domobranske i civilne kolone, iako su četnici još i tada službeno smatrani otvorenim neprijateljima NDH; ali sada, smatralo se u vrhu NDH, biti će korisni u kontaktu sa Zapadom.

Od pripadnika vrha ustaške NDH (i neki drugi uz njega), dakako, spasili su se u katastrofalnome *blajburškom* svibnju 1945. god. zaista najvještiji, i u organizaciji bijega zaista samo najsposobniji te najodlučniji, a to su bili, primjerice, dr. A. Pavelić, dr. A. Artuković, V. Luburić, E. Lisak, ranije već i E. Kvaternik, potonji drugi i posljednji poglavnik, krčki bodul A. Bonifačić, spomenuti dr. O. Turina, pa dr. A. Ciliga, itd. One manje snalažljivije, poput umjetnika/književnika i slaboga političara/doglavnika dr. Mile Budaka, prijatelji i kolege su hladno prepustili smrtonosnoj sudbini, jer netko je ionako morao biti ostavljen tako da se pobjednik odmah ne sjeti onih glavnih. (Tako je dr. Budak, formalno i tada u vrhu NDH, primjerice, o odlasku/bijegu iz Zagreba saznao tek u zadnji tren, svega 24 sata prije!).

O tim sudbonosnim događajima ima mnogo literature - knjiga, zbornika, članaka sa sadržajima iz znanstvene, stručne i publicističke vrijednosti, a jedno od svjedočenja znamenitijih sudionika zbivanja, ono Vinka Nikolića, ali znatnim dijelom utemeljeno i na vrelima, pa je promijenio mišljenje, glasi ovako:

"Nije se znalo kuda se treba kretati, samo se čulo da se treba stići u Rogašku Slatinu (Slovenija, op. P. S.) 9. V. 1945, jer da će ondje biti izdana odluka o budućem pokretu. Tu je posljednji put viđen A. Pavelić, kojemu je ondje prenesena vijest da je Njemačka kapitulirala. Poglavnik NDH razriješio je vojnike prisega i sam se udaljio od svojih najbližih suradnika i vojnih zapovjednika. Nakon tog dramatskog skupa očaja, kako vojnika, tako i mnoštva civila, koji su se osjećali izdanima od onih koji su ih vodili kroz četiri godine rata, svatko je nastavljao svoj put, predajući se slučaju, u nadi da će se uspjeti dokopati Austrije i da će ga ondje prihvatiti Englezi ili Amerikanci. Sudionici su vjerovali u Ženevske konvencije, kojima je NDH bila pristupila, a koje su obećavale zaštitu zarobljenih osoba. Svi su putovi vodili prema istom cilju: na golemu livadu nedaleko od Bleiburga, (...)".

Tako piše i svjedoči jedan od sudionika zbivanja, Vinko Nikolić, vjeran suradnik i kreator u ustaškim zbivanjima NDH, koji je izbjegao *Bleiburg*, i koji je u pro-endehaškoj emigraciji postao znameniti publicist.

Ta se briljantna akcija dijela vrha NDH za svoje spašavanje skladno uklopila i u sve učestalije oklijevanje pa sve oštrije osporavanje zapadnih saveznika i mlaku podršku Moskve novoj Jugoslaviji - da se ispravi Karađorđevićeva velikosrpska predaja Austriji i Italiji zapadnih, očito apsolutno hrvatskih i slovenskih nacionalnih područja. Tako je već poslije 1918. god. Kr. SHS međunarodno-pravno među tim krajevima ustupila Austriji čak i nacionalno, kultno slovensko Gospodstvosko polje u Koruškoj, kao i Italiji, isto tako staru, tisućgodišnju hrvatsku glagoljašku sjevernu pa i preostalu Istru.

9.

Rezultat: pojedine vojne skupine NDH, uz to i formalno razriješene prisega od svoga vrhovnoga komandanta dr. Pavelića, pa i fizički napuštene od njega - vodile su borbe više dana iza službenoga završetka rata u Evropi, u svibnju 1945. godine, pa i u (novoj) Jugoslaviji. I sve bi bilo u skladu s već postupno u međunarodnim razmjerima prihvaćenim ratnim i poratnim običajima, da su britanski komandanti, na koje su bjegunci u Austriji prvo naišli, reagirali kako treba, te da si istodobno pojedini komandanti jedinica Jugoslavenske armije nisu prisvojili pravo koje nije bilo u njihovoj nadležnosti ni u ratu, niti u poraću. Naime, i jedni i drugi prekršili su dio donekle već uobičajenih svjetskih ratnih normi i običaja. Jugoslavenski, pak, prekršili su dio naredbi tijela druge Jugoslavije još iz početaka rata, pa i kasnije, naredbe samoga komandanta J. B. Tita iz 1945. godine.

Naime, Vrhovni štab NOV i PO Jugoslavije, npr. izdao je već 8. studenoga 1941. god. naredbu da se *"podpretnjom smrtno kazne"* nikako ne smije na zločine

87. Fašizam i neofašizam, Zbornik izlaganja na međunarodnom znanstvenom simpoziju, Zagreb, 1972.
88. Fricke Gert, Kroatien 1941.-1944, Freiburg, 1972.
89. Furet Francois, Prošlost jedne iluzije, Ogled o komunističkoj ideji u XX. stoljeću, Zagreb, 1997.
90. Geiger Vladimir, Nestanak folksdojčera, Zagreb, 1997.
91. Geiger Vladimir, Ivan Jurković, Sto se dogodilo s Folksdojčerima? Sudbina Nijemaca u bivšoj Jugoslaviji, Zagreb, 1993.
92. Gelo Jakov, Demografske promjene u Hrvatskoj od 1780. do 1981. godine, Ljubljana, 1987.
93. Geneva convention, Relative to the protection of civilian persons in time of war, IV, The Geneva convention of 12 August 1949. Commentary. Geneva, 1958.
94. Genocide of the Ethnic German in Yugoslavia 1944.-1948, München, 2003.
95. Golac Stipe, Jadovno, Gospić, 1985.
96. Goldstein Ivo, Goldstein Slavko, Holokaust u Zagrebu, Zagreb, 2001.
97. Giron Antun, Strčić Petar, Poglavnikovom Vojnom uredu, Treći Reich, NDH, Sušak-Rijeka i izvješće dr. Oskara Turine 1943., Rijeka, 1993.
98. Graberević Martin, Kalvarija hrvatskog borca, Rexdale, Ontario, 1982. - Kalvarija hrvatskog vojnika, Zagreb, 1983.
99. Gruđen Zivko, Perači crnih košulja. Kronika novopovijesti 1990.-2000, Zagreb, 2001.
100. Gumzelj Jakov, Victims of War in Croatia and Bosna and Hercegovina, Zagreb 1994.
101. Hećimović Joseph: In Tito's Death Marches, Testimony on the Massacres of the Croatian War Prisoners and Civilians after World War II, Chicago, 1961, New York, 1962.
102. Hefer Stjepan, Croatian Struggle for Freedom and Statehood, Buenos Aires, 1959.
103. Herceg Stjepan, Samobor, mali Bleiburg 1945, Samobor, 1996.
104. Hitler Adolf, Mein Kampf, München, 1925. - Mein Kampf, Moja borba, Zagreb, 1999.
105. Hnilicka Karl, Das Ende auf dem Balkan 1994.145. Die Militärische Räumung Jugoslawiens durch die Deutsche Wehrmacht, Göttingen, 1970.
106. Hofer Walter, Der Nazionalsozialismus, Documente, Frankfurt, 1957.
107. Horne Alistair, Macmillan 1894.-1956, London, 1988.
108. Hory Ladislaus, Broszat Martin, Der Kroatische Ustascha-Staat 1941.-1945., Stuttgart, 1965.
109. Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941.-1945, Beograd, 1964.

110. Hrvatski oslobodilački pokret 1929.-1959.-b.mj. , 1959.
111. Hrženjak Juraj, *Međunarodni evropski dokumenti o ljudskim pravima, Čovjek i njegove slobode u pravnoj državi*, Zagreb, 1992.
112. *Istina o Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Buenos Aires, 1991.
113. *Istorija Saveza komunista Jugoslavije*, Beograd, 1985.
114. Ivančić Viktor, *Točka na u, Slučaj Sakić, Anatomija jednog skandala*, Split, 1998., 2007.
115. Ivezić Mladen, *Genocid nad Hrvatima zapovijeda Tito*, Zagreb, b. god. (1999.).
116. *Izveštaj Jugoslovenske državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača Međunarodnom vojnom sudu u Nirnerbergu*, Beograd, 1948.
117. Jackson Gabriel, *Civilization and barbarity in 20th century Europe*, London, 1998.
118. Jareb Jere, *Pola stoljeća hrvatske politike*, Buenos Aires, 1960.
119. Jareb Jere, *Zlato i novac Nezavisne Države Hrvatske izneseni u inozemstvo*, Zagreb, 1997.
120. Jareb Mario, *Ustaško-domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, Zagreb, 2006.
121. *Spisak žrtava rata 1941.-1945., Ustaški logor Jasenovac*, Beograd, 1992. - *Jasenovac, Žrtve rata prema podacima Statističkog zavoda Jugoslavije*, Zürich - Sarajevo, 1988.
122. Jelić Ivan, *Hrvatska u ratu i revoluciji 1941.-1945.*, Zagreb, 1978.
123. Jelić Ivan, *Komunistička partija Hrvatske 1937.-1945.*, Zagreb, 1981.
124. Jelić-Butić Fikreta, *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941.-1945.*, Zagreb, 1977, 1978.
125. Jelić-Butić Fikreta, *Četnici u Hrvatskoj 1941.-1945.*, Zagreb, 1986.
126. Johansen Jahn Otto, *Ustaša*, (Norveška), 1984. - *Ustaše*, Sarajevo, 1984.
127. Jonjić Tomislav, *Hrvatska vanjska politika 1939.-1942.*, Zagreb, 2000.
128. Jurčević Josip, *Nastanak jasenovačkog mita. Problemi proučavanja žrtava Drugog svjetskog rata na području Hrvatske*, Zagreb, 1998.
129. Jurčević Josip, *Bleiburg. Jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima*, Zagreb, 2005.
130. Jurčević Josip, Bruna Esih, Bože Vukušić, *Čuvari bleiburške uspomene*, Zagreb, 2004, 2. proš. izd., 2005.
131. Jurčević Josip, *Crna knjiga komunizma u Hrvatskoj. (Zločini jugoslavenskih komunista u Hrvatskoj 1945. godine)*, Zagreb, 2006.
132. Kačavenda M. Petar, *Nemci u Jugoslaviji 1941.-1945.*, Beograd, 1991.

okupatora odgovarati na isti način. Ali, nerijetko, naredba se nije poštivala. Tako je taj Vrhovni štab, npr. opet izdao 6. prosinca 1944. god. zapovijed da se sa zarobljenicima ima postupati u skladu s međunarodnim pravom. No, i dalje je dolazilo do samovoljnih odluka o ubijanju, npr., čak i pojedinih domobranskih časnika i vojnika koji su se bili odazvali amnestiji, ali se u neke posumnjalo ili se nije posumnjalo, da su bili zločinci ili da i dalje rade za neprijatelja. Bilo je slučajeva, npr., da članovi nove represivne institucije - OZN-e, direktno interveniraju i u rad sudova, suprotno sadržaju *Uredbe o vojnim sudovima* Vrhovnoga štaba NOV i PO Jugoslavije od 24. svibnja 1944. godine. Iako je Vrhovni štab izdao spomenutu naredbu i 6. prosinca 1944., morao ju je ponoviti već deset dana kasnije, jer nije poslušana. Ali, 29. travnja 1945. primoran je bio i Kosta Nađ, komandant III. armije upozoravati na to da se prema zarobljenicima mora postupati po međunarodnome pravu, pa, što više - za slučaj da se nešto dogodi mimo njegove zapovijesti, Nađ traži povrat imena potpisnika koji su dobili u ruke tu njegovu naredbu. I Generalštab JA 3. svibnja 1945. godine, pak, naređivao je podređenima da se sa zarobljenicima mora postupati u skladu sa Ženevskom konvencijom. Ali, očito dijelom - uzalud.

Tako su došle na red neposredne, čak Titove naredbe iz te 1945. godine. Tito se, naime, 1945. godine nije u cjelini i stalno bavio ratnim operacijama. Njega i njegov uži krug 1944. god. nije toliko zabrinjavao neko vrijeme ni veoma velik broj vojnih jedinica Reicha, koje su se izvlačile s Balkana preko Jugoslavije - kako bi se moglo pretpostaviti. Jednostavno, završetak života Grupacije "E" Velikojnjemačkoga Reicha u II. svjetskom ratu sveo se na očekivani slom i njezino zarobljavanje u cjelini u vremenu od potkraj travnja pa do 15. svibnja. Tito i njegov uži krug, međutim, bili su živo zaokupljeni brigom, povremeno čak i strahom da sovjetske i bugarske jedinice - u potjeri za njemačkima, ne ostanu ne samo u Beogradu i u Vojvodini, kamo su stigle, nego da krenu i poprijeke Jugoslavije, prema Trstu, pa ih se ne bi moglo više natjerati da napuste Jugoslaviju. Ta Titova bojazan i opreznost, kao i njegovih suradnika u vrhu nove Jugoslavije, bila je opravdana, jer se to zaista dogodilo sa svim ostalim oslobođenim zemljama, kasnije poznatima kao "Istočni" ili "Sovjetski blok". No, izbjegavši tu zaista veliku opasnost (uspjela je to samo Jugoslavija), najviši krug NOP-a bio je veoma opterećen i nastojanjima da se sačuvaju neprijeporno hrvatski i slovenski zapadni krajevi koji su u okviru NOP-a i službeno 1943. godine - prvi put u povijesti - sjedinjeni s maticama domovinama - Hrvatskom i Slovenijom.

Tadaje, potkraj rata, 1945. god. glavni cilj vrha jugoslavenskoga NOR-a bio da NOV i POH, odnosno od tada JA stigne na krajnje zapadne hrvatske i slovenske nacionalne granice prije anglo-američke, sovjetske i bugarske vojske; a to znači da je trebalo ući i dublje, i u starije dijelove Italije i Austriju, u tamošnja nacionalna slovenska područja, u Benešku Sloveniju i Korušku.

Veoma brojne i još uvijek dobro opremljene vojne snage III. Reicha i njihovih brojnih jugoslavenskih i drugih kvislinga pružale su iznimno otpor NOV i PO Hrvatske i Slovenije, odnosno NOVJ koja se u svibnju transformirala u Jugoslavensku armiju (JA). Taj je vojni i ratni otpor bio daleko snažniji od onoga angloameričkim snagama na Apeninskome poluotoku i drugdje po frontovima Evrope, pa i zbog toga što su neprijatelju već bile poznate sve veće razmirice u antiosovinskoj koaliciji, koje će biti početak potonjega znamenitog "hladnog rata" između staljinističkog, totalitarističkoga Istoka i demokratsko-liberalnog Zapada.

Tito je, ipak, uspio u svojem krajnjem htijenju i nastojanju: jedinice JA stigle su u Trst, a preko rijeke Soče u Benešku Sloveniju, na stari prostor Kr. Italije, te u austrijsku Korušku. To je on i ranije najavljivao, npr., i u svome čuvenom govoru na o. Visu 1944. god. s riječima koje su odmah oduševljeno, posvuda prihvaćene: "*Tuđe nećemo, no svoje ne damo!*" U teškim, završnim vojnim operacijama i ti su krajevi bili oslobođeni u svibnju 1945. godine.

Vrh nove Jugoslavije, stoga, nastoji dodatno, brzo ojačati tamošnje jedinice NOV i PO Hrvatske i Slovenije, ali, istodobno pred Zapadom i Istokom pokazati kako je on zaista sposoban regularnim načinima zaista vladati tim krajevima kao jugoslavenskima. Jer, već je očito bilo da zapadni saveznici te krajeve i dalje smatraju samo talijanskima, te da ne priznaju lomljenje Rapalskoga i Rimskih ugovora iz 1920. i 1924. god. između dviju susjednih država, kraljevina Italije i SHS.

Osim toga, nezakoniti postupci protiv civila i ratnih zarobljenika nikako ne bi išli u prilog Titovome nastojanju da pokaže kako je on zaista sposoban državnik te daje u stanju normalno upravljati zemljom. Stoga, kad je Tito doznao za izmicanje kontrole Vrhovnoga štaba nad postupcima pojedinih komandanata, te za neka nedjela protiv ratnih zarobljenika i drugih - osobno je intervenirao: izdao je u kratko vrijeme dvije, čak uzastopne pismene naredbe, upravo u vezi onoga što se već desetljećima spominje pod pojmom *Bleiburga*. Pa i ta uzastopnost intervencije pobjedničkoga vrhovnog komandanta dostatno govori o tome da ga se ipak uvijek nije slušalo ni poslušalo, da napose staljinistička skupina i u vrhovima nove države sve odlučnije dolazi na površinu zbivanja. Naime, Tito je naredio Generalštabu JA, a ovaj je 7. svibnja štabovima 1, 2, 3. i 4. armije JA i Glavnome štabu Slovenije neposredno naredio korektno postupanje prema njemačkim ratnim zarobljenicima. No, očito je da se ni ta naredba nije poštovala, pa se Tito 14. svibnja obratio neposredno štabovima sve četiri tadašnje armije JA, ovaj put mimo Generalštaba, i to sa sljedećim riječima, odnosno preciznim naredbama:

"Poduzmite najenergičnije mjere da se po svaku cijenu spriječi ubijanje ratnih zarobljenika i uhapšenika od strane jedinica, pojedinih organa i pojedinaca".

Dodatno je Tito precizirao ovako: *"Ukoliko postoje među zarobljenicima i uhapšenicima takva lica koja treba da odgovaraju za djela ratnih zločinista, predavati ih na revers vojnim sudovima radi daljeg postupka".*

Vrhovni vojni komandant, i dalje opravdano nepovjerljiv, od Glavnog štaba Slovenije tražio je popis zarobljenika. Pa je sljedeći dan, 15. svibnja od Štaba 1. armije, te od štabova svih armija također zatražio broj ratnih zarobljenika. Ali - gotovo uzalud. Naime, čak i njegov neposredni podređeni, general-lajtnant i član Politbira CK KPJ Aleksandar Ranković, kao načelnik represivnoga jugoslaven-skoga tijela OZN-e cijele Jugoslavije, samo dva dana potom hrvatskoj OZN-i oštro prigovara u pogledu hrvatske metropole; i to u sasvim suprotnom duhu od onoga što njegov prvi pretpostavljeni naređuje. Dakle, general Ranković kao šef OZN-e šalje brzoglasno stravična sadržaja u Zagreb:

"Vas rad u Zagrebu je nezadovoljavajući. Za 10 dana u oslobođenom Zagrebu streljano je samo 200 bandita. Iznenaduje nas ova neodlučnost za čišćenja Zgb-a od zlikovaca. Radite suprotno od naših naređenja jer smo rekli da radite brzo i energično i da sve svršite u prvim danima."

Potonja je sudbina A. Rankovića - poznata. No, Titu je trebalo niz godina da konačno, sasvim ukloni toga Rankovića koji je postao sinonim represije, iz rukovodećeg života Jugoslavije. A u međuvremenu očito je da se pokrenuo kotač zla, poznat pod imenom *Bleiburg i Križni put*, u kojem su sudjelovali i neki neposredni Titovi suradnici kad je Broz morao osobno intervenirati čak i nekoliko puta protiv toga zla, koje je odnijelo mnogo života pripadnika neprijateljskih vojnih i drugih jedinica nacističkoga Reicha, ustaške NDH, pa četničkih, ljotićeviskih, bjelogardijskih i drugih kvislinga, ali i civila; među njima je bio određen broj zločinaca, ali i znatan broj nevinih ljudi.

Takvo nepoštivanje Tita u svibnju 1945. god. mnogi ni danas ne mogu shvatiti, jer im je u svijesti uvriježen mit o Brozu kao o uobičajenom totalitaristi, nalik tolikima u daljoj i novijoj povijesti, pa i u nedavnoj prošlosti, štoviše - ima ih i danas; njega se smatra apsolutističkim diktatorom klasičnoga tipa koji se u sve miješa, obvezno sve zna, koji o svemu i svačemu odlučuje i čiji se autoritet bez pogovora poštuje; njega se sluša i mora slušati, jer se u protivnome gubi glava. Stoga, posljedno, on je gotovo i glavni, ako nije i jedini glavni krivac za sve zlo ili zaslužan za sve dobro - onako kako već postoje sheme o drugim brojnim diktatorima u povijesti, pa se time skida krivica s drugih. Ali, u takvoj literaturi - uobičajeno je - ne navode se navedene Titove intervencije u NOR-u, pa ni one poslije.

U vezi s pojmom *Bleiburg*, štoviše, ide se i znatan korak dalje pa se tvrdi da je upravo Tito bio i manijak, dakle duševno bolestan čovjek, koji je namjerno i smišljeno usmjeravao JA i druge jedinice u pokolje ratnih vojnih zarobljenika i civila, pa i poslije završetka II. svjetskog rata, i to samo Hrvata. Dakle, on, Hrvat iz Hrvatskog zagorja vodio je genocidnu politiku protiv vlastitoga, hrvatskog naroda. Sve to, već navedene Titove naredbe opovrgavaju. Međutim, kao vrhovni zapovjednik JA, uostalom kao i vrhovni zapovjednici vojske ili armija u drugim državama, ili, pak, voditelji država, Tito ipak i povijesno može zaista biti odgo-

133. Kalodera Marko, *Vojni pravosudni organi i pravne službe JNA*, Beograd, 1986.
134. Kamber Dragutin, *Slom N.D.H. (Kako sam ga ja proživio)*, Zagreb, 1993.
135. Karapandžić Borivoje, *Kočevje. Tito's Bloodiest Crime*, Cleveland, 1960. - *Titov najkrvaviji zločin*, Beograd, 1990.
136. Karapandžić Borivoje, *Jugoslovensko krvavo proleće 1945. Titovi Katini i Gulazi*, Cleveland, 1976. - *The Bloodiest Yugoslav springs 1945*, New York, 1980. - *Tito's Katyn and Gulags*, New York, 1980, Beograd, 1990.
137. Katalinić Kazimir, *Argumenti. NDH, BiH, Bleiburg i genocid*, Zagreb, 1993.
138. Kazimirović Vaso, *NDH u svetlu nemačkih dokumenata i dnevnika Gleize fon Horstenau 1941.-1944*, Beograd, 1977.
139. Kazimirović Vaso, *Nemački general u Zagrebu*, Kragujevac, Beograd, 1996.
140. Kern Erich, *General von Pannwitz und seine Kosaken*, Oldenfort, 1971.
141. Kisić Kolanović Nada, *NDH i Italija. Političke veze i diplomatski odnosi*, Zagreb, 2001.
142. Kisić Kolanović Nada, *Vojskovođa i politika. Sjećanja Slavka Kvaternika*, Zagreb, 1997.
143. Kisić Kolanović Nada, *Mladen Lorković, Ministar urotnik*, Zagreb, 1998.
144. Klepec Matjaž, Kovač Tomaž, Tolstoy Nikolaj, *Trilogija o poboru vojnih begunceva iz leta 1945: Vetrinje-Teharje-Rog*, Maribor, 1991.
145. Knezović Oton, *Pokolj hrvatske vojske 1945.*, Dokumenti o zverstvima Srba nad Hrvatima, Chicago, 1955.
146. Kočović Bogoljub, *Žrtve Drugog svetskog rata u Jugoslaviji*, London, 1985, Sarajevo, 1990.
147. Kogon Eugen, *Država SS-a. Sistem njemačkih koncentracijskih logora*, Zagreb, 1982.
148. Komunistički pokret i socijalistička revolucija u Hrvatskoj, Zagreb, 1969.
149. *Konec Druge svetovne vojne u Jugoslaviji 1945.*, Zbornik, Ljubljana, 1986.
150. *Koroska v borbi*, Celovec, 1951.
151. Kostić Lazo M., *Hrvatska zverstva u drugom svetskom ratu prema izjavama njihovih saveznika*, Melbourne, 1983.
152. Košutić Ivan, *Hrvatsko domobranstvo u Drugom svjetskom ratu*, 1, Zagreb, 1992, 2, 1994.
153. Kotnik Josip, *Svi umiru jednako*, Zagreb, 1990.
154. Kovač Tomaž, *V rogu ležimo po-biti*, Buenos Aires, 1968.

155. Kovačević Branimir, *Suze za Bleiburg*, Zagreb, 2003.
156. Korom Mihály, *A fascizmus bukása Magyarországon. A népi demokratikát átalakulás feltételeinek létrejötte 1943.-1945.*, Budimpešta, 1961., *Pad fašizma u Mađarskoj, Szajrijevanje mađarske demokratske revolucije*.
157. Kozina Vladimir, *Slovenia, The Land of my Joy and my Sorrow*, Cleveland, 1980.
158. Krišto Jure, *Katolička crkva i Nezavisna Država Hrvatska 1941.-1945.*, 1, Dokumenti, 2, Zagreb, 1998.
159. Krizman Bogdan, *Hitlerov Plan 25 protiv Jugoslavije, Jugoslavija u svjetlu Nurnberških dokumenata*, Zagreb, 1953.
160. Krizman Bogdan, Kljaković Vojmir, *Ljudi i događaji Drugog svjetskog rata*, Zagreb, 1960.
161. Krizman Bogdan, Ante Pavelić i ustaše, Zagreb, 1978, 1983.
162. Krizman Bogdan, *NDH između Hitlera i Mussolinija*, Zagreb, 1980, 1986.
163. Krizman Bogdan, *Ustaše i Treći Reich*, 1-2, (Pavelić-Hitlerov posljednji saveznik), Zagreb, 1983.
164. Krizman Bogdan, *Pavelić u bjekstvu*, Zagreb, 1986.
165. Kučan Viktor, *Završne operacije Jugoslavenske armije*, Beograd, 1961.
166. Kvaternik Eugen Dido, *Sjećanja i zapažanja 1925.-1945, Prilozi za hrvatsku povijest*, Zagreb, 1995.
167. Kühnrich Heinz, *Der Partisanenkrieg in Europa 1939.-1945*, Berlin, 1965.
168. Labović Đurđica, Basta Milan, *Partizani za pregovaračkim stolom, 1941.-1945*, Zagreb, 1986.
169. Lasić Vjekoslav Lujo, *Martyrium Croatia*, Rim, 1946.
170. Lasić Vjekoslav Lujo, *Pakao je počeo u Bleiburgu, Sjećanja hrvatskog vojnika i mučenika*, Rijeka, 1994.
171. Latas Branko, *Saradnja četnika Draže Mihailovića sa okupatorima i ustašama 1941.-1945*, Beograd, 1999, građa.
172. Latković Radovan, *Živjeli smo i borili se za Hrvatsku, Moja sjećanja na borbu za ostvarenje hrvatske državne nezavisnosti i slobode hrvatskoga naroda, Uspomene i dokumenti 1930.-1990*, Zagreb, 2001.
173. *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, 1-4, München, Sindelfingen, 1991.-1995.
174. *Leksikon NOB i socijalističke revolucije*, 1-2, Beograd, 1980.
175. *Crimes of War*, b. mj. i god. - *Leksikon ratnih zločina*, Beograd, 2003.

voran. No, u Brozovu sjenu vješto su se sakrili mnogi njegovi visoki i niži pomoćnici, te i drugi aktivni sudionici događanja (spomenut je slučaj generala A. Rankovića i njegova naredba u pogledu Zagreba), što međutim, također nije prvi slučaj u povijesti i drugih naroda i država, a ne samo hrvatskoga naroda i države. No, što se tiče vojne i pravne strane aspekta toga Titova problema kao komandanta vojske i voditelja države, do sada nema ocjena meritornih vojnih i pravnih stručnjaka o takvome djelovanju J. Broza Tita, niti reagiranja pravosudnih poznavatelja problema; a ni nadležne međunarodne i hrvatske institucije ili neke druge na prostoru bivše SFRJ nisu pokretale uobičajene za takve slučajeve istražne i druge postupke. To ne mora značiti da se neće nešto učiniti protiv preživjelih sudionika zbivanja (prvi takav slučaj ima nedavno u Republici Sloveniji), jer u međunarodnome pravu ratni zločin ne zastarijeva (podsjećam samo na sadašnje djelovanje međunarodnoga suda u Haagu), pa ni onda kad su u pitanju starci.

Osim toga (i drugoga), činjenica jest da ne postoji samo jedan pojam *Bleiburga*, dakle one znamenite koruške, pliberške livade, na kome se samo dio, i to ostatka vojske NDH i drugih našao u kliještima između Britanaca i Jugoslavena. Naime, postoji više *Bleiburga*, tj. predaja/zarobljavanja, i to samo jugoslavenskoj i samo britanskoj ruci, a samo na znamenitome zemljopisnom području *Bleiburga* njihovo je zajedničko, veoma poznato djelo. Dakle, velik dio zarobljenika i civila uopće i nije stigao do toga *Bleiburga*; ali, barem službeni dio predaje i zarobljavanja dovršen je 16. svibnja.

Dakako, apsurd je brojka od 700.000 osoba, tj. 200.000 vojnika i 500.000 civila, i to izbjeglih samo iz Hrvatske, koji da su se u Austriji i Sloveniji našli na bijegu, spašavajući glave, i na koje se svalio malj osvetnika. A gdje su još brojke onih iz Slovenije, Srbije, Bosne, Hercegovine, Kosova itd.? Brojke se, međutim, navode kao da ne postoje i da nisu objavljeni popisi pučanstva, pa tiskani radovi o demografskoj povijesti. Dakako, i znatno manje brojke nisu isto tako manje "vrijedni" zločini nad tisućama ljudi i mnoštvom većih i manjih skupina. Nije, međutim, jasno zašto proteklih šezdesetak godina nije utvrđen barem približan broj. Doduše, razumljivo je da u službenim tijelima SFRJ nije bilo interesa - to je već spominjano. Ali to nije učinjeno ni u pro-endehaškoj emigraciji do 90-ih godina XX. stoljeća, a ni u Republici Hrvatskoj. Spominje se i veoma visok broj logora po pobjedničkoj Jugoslaviji za zarobljenike i za druge - prihvatni, sabirni, tranzitni, kazneni, radni itd., a neki imaju i po više istih sadržaja i funkcija. Itd., itd.

Odgovor na mnoštvo pitanja nije i ne može biti jednoznačan, kako to prikazuju obje suprotstavljene poslijeratne, mahom političke i publicističke strane, a donekle još i danas.

10.

U davanje odgovora na to veoma osjetljivo ljudsko pitanje, važno za neke i kao političko pitanje, a zanimljivo i za pravnike i povjesničare, poslije završetka II. svjetskoga rata uključio se i dio zapadnosavezničke politike, u ovome slučaju napose dio britanske politike i publicistike. Postavilo se pitanje: zašto su Britanci postupili tako da su poražene zarobljenike i inače (ne samo jugoslavenskoj strani) predavali pobjednicima iz njihovih država? Razrješenje dilema i traženje odgovornosti pobjedinaca našlo se u Britaniji čak i u sudskim dvoranama, no potvrđeno je tamošnjim presudama ono poznato: Britanci su učinili ispravan korak.

Ocijenjeno je, naime, da su Britanci korektno postupali držeći se odluka "velike trojice" iz Jalte, pa su predavali zarobljenike i druge onim vojskama savezničkih zemalja iz kojih su bili ti britanski zarobljenici. Pri tome su postupili 1 veoma "racionalno": što učiniti s tim mnoštvom, pravom masom ljudi, ukoliko dođe do sukoba s JA? Kamo smjestiti na desetke tisuća tih ljudi, tko će ih hraniti, snositi troškove za njih - itd. Tako su i SAD vraćali sovjetske zarobljenike koji su se - čak - našli u SAD-u; doduše, tražili su da SSSR s njima postupa kao i s njemačkim zarobljenicima te u skladu s odredbama Ženevske konvencije. Bilo je to u skladu s "*Deklaracijom trojice velikih*", tj. Churchilla, Roosevelta, Staljina, još iz listopada 1943., donesene za trajanja njihova sastanka u Moskvi (od 19. do 30. listopada), a riječ je o tome da će oficiri i vojnici te nacisti Reicha, koji su odgovorni za zločine ili su sudjelovali u njima, biti vraćeni u one zemlje gdje su ti zločini počinjeni; ovdje će, po zakonima tih zemalja ti zločinci biti suđeni i kaž-

njeni. To se, uz druge zemlje, od Norveške na sjeveru do Krete na jugu, odnosi i na Jugoslaviju, pa će i ovdje njemački zločinci biti "suđeni od naroda koji su zlostavljali". (Poznato je kako su desetljećima kasnije SAD vratile dr. Andriju Artukovića. A upravo ovih dana, u trenutku redigiranja ovoga članka, novine su nam objavile da su SAD oduzele državljanstvo jednoj Njemici koja je desetljećima živjela u SAD, jer je otkriveno da je bila jedna od šefova u jednom konclogoru Reicha. Prognana je iz SAD-a; oženjena je bila za Zidova, sada pokojnoga, koji nije znao za njezin zločinački rad.)

Na temelju Moskovske deklaracije i drugih odluka "velikih" u Londonu je 8. kolovoza 1945. god. osnovan međunarodni vojni sud za suđenje njemačkim nacističkim zločincima, odnosno vrhu III. Reicha. Na temelju rada toga i drugih sudova osuđeno je niz osoba u Njemačkoj (spomenuta su samo ubojstva nekih voditelja fašističke Italije i nacističke Njemačke), Francuskoj (osuđen je predsjednik kvislinške vlade Petain), Norveškoj, Danskoj, Nizozemskoj, Poljskoj i drugdje na desetine tisuća osoba. Suđeno je i u Jugoslaviji, pa tako i dijelu uhvaćene vlade NDH, od kojih je, npr., osuđen i pogubljen doglavnik i književnik dr. Mile Budak. Dakako, i u svim drugim zemljama bilo je suđenja kvislinzima i kolaboracionistima, osuda na smrt, ali veliki broj ih je ubijen i bez suda. Tako je i vođa talijanskih fašista i predsjednik vlade Kr. Italije Benito Mussolini s nevinom ljubavnicom strijeljan bez suđenja, a tijela su im izložena obješena za noge na mjestu gdje je ranije bila strijeljana grupa nedužnih građana - već sam istaknuo; itd., itd. Veoma rijetko su u evropskim zemljama suđene i osuđene osobe koje su samovoljno ubijale kvislinge, kolaboracioniste ili zaostale okupatorske vojnike i oficire, ili, pak, civile uhvaćene na bijegu.

Ni u NR/SR Hrvatskoj nije vođena istraga, niti sudski procesi, a u susjednoj Sloveniji tek kao nezavisnoj državi, nedavno je, rekoh, pokrenut ali zbog nedostatka dokaza i obustavljen istražni postupak protiv jedne nekada visoko rangirane slovenske (uz ostalo, bio je i tužilac), te jugoslavenske političke i državne ličnosti za koju neki smatraju i tvrde da je krivac za smrt više ljudi u NOR-u, u Sloveniji po završetku II. svjetskoga rata (Slovenac je, ali rođen od oca Hrvata!).

Cinjenica jest i to - nikada se ne uzima u obzir da su gotovo istodobno 1945. god. Bugari u okviru sovjetske fronte, držali, na primjer, čak i Maribor, da su tamo u susjedstvu bile i sovjetske, ukrajinske jedinice, da su se i Bugari i Ukrajinci/Sovjeti borili protiv vojske NDH u bijegu na Zapad te da ni oni u svemu i u potpunosti nisu postupali u skladu s ratnim običajima. No, protiv njih se ne postavljaju literarne i druge optužbe.

I još nešto, što napose ističem: zaboravlja se i to u poratnoj i kasnijoj proendehaškoj literaturi sve do danas, ili se namjerno prelazi preko toga - zbog toga i ponavljam: u okviru ustaških grupa u bijegu ili uz njih bili su i četnici, i nedićevci, i vojnici propaloga Reicha - itd., itd., dakle *Bleiburg*, pa potomji *Križni put* nisu osobitost samo Hrvata, iako tragedija, dakako, isto tako nije ni veća ni manja ali trajno zaista ostaje - strašna.

11.

Do Tita i drugih u vrhu nove Jugoslavije stizao je sve veći broj vijesti o sve većem broju nedozvoljenih radnji, a u okviru njih i onih s tragičnim prizvukom, točnije rečeno - o praktičnim tragičnim događanjima. Dne 14. svibnja 1945. godine, dan uoči službenog sloma na *bleiburško/pliberškom* polju pred britanskom i jugoslavenskom savezničkom vojskom, Tito izričito opet naređuje - kako smo citirali ranije. Istoga dana Broz se okomio i na pljačku koja je očito postala sveopća pojava - kadju čak on mora zabranjivati. No, uzaludne su i njegove jasne i precizne naredbe; takvo je gotovo katastrofično stanje potrajalo i dalje. Jer, nastupa druga faza tih zbivanja, sada poslijeratnih tj. *Križni put*, nastavak zločinačkih radnji koje izazivaju dodatnu tragediju, nerijetko imenovanu i kao *Marš smrti* ili *Marševi smrti*.

Kako su se, naime, zarobljenici, a takvima su smatrani ne samo vojnici NDH, ustaše i domobranci, već i brojni civili, jer su mnogi bili izmiješani, tjerani Slovenijom i Hrvatskom te dio njih upućivan u Srbiju i u druge jugoslavenske krajeve, tako se pred njima i uz njih kretao glas da su to samo ustaše, krvnici. Pa su se prema njima tako ponašala i neka tijela vojnih i civilnih vlasti; na to je djelo-

176. Lengel-Krizman Narcisa, *Genocid nad Romima, Jasenovac 1942*. Jasenovac - Zagreb, 2003.
177. Lepre Aurelio, *La storia della Repubblica di Mussolini, Salò: il tempo dell'odio e della violenza*, Milano, 1999.
178. *Les systèmes d'occupation en Yougoslavie*, Beograd 1963.
179. Ličina Đorđe, Milorad Bobić, Jovan Pavlovski, A. Artuković, V. Luburić, Đ. Deva, V. Mihajlov, Zagreb, 1985.
180. Lukač Dušan, *Treći Rajh i zemlje jugoistočne Evrope, 1933.-1945.*, 1-3, Ljubljana - Beograd, 1982, 1987.
181. Ljekić Ante, *Od Ivan Planine do Bleiburga, Dokumenti o povlačenju hrvatske vojske 1945. godine*, Madrid, 1960.
182. *Ljudske i materijalne žrtve Jugoslavije u ratnom naporu 1941.-1946*, Beograd, 1946.
183. Macmillan Harold: *War Diaries. Politics and War in the Mediterranean January 1943., May 1945*, London, 1984.
184. Mac Smith Denis, *Mussolinijevo Rimsko Carstvo*, Zagreb, 1980.
185. Maček Andrej, Škrebe Nino, *Maček izbliza*, Zagreb, 1999.
186. Maček Vladko, *In the Struggle for Freedom*, New York, 1957.
187. Maček Vladko, *Memoari*, Zagreb, 1992.
188. Marjanović Jovan, *Narodnooslobodilački rat i socijalistička revolucija 1941.-1945.*, Beograd, 1959.
189. Marušić Milan, *Žrtve komunističkih zlodjela u Zagrebu - svibanj 1945*, Zagreb, 2001.
190. Masucci Giuseppe, *Misija u Hrvatskoj, Dnevnik od 1. kolovoza 1941. do 28. ožujka 1946*, Madrid, 1967.
191. *Matica mrtvih, Podatki o Slovenicima pomorjenih po zločinski Oslobodilni Fronti 1941.-1945.*, IV., Cleveland, 1968.-1970.
192. Matković Hrvoje, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske, Kratkopregled*, Zagreb, 1994.
193. *Međunarodna ljudska prava*, Zagreb, 1997.
194. *Međunarodni znanstveni skup, An International Symposium, "Bleiburg 1945.-1995."*, Zagreb 12-13. V. 1995, Zagreb, 1995., Zbornik radova.
195. *Međunarodni znanstveni skup "Jugoistočna Europa 1918.-1995. Southeastern Europe 1918-1995., An International Symposium, Zadar, 28.-30. 09.1995.* Zagreb, 1996.
196. *Memorandum udruženja pravника FNRI povodom presude američkog vojnog suda u Nürnbergu*, Beograd, 1948.
197. Michel Henri, *La guerre de l'ombre*, Pariz, 1970.
198. Mikulan Krunoslav, Pogačić Siniša, *Hrvatske oružane snage 1941.-1945*, Zagreb, 1999.

199. Miletić Anton, *Koncentracioni logor Jasenovac 1941.-1945.*, 1-3, Beograd, 1986, 1987, 1988.
200. Miloš Stojan, *Bleiburg i križni put: zločin bez kazne*. Livno, 2004.
201. Milošević D. S., *Izbeglice i preseljenici na teritoriju Jugoslavije 1941.-1945.*, Beograd, 1981.
202. Minić Miloš, *Oslobodilački ili građanski rat u Jugoslaviji 1941.-1945. godine*, Novi Sad, 1993.
203. Mirth Karlo, *Život u emigraciji*, Zagreb, 2003.
204. Nađ Kosta, *Druže Tito, rat je završen 15. maja u 16.0 na Dravi*, Zagreb, 1985.
205. Nađ Kosta, *Pobeda*, Zagreb, 1980.
206. *Na prekretnici*, Brug, 1986., zbornik radova.
207. *Narodnooslobodilačka borba u zarobljeničkim logorima 1941.-1945.*, Beograd, 1945.
208. *Narodnooslobodilna vojna na Slovenskem 1941.-1945.*, 2. izd., Ljubljana, 1977.
209. *Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije*, Beograd, 1982.
210. *Narodnooslobodilački rat i socijalistička revolucija u Jugoslaviji u završnoj etapi drugog svjetskog rata*, Beograd, 1978.
211. *NDH 1941.-1945.*, Manitoba, 1988.
212. Nikolić Vinko, *Pred vratima domovine, Susret s hrvatskom emigracijom 1965., Dojmovi i razgovori*, 1, Buenos Aires, 1966., 2, Pariz - München, 1963.
213. Nikolić Vinko, *Tragedija se dogodila u svibnju*, 6. svibnja 1945.-6. svibnja 1946., 1, Barcelona, München, 1984, Zagreb, 1995.
214. *Nirnbërška presuda*, Beograd, 1948.
215. Nolte Ernst, *Der Faschismus in seiner Epoche*, München, 1963. - *Fašizam u svojoj epohi, Francuska akcija, Italijanski fašizam, Nacionalnocijalizam*, Beograd, 1990.
216. Nolte Ernst, *Die Faschistischen Bewegungen*, Berlin, 1966. - *Les mouvements fascistes*, Pariz, 1969.
217. *L'occupazione nazista in Europa*, Rim, 1964., Zbornik, s prilogom dr. F. Tudmana o Jugoslaviji.
218. *Od Bleiburga do naših dana: zbornik radova o Bleiburgu i Križnom putu s Drugog međunarodnog znanstvenog simpozija u Zagrebu od 14. do 15. svibnja 1994.*, Zagreb, 1994.
219. Odić Slavko, *Neostvoreni planovi*, Zagreb, 1961.
220. Omrčanin Ivo, *Hrvatska 1941.-1945.*, Washington, 1998.
221. Omrčanin Ivo, *Dramatic Personae and Finis of the Independent Croatia in American and British Documents*. Bryn Mawr, 1983.
222. Omrčanin Ivo, *Enigma Tito*, Washington, 1984.
223. Omrčanin Ivo, *Holocaust of Croatian*, Washington, 1986.
224. Omrčanin Ivo, *Angloamerican*

vao i nacionalni sastav pojedinih naselja uz koja ili kroz koja su kolone prolazile ili se zaustavljale, te nacionalni sastav vojnih i represivnih jedinica. Ali, postupao je tako prema njima neprijateljski i dio samih stanovnika, pripadnika hrvatskoga naroda, dakle, na isti način kako su se ranije ustaše ponašale prema tim istim stanovnicima i istome narodu u ratu, a ne samo prema zarobljenim vojnicima NOV i PO Hrvatske. Pri tome znatnu ulogu igra i poratni kaos (o čemu se kao primjer donose izvorni podaci u poglavlju 13. ovoga priloga), čega su bili svjesni i sami vrhovi nove Hrvatske, odnosno nove Jugoslavije.

Autor ovoga članka vidio je 80-ih godina u Beogradu, u arhivu Predsjedništva SFRJ, originalno pismo dr. Vladimira Bakarića, tada jednoga od njih nekoliko u samome vrhu FR/NR Hrvatske i KPH, naslovljeno "Dragomu Starom" i "Drugu Bevcu", tj. Titu i Edvardu Kardelju. U tome pismu, s početka ljeta 1945. godine, piše kako je on, Bakarić, prepun stalnih i učestalih vijesti i obavijesti o veoma lošem ponašanju prema desetinama tisuća ljudi koji su stizali u zarobljeničkim kolonama iz Austrije i Slovenije u Hrvatsku i preko nje, dalje, u druge dijelove Jugoslavije. Dr. Bakarić piše da "*mi idemo*" u mir, u obnovu uništene zemlje, a sada dodatno stvaramo na stotine tisuća novih neprijatelja, i to od pripadnika obitelji tih nesretnika u kolonama. To zaista nema nikakva smisla, štoviše, veoma je štetno, a ukoliko u kolonama ima sumnjivih, onda ih treba izdvojiti i predati nadležnim tijelima - gotovo ponavlja u pismu dr. V. Bakarić Titove riječi.

Je li to pismo utjecajnoga dr. V. Bakarića ili su upozorenja i kontakti drugih utjecali ili nisu (kod samoga Tita intervenirao je i dr. I. Šubašić) - do sada nismo uspjeli utvrditi, ali gotovo odmah uslijedio je *Zakon o davanju amnestije i pomilovanja* (5. srpnja 1945), a onda i prvi generalni akt najvišega tijela u novoj državi - "*Ukaz Predsjedništva AVNOJ-a o općoj amnestiji i pomilovanju*" od 3. kolovoza 1945. godine. I Predsjedništvo Narodnoga sabora Hrvatske pridružilo se smirivanju situacije pa je 8. rujna donijelo svoj *Zakon o davanju amnestije i pomilovanja za krivična djela kažnjiva po zakonima Federalne Države Hrvatske*. Konačno, 4. ožujka 1946. godine sam je J. B. Tito izdao *naredbu o otpuštanju iz logora pripadnika jugoslavenskih narodnosti* koji su bili u neprijateljskim vojnim jedinicama; izuzeti su bili neki koji su bili podvrgnuti krivičnom postupku.

No, sve je to bilo već kasno. Jer, tragedija je za mnoge bila i fizički, smrtno završena, za mnoge se i nastavljala, jer Ukaz ni Zakoni nisu uvijek i svuda doslovce poštovani, niti njihove odredbe izvršavane.

Pri svemu tome nikako se ne mogu potvrditi postojeća stajališta - da su sva nasilja i smrt bili unaprijed zamišljeni i provedeni planski i sustavno, državnim i drugim sredstvima, štoviše, da su zamišljeni i naređeni od samih vrhova partijskih, a time i vojnih i državnih vlasti, pa čak da je to bio i smišljeni genocid nad hrvatskim narodom u Hrvatskoj u cjelini ili već planirani genocid nad cijelim hrvatskim narodom na cijelome jugoslavenskom prostoru. Nema traga u vrelima da bi tako nešto smišljali, npr., ni Broz, Ribar, Nazor, Bakarić i drugi - redom - Hrvati na čelu FNRJ odnosno FH/FD/NRH. Najviše se nesreća poslije rata dogodilo na izvaninstitucionalni način, u pritvorima, samovlasno, od strane pojedinih skupina ili pojedinih moćnika (kakvih je inače prepuna dalja hrvatska i strana povijest i novija prošlost), dakako, na njihovoj tamnijoj strani, a ista se tragedija, nažalost, zbiva i danas na mnogim stranama naše Zemlje (o tome, doslovce, svaki dan čitamo ili slušamo). No, za sve to - za zločine pojedinaca i skupina Jugoslavenske armije, Narodne milicije, KPJ, civilnih tijela i drugih u zadnjim danima rata i poslije službenog prestanka Drugoga svjetskog rata - nikakva povijesnoga opravdanja nema. Nema ni aboliranja, pa čak niti za nasilno ubijanje zaista utvrđenih i poznatih zločinaca. Isto tako nema povijesnoga opravdanja niti za brzopotezno djelovanje sudova, pa makar oni radili i u skladu s ondašnjim zakonima i drugim važećim propisima.

12.

Rezultat je, dakle, bezbroj puta viđen u povijesti i u Hrvatskoj i u drugim, stranim zemljama, a nažalost, bio je veoma, veoma tragičan i u Hrvatskoj te u ostaloj Jugoslaviji 1945, ali i 1995. godine.

Zasad, međutim, nije jasno zašto nisu provedene osobne naredbe Josipa Broza Tita, koji je bio npr., čak i osnivaatelj KPH i KP Slovenije, tada generalni

sekretar apsolutno vladajuće KPJ, vrhovni vojni komandant, maršal Jugoslavije, predsjednik prijelazne vlade zemlje; čelnik je zemlje koja je i međunarodno pravno priznata, a njegov osobni položaj bio je apsolutno neupitan i u zemlji i u inozemstvu. Ali, ono što je napose zanimljivo: tim zapovijedima, kao ni njihovu nepoštivanju, u literaturi nisu posvetile pažnju ni jedna ni druga suprotstavljena poslijeratna strana, koje se do danas pa i danas bave tom strašnom nesrećom.

Kad se ima u vidu akumulacija tih najviših, najbitnijih i najvažnijih dužnosti u rukama pojedinca, u ovome slučaju hrvatskoga Zagorca, onda zaista djeluje apsurdan neposluš, ali - "nešto", zaista "ono nešto" u svemu tome ipak "nije stimalo". Činjenica jest da je usprkos izričitim Titovim naredbama, u svijesti mnogih, pravoga diktatora, tragična situacija s ratnim zarobljenicima i civilima trajala i dalje, pa i protivno donesenim zakonima o amnestiji i pomilovanjima, čak i posebnih za samu Hrvatsku, pa i protivno naredbama toga jugoslavenskoga "diktatora" iz Hrvatskog zagorja.

Ali, usprkos našem čak i sadašnjemu neznanju - zašto su Tito i njegov vrh postupali onako kako su postupali, treba naglasiti i sljedeće: usprkos tim izričitim naredbama, takva tragična situacija u zemlji, Tita i voditelje drugih vrhovnih državnih tijela povijesno nikako ne opravdava - ponavljamo! Titovaje, npr., bila stvar kako će tu tragičnu situaciju razriješiti i prekinuti ju, ali - morao je. Ipak: što je nedvojbeno, postoje Brozove precizne naredbe iz svibnja 1945. god. protiv ubijanja ratnih zarobljenika i civila, odnosno protiv onakvoga postupanja kako se postupalo, a te naredbe odavno su već i objavljene i poznate iz vrela i literature.

To nažalost, rekosmo, nije rijedak slučaj u povijesti Hrvata, pa ni drugih naroda, dakle u udaljenijem vremenu, a ni kasnije. Tako i u nedavnoj prošlosti, čak u nama bliske dane, isto tako je jedan drugi, također predsjednik i komandant, ovaj put Republike Hrvatske i vrhovni komandant njezinih oružanih snaga, dr. Franjo Tuđman, oglasio se sličnim riječima pri kraju Domovinskoga rata, 1995. godine; bilo je to u trenucima lomljenja i konačnoga slamanja velikosrpskoga agresora u Hrvatskoj. Međutim, usprkos Tuđmanovu proglasu, koji je i javno objavljen pa i putem radio i tv glasila, ipak je dolazilo do tragedija i zločina, ovaj put uperenih protiv Srba, mahom hrvatskih; pa je stoga, npr., došlo i do onoga znamenitog uskakanja američkog ambasadora na onaj traktor u zaštitu ugroženih srpskih bjegunaca. Očito je bilo da nije poštovan ni sadržaj proglasa dr. Tuđmana, što naravno, ni njega ne opravdava za nastalu tragičnu situaciju. Ipak: činjenica jest da je, kao i Tito 1945. godine, i dr. Tuđman 1995. godine zahtijevao da se korektno postupa protiv zarobljenih srpskih vojnika i civila, da se poštuju prava ratnih zarobljenika i drugih te da ne smije biti nečovječnoga postupka protiv njih i civila općenito, ali - uzalud.

Ali, nepoštivanje Titovih (1945.) i Tuđmanovih naredaba (1995.), ponavljam, nije rijedak slučaj u voditelja država i vojske ni u daljoj povijesti ni u nedavnoj prošlosti, kao ni nastanka tragedije usprkos postojanju naredbi; što, dakako, opet ponavljam - ne opravdava ni prvoga, ni drugoga, pa tako ni one koji su stvorili prvotnu situaciju da do te tragedije dođe, a kad je do nje počelo dolaziti, izvukli su iz nje samo sebe. O tome imamo nastavak preciznoga svjedočenja iz pera istaknutoga sudionika Bleiburga 1945. godine, već citiranog Vinka Nikolića koji decidirano i precizno piše ovako:

"Postavlja se pitanje: tko su sve krivci za Bleiburšku tragediju? Krivo je polit. i vojničko vodstvo NDH, koje nije bilo doraslo onim sudbonosnim vremenima. Obmanjivanje 'Zvonimirovom linijom', Pavelićevapriča kako će 'prije Sava teći uzgor, nego će partizani u Zagreb', priče o 'čudesnom' njem. oružju koje će izvesti preokret na ratištima, glasine o obećanjima Engleza, ideja da se ide u šumu jer 'partizani ostavljaju šume, a mi ulazimo', sve je to i slično uvelike smučivalo narod. Svakako najveći i krvavi krivci bili su jugopartizani. Oni su izvršili užasan pokolj svojih ratnih civila i vojske koja je bila položila oružje. A. Pavelić pred Hrvatima prvi je nosilac odgovornosti. Prvi je pobjegao, napustio vojsku i spašavao sama sebe. Krivci su i savezničko vojno zapovjedništvo koje nije poštivalo Ženevske konvencije".

Tako ocjenjuje ustaše i njihove vrhove u NDH Vinko Nikolić, profesor, književnik, publicist, novinar, urednik, vatreni pobornik i graditelj NDH, aktivni sudionik bleiburške tragedije u svibnju 1945. i jedan od glavnih začetnika ideja da se tragedija ne zaboravi; odnosno, kako osobno svjedoči, hrvatska je emigracija

- Croatian Rapprochement, Washington, 1989.
225. Omrčanin Ivo, *Hrvatska 1945*, Washington, 1991.
 226. Omrčanin Ivo, *Hrvatska 1941.-1945*, Zagreb, b. god.
 227. *Oslobođenje Hrvatske 1945*, Zagreb, 1986.
 228. *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941.-1945*, 1-2, Beograd, 1957, 1958.
 229. *Oružane snage Jugoslavije 1941.-1985.*, Beograd, 1986.
 230. Ostojić Vinko Vice, *Križni put Hrvata patnika. Uspomene i svjedočanstva: Bleiburg-Križni put - komunističke kazionice - život u emigraciji*. Međugorje/Biakovici-Karlsruhe-Zagreb, 2005.
 231. *Osvoboditev Slovenije 1945*, Ljubljana, 1976.
 232. Ott Ivan, *Ukradeno djetinjstvo, Bleiburg - tragedija koja ne prestaje boljeti*, Zagreb, 1999.
 233. Paris Edmond, *Genocide in Satellite Croatia 1941.-1945*, Chicago, 1962.
 234. *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946. Dokumenti*, 1. i 2. izd., Slavonski Brod, 2005.
 235. Pavelić Ante, *Strahote zabluda, Komunizam i boljševizam u Rusiji i u svijetu*, Madrid, 1974; izd.: hrv. 1941, 1942, talij. 1938, 1941, španj. 1951.
 236. Pavelić Ante, *Doživljaji I*, Madrid, 1968, Zagreb, 1996, II, Sessvete, 1998.
 237. *50 godina Bleiburga*, Zagreb, 1995., Zbornik radova s 3. međunarodnog znanstvenog simpozija, 14. i 15. 5. 1995.
 238. Perazić Gavro, *Međunarodno ratno pravo*, Beograd, 1947.
 239. Perić Miljenko, *1945.-1995, Bleiburg, Svjedočanstvo*, Zagreb, 1995.
 240. Peršen Mirko, *Ustaški logori*, Zagreb, 1966, 1990.
 241. Petešić Ciril, *Katoličko svećenstvo u NOB-u 1941.-1945*, Zagreb, 1982.
 242. Petković Boško, *Međunarodne konvencije o ratnom pravu i sigurnosti*, Zagreb, 1979.
 243. Petranović Branko, *Revolucija i kontrarevolucija u Jugoslaviji (1941.-1945)*, 1-2, Beograd, 1983.
 244. Pipes Richard, *Komunizam, Povijest intelektualnog i političkog pokreta*, Zagreb, 2006.
 245. Plenča Dušan, *Međunarodni odnosi Jugoslavije u toku Drugog svjetskog rata*, Beograd, 1962.
 246. *Pokreti otpora u Evropi 1939.-1945*, Beograd, 1968.
 247. Popović Jovo, *Rat poslije pobjede, Kazivanje Koste Nađa*, Beograd 1985.
 248. Popović Jovo, *Vješala za generale*, Zagreb, b. g. (prije 1990.)
 249. Popović Koča, *Beleške uz ratovanje, Dnevnik, beleške, dokumenti*, Beograd, 1988.

250. *Povijest Saveza komunista Jugoslavije*, Beograd, 1985.
251. *Povlačenje 1945., Krivci i žrtve, Svjedočanstva o propasti NDH*, Zagreb, 2000.
252. Požar Petar, *Ustaše, Dokumenti o ustaškom pokretu*, Zagreb, 1995.
253. Požar Petar, *Hrvatska pravoslavna crkva u prošlosti i budućnosti*, Zagreb, 1996.
254. Prcela John Ivan, Živić Dražen, *Operation Slaughterhouse, Eyewitness Accounts of Postwar Massacres in Yugoslavia*, Philadelphia, 1970, 1995. - *Hrvatski holokaust, Dokumenti i svjedočanstva o poratnim pokoljima u Jugoslaviji*, Zagreb, 2001.
255. *Proces des grands criminels de guerre devant le Tribunal militaire international*, 1-47, Nuernberg, 1947.
256. Proektor D. M., *Agresija i katastrofa*, Beograd, 1975. Prijevod s ruskoga: *Agresija i katastrofa, Višee voennoe rukovodstvo fašističkoj Germaniji vo Vtoroj mirovoj vojne 1939-1945*.
257. Prpić J. George, *Posljednji svibanj*, Rim, 1973, Zagreb, 1990.
258. Prpić J. George, *Tragedies and Migrations in Croatian History*, Toronto, 1973.
259. Prpić J. George, *Croatia and the Croats, A Selected and Annotated Bibliography in English*, Scottsdale, 1982.
260. Pust Ingomar, *Titostern über Kärnten 1942-1945., Totgeschwiegene Tragödien*, Klagenfurt, 1984.
261. Radaković Ilija, *Fašizam juče i danas*, Beograd, 1998.
262. Radelić Zdenko, *Križari: gerila u Hrvatskoj 1945.-1950.*, Zagreb, 2002.
263. Radica Bogdan, *Hrvatska 1945*, München, Barcelona, 1974, Zagreb, 1992.
264. Radojković Miloš, *Rat i međunarodno pravo*, Beograd, 1947.
265. Raginskij M. Ju., *Njurnberg: Pred sudom istorii, Vospominanija učasnika Njurnberškog procesa*, Moskva, 1986.
266. Rauchensteiner Manfred, *Der Krieg in Österreich 1945*, Beč, 1984.
267. *Rekli su o Titu*, Sarajevo, 2002.
268. Ristović D. Milan, *Nemački novi poredak i jugoistočna Evropa 1940/41.-1944/45., Planovi o budućnosti i praksa*, Beograd, 1995.
269. Rojnica Ivo, *Susreti i doživljaji, Razdoblje od 1938. do 1975., U mojim sjećanjima, Dio I, Preko Austrije u Italiju*, München, Barcelona, 1983.
270. Rojnica Ivo, *Susreti i doživljaji 1939.-1946.*, 1-2, Zagreb, 1996.
271. Roščić Nikola, *Hrvatski križni put*, Zagreb, 1999.

"već u lipnju 1946. započela s kultom Bleiburga iz potrebe da žrtve mučenika pretvori u novu snagu".

Vinko Nikolić je tako mislio do kraja života (1997.), po povratku u Zagreb i uključivanja u politički i kulturni život Republike Hrvatske. No, isto tako naknadno, sada još detaljnije upoznat s činjenicama o onome što je "njegova" ustaška NDH učinila mnogima, postao je javni pristalica rečenice ne samo simboličnoga sadržaja: "10. travnja 1941. - da, ali 11. travnja - ne!"

U više navrata autor ovoga priloga telefonski je do 1990. godine, a jednom prije toga i u osobnom susretu u Rimu, pa u niz navrata poslije njegova povratka u Hrvatsku, razgovarao s V. Nikolićem o raznim događajima i ličnostima u povijesti Hrvata i drugih, pa tako i o NDH, o njezinu slomu i o *Bleiburgu* i *Križnome putu*. Gore citirani njegov tekst potpisujem i ja, autor ovoga članka, gotovo u cjelini: nesreća se mogla, trebala i morala izbjeći.

Ne ulazeći ovdje u pravni aspekt zbivanja, jer nisam stručnjak za to područje, ipak, imajući u vidu međunarodne uzance, od kojih su obvezujuće za one države koje su ih potpisom prihvatile - ratni zločin ne može zastarjeti. Dakle, poznati su vrhovni krivci za *Bleiburg* i *Križni put*, zatim, podređeni, neposredni krivci koji su dozvolili ili su čak i sami, samovlasno činili zločine. Ali, među njima nisu bili samo "komunisti", tj. samo članovi KPJ i njezinih dijelova po federalnim državnim upravnim jedinicama pa tako i KPH, već su to bili i brojni drugi ljudi, nekomunisti i ne-članovi Partije. Jer, članova Partije i nije bilo toliko mnogo u cijeloj Jugoslaviji da bi oni osobno mogli pobiti tako visok broj ljudi, daleko, daleko brojnih od njih. Znade se i njihov broj, pa tako, primjerice, upravo u svibnju 1945. god. u Hrvatskoj je bilo tek oko 26.000 članova KPH; a raspoređeni su bili posvuda, od privrednih poduzeća do škola, dakle, nije ih bilo samo u tadašnjim represivnim tijelima, u miliciji ili u vojsci ili drugdje. Zašto se u pro-endehaškoj literaturi čak i neposredni zločin pripisuje samo malobrojnima članovima KPH, a da se i ne spominjući, zapravo, amnestira velik broj ne-članova Partije - do sada nisam uspio utvrditi.

Osim toga, nerijetko se govori i to da su *partizani* činili zločine. No time pro-endehaške pristalice umanjuju krivičnu odgovornost počinitelja zločina, što se čini apsurdnim. No, ukoliko su to činili *partizani*, onda su to bile neregularne, "ad hoc" skupljene i okupljene iz različitih razloga, divlje, *gerilske skupine* koje ne podliježu uzancama o ratnome pravu; dakle, ne radi se ni o ratnome, već o običnome zločinu. No, NOV i POJ/JA bile su vojska međunarodnopravno priznate države, a ne divlja skupina ili "ad hoc" okupljena grupa gerilaca, pa podliježe odgovornosti za ratne zločine kao svaka druga redovna vojska neke druge države, priznate od međunarodnopravne zajednice. Dakako, stoga je teža odgovornost i britanskih oficira koji su svojoj partnerskoj, čak i savezničkoj vojsci - a ne gerilcima! - predali vojnike NDH, koja međunarodnopravno nije bila priznata, te civile uz njih. O tome je već sudio, rekoh, sud u Velikoj Britaniji i nije dao za pravo onima koji su predavanje zarobljenika prigovorili britanskim oficirima, dakle presuda ide u korist britanske vojske, znači i savezničke jugoslavenske vojske. No, zašto pro-endehaške pristalice nazivajući pripadnike jugoslavenske redovne savezničke ratne i poratne vojske *partizanima*, tj. *gerilcima* te i na taj način amnestiraju znatan broj krivaca - ni to do sada nisam uspio utvrditi.

Ne treba smetnuti s uma ni to da su neke pobjedničke jedinice povećavane u zadnjem trenu i s do tada neprijateljskim protivnicima iz raznih krajeva Jugoslavije i pripadnicima raznih ideologija i vojski, dakako, neprijateljskih, pro-okupatorskih, pa se u pro-endehaškoj literaturi tako govori i o znatnom broju četnika u JA, uključenih čak i u samoj Srbiji. A ovi da su, prirodno, kad im se pružila prigoda, rado ubijali nemoćne ustaše, domobrane i civile iz NDH. Pri tome, međutim, ne ističe se da su uz ustaše, domobrane i civile iz NDH te izmiješani s njima, preko NDH, pa i kroz samu endehašku i općehrvatsku metropolu Zagreb prema zapadu bježali i - četnici! Dakle, i ti su četnici/bjegunci mogli stradati od ruke četnika u JA, no to se ne spominje u pro-endehaškoj literaturi.

Pri svemu tome zaboravlja se i na prelazak čak cijelih ustaških i domobranskih postrojbi u redove NOV i POJ, odnosno JA, i to u skladu s pozivom vrhovnih tijela nove Jugoslavije, ali i bez njih. Dio njihovih pripadnika također je neposredno sudjelovao u lomljenju i slamanju vojnih skupina NDH, u onim obračunima s

dojučerašnjim saveznicima, suborcima i kolegama, za koje se kaže da su ratni i poratni zločin. Tako su se, primjerice, dvojica Hrvata iz Bosne samijavili jednome zagrebačkome dnevniku, koji je 17. studenoga 2005. god. objavio njihove fotografije i izjave. Naime, ta su dvojica bosanskih Hrvata započeli rat kao pripadnici 2. bojne 11. ustaškoga zdruga u Zenici; pri kraju rata - ta dvojica ustaša, pametno spašavajući glave, prerušili su se u manje atraktivne domobrane koji nisu odmah, prvi bili na udaru pobjednika; štoviše, uključili su se čak u elitnu 6. proletersku brigadu 17. divizije. Tako su dovedeni u situaciju da su i neposredno bili prisutni pri ubijanju dojučerašnjih ustaških i drugih kolega i suboraca. Mora da su bili veoma dobri vojnici JA, jer je jedan u JA bio čak do 1947. godine, a drugi je bivši ustaški vojnik odabran za - čak - elitno školovanje, i to u samome - SSSR-u (nije realizirano). Njihov povijesni slučaj nije novost, ali je relativna novost da obojica očito nisu svjesni svojih javno danih i objavljenih iskaza i danas; a ti vlastiti iskazi ih svrstavaju među aktivne sudionike zločina.

Pretpostavljam da toj dvojici ustaša/vojnika do kraja poražene NDH te vojnika apsolutno pobjedničke JA nije poznat slučaj okupatorskoga vojnika III. Reicha u Kragujevcu, koji je bio u doslovce istovjetnoj situaciji u kojoj su se našli i oni, ustaški vojnici NDH, ali je glatko odbio sudjelovati u strijeljanju uhvaćenih. I on je morao biti svjestan posljedice svoga čina, ali je bio toliko visokoga morala i čestitosti da nije htio strijeljati nevine ljude/civile pred sobom. Odmah je izdvojen iz streljačkog voda, odveden među uhvaćenike i s njima od svojih kolega strijeljan. Postoji i njemačka fotografija događaja o smrti toga više nego časnoga Nijemca u Srbiji - vojnika ozloglašena nacističkog III. Reicha, čiji divni primjer čestita čovjeka nikada ne treba zaboraviti.

13.

A što se tiče *Križnoga puta* - ponovno upozoravam na spomenuto pismo dr. V. Bakarića upućeno Titu i E. Kardelju o situaciji u Hrvatskoj. O toj kaotičnoj situaciji veoma slikovito, o jednome razdoblju poratne 1945. god. u Hrvatskoj, a bolje nije bilo ni u drugim federalnim jedinicama Jugoslavije, sasvim dovoljno govori i situaciju ilustrira samo jedan - dovoljan je - službeni, povjerljivi izvještaj čak najvišega tijela zaduženoga i nadležnog upravo za ovakva događanja. Naime, radi se o Odsjeku narodne Milicije Odjela za javni red i sigurnost Ministarstva unutrašnjih poslova Federalne Države Hrvatske, broj 67-45 od 10. srpnja 1945. godine; to najviše milicijsko tijelo u tadašnjoj Hrvatskoj samo, veoma otvoreno i pošteno govori o tadašnjim zločinima i nasiljima na području Slavonije. Evo izvoda iz toga povjerljivoga, službenoga izvješća, koje je čak faksimilski objavljeno te lako svima dostupno:

"Obilaskom Slavonije u pogledu sredjivanja narodne milicije ustanovili smo slijedeće:

Narodna Milicija formirana je po svim kotarevima, a njezin kvalitet apsolutno nemože zadovoljiti. Sami temelji na kojima je narodna milicija građena su skroz na skroz nezdravi. Narodnu miliciju su mobilisali nasilnim putem od raznoraznih elemenata, koji su ili bili kriminalni tipovi, šverceri, dezertari iz naše armije, ili biv. ustaše, četnici i domobranci, koji su kod raspada neprijateljske vojske prijavili se NOO-ima. Dakle, od takvog materijala je sastavljena narodna milicija i to su u stvari čuvari Narodne vlasti. Ima među tom smjesom i čestitih boraca antifašista, no vrlo malo. Stvaralo se narodnu miliciju samo da bi se stvorilo, a ne da ona u svojoj biti bude stvarno organ narodne vlasti. Takova milicija ne uživa, niti može da uživa povjerenje narodnih masa, a niti povjerenje same narodne vlasti. Uz nepravilni odnos prema narodu, što se naročito ispoljilo u kotaru Donji Miholjac, kotaru Vinkovci, i gdje se brutalno upotrebljavala sila protiv naroda. Svakodnevna pljačka, koju čine takovi elementi iz redova milicije, a uz to ako uzmemo da je i vojska kao i OZN-a vrše također pljačku i da se njihovi vojnici izdavaju kao milicija, onda nije nikakovo čudo, da narod strahuje pred milicijom kao pred pljačkaškom ruljom.

Narodna Milicija koja je izvršni organ narodne vlasti ne samo da je takvim radom kompromitovala sebe, nego je kompromitovala i narodnu vlast. Narodna vlast gubi autoritet u narodnim masama uslijed Milicije, koja nema nikakvih moralnih prava, da bude njezin izvršni organ. (...).

272. Sadkovich J. James, *Italian Support for Croatian Separatism 1927-1937*, New York - London, 1987.
273. *Saopćenja Državne komisije za utvrđivanje ratnih zločina okupatora i njihovih pomagača*, Beograd, od 1945. dalje.
274. *Saopštenja o zločinima okupatora i njihovih pomagača*, 1-93, Beograd, 1944, 1945.
275. Savić Sveta, Atanacković Žarko, *Treća Armija*, Novi Sad, 1981.
276. Schraml Franz, *Hrvatsko ratište, Njemačko-hrvatske legijske divizije - 369., 373., 392. pješ. div. (hrv.) - njihove izobrazbene i doknadne izobrazbene postrojbe s 23 karte i skice i 46 fotografija*. Zaprešić, 1993.
277. Schmidt-Richberg Erich, *Das Ende auf dem Balkan, Die Operationen der Heeresgruppe E von Griechenland bis zu den Alpen*, Heidelberg, 1955.
278. Scotti Giacomo, *"Ustascia" tra il fascio e la svastica, Storia e crimini del movimento "ustascia"*, Udine, 1976.
279. Sepp Josef, *Weg und Ende der Deutschen Volksgruppe in Jugoslawien*, Graz - Stuttgart, 1982.
280. Silone Ignazio, *Der Faschismus*, Zuerich, 1934., tal., Milano, 2002., *Fašizam, Njegov postanak i razvoj*, Zagreb, 1995, 2006.
281. *Simpozij Drugi svjetski rat i mir među narodima*, Zagreb, 25-30. rujna 1970., Zagreb, 1972.
282. Simić Sima, *Tuđinske kombinacije oko N. D. H.*, Titograd, 1958.
283. Sinovčić Marko, *NDH u svjetlu dokumenata*, Buenos Aires, 1950, Zagreb, 1998.
284. *Sjeverozapadna Hrvatska u NOB i socijalistička revolucija*, Varaždin, 1976.
285. Skerčić W. Stephen, *The Bleiburg-Maribor Tragedy*, Cleveland, 1960.
286. *The Slovenian Tragedy*, Toronto, 1970.
287. *Spomenica povodom 50-te obljetnice Bleiburga i Križnog puta 1945.-1995*, Zagreb, 1995.
288. Stanojević Branimir, *Ustaški ministar smrti, Anatomija zločina Andrije Artukovića*, Beograd, 1985.
289. Stefanović Mladen, *Zbor Dimitrija Ljotića 1934.-1945*, Beograd, 1984.
290. Stepinac Alojzije, *Propovijedi, govori, poruke (1941.-1946.)*, Zagreb, 1996.
291. Strle Franci, *Veliki finale na Koroskem*, Ljubljana, 1976, 1977, 1997.
292. Strle Franci, *Burni događaji ob zaletu Loehra, Velenje*, 1980.
293. Strugar Vlado, *Rat i revolucija naroda Jugoslavije 1941.-1945*, Beograd, 1962..
294. Strugar Vlado, *Jugoslavija 1941.-1945*, Beograd, 1970, 1978.

295. Stublić Zlatko, *Bleiburg i Križni put*, Zagreb, 1998.
296. *Svjedočenje dvanaestorice*, Rijeka, 1995.
297. *Les systemes d'Occupation en Yugoslavia 1941.-1945. Rapports au 3e Congrès international sur l'Histoire de la Résistance européenne a Karoly Vary le 2-4 Septembre 1963*, Beograd, 1963.
298. Šakić Dinko, *S Poglavljenikom u Alpama*, Split, 2001.
299. Šepić Dragovan, *Vlada Ivana Sušića*, Zagreb, 1983.
300. Štefan Ljubica, *Srpska pravoslavna crkva i fašizam*, Zagreb, 1996.
301. Štefan Ljubica, *Istinom i činjenicama za Hrvatsku*, Zagreb, 1999.
302. Švob Melita, Mirković Zoran, Židovi u Hrvatskoj - židovske zajednice. *Jews in Croatia-Jewish communities*. Zagreb, 2004.
303. *Tajna i javna saradnja četnika i okupatora 1941.-1944.*, Beograd, 1976.
304. *Talijanska uprava na hrvatskom prostoru i egzodus Hrvata (1918.-1943.)*, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa, Zagreb, 2001.
305. Tasić Dragoljub, *Konačni popis stanovništva Jugoslavije 15. 3. 1948.*, 1, Beograd, 1982.
306. *The Third Reich and Yugoslavia 1933.-1945.*, Beograd, 1977.
307. *Titove istorijske odluke 1941.-1945.*, Beograd, 1980.
308. *Tko je tko u NDH, Hrvatska 1941.-1945.*, Zagreb, 1997.
309. Tolstoy Nicolai, *Victims in Jalta*, London, 1977.
310. Tolstoy Nikolaj, *The Minister and the Massacres*, London, 1986. - *Ministar i pokolj, Bleiburg i Kočevski Rog*, Zagreb, 1991.
311. Tolstoy Nicolai, *The Klagenfurt Conspiracy*, London, 1985.
312. Tomasevich Jozo, *The Chetniks, War and Revolution in Yugoslavia*, Stanford, 1975. - *Četnici u drugom svjetskom ratu 1941.-1945.*, Zagreb, 1979.
313. *La Tragedia de Bleiburg, Documentos sobre las mantanzas colectivas de los Croatan en la Yugoslavia comunista en 1945*, Buenos Aires, 1963. - *Bleiburška tragedija hrvatskog naroda*, München, Barcelona, 1976, 1977, Zagreb, 1995.
314. Tuđman Franjo, *Rat protiv rata*, Zagreb, 1957.
315. Tuđman, Franjo, *Bespuća povijesne zbiljnosti, Rasprava o povijesti i filozofiji zlosilja*, Zagreb, 1989.
316. *U Bleiburgu iskra*, Zagreb, 1993. Zbornik s 1. međunarodnog simpozija, Bleiburg, Zagreb, 15-16. 5. 1993.
317. *Ustaša, Dokumenti o ustaškom pokretu*, Zagreb, 1995.

Za ozdravljenje toga stanja izdali smo direktivu za generalno čišćenje redova Milicije time, da se izbace iz Milicije svi oni koji nemaju moralnog prava da budu čuvari narodne vlasti.

Odnos između vojske i narodne milicije vrlo je zategnut, tako da nema nikakve suradnje, a isto takovi odnosi vladaju između civilnih i vojnih vlasti. Vojska čini pljačku na račun Milicije, civilne vlasti ne poduzimaju ništa da to pitanje riješe. Konkretno ima slučajeva u Osijeku, da vojska hapsi Miliciju, pa kasnije hapsi Milicija vojsku, da bi konačno mijenjali jedne za druge... Sve se to događa sa znanjem Komandanta grada, kao i Komande narodne Milicije i ostalih civilnih i vojnih vlasti. Vojska uhapšene Milicionere tjera da čiste nužnike, otimlje im bicikle, oružje, neda im znakove, kako bi imala razloga da ih uhapsi na stražarskim mjestima. Za sve to znade Obl. NOO, koji se nalazi u dotičnome gradu i umjesto da stvar uređuje, oni šalju tajnika, koji stvar još više zaoštrava, jer dolazi u Komandu mjesta i vadi pištolj na Komandanta da će ga ubiti. Nikakove povezanosti između ustanova, već jedno opće otimanje za vlast sa strane vojske i civilnih vlasti. (...). Organi OZNe vrše pljačku, ubijaju ljude bez suda, ne pokopavaju ih ili ih ne pokopaju čestito. Narod strahuje. (...). Na Okrug Brod i Nova Gradiška imade više slučajeva gore navedenog postupka, gdje su se ubijali i seljaci bez suda i istrage. Slučaj Pročelnika Upravnog odjela u Pakracu s kojim smo razgovarali i koji je izjavio, da kada je učinio prigovore za postupak vojske i OZNe prema narodu, da se boji da će biti uhapšen. Dakle nije strah samo u narodu, koji svaki čas čeka da ne će biti odveden negdje i ubijen (to javno govori) već je taj strah ušao i u same Odbore. (...)."

Tako glasi doslovni izvod iz povjerljivoga izvještaja o situaciji u Slavoniji - ni više, ni manje, već - samoga vrha hrvatskoga represivnog aparata, Odsjeka narodne Milicije Odjela za javni red i sigurnost Ministarstva unutarnjih poslova Federalne Države Hrvatske od 10. srpnja 1945. godine (nedavno je tiskan).

Milicija, JA, NOO-i i OZN-a, a ništa bolja situacija nije bila ni s KPH i drugim organizacijama, u uobičajenome su previranju, sličnome i u drugim državama u sličnim situacijama. U svemu tome sve veću ulogu imali su staljinisti koji se pripremaju preuzeti ili oteti vlast, ili su to ponegdje već i učinili.

U takvome kaosu pobjednika ne samo u Slavoniji, koji će potrajati još neko vrijeme i u kojem su prednjačile čak i Narodna milicija i JA, nije čudno da su stradali i mnogi vojni zarobljenici i uhvaćeni civili koji su se odjednom počeli pojavljivati u kolonama, na povratku iz Austrije i Slovenije, i za koje se proširio glas da su upravo oni zločinci i zlikovci, i to svi - oni su najgori ustaše. Trebalo je vremena da se na nekim prostorima konsolidira nova vlast i da na nov, mirnodopski način rada prijedu ratni NOO-i; no to se ponegdje nije dogodilo ni kroz niz godina. Isto tako, znatno, znatno duže potrajat će situacija u kojoj će i represivna tijela barem donekle postati "uljuđenija", odnosno držati se važećih zakona i propisa; ali ponegdje se to neće dogoditi niti niz idućih godina. Takvome stanju pridonosili su i ustaški i drugi gerilci koji su se pojavljivali. No, nade je bilo, jer, npr., ipak je trebalo dočekati 1948. god. i slamanje barem veoma oštre, represivne staljinističke opcije među pobjednicima, pa dočekati polovicu 60-ih godina i slamanje slične rankovščine - itd., itd.

Dakako, pod represijom je bio i veoma visok broj onih koji su samo kratko vrijeme ili uopće nisu bili podložni pogromu i progonu, odnosno, sasvim su ih izbjegli, pa su naknadno uhapšeni, a među njima je bilo i neposrednih pripadnika vojnih i civilnih postrojbi ustaša, domobrana i tijela vlasti NDH; u međuvremenu nisu stradale ni njihove obitelji ili njihovi pripadnici.

Odnos prema kvislinškim strukturama, onima u službi talijanskih fašista i njemačkih nacista - ustaša, četnika, ljotićevaca i drugih, bio je različit u raznim krajevima Hrvatske, pa se ne može stvarati samo jedna jedina slika povijesnih zbivanja važeća za cijeli prostor današnje Hrvatske; dakle, ne mogu se generalizirati sadržaji zbivanja i tvrditi da su bili jednaki u cijeloj tadašnjoj Hrvatskoj. Za ovakve ocjene ima brojnih primjera i u vrelima. Štoviše, autor ovoga priloga zorne primjere ima čak i u svojoj obitelji, te među poznanicima i osobnim prijateljima, čiji su pripadnici, doduše, kao izuzeci bili dio svih mogućih opcija - talijansko-fašističkih, njemačko-folksdojčerskih, pa kvislinških - ustaških, četničkih, ljotićevskih itd.; no, najviše je bilo pripadnika NOP-a/NOR-a - antitalijanski ili protalijanski

nastrojenih, "normalnih" i veoma oštih antifašista, bilo je i boljševika, trockista, staljinista, titoista, privrženika KP Italije - itd..

14.

I na kraju. Kao Akademijin mladi asistent u Rijeci sa starijim kolegama-povjesničarima više puta sam bio pozivan preko uprave Akademijina Sjeverojadranskog instituta u Rijeci ili, neposredno, preko Akademijine uprave u Zagrebu, da pripomognem u pribiranju podataka iz vrela te iz strane i domaće literature, zatim u pomaganju kako bi se što bolje ti rezultati istraživanja i proučavanja stručno-povijesnog dijela i pripremanja materijala koncipirali i uobličili u pisane tekstove. Ti su tekstovi, veći ili manji elaborati, potom, korišteni u radu raznih javnih i internih konferencija i sastanaka, u javnim istupima/govorima prvaka SFRJ i KPJ te njezinih federalnih jedinica, napose hrvatskih i slovenskih, u diplomatskim i drugim susretima. Svi su ti materijali sadržajno bili redovito vezani uz veoma složene diplomatske i druge osjetljive odnose između Italije i Jugoslavije u daljoj povijesti i nedalekoj prošlosti; tako, npr., i u pogledu sjedinjenja Istre s maticom domovinom 1943. i Pariških odluka 1947. god. o vraćanju i Istre i drugih hrvatskih područja matici domovini Hrvatskoj i Sloveniji u okviru nove Jugoslavije.

U više navrata prisutni su bili, npr., i Tito i Kardelj, na Brijunima, u Zagrebu, Beogradu i drugdje, prema potrebi, ali i zbog vlastite znatiželje. Ova su se dvojica također veoma živo zanimala naročito za vrela, za naš rad u institutima i na fakultetima, za naša znanstvena i stručna mišljenja, itd. Tako su s velikim iznenađenjem, oduševljenjem i znatiželjom nakon niza godina "otkrivali" svoje zaboravljene i arhivirane rukopise ili otičkane i samo potpisane od njih. Pa sam - drzak jer sam bio suviše mlad, životno nedozreo - na opći užas prisutnih starijih kolega i drugih, iskoristio priliku te sam istodobno ili pojedinačno Tita i Kardelja pitao mnogo toga iz povijesti njihova života i djelovanja; pa i o ovome što je do sada rečeno o *Bleiburgu* i *Križnom putu*. To se dogodilo na Brijunima.

Obojica najviših, višedesetljetnih vođa nove Jugoslavije, doslovce, odmah su se snažno i vidljivo, nepolitički i nediplomatski uzбудili. No, isto su tako odmah i otvoreno, spontano i jasno izrazili veliko ogorčenje i ljutnju što se tadašnji ratni i poratni običaji, propisi i naredbe za sprječavanje ubijanja ratnih zarobljenika i civila te njihovo zlostavljanje nisu poštovali. Ali, ni jedan ni drugi nisu mi dali suviše jasan, a kamoli precizan odgovor na moje dodatno isto tako precizno pitanje: zašto obojica ipak nisu čvrsto stajala uz opravdanu i postojeću inicijativu za uobičajeni istražni postupak, koja je već tada postojala, a imala je uzore i u primjerima iz ranijih razdoblja NOR-a, kada se mjestimice znalo i veoma strogo kažnjavati krivce ovakvoga stravičnog postupanja? Pa, ako se tada, 1945. god. i kasnije, sudski dokaže - neka se kazne očiti glavni vinovnici tragedije mnogih ljudi više nacionalnosti. To bi podržali svi pravdoljubivi Jugoslaveni. Naime, bilo je tek nešto kažnjenih nositelja, ali samo onih nižih vojnih činova i manje značajnih pripadnika civilnih tijela vlasti te vladajuće partije treće Jugoslavije. Tito i Kardelj niti jednoga trenutka nisu svaljivali krivicu na podređene, nisu ih ni spominjali, niti htjeli spominjati, iako sam pitao i za njih i za njihov ulogu u događajima koje zovemo *Bleiburg*. Kardelj se veoma otvoreno, glasno ljutio čak na samog sebe, a Tito se toliko vidljivo bio uzrujao da je njegova supruga, Jovanka Broz, koja je sjedila za susjednim stolom na terasi i čitala neki žurnal za žene, došla pitati - što se to tako veoma živahno zbiva u nas. No, ipak sam ostao bez preciznijega objašnjenja.

Dakako, kako je već ranije rečeno, sve to što se događalo 1945. god. u vezi sa sadržajem pojma *Bleiburg* i *Križni put*, Tita kao vrhovnog vojnog zapovjednika, uostalom, kao niti dr. Tuđmana 1995. godine - ništa povijesno, a kažu - ni pravno ne opravdava i ne može opravdati niti abolirati. I obojica su toga bili svjesni. Ovdje dodajem i s dr. F. Tuđmanom sam o njegovoj spomenutoj ulozi 1995. god. razgovarao i rekao mu za moj razgovor s Titom i Kardeljem o istovjetnoj situaciji 1945. godine. Bio je vidljivo iznenađen, ali i veoma, veoma znatiželjan. No, ni Broz ni dr. Tuđman nisu povelili postupke protiv svojih podređenih, ali dok se poslije 1945. god. ništa nije dogodilo pripadnicima tadašnjih represivnih, vojnih i drugih tijela nove Jugoslavije, zato se u izmijenjenoj međunarodnoj i političkoj situaciji više sadašnjih generala Republike Hrvatske i drugih istaknutijih

318. Vertepov D. P., *Ruskij Korpus na Balkanah vo vremnja II velikoj vojni*, New Xork, 1963.
319. *Vetrinjska tragedija*, V spomin nesmrtnim junakom, izdanim v Vetrinju od 27.-31. maja 1945. in pomorjenim za velike ideje slobode, Cleveland, 1960.
320. Vlahović R. Staniša, *Zbornik dokumenata iz Britanske arhive. Anglo-jugoslavenski odnosi 1941.-1948*, Birmingham, 1985.
321. Vlašić Boris, Vojinović Aleksandar, *Križni put - povijest, svjedočanstva, dokumenti*, Zagreb, 1991.
322. Vodušek Starič Jera, *Prevzem oblasti 1944.-1946*, Ljubljana, 1992. - *Kako su komunisti osvojili vlast 1944.-1946*, Zagreb, 2006.
323. Vojinović Aleksandar, *Zločin je bježao na zapad*, Zagreb, 1987.
324. Vojinović Aleksandar, Ante Pavelić, Zagreb, 1988.
325. Vrančić Vjekoslav, *S bielom zastavom preko Alpa*, Buenos Aires, 1953.
326. Vrančić Vjekoslav, *Branili smo Hrvatsku, Uspomene, osvrti, doživljaji*, 1-2, Barcelona, München, 1983., Zagreb, 2007.
327. Vražalić Ešref, *Okupacioni sistemi u Jugoslaviji u svjetlu međunarodnog prava*, Sarajevo, 1968.
328. Walzl August, *Kärnten 1945: Von NS-Regime zur Besatzungsherrschaft im Alpen-Adria-Raum*, Klagenfurt, 1985.
329. Wiener Friedrich, *Partisanenkampf am Balkan*, Beč, 1976.
330. Wippermann Wolfgang, *Europäischer Faschismus im Vergleich 1922.-1982*, Frankfurt na Meini, 1983.
331. *Weissbuch den Deutschen aus Jugoslawien 1944.-1948*, München, 1992.
332. Werner Neulen Hans, *An deutscher Seite, Internationale Freiwillige von Wehrmacht und der Waffen-SS*, London 1978.
333. *Zagreb i Hrvatska u Titovo doba*, Zagreb, 2004.
334. *Zamolčani grobovi in njihove žrtve*, Zbornik, Ljubljana, 1998.
335. *Zapobedu i slobodu. Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije. Učesnici govore. Naučni skup 23. i 24. april 1985.*, Beograd, 1978. - (...), sv. 1-9, Beograd, 1985-1986.
336. *Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije 1944.-1945*, I-II, Beograd, 1957.
337. *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije*, t. XI, *Operacije Jugoslovenske armije 1945. Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije*; Knj. 1, *Dokumenti Prve armije 1. I - 24. V 1945*, Beograd 1970; knj. 2, *Dokumenti Druge Armije*, 1969; knj. 3, *Dokumenti Treće Armije do 24. svibnja 1945*,

- 1975; knj. 4, *Dokumenti IV. armije*, 1975. Usp. i t. II, knj. 15, 1962, t. V, knj. 34, 1966, knj. 39, 1979, t. XI, knj. 1-4, 1971.-1975, t. XII, knj. 1-4, 1973.-1979.
338. Zbornik ZIRAL 1970.-1990, Chicago, 1990.
339. Znidarić Marijan, *Nemška mobilizacija Slovencev v drugi svetovni vojni*, Celje
340. Zovko Jure, *Križni put i dvadeset godina robije*, Zagreb, 1997.
341. Žanko Želimir, Šolić Nikola i dr., *Jazovka*, Zagreb, 1990.
342. Žerjavić Vladimir, *Yugoslavia - Manipulation with the Number of Second World War Victims, Yugoslavia - manipulation sur le nombre des victimes de la Seconde guerre mondiale, Jugoslawien - Manipulationen mit Kriegsoffern des Zweiten Weltkriegs, Jugoslavija - Manipulacija žrtvama Drugog svjetskog rata*, Zagreb, 1993.
343. Žerjavić Vladimir, *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*, Zagreb, 1989.
344. Žerjavić Vladimir, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga, Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*, Zagreb, 1992.
345. Živičnjak Fran, *U vječni spomen na hrvatske vojnike, svećenike i franjevce i sve hrvatske mučenike pobijene u svibnju i lipnju 1945. godine na prostorima Maceljske šume kod Krapine i logorima u Mirkovcu kraj Sv. Križa-Začretja i Oroslavju*, Zagreb, 1998.
346. *Žrtve vojne in revolucije, Zbornik*, Ljubljana, 2005.

Napomena: Savjet antifašista Republike Hrvatske zamolio je autora ovoga članka da bude predsjednik prvoga znanstveno-stručnog skupa o povijesnim zbivanjima poznatim kao *Bleiburg i Križni put* (Zagreb, 12. travanj 2006.). Pri tome čak ni u pitanje nije došlo postavljanje bilo kakvih uvjeta osim znanstvenih i stručnih. Skup je prošao u skladu s očekivanjima.

Usprkos tome, dio sadašnjih hrvatskih pro-endehaških glasila donijeli su negativnu kritiku skupa, uz ostalo, istaknuvši izlaganja kao "apologiju zla", izmišljajući referente, druge ne spominjući itd., i to iz pera autora koji na skupu - nisu ni bili. Je li "apologija zla" moje uvodno priopćenje - čitatelj ima sada priliku osobno vidjeti, čitajući ga u dopunjenome obliku, kao što je to običaj sa znanstvenim priopćenjima na simpozijima i drugim skupovima. Slično je i s drugim referatima, čiji se dopunjeni ili ponešto dopunjeni sadržaji također objavljuju u ovome zborniku.

političara zbog zbivanja u Domovinskog ratu ipak nalaze pred sudovima u Hrvatskoj ili čak u Haagu, pred međunarodnopravnom instancom. Očito je da su 1945. i 1995. god. djelovale i "neke druge" komande.

Dakako: sva ta nezakonita događanja u NOR-u i u Domovinskome ratu te u njihovome poraću ne umanjuju njihovo visoko slobodarsko, antifašističko i antineofašističko, rodoljubno usmjerenje i domoljubno značenje, te veoma visoko vrijedne doprinose i vojnika - boraca NOR-a i branitelja Domovinskoga rata, te pripadnika civilnih tijela, a što su sve to pojedine skupine i pojedinci teško zloupotrijebili i 1945. i 1995. godine, pa i kasnije - druga je stvar.

15.

Bleiburg i Križni put, odnosno *Marš smrti* ili *Marševi smrti* bili su i ostali jedna od brojnih tragedija hrvatskoga naroda, ali i pripadnika drugih etnosa, bez obzira jesu li pripadnici hrvatskoga i drugih naroda bili kvislinzi ili nisu, zločinci ili nisu; pa i bez obzira na to što je NDH bila od svoga početka tvorevina naci-fašista, te do kraja postojanja bila u njihovoj službi, dakle, u klasičnome kvislinškom statusu, pa u skladu s time nije nikada ni priznata kao država od demokratske, apsolutne većine čovječanstva. A dodatno se, do kraja postojanja još i opteretila kao najvjernija sljedbenica upravo nacifašističkoga Trećega Reicha; i to napose u istrebljivanju Židova i Roma, obarajući se usto i na Srbe i na brojne nepoćudne Hrvate - a njih je bilo apsolutno više nego privrženika NDH. Poznata je i zbog podizanja i otvaranja više konclogora nasilne smrti, među njima i najpoznatijega - Jasenovca, sadržajno nalik na općenito poznate kao najzloglasnije, na njemačko-nacistički Dachau ili Auschwitz, te držeći ih do kraja postojanja NDH - kao jedina zemlja uz Reich u Europi. Dakle, zločinci su trebali biti kažnjeni u skladu s uobičajenim ili u to doba dopunjavanim ili tada stvaranim međunarodnopravnim normama, i to bez obzira na to što NDH nije bila državopravna međunarodnopravno priznata država. Svemu tome pokazali su put i veliki međunarodni sudski procesi u Nürnbergu i Tokiju, primjerice. Dakako, među nevini, zavedeni svijet na *Bleiburgu* i oko svega što simbolizira to ime znalački su se sakrili i brojni zločinci, među njima čak i oni iz najpoznatijega konclogora smrti NDH, iz Jasenovca, pa su ostali nekažnjeni, ili im se sudilo gotovo pred smrt. To se doslovce dogodilo i s jednim od pripadnika najuže vrha NDH i ustaša općenito, s dr. Andrijom Artukovićem, kojega su - na iznenađenje svih - SAD predali SFRJ, pa je suđen u SRH, u Zagrebu. Istodobno je *zavnohovska* Hrvatska od te međunarodne zajednice bila potvrđena kao federalni dio međunarodnopravno priznate nove Jugoslavije, a i u Ustavu Republike Hrvatske stoji da je upravo ona sljednica *zavnohovske* Hrvatske, a ne NDH, iako se ova povremeno u pojedinim državnim i političkim strukturama Republike "gleda" povoljnije nego FH/FD Hrvatska te njezine sljednice na istome prostoru (NR, SRH).

Cinjenica jest da je problem stalno otvoren; stalno se postavljaju dodatna pitanja o tim *bleiburško/pliberškim* tragedijama i danas, a to znači da dosadašnji odgovori ne zadovoljavaju. Ipak, dovoljno su poticajni za daljnje istraživanje i proučavanje poznatoga do sada i nepoznatog arhivskoga materijala, naglašavam - napose vrela, te da se, na temelju toga objavljuje što veći broj radova, naravno, znanstvenih i stručnih, dakle objektivnih, trajne vrijednosti.

Napose su potrebna arheografska izdanja, tako da svatko može u vrelima provjeriti činjenično povijesno stanje (naveli smo u poglavlju 13. samo kao primjer jedan takav izvor). Dakako, nisu na odmet ni memoarski zapisi, jer i oni mogu pomoći da se razjasne mnoge pojave koje nisu jasne iz sadržaja postojećih izvora ili su čak i jedini kada nema vrela (također je i citat iz rada V. Nikolića, sjećanje dopunjeno podacima iz vrela).

Nadam se, a i uvjeren sam, da će znanstvenici i stručnjaci i dalje odgovarati na postavljena pitanja, ali znatno manje političari ili ovi - neće uopće. Tome će napose pomoći objavljivanje vrela, dopunjavanje dosadašnjih tiskanih njihovih zbirki i na temelju njih objavljivanje analize i interpretacije ali, dakako, samo iz pera znanstvenika i stručnjaka bit će vjerodostojne, jer jedino oni mogu i moraju dati objektivni iskaz istraživanja i proučavanja. A to dodatno znači: pravosudna tijela neka rade svoj posao, a povjesničari svoj, pa ne bi trebalo biti današnjih nedoumica ni oko *Bleiburga*, niti oko *Križnoga puta* 1945. godine.

Prof. dr. sc. IVO GOLDSTEIN

Redoviti profesor Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb, Republika Hrvatska

Prof. Ph. D. Sc. IVO GOLDSTEIN

professor at Faculty of Arts and Humanities
University of Zagreb,
Zagreb, Republic of Croatia

POVIJESNE OKOLNOSTI BLEIBURGA I KRIŽNOGA PUTA

Prethodno priopćenje

Ključne riječi: Bleiburg, Križni put, Hrvatska, 1945., povijesne okolnosti

Sažetak

Autor daje uvid u dva stajališta o povijesnim zbivanjima 1945., na završetku II. svjetskog rata i u poraću. Konstatira da je dosad izostala analiza tih povijesnih događanja, obuhvaćenih pojmovima Bleiburg i Križni put, u hrvatskome, pa jugoslavenskom te u evropskom povijesnom kontekstu zbivanja. Kritički se osvrće na prvo stajalište prema kojem su zločinci svi koji su izgubili živote sudskom odlukom na smrt ili su ubijeni bez suda, te na drugo stajalište- koje se stalno aktualizira- da su žrtve nastale zbog osвете, mržnje prema hrvatstvu i Katoličkoj crkvi. Nakon analize izvora i literature, u prilogu se utvrđuje da - ukoliko se analiza čini na više razina, onda "masovni zločin" nije samo pobjednikov; antifašistički "obračun s narodnim i klasnim neprijateljem", s Hrvatima i Crkvom, već se uz niz komponenta, u prvome redu radi o klasičnoj osveti, a ne o politici pobjedničkoga Narodnooslobodilačkog pokreta, saveznika antifašističke svjetske koalicije. A osveta (i krvna) i u Hrvatskoj ima tradicijske korijene koji su se skladno nadopunili osvetom koju je kvislinška Nezavisna Država Hrvatska (1941.-1945.) u praksi genocidno provodila protiv Roma, Srba i Židova već i kao pripadnika naroda, a gotovo isto tako i protiv hrvatskih antifašista.

U ovom tekstu pokušao bih analizirati neke od povijesnih okolnosti koje su dovele do događaja koji se danas u javnosti nazivaju *Bleiburgom* i *Križnim putem*. U proteklih 60 godina hrvatska je znanstvena i kulturna javnost bila prikliještena "ideološko-politički interesno zasnovanim sporom dviju strana, iz kojega su moralni aspekt i ljudska patnja prezirno isključeni kao potpuno bezvrijedni kriteriji, a sva žestina bitke koncentrirana na broj i nacionalitet žrtava", kako to lijepo i lucidno ističe Ivan Lovrenović.¹ Nije neposredna tema ovoga izlaganja, ali valja spomenuti da je neprijeporna istina, a mnogima bi moglo zvučati paradoksalno, da su daleko najbolja svjedočanstva o Jasenovcu, o najpoznatijem konclogoru NDH, napisala dvojica Hrvata, katolika - Antun Barac² i Ilija Jakovljević.³ Nijedan od njih nije bio član KPH, odnosno KPJ. Jakovljević je po završetku rata bio isljednik Komisije za istraživanje zločina okupatora i domaćih izdajnika, a da paradoks bude strašniji, stradao je pod nejasnim okolnostima u komunističkom zatvoru.

U literaturi, kako znanstvenoj tako i publicistici, pogotovo onoj koju nazivam revizionističkom, vrlo se rijetko, gotovo nikada, ne postavlja pitanje uzroka onoga što danas nazivamo "*tragedijom Bleiburga i Križnoga puta*". I, kako je to opet književnički lijepo rekao Ivan Lovrenović - "nitko nije postavio ono neumljivo, ono neizbježno, ono logično pitanje - pitanje uzroka! Kako i zašto se dogodilo? Tko je i čime doveo te ljude na polje kod Bleiburga, tko je doveo do toga da su svi ti ljudi, taj 'cvijet i snaga naroda' - neki manje, neki više krivi, neki potpuno nevini i naivni - postali taoci i bili dovedeni na Bleiburg" ... da se "nađu u takvoj strašnoj situaciji ... k vragu, pa valjda je svemu tomu prethodila neka i nekakva

HISTORICAL CIRCUMSTANCES SURROUNDING BLEIBURG AND the Way of the Cross

Preliminary Communication

Key words: Bleiburg, the Way of the Cross, Croatia, 1945, historical circumstances

Summary

The author gives an insight in two viewpoints about historical events in 1945, at the end of World War II, and in the post-war era. He states that, so far, we lacked an analysis of these historical events, encompassed with the notions of Bleiburg and the Way of the Cross, in Croatian, Yugoslavian and European historical context of events. He critically considers the first viewpoint according to which the criminals are all those who lost their lives through judicial rulings to death or were killed without the court, and the second viewpoint - which is constantly actualized- that they became the victims because of revenge, hatred towards Croatian culture and Catholic church. After the analysis of sources and literature, it is established that - if an analysis is done on multiple levels, then "mass crime" is not only the winner's; antifascist "conflict with national and class-linked enemy", with Croats and the Church, but next to a series of components, it has got to do with a classic revenge, and not the politics of the victorious National-liberating movement, an ally of antifascists world coalition.

A revenge (even blood revenge) has traditional roots in Croatia which were proportionally supplemented with the revenge that quisling Independent State of Croatia (1941-1945) carried out against the Romanys, Serbs and Jews, as the members of nations, and almost the same against Croatian antifascists.

¹ I. Lovrenović, *Bosanski Hrvati, Esej o agoniji* ² A. Barac, *Bijeg od knjige*, Zagreb 1965.

³ i. Jakovljević, *Konclogor na Savi*, Zagreb 1999.

LES CIRCONSTANCES HISTORIQUES AUTOUR DE BLEIBURG ET DE KRIŽNI PUT

Communication préliminaire

Paroles-clés: Bleiburg, Križni put, Croatie, 1945, circonstances historiques

Résumé

L'auteur présente deux points de vues sur les événements historiques de 1945, à la fin de la Deuxième guerre mondiale et dans l'après-guerre. Il constate que jusqu'aujourd'hui il nous manque une analyse des événements historiques contenus dans les notions de Bleiburg et de Križni put, dans le contexte historique croate, yougoslave, mais aussi bien dans celui de l'Europe. L'auteur critique d'abord le point de vue suivant lequel les criminels sont tous ceux qui ont perdu leur vie à la suite d'une sentence de mort ou bien qui ont été tués sans procès, mais il critique ensuite l'autre point de vue - s'actualisant continuellement -, suivant lequel il y a eu des victimes à cause de la vengeance, de la haine contre le peuple croate et l'Église catholique. Après une analyse des sources et de la littérature ci-jointe, l'auteur s'est persuadé que - si l'on faisait une analyse sur plusieurs niveaux, "les crimes de masse" ne seraient pas seulement "un règlement de comptes du vainqueur antifasciste avec l'ennemi du peuple et de classe", avec les Croates et l'Église, mais qu'il serait question en premier lieu, avec toute une série des composantes, de la vengeance, et non pas de la politique du mouvement triomphant de la libération populaire, l'allié de la coalition mondiale antifasciste.

La vengeance (et la vendetta), même en Croatie, a ses racines traditionnelles, harmonieusement complétées par la vengeance, exécutée d'une manière génocidaire, par l'État Indépendant de Croatie (1941-1945) contre les Romes, les Serbes et les Juifs, déjà en tant que membres des peuples, mais aussi bien contre les antifascistes croates.

politika, državna i nacionalna, i neki ljudi koji su je kreirali i vodili".⁴ Naravno, u revizionističkoj historiografiji i memoaristici gotovo da nema onih koji su o tim temama, temama krivnje i odgovornosti ustaškog režima u događanjima od 1941. do 1945. godine, željeli govoriti na pravi način. Ako je i bilo ili ima kriticisma, on se uglavnom svodio na želju da se opravda vlastita pozicija ili pozicija neke interesne skupine unutar ustaškog pokreta ili vlasti u NDH.

S druge strane, historiografija socijalističkog/komunističkog razdoblja je uglavnom vrlo jednostavno rješavala problem krivnje i odgovornosti onih koji su stradali na *Bleiburgu* i *Križnom putu* - nije se njime bavila, odnosno, gotovo pola stoljeća u javnosti je postojala paušalna i u biti neodrživa ocjena - da su svi koji su osuđeni na smrt ili ubijeni na samom kraju rata ili neposredno nakon njega takvu sudbinu i zaslužili. S druge strane, revizionistička je historiografija svodila ovaj osvetnički gnjev uglavnom "vrlo površno i shematski kao mržnju na hrvatstvo", a kada se govorilo o zločinima prema ljudima iz crkve, "kao mržnju na crkvu". Potpuno je izostala analiza šireg hrvatskog, jugoslavenskog, pa i evropskog konteksta. I tako je hrvatska historijska znanost i javnost uopće u poziciji da ni danas, početkom 21. stoljeća, nije razriješila problem krivnje i odgovornosti čitavog niza ljudi koji su stradali u "obračunu s narodnim neprijateljem", sa ili bez sudske presude. Nitko još nije skrupulozno analizirao, pa potom zaključio *sine ira et studio* koja je razina odgovornosti, primjerice, Tiasa Mortigijje ili Kerubina Šegvića. Štoviše, čak su se u posljednje vrijeme pojavili apeli, zasnovani na posve krivim činjenicama, za ponovnim suđenjem Mili Budaku, za kojeg je do sada u historiografiji nedvojbeno utvrđeno da je ratni zločinac.⁵

Ako fenomen "obračuna s narodnim neprijateljem", drugim riječima, masovni zločin na kraju Drugoga svjetskoga rata promatramo na više razina, onda se radi ne samo o "obračunu s narodnim neprijateljem", već prvenstveno o osveti, potom i o "obračunu s narodnim neprijateljem" te o "obračunu s klasnim neprijateljem".

Osveta je duboko u ljudskoj duši, još od starozavjetne izreke "oko za oko, zub za zub". Starozavjetna pravda nalazi ishodište u običajima toga vremena te i u pravnoj kodifikaciji, primjerice, u Hamurabijevu zakoniku. Vremenom civilizacijski i kulturni napredak nastoji ukloniti osvetu i to uspijeva, ali samo donekle.

"Klasici marksizma" uopće se ne bave osvetom, kao ni "obračunom s narodnim neprijateljem". Marx, Engels, a ponajviše Lenjin govore o razvlašćivanju buržoazije i o diktaturi proletarijata. Drugačije se, međutim, postupalo u praksi - obračun s pripadnicima Bijele garde i pristašama tzv. reakcije nakon Oktobarske revolucije, odnosno sa svim ideološkim protivnicima ili onima koji su to mogli postati, bio je nedvojbeno brutalan.

Na prostoru bivše Jugoslavije krvna je osveta živjela sve do najnovijih vremena, bila je dio nemilosrdne plemenske pravde. Postojala je solidarnost članova jedne uže zajednice koja je morala osvetiti svoga pripadnika, čak i usuprot jasnim zakonskim propisima i zapriječenim kaznama.

Osveta koja je kulminirala u svibnju 1945. godine nije bila bezrazložna. Ona je bila motivirana zločinom koji se počeo događati u travnju 1941. godine. Valja istaći da je sam Pavelić uveo u vojno-politički život princip osvete, jer je tvrdio da se Srbima i Židovima treba osvetiti - "nijedna mjera koja se protiv Židova poduzme, ne može biti nečovječna, ako ju se usporedi s onim neizmjernim zlom, koje je Židovstvo stvorilo u svijetu.", tvrdilo se u novinama u svibnju 1941. godine.⁶ Huškačkih antisrpskih izjava Pavelića i njegovih sljedbenika ima iznimno mnogo, ali je nedvojbeno najpoznatija i najutjecajnija bila Budakova pjesma iz 1933. godine - "Podiže se junak Ante, pa zagrmí iz visine kao truba Božje Pravde: 'Bjež'te psine preko Drine'" ? Dakle, Srbima presuđuje "Božja Pravda", drugim riječima, nad njima će se provesti kolektivna osveta za sve što je beogradski režim počinio Hrvatima od ujedinjenja 1918. godine. Na taj su način Pavelić i njegovi sljedbenici u istom planu i njegovoj izvedbi spojili i osvetu i genocid.

⁴ I. Lovrenović, *Bosna, kraj stoljeća*, Zagreb 1996, str. 132-133; također, Lovrenović, *Bosanski Hrvati*, str. 184.

⁵ Vidi apel 120 sveučilišnih profesora, znanstvenika, kulturnih i javnih radnika, *Slobodna Dalmacija*, 24. VIII. 2004; vidi i A. Jurić-Šimunčić, u:

Stajališta, *Vjesnik*, 21. VIII. 2004; J. Pečarić, *Slobodna Dalmacija*, 25. VIII. 2004; J. Pečarić, *Fokus* 226, 10. IX. 2004.

⁶ *Hrvatski radnik*, 18, Zagreb 15. V. 1941.

⁷ *Ustaša*, ljeto ili jesen 1933; *Ustaša*, Dokumenti o ustaškom pokretu, prir. P. Požar, Zagreb 1995, str. 91.

Posve je drugi problem da li je ta osveta, odnosno da li je kazna koju su dobili pojedinci i čitave skupine bila primjerena. U skladu s ratnim običajima i postojećim pravnim normama naravno da nije, jer je i 1945. godine civilizacijska mak-sima bila da se i notornom ratnom zločincu sudi i da ga se tek nakon presude smakne. Doduše, i u tome ima iznimaka, jer baš nitko ne postavlja pitanje moralnosti hvatanja i smaknuća Benita Mussolinija, zaista zločinca, ali i njegove sasvim nevine mlade ljubavnice. Valja svakako uzimati u obzir daje i u Hrvatskoj, kao i u drugim dijelovima Jugoslavije, i na međunarodnom planu, broj zločina i broj žrtava za koje je odgovorna nacifašistička strana i njezini saveznici, pogotovo među civilima, nadmašivao nadaleko sve dotadašnje sukobe i ratove. Osim toga, većina civilnih žrtava rezultat su rasne, nacionalne ili vjerske mržnje.

Cesto se u javnim prezentacijama događanja u svibnju 1945. godine namjerno ili nenamjerno zaboravlja da osvetnički gnjev, odnosno mržnja nije bio usmjeren isključivo prema Hrvatima, već i prema drugima, često neovisno o nacionalnoj i vjerskoj pripadnosti. Treba uzeti u obzir da su stradali i Slovenci, odnosno pripadnici bjelogardijskih postrojbi, potom i Talijani. Na njemačku narodnu skupinu pao je teret kolektivne odgovornosti. Prvi su zapravo u većim razmjerima počeli stradavati Srbi, odnosno Beograđani, od trenutka kada su jedinice Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda u listopadu 1944. oslobodile Beograd. Tada je, između ostalih, iz svoje beogradske vile izvučen i odmah ustrijeljen Puniša Račić, atentator u beogradske skupštini 1928. godine, kada je smrtonosno ranjen sam Stjepan Radić. I među Albancima je bilo mnogo žrtava. Koliko god se to čini paradoksalnim, čini se daje u odnosu na broj stanovnika u tom "obračunu s narodnim neprijateljem" najviše bilo žrtava ipak među Crnogorcima.

Pa ipak, ne može se mimoći činjenica da je osvetnički gnjev u Hrvatskoj ponegdje i pokatkad poprimao karakter obračuna nekih Srba s nekim Hrvatima. Tako se, primjerice, u informaciji iz Zagreba 20. lipnja 1945. tvrdi se da su "denuncijacije Srba koji su pobjegli ili su bili protjerani iz Zagreba uzele ozbiljne razmjere",⁸ ali nema sumnje daje taj aspekt osvetničkog gnjeva bio ako ne periferan, onda svakako manje važan od drugih.

Naposljetku, treba znati da je čitava antifašistička Evropa tražila da ratne zločince stigne zaslužena kazna. Premijer demokratske Velike Britanije Winston Churchill je na Moskovsku konferenciju ministara vanjskih poslova u listopadu 1943. godine sam poslao nacrt deklaracije o njemačkim ratnim zločincima koja je kasnije prihvaćena uz nekoliko formalnih izmjena - zaključio je da "brutalnosti nacističke dominacije nisu nova stvar i svi narodi i teritorije koje se nalaze pod njenom šakom pate od terora vladavine najcrnjeg oblika", pa je logično da će "oni njemački oficiri, civili i članovi Nacističke stranke koji su odgovorni ili koji su svojom suglasnošću sudjelovali u navedenim svirepostima, pokoljima i izvršenjima smrtnih kazni, biti vraćeni u zemlje u kojima su počinili svoja gnjusna nedjela da bi im se sudilo". Tu misao ponavlja na još jednom mjestu, jasnije i oštrije - "bit će vraćeni na mjesto svojih zločina i na licu mjesta sudit će im narod nad kojim su izvršili nasilje".⁹ Nema nikakve dvojbe da je Churchill, govoreći o nacističkim zločincima, mislio i na njihove saveznike, odnosno kvislinge iz raznih evropskih zemalja.

Churchill je u svojim javnim istupima bio vrlo jasan - tražio je pravdu za zločince. Strogu pravdu, ali pravdu! Poznati lovac na nacističke zločince Simon Wiesenthal je svoja sjećanja upravo naslovio - *Pravda, ne osveta* (u originalu - *Recht, nicht Rache*).¹⁰

U Francuskoj je u danima oslobođenja (ljeto 1944.) po kratkom postupku obavljeno više od 9.000 pogubljenja, pa je ministar pravde 15. rujna osnovao posebne sudove pravde koji su izrekli 38.266 presuda, od toga ih je 2.853 bilo na smrt.¹¹ Kada je istaknuti francuski pisac Robert Brasillach (1909.-1945.) bio kao kolaboracionist osuđen na smrt, 25 najuglednijih književnika potpisalo je peticiju kojom je predsjednika Charlesa De Gaullea zamolilo da Brasillachu poštedi

Prof. Dr. sc. IVO GOLDSTEIN
Ordentlicher Professor der Philosophischen
Fakultät der Universität Zagreb
Republik Kroatien

HISTORISCHE UMSTÄNDE VON BLEIBURG UND DEM KREUZWEG

Vorschau - Mitteilung

Key Words: Bleiburg, Kreuzweg, Kroatien, 1945, historische Umstände

Zusammenfassung

Der Autor gewährt den Einblick in zwei Standpunkte zu den historischen Ereignissen am Ende des Zweiten Weltkriegs und in der Nachkriegszeit. Er stellt fest, dass die Analyse dieser historischen Ereignisse im kroatischen, jugoslawischen und europäischen Kontext der historischen Ereignisse ausgeblieben ist, und zwar jener, die unter den Begriffen Bleiburg und Kreuzweg zusammengefasst werden. Kritisch betrachtet er die erste Auffassung, nach der Verbrecher alle jene seien, die aufgrund eines gerichtlichen Todesurteils oder ohne Gerichtsverfahren hingerichtet wurden, aber auch die zweite Auffassung - welche permanent aktualisiert wird - dass sie aus Gründen der Vergeltung, des Hasses auf das Kroatentum und die katholische Kirche zu Opfern wurden. Nach einer Analyse der Quellen und der Literatur stellt der Beitrag fest, dass, unternimmt man die Analyse auf mehreren Niveaus, das "Massenverbrechen" nicht nur dasjenige des Siegers sei; es handelt sich nicht nur um eine antifaschistische "Abrechnung mit dem Volks- und Klassenfeind", mit den Kroaten und der Kirche, sondern, neben vielen Komponenten, in erster Linie um eine klassische Vergeltung - und nicht um die Politik der Volksbefreiungsbewegung, eines Aliierten der weltweiten antifaschistischen Koalition Ebeuso hat, die Rache (auch die Blutrache) auch in Kroatien traditionelle Wurzeln, die sich mit der Vergeltung für die Verbrechen verwoben hat, welche der kollaborationistische Unabhängige Staat Kroatien (1941-1945) in einer genozidären Praxis an den Romas, Serben und Juden als Teiles der Bevölkerung - und in fast gleichem Ausmass an kroatischen Antifaschisten - verübt hatte.

8 ~

⁸ C. Višnjić, *Partizansko ljetovanje, Hrvatska i Srbi 1945-1950*, Zagreb 2003, str. 35.

⁹ W. Churchill, *Closing the Ring*, Boston-Cambridge 1951, str. 297.

¹⁰ S. Wiesenthal, *Pravda, ne osveta*, Sarajevo 1989.

¹¹ J. Carpentier - F. Lebrun, *Povijest Francuske*, Zagreb 1999, str. 271-272.

Prof. dr. sc. **IVO GOLDSTEIN**
Professore alla Facoltà di lettere
dell'Università di Zagabria,
Repubblica di Croazia

LE CIRCOSTANZE STORICHE INTORNO A BLEIBURG E KRIŽNI PUT

Comunicazione preliminare

Parole chiave: Bleiburg, Križni put,
Croazia, 1945, circostanze storiche

Riassunto

L'autore presenta due punti di vista sugli avvenimenti storici del 1945, alla fine della Seconda guerra mondiale e nel dopoguerra. Consta che fino ad oggi manca un'analisi di questi avvenimenti storici, contenuti nelle nozioni di Bleiburg e Križni put, nel contesto storico croato, jugoslavo, ma anche quello europeo. L'autore critica il primo punto di vista secondo il quale i criminali sono tutti quelli che hanno perduto la vita per causa di una sentenza di morte oppure sono stati uccisi senza processo, ma poi critica anche l'altro punto di vista - incessantemente attualizzandosi - secondo il quale ci sono state delle vittime per causa della vendetta, dell'odio verso il popolo croato e la Chiesa cattolica. Dopo l'analisi delle fonti e della letteratura acclusa, l'autore si accerta che - se si fa un'analisi su più livelli, "il crimine in massa" non sia solo "una resa dei conti del vincitore antifascista col nemico del popolo e di classe", con i Croati e con la Chiesa, ma si tratti in primo luogo, con tutta una serie di componenti, della vendetta, e no della politica del trionfante Movimento di liberazione popolare, alleato della coalizione mondiale antifascista.

La vendetta (anche quella del sangue), anche in Croazia ha delle radici tradizionali che si sono armoniosamente completate con la vendetta attuata in pratica in un modo genocidario dallo Stato Indipendente di Croazia (1941-1945) contro i Romi, i Serbi e gli Ebrei già come membri dei popoli, ma anche contro gli antifascisti croati.

život.¹² Čak je jedna grupa na čelu sa dobitnikom Nobelove nagrade, književnikom Albertom Camusom (1913.-1960.) otišla De Gaulleu s molbom da poštedi Brasillachov život, ali je on ostao neumoljiv. Camus je čak iskoristio posljednji argument koji je imao u glavi - istakao je kako Brasillach ima značajan opus. Na to je de Gaulle odgovorio: "*kakav opus, takva kazna*".

Staljin, kao i poznati pisac Ilja Erenburg (1891.-1967.), tijekom rata otvoreno su zagovarali osvetu. Erenburg je pisao pjesme u kojima jasno zagovara osvetu protiv Nijemaca - osobito stihom - "*goni ga, druže borče - Fricka*". Te su pjesme bile objavljivane i u partizanskom tisku u Hrvatskoj. Međutim, do kraja rata Staljin je obustavio njihovo objavljivanje, kako ne bi poticao osvetničku atmosferu.

Bombardiranja njemačkih gradova potkraj rata, osobito Dresdena, atomske eksplozije u Hirošimi i Nagasakiju prošle su u američkom i zapadnoevropskim društvima bez ikakvih javno izrečenih moralnih dvojbi i pokazuju da se tada osvetu smatrala posve logičnom i neupitnom.

Jedinice NOVJ-a i jugoslavenski komunisti tijekom rata i 1945. godine u tom odnosu prema svojim neprijateljima nisu bili sasvim jasni, kao što je bio Churchill - jer su Bleiburg i Križni put istovremeno i kažnjavanje krivaca, ali i osveta, dakle "*obračun s narodnim neprijateljem*", ali isto tako i obračun s potencijalnim i stvarnim klasnim neprijateljem. Osvetnički gnjev narastao je postupno.

Već u proglasu Politbiroa CK KPJ od 22. lipnja 1941. godine, kojim su komunisti pozvani na ustanak, ističe se da "*u borbi*" koja će se uskoro rasplamsati "*neće biti pardona zločinačkim fašističkim vođama i njihovim vernim slugama*"¹ Mjesni komitet KPH Osijek, naprimjer, u proglasu sredinom prosinca 1941. godine tvrdi da "*naš put u sretan i čovjeka dostojan život vodi samo preko lješina omraženih fašističkih izroda*", a potom da "*će krvavo odzvoniti ustaškim psima*", ali uz jasnu ogradu da "*ne treba vjerovati lažima kako će komunisti istrijebiti Hrvate*".¹⁴ Dakle, jasno se ističe da će se osvetnički gnjev usmjeriti prema ustašama.

U izvještaju iz Nevesinja 16. kolovoza iste godine domobranski pukovnik, izvjesni Šimić, tvrdi da su uzroci nemira "*lokalne prilike ... u prvom redu osveta mještana pravoslavne vjere muslimanskom i katoličkom življu*".¹⁵ U rujnu 1941. u izvještaju kotarskog predstojnika iz Knina tvrdi se da "*Jevreji i pravoslavci vjeruju u pobjedu Engleske i Rusije i čekaju čas osvete*".¹⁶ Naime, i pukovnik Šimić i taj kotarski predstojnik i sami vrlo dobro znaju da su se u oba ova gradića i u njihovoj okolini dogodili neki od prvih ustaških zločina, za koje on i neki drugi izvjestioci iz tih krajeva okrivljuju "divlje ustaše", paje posve izlišno pitanje zbog čega "*Jevreji i pravoslavci ... čekaju čas osvete*", ili ju "pravoslavci" već tada navodno počinju provoditi.

U novinama NOP-a u Slavoniji koje su se zvale *Slavonski partizan*, kada se govori o zbivanjima iz 1941, tvrdi se kako su se već tada neprijatelji pobojali pravde i osvete.¹⁷ Dakle, i pravde, ali i osvete.

Već od početka ustanka jedinice NOV i PO Hrvatske zarobljavale su svoje protivnike. Zabilješke koje su o tim trenucima ostale sačuvane svjedoče da je praksa bila u neku ruku normirana, ali je poprilično ovisila i o konkretnim okolnostima. Kada su pripadnici Trećeg partizanskog bataljona odreda Korduna i Banije. 6. XII. 1941. godine, krećući se negdje po sjeverozapadnoj Bosni (kraj oko Cazina i Velike Kladuše), uz samu hrvatsku granicu, "*naišli na muslimana Perviša, poznatog ustašu koji je klao žene i djecu, patrola ga je ubila*". Četiri dana kasnije druga desetina istoga bataljona ubila je dvojicu ustaških vođa - Antu Špoljarića i Ivicu Rukavinu. Nije jasno da li su Špoljarić i Rukavina ubijeni u borbi ili su zarobljeni, pa potom ubijeni, ali su oni, po izvještaju, bili glavni inicijatori "klanja". Vjerojatno se izvjestilac referira na masovne zločine ustaških jedinica koji su počinjeni u kraju oko Slunja, potkraj srpnja i prvih dana kolovoza, kada je ubi-

¹² H. R. Lottman, *Albert Camus*, Paris 1978, str. 363-364.

¹³ D. Bilandžić, *Historija SFRJ*, Zagreb 1985, str. 36.

¹⁴ *Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u*, tom 2, knjiga 1, Beograd 1952, str. 184-185.

¹⁵ Hrvatski državni arhiv (HDA), fond Jad. div. područje, br. 1203, vrlo tajni spisi, 1821/1941.

¹⁶ HDA, fond 1.1196, oružničke pukovnije NDH, kut. 3, j. s. 321/taj. 1941, str. 3.

¹⁷ *Slavonski partizan* 8, 15. II. 1943, v. u: *Izbor iz štampe NOP-a u Slavoniji 1941-1945*, prir. M. Patković, Slavonski Brod 1968, str. 95-96; o događajima u Slavoniji tih godina svjedoči T. Erjavec, Španovica, Zagreb 1993.

jeno više stotina srpskih civila, uključujući žene i djecu.¹⁸ Borci Primorsko-goranskog odreda bataljona "Marka Trbovića" 8. prosinca 1941. godine u okolici Ogulina uhvatili su "ustašu cestara iz sela Musulinskog Potoka (sela kod Ogulina)", ubili su ga, jer je "bacao u Ogulinu nevine ljude u jame i kod njega je nađeno dosta robe i stvari tih nesretnika".¹⁹ Partizani iz Trećeg bataljona odreda Korduna i Banije uhvatili su tih dana "ustašu Petra Pađena iz Rakovice" koji "priznao nije ništa, ali ga drugovi iz odreda poznadu i znadu da je bio ustaša" te je "istoga dana likvidiran". Pripadnici istoga bataljona tih su dana ubili još trojicu pripadnika ustaškog pokreta. Vod spomenutog bataljona "Marka Trbovića" uhvatio je "ustašu Stjepana Kapojtića i osudio ga na smrt te strijeljao". Pripadnici Trećeg bataljona odreda Korduna i Banije zarobili su i Josipa Bičanića iz Nove Kršlje (selo u općini Slunj, blizu Rakovice) "koji je od žandarmerijske postaje primio karabin sa 15 metaka da se bori protiv komunista i četnika u slučaju napada na hrvatska sela; imenovani je također likvidiran".²⁰

Ako je bilo i opravdanja da se protivnici likvidiraju u prva tri slučaja, kakav je razlog bio da se ubiju Pađen, Kapojtić i Bičanić? Za Pađena, Kapojtića i druge (neimеноvane) ustaše bilo je dovoljno da se znalo da su pripadali ustaškom pokretu, a što se Bičanića tiče, očigledno su oni koji su ga ubili čak znali da dobiveni karabin nije ni koristio te da ga je navodno namjeravao koristiti samo u slučaju "napada na hrvatska sela". Pa ipak - bio je likvidiran.

Kada se govori o ovim ubijanjima valja voditi računa o tome da je to bilo vrijeme kada je ljudski život vrlo malo vrijedio: partizani su tada ubijali i izdajice (poput Đure Šušnjara iz Plaškog koji je "sarađivao sa ustašama") ili "špijune" (poput izvjesnog Tresiglavića u Lici koji je "služio okupatorima"),²¹ četničke simpatizere i aktiviste, pa i pripadnike svoga pokreta koji su, po mišljenju partijskih foruma, ideološki zabrazdili.²²

Bilo je odreda, međutim, koji su drugačije postupali: primjerice, odred "Sloga" potkraj prosinca 1941. napao je domobransku stražu koja je čuvala lonjski željeznički most u Prečcu kod Dugog Sela (istočno od Zagreba). Jedan je domobran pružao otpor te je ubio jednog partizana, pa je i sam ubijen. Drugi su (njih desetak) bili razoružani i pušteni kućama. Kada im je komandant odreda (očito Vinko Jeđut) "dao upute o našoj borbi", oni su "s oduševljenjem rekli: 'hvala vam! Sad smo sretni, možemo našim kućama, mi smo silom ovamo dotjerani'".²³ Slično su postupili i pripadnici ličkog bataljona "Marko Orešković" koji su napali i razoružali domobransku stražu kod Ličkog Lešća, a potom ih sve pustili.²⁴

Može se reći da je opće stajalište bilo da se zarobljeni ustaše ubijaju, a da se domobrani puštaju, iako je i od toga bilo odstupanja.

Već potkraj 1941. Glavni štab NOP Hrvatske dao je prvi put naputke kako postupiti sa zarobljenicima. Budući da je "u posljednje vrijeme uspjelo protivniku da uhvati nekoliko naših istaknutih boraca", naloženo je jedinicama da "hvataju i zarobljavaju pogodne neprijateljske ličnosti... ako ubuduće koja jedinica zarobi višeg oficira, neće ga odmah strijeljati nego će ga držati u zarobljeništvu i obavijestiti o tomu ovaj štab, koji će po potrebi dati naređenja za daljnji postupak".²⁵

Mržnja prema neprijatelju bila je velika i partizani, odnosno članovi KPH koji su ih 1941. godine vodili, nisu to ni skrivali. U danima kada su se dogodile opisane likvidacije zarobljenika, točnije 12. studenoga 1941. godine, Okružni komitet KPH Karlovac naložio je članovima KP da u sredinama u kojima djeluju "podizju borbenost stanovništva i jačaju njegovu mržnju protiv okupatora", a koji dan kasnije prigovara se političkim komesarima partizanskih jedinica da su "zanemarili razvijanje mržnje protiv fašističkih okupatora".²⁶ Dakle, govori se o "mržnji protiv okupatora", ali se ne spominju "domaći izdajnici" ili neka druga, slična sintagma. U drugom navodu se izričito kao "okupatori" spominju Talijani, što valja povezati s nekim pročetničkim tendencijama, odnosno s tezom koju su neki u redovima NOP-a iznosili da se Talijani "ne smiju napadati", što je u tim mjesecima bila važna taktička razlika između pripadnika NOP-a i onih koji će se prikloniti četničkom pokretu.

Uostalom, slogan *smrt fašizmu - sloboda narodu* sadrži u sebi poruku koja nadilazi simboličnu razinu uništenja fašizma. Ona svakako, barem neizravno, nosi poruku o tome što će se ili što bi se trebalo dogoditi onima koji su pristali uz taj fašizam.

Tada se u izvorima počinje koristiti termin *narodni neprijatelj*, ali se prvi puta tek u Fočanskim propisima početkom 1942. jasno određuje pojam "narodnog neprijatelja", "čija imovina podleže zapleni u korist naroda", a to su "a) sve aktivne ustaše ili njihovi organizatori i pomagači; b) svi oni koji su služili okupatorima ma u kojem vidu - kao špijuni, dostavljači, kuriri, agitatori ... svi koji su izdali narodnu borbu, i bili u dosluhu sa okupatorima; svi koji se odmetnu od narodne vlasti i rade protiv nje".²⁷

Kada su ustaše u siječnju 1942. ubile 64 starca, žena i djece u srpskom selu Draksenić, desetak kilometara južno od Jasenovca, Okružni komitet za Kozaru izdao je proglas u kojem tvrdi da će "na sva ova zločinstva narod ovih srezova odgovoriće samo žešćom i neustrašivom borbom. Teška i brza biće narodna osveta za sve zločine. Srpski narod nikada neće zaboraviti ova krvoprolića". No, potom se jasno kaže da ne žele odgovoriti istom mjerom, jer su "poštena muslimanska i hrvatska braća najotvorenije digla glas protiv ovih zlodjela. Muslimani Dubičkog sreza već u velikom broju nalaze se u partizan-

¹⁸ Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u, tom 2, knjiga 1, 181; M. Bekić, Đ. I. Butković - S. Goldstein, *Okrug Karlovac 1941*, Zagreb 1965, str. 92-96.

¹⁹ Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u, tom 2, knjiga 1, str. 187.

²⁰ Isto, str. 181, 245, 303.

²¹ Isto, str. 245, 294.

²² Vidi, primjerice, Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u, tom 2, knjiga 1, 174, gdje se navodi da su dvojica članova Mjesnog komiteta KPH u

Drežnici strijeljam zbog lijevih skretanja.

²³ Isto, str. 249.

²⁴ Isto, str. 294.

²⁵ Isto, str. 251.

²⁶ Isto, str. 20, 197.

²⁷ L. Geršković, *Dokumenti o razvoju narodne vlasti*, Zagreb 1983, str. 15.

skim četama ovih krajeva. Za nekoliko dana borbi oni su postali proslavljeni junaci - partizani..."²⁸

Informator Ustaške nadzorne službe (UNS-a) u rujnu 1942. javlja da je u Zagrebu izvjesni Brunšek, kojeg se smatralo komunističkim simpatizerom i članom KP, kada je vidio plakate s obavijestima da su strijeljani komunisti "bio strasno sredit i psovao je sve, i rekao, da će doći čas obračuna, ali da će ih malo ostati, da se za sve znade".²⁹ Neka neimenovana "gospođica" koja se s njim i drugim komunistima družila tvrdila je da "će Rusi ipak dobiti rat, a onda će malo ostati od onih, koji sada 'vedre'".

Bilo je i onih koji su osvetnički gnjev nastojali smiriti, pa se tako u letku u ime Štaba narodno-oslobodilačkih (partizanskih) odreda Bosne i Hercegovine poziva "Hrvate i Muslimane" da "pomognu borbu svoje srpske braće, koja ne traži osvetu već svoje pravo da žive slobodno u zemlji svojih predaka... Zivjeli smo vjekovima na ovoj grudi i živjećemo i dalje u slozi i ljubavi kad iz naše zemlje nemilosrdno iskorijenimo one, koji su unosili među narod zlu krv i od toga vukli korist".³⁰

Kako je teklo konstituiranje vlasti NOP-a, a rat se primicao kraju, tako je režim sve više postajao krajnje autoritarnim i potom totalitarnim. Naime, vlast se preuzima po uzoru na sovjetski boljševizam i staljinizam. Upravo tada razni oblici represije, sve do masovnih ubojstava, počinju se umnažati od jeseni 1944, a kulminiraju u svibnju 1945. godine. Osvetnički gnjev, kao i njegova provedba je u pojedinim trenucima dobivao na intenzitetu, a samo ponekad je slabio. Tako se pojačao oko 12. i 13. svibnja 1945. godine, po zarobljavanju više tisuća ustaša i domobrana, djelomično i uslijed bijesa. Naime, ustaške su jedinice u pokušaju proboja prema Austriji ratovala i nakon službenog svršetka Drugog svjetskoga rata te nanijele teške žrtve jedinicama JA.

Na taj je način račun "domaćim izdajnicima" bio ispostavljen vrlo brzo. Počeo se naplaćivati još tijekom rata, zapravo napose od jeseni 1944, intenzivirao se prema kraju rata, a kulminirao u prvim danima po njegovu završetku. Taj je račun bio tragično visok, nije obuhvatio samo "domaće izdajnike", nego i mnoge nevine te na razne načine i članove njihovih obitelji. Istodobno je, dakako, u mnogim aspektima bio duboko nepravedan. Naime, čak kada su u pitanju bile i likvidacije onih koji bi na svakom sudu zaslužili najtežu kaznu, nije se radilo o pravdi, već o osveti koja sama po sebi isključuje pravdu, iako ne i elementarnu pravednost (u budućnosti, u narednim godinama, pokušat ću se baviti baš godinom 1945, kako bi detaljno analizirao sve elemente ovog složenog procesa, što u ovom tekstu naravno da nije bilo moguće).

Srpski književnik Marko Ristić (1902.-1984.) u danima kada je "obračun s narodnim neprijateljem" po oslobođenju Beograda (grad je oslobođen 20. listopada) dosegao vrhunac - "nema, ne može da bude slobode naroda, ni jedinstva, ni mira, ni sreće, bez potpunog, nemi-

losrdnog uništenja izdajničke reakcije, bez pravde koja, kako su to rekli Koča Popović i Peko Dapčević - obuhvata osvetu, uključuje osvetu - bez nasilne smrti fašizma."³¹

Josip Broz Tito bio je itekako svjestan osvetničkog gnjeva koji je u redovima Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije (od svibnja 1945. Jugoslavenska armija) svakim danom bio sve intenzivniji. Nakon masovne osvete po oslobođenju Beograda, izdao je 15. studenoga još jedan proglas o amnestiji i zajamčio im sigurnost, ako se predaju do 15. siječnja 1945. godine i pod uvjetom da nisu krivi za ratne zločine.

Svim komandantima Narodnooslobodilačke vojske je 12. siječnja 1945. naredio da "ovu amnestiju odmah primijene prema svim osobama koje ona zahvaća", a da smrtna kazna može biti izvršena tek kada se propisanim zakonskim postupkom, u skladu s čl. 29. Uredbe o oružanim snagama, dokaže da su dotične osobe krive za ubojstvo, paljevinu, pljačku ili silovanje. "Nad drugim osobama osuđenima na smrtu, kao što su počinitelji, organizatori i intelektualni začetnici zločina i izdajničkih djela, smrtna kazna može se izvršiti jedino i isključivo poslije prvobitne potvrde Vijeća Višeg vojnog suda pri Vrhovnom štabu".³² Mjesec dana kasnije, 11. veljače, uslijedila je nova zapovijed kojom se naređuje osnivanje vojnih sudova u sastavu od tri oficira u svakoj diviziji, a Višeg prizivnog suda u svakom korpusu. Ponovno se inzistira da smrtna kazna može biti izvršena jedino po sudskom postupku pri nadležnim sudovima.³³

Za obračun s narodnim neprijateljem postojao je i formalan, zakonski okvir, ne samo Titove naredbe. Prema Uputstvima od 22. veljače 1945. Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača definirala je koje se osobe smatraju ratnim zločincima i koje se radnje smatraju zločinom i prijestupom - između ostalih, bili su to "pokretači, organizatori, naredbodavci, pomagači i neposredni izvršitelji masovnih ubijanja, mučenja, prisilnog iseljavanja".³⁴ Potom je potkraj travnja Predsjedništvo ZAVNOH-a donijelo "Odluku o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj". Ustvrdilo je da se ona ne odnosi "na djela ratnih zločinaca i narodnih neprijatelja", već na ona "kojima se vrijeđalo i vrijeđa čast naroda, ili su uperena protiv osnovnih interesa naroda i tekovina, na kojima se izgrađuje Demokratska Federativna Jugoslavija". Potom se u devet točaka detaljno obrazlažu svi "zločini i prijestupi" koji se mogu podvesti pod ovu odredbu - "svaka suradnja s okupatorom ili njegovim pomagačima - politička, propagandna, kulturna, umjetnička, privredna...", potom "vršenje akcije i propagande u korist okupatora i njegovih pomagača", "svako održavanje prisnih i prijateljskih odnosa pripadnicima okupatorske vojske i vlasti", "izravno ili neizravno razgrablivanje imovine osoba progonjenih po okupatoru ili njegovim pomagačima", itd.³⁵ Dakle, ti su "zločini i prijestupi" bili tako široko definirani da je vrlo velik broj osoba mogao biti po njima progonjen.

²⁸ Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u jugoslovenskih naroda, tom IV, knjiga 3, Beograd 1952, str. 65.

²⁹ HDA, fond UNS, br. 248, Ured I, Komunistički odjel, VT 8/1942.

³⁰ HDA, fond UNS, br. 248, Ured I, Ured glavnog pobočnika, 16658/1942.

³¹ M. Ristić, *Smrt fašizmu - sloboda narodu*, Politika, Beograd, 5. XI. 1944; vidi i M. Ristić, *Smrt fašizmu - sloboda narodu*, Beograd 1946, str. 7.

³² J. B. Tito, *Sabrana djela* 25, Beograd 1988, str. 209.

³³ Isto, str. 78-79.

³⁴ ZAVNOH, *Zbornik dokumenata i podataka*, IV, Zagreb 1985, str. 279-280.

³⁵ *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944-1946*, dokumenti, prir. Z. Dizdar, V. Geiger, M. Pojić, M. Rupiće, Slavonski Brod 2005, str. 94-96.

Ove zakonske odredbe svakako su bile sukladne osvetničkom gnjevu koji je tih mjeseci i tjedana narastao i bio realiziran. Međutim, taj je osvetnički gnjev eruptirao posve nekontrolirano i mimo ovih odredbi, jer su one ipak predviđale organiziranje sudova i redovnu proceduru.

"Po zapovesti ministra narodne obrane" - tj. Tita - general Terzić, koji zastupa načelnika generalštaba Jugoslavenske armije, pod brojem "Pov. 172" od 3. svibnja 1945. godine prenosi svim jedinicama Jugoslavenske armije naredbu sa 17 vrlo preciznih točaka u kojima se vrlo detaljno propisuje postupak s ratnim zarobljenicima. Točka 12. glasi: "sa ratnim zarobljenicima ima se postupati po odredbama Zakona o Ženevskoj konvenciji o postupanju sa ratnim zarobljenicima čiji izvod se dostavlja u ... primeraka". Prema već desetljećima objavljenim dokumentima jasno je da je Tito u svibnju 1945. godine bio u svakodnevnom kontaktu sa štabovima armija. Znao je da se njegova naredba o postupku sa zarobljenicima od 3. svibnja uglavnom ne poštuje, da su protivno toj naredbi zarobljenici često ubijani.

Tito se pitanjima ratnih zarobljenika bavio praktički od početka rata, odnosno najkasnije od prosinca 1941. godine (kada je ispisan već citiran nalog Glavnog štaba NOP-a Hrvatske). U svibnju 1944, kada su nakon bitaka na otoku Korčuli jedinice NOV i POH zarobile veći broj neprijateljskih vojnika i sprovele ih na otok Vis, naredio je štabu 26. divizije da "s obzirom da saveznici stalno protestuju sto streljamo vojne zarobljenike koji su otkriveni kao ratni zločinci, naređujem da se svi ratni zločinci koje će zarobiti naše jedinice, čim prije prebace ovamo sa sprovednim listom za Vrhovni štab (tada je Vrhovni štab bio u Drvaru - op. I. G.)."³⁶ Dakle, Tito zna da se strijelja, ali misli da se radi samo o "otkrivenim ratnim zločincima". Cetiri dana kasnije, 13. svibnja, ponovno se naređuje 26. diviziji da "sve zarobljenike zadrži na Visu, a ako ustanovit'među njima zločince, pošaljite ih u naš štab na istragu". Što se tiče postupka, tada je još izričitiji: "nikog ne smijete streljati, jer ste nam zbog toga načinili mnogo nepravilnosti. Ja sam dao obavezu saveznicima u tom pogledu".³⁷ Cini se da se i njegov stav mijenja - vjerojatno je u ta četiri dana shvatio da se ne radi samo o "zločincima" kojima prijeti strijeljanje, već i o onima koji to nisu. Pa ipak, njegovo neslaganje s tim strijeljanjima proizlazi isključivo iz činjenice da zbog njih saveznici "protestuju".

Vratimo se zbivanjima u svibnju 1945. godine na području sjeveroistočne Slovenije: dakle, Tito je znao da se njegova naredba o postupku sa zarobljenicima od 3. svibnja uglavnom ne poštuje, da se protivno toj naredbi zarobljenici često ubijaju, a reagirao je tek 13. svibnja

vlastoručno pisanom depešom, koja je 14. svibnja dostavljena štabovima 1, 2, 3. i 4. armije i Glavnim štabovima Hrvatske i Slovenije: "Preduzmite najenergичnije mjere da se po svaku cijenu spriječi ubijanje ratnih zarobljenika i uhapšenika od strane jedinica, pojedinih organa i pojedinaca... lica koja treba da odgovaraju za djela ratnih zločinaca, predavati na revers vojnim sudovima radi daljeg postupka".³⁸ Nakon te depeše, čini se, znatno se smanjio broj masovnih likvidacija zarobljenika na licu mjesta (npr. na samom bleiburškom polju i na putu do Maribora), ali su obnovljene nekoliko dana kasnije na drugim mjestima (Kočevski rog, Teharje i dr.). Naročito su bile surove osвете nad ustaškim grupama koje se nisu dobrovoljno predavale, već su pokušavale (a neke i uspijevale) proboj natrag u Jugoslaviju.

Nisu mi poznati izvorni dokumenti o Titovim reakcijama na očigledno nepoštivanje njegovih uputa i zapovijedi u tjednima poslije 14. svibnja 1945. godine. Prema jednom zabilježenom usmenom iskazu Milovana Đilasa iz 1974. godine, Tito "nije odobravao što se dogodilo, pogotovo jer se otelo kontroli i preraslo u anarhiju, pa je tražio izvještaje i razjašnjenja", ali i "opravdanja i razumijevanja" za osvetnički gnjev protiv "bandi" koje je poslije završetka rata još ratuju i nanose gubitke "našim ljudima".³⁹ Nema podataka, niti ih spominje Đilas, da je Tito tražio odgovornost počinitelja proizvoljnih ubijanja. Napokon je preko svega prešao s dvije rečenice u dugom govoru na velikom mitingu u Ljubljani 27. svibnja 1945. godine: "je već ogromnu većinu..."⁴⁰ "Što se tiče ovih izdajnika... to je stvar prošlosti. Ruka pravde, ruka osvete našeg naroda dostigla ih je."

Tito, međutim, ipak nije bio posve dobro upoznat sa svakom od faza u tragičnim zbivanjima, jer je tada gotovo svu svoju pažnju usmjeravao prema oslobađanju najzadpadnijih dijelova tadašnje Jugoslavije, odnosno hrvatskog i slovenskog nacionalnog teritorija i vanjskopolitičkim zapletima koji su iz toga slijedili. Postojala je, po svemu sudeći, Titova načelna suglasnost da se taj "obračun" dogodi, i u onom valu koji je pokrenut u jesen 1944. i u onom u svibnju sljedeće godine, ali ne na tako žestok način i u takvu obimu. No, kada je, barem djelomično bio i upoznat s onim što se dogodilo, Tito nije reagirao i nije ni pokušao kazniti krivce.

No, sve što sam iznio potvrđuje Titovu odgovornost za počinjene ratne zločine nad zarobljenicima i civilima u svibnju 1945. godine, ali, dakako, tu odgovornost valja ocjenjivati sukladno ondašnjim prilikama i ondašnjim kriterijima, koji nisu istovjetni današnjima, na prijelazu iz 20. u 21. stoljeće.

³⁶ Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u jugoslovenskih naroda, tom II, knj. 13, Beograd 1982, str. 65.

³⁷ Isto, str. 95.

³⁸ J. B. Tito, *Sabrana djela* 28, Beograd 1988, 43; vidi i J. Ridley, Tito, Zagreb 2000, str. 281-283.

³⁹ M. Đilas u razgovoru s mojim ocem Slavkom Goldsteinom, Beograd, kolovoz 1974.

⁴⁰ J. B. Tito, *Izgradnja nove Jugoslavije II-1*, Beograd 1948, str. 23; o bleiburškim događanjima literatura je narasla gotovo do nepreglednosti, pa upućujem samo na neke: *Završne operacije za oslobađanje Jugoslavije 1944-1945*, I-II, Beograd 1957; M. Basta, *Agonija i slom Nezavisne Države Hrvatske*, Beograd 1971; M. Colić, *Pregled operacija na jugoslavenskom ratištu 1941-1945*, Beograd 1988; *Oslobađanje Hrvatske 1945. godine*, Zagreb

1986; M. Basta, *Rat je završio 7 dana kasnije*, Beograd, 1986; *Bleiburg, otvoreni dossier*, ur. M. Grčić, II. izd. Zagreb 1990; N. Tolstoj, *Ministar i pokolji. Bleiburg i Kočevski Rog 1945*, Zagreb 1991; V. Zerjavić, *Opsesije i megalomanije*, n. dj.; "Bleiburg 1945-1995", Međunarodni znanstveni skup 12.-13. V. 1995, ur. A. Mijatović, Zagreb 1995; *Bleiburška tragedija hrvatskog naroda*, ur. V. Nikolić, Zagreb 1993; *Bleiburg, uzroci i posljedice*, ur. V. Nikolić, 2. izd., Zagreb 1998. Različite informacije mogu se iščitati u izvorima koji su objavljeni u *Zbornicima dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*, tom II, knjiga 15 (Beograd, 1962), tom V, knjiga 34, 39 (Beograd, 1966, 1979), tom XI, knjiga 1-4 (Beograd, 1971-1975), tom XII, knjiga 1-4 (Beograd, 1973-1979) te u Josip Broz Tito, *Sabrana djela* 25, 28, ur. P. Damjanović, Beograd, 1982-1988. Najnoviji pregled i analizu literature daje M. Grahek, *Bleiburg i "Križni put"* u historiografiji, publicistici i memoarskoj literaturi, magistarski rad, neobjavljeno, Zagreb 2006.

Prof. Ph. D. Sc. **IVO JOSIPOVIĆ**
Professor at Faculty of Law
University in Zagreb
Zagreb, Republic of Croatia

RESPONSIBILITY FOR WAR CRIMES AFTER WORLD WAR II

Review Article

Key words: Bleiburg, the Way of the Cross, 1945, legal aspect, crime, war crime

Summary

It is about the legal aspect of a committed crime, especially war crime, in this case, from the end of World War II. The author legally actualizes this war crime on historical-legal example of what is today known in numerous and extensive literature as terms Bleiburg and the Way of the Cross. The fact is that the antifascist National-liberating war is one of general vouchers of present-day Republic of Croatia, and so has been written down in its Constitution. Ustashes, chetniks and other quisling movements of nazifascist Axis were on the opposite side. This means that there is no room for historical revisions, but it is necessary to talk about the weaknesses of international criminal law after World War II, even domestic. From today's perspective, one of the most important weaknesses has been, the so called, selectiveness, as well as the conflict of some legal principles with morality, so even in the case of Bleiburg and the Way of the Cross a crime is recognized. The author refers to the examples of legal practices in post-war trials of winners over the defeated in Germany and Japan.

Prof. dr. sc. **IVO JOSIPOVIĆ**
professeur à la Faculté de droit de
l'Université de Zagreb,
Zagreb, République de Croatie

LA RESPONSABILITÉ POUR LES CRIMES DE GUERRE APRÈS LA DEUXIÈME GUERRE MONDIALE

Article synoptique

Paroles-clés: Bleiburg, Križni put, 1945, aspect juridique, crime, crime de guerre

Prof. dr. sc. **IVO JOSIPOVIĆ**
Redoviti profesor Pravnoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb, Republika Hrvatska

ODGOVORNOST ZA RATNE ZLOČINE NAKON II. SVJETSKOG RATA

Pregledni članak

Ključne riječi: Bleiburg, Križni put, 1945. , pravni aspekt, zločin, ratni zločin

Sažetak

Riječ je o pravnom aspektu počinjenoga zločina, a osobito ratnog zločina, u ovome slučaju, s kraja II. svjetskog rata. Taj ratni zločin autor pravno aktualizira na povijesno-pravnome primjeru onoga što je danas u brojnoj i opsežnoj literaturi poznato pod pojmom Bleiburg i Križni put. Činjenica je da je u Hrvatskoj antifašistička Narodnooslobodilačka borba jedna od temeljnica današnje Republike Hrvatske, te je tako zabilježeno i u njezinu Ustavu. Na suprotnoj strani bili su ustaški, četnički i drugi kvislinškipokreti nacifašističke Osovine. Znači, nema mjesta reviziji povijesti, ali je potrebno govoriti o slabostima međunarodnoga kaznenog prava nakon II. svjetskog rata, pa i domaćeg. Iz današnje perspektive, jedna od važnijih slabosti bila je tzv. selektivnost, kao i sukob nekih pravnih načela s moralom, pa se i u slučaju Bleiburg i Križni put prepoznaje zločin. Autor se poziva i na primjere pravne prakse u poratnim suđenjima pobjednika nad poraženima u Njemačkoj i u Japanu.

Čast mi je biti među vama, borcima NOR-a jer sam pripadnik generacije koja je baštinila ono što ste kroz antifašističku borbu ugradili u sadašnjost i budućnost svoje i naše djece. Tekovine antifašističke borbe sasvim jasno i sigurno odlučno i pozitivno opredjeljuju razvoj našega društva. Kad to kažem, svjestan sam i toga da povijesna slika nikad nije crno-bijela. To smo vidjeli i iz izlaganja naših uvaženih povjesničara koji su, nesumnjivo, skloni antifašističkom pokretu i ulozi koju je u povijesti imao taj pokret. Ali, koji su objektivno dali sliku ratnih vremena i uz sve ono pozitivno što je nosio antifašistički pokret, ukazali su i na događaje koji su izvan tog konteksta. Jer, bilo je događaja za koje bismo rado, da možemo, da smo sposobni okrenuti kotač povijesti, vjerojatno vodili u drugom pravcu. Danas bi zasigurno učinili drukčije nego što je učinjeno pred šezdesetak godina. Događaji u *Bleiburgu*, a posebno na *Križnom putu* takvi su događaji koje bi, da možemo, učinili drukčijima.

Bleiburg i događaji oko njega su povod zbog kojega sam pozvan da nešto kažem o pravnoj i kaznenoj odgovornosti za ratne zločine nakon Drugoga svjetskog rata. Bavim se pravnim aspektima ratnih zločina iz naše nedavne prošlosti. Događaji u II. svjetskom ratu s našom novijom povijesti imaju puno sličnosti, ali i važnih razlika. Danas prepoznajemo slične pravne, moralne i etičke dileme kakve imamo i u odnosu na događaje prije šezdeset godina.

Važno je, možda temeljno pitanje- čemu služe pravo i kazna i pravo te zašto uopće nekoga kažnjavamo? Mi pravnici imamo nekoliko, možda naivnih postavki kad kažemo da kazna i pravo imaju važnu ulogu. Zašto? Zato da uspostave pravdu i pravičnost u društvu, spriječe počinitelje zločina da i dalje čine kaznena djela - to je specijalna prevencija - te da drugima pošalju poruku kako se zločin ne isplati i da ih odvrate od činjenja zločina - to je generalna prevencija. Osuda zločina nosi i snažnu moralnu poruku.

Ako gledamo kroz kontinuum povijesti ono što nazivamo ratnim zločinom, vrlo ćemo lako prepoznati kako je ideja odgovornosti za ratne zločine, kakvu

danas imamo, relativno nova. Povijesna je činjenica kako je odgovornost za ratne zločine do 20. stoljeća, pa sve do najnovijih vremena, bila uvijek predviđena za poražene. Dakle, pobjednici u pravilu nikada nisu odgovarali za ratne zločine, jer su pisali pravila, organizirali institucije i imali fizičku prisilu te bez suda, sa ili bez odgovarajućeg postupka, kažnjavali zločine poraženih, ali usput i činili ono što su moji predgovornici lijepo opisali kao osvetu. Osveta je ponekad sladak osjećaj, ljudski, ali ga mi pravnici nastojimo ako ne izbjeći, a ono kanalizirati u razumne okvire pravnim normama, pravičnim postupkom, zakonima, načelima materijalnog i postupovnog prava.

Dakle, osnovno pravilo je bila odgovornost poraženih. To je pravilo primjenjivano i za vrijeme i nakon Drugoga svjetskog rata. Ali, znamo i da su u jedinici NOV-a borcima izricane drastične kazne, pa i smrtne, zbog takvih djela za koja bismo rekli da su beznačajna, kao što je krađa neke sitnice. S druge strane, neke su osvetničke akcije, koje su po današnjim kriterijima nesumnjivo zločini, ostale bez kazne.

Ono što cijelu temu o odgovornosti za zločine u II. svjetskom ratu čini delikatnom su moguće moralne poruke koje mogu proizaći. Na sličan način problem postoji i danas. Uvijek postoji ono što se zove povijesni, društveni i politički kontekst, o čemu su povjesničari ovdje lijepo govorili. Očito je da kroz raspravu o zločinima, posebno o *Bleiburgu* i *Križnom putu* kao događaju bez sumnje od interesa za one koji se bave pravom i pravdom, postoji i želja nekih da revidiraju povijest. Postoji želja da se uvede određeni moralni i etički relativizam u ono što se dogodilo za vrijeme Drugoga svjetskog rata. Treba biti svimajasnno kako se, bez obzira hoćemo li *Bleiburg* ili drugi događaj ocijeniti kao eksces, zločin, veliki zločin ili nešto treće, nikako ne smije dopustiti relativizaciju promjena osnovnog konteksta koji kaže da su antifašistička i narodnooslobodilačka borba bile pozitivni i nezaobilazni događaji u hrvatskoj povijesti i upravo zato zavređuju da u Ustavu Republike Hrvatske budu navedeni kao jedna od temeljica suvremene hrvatske države. Nasuprot ustaškom, četničkom i drugim kvislinškim pokretima koji su, objektivno, Hrvatsku i druge današnje države jugoistočne Europe vukli u savez s najmračnijim snagama koje je čovječanstvo ikada iznjedrilo, s dugoročnim i teškim posljedicama.

Ono protiv čega su se antifašisti borili, to jest nacizam i fašizam i njegovi sateliti, dio su ponajvećeg svjetskog zla koji je povijest jasno okarakterizirala i osudila. Ući u savez s tim zlom bio je zločin prema svome narodu. Taj kontekst je, nesumnjivo, imao i određene reperkusije na pravnu dimenziju ocjene događaja u II. svjetskom ratu, uključivši i kaznene postupke koji su se za vrijeme rata vodili sporadično, a u vremenu nakon Drugoga svjetskog rata gotovo masovno. Dakako, sudilo se poraženima, a zločini pobjedničke strane, zbog konteksta borbe protiv fašizma, nisu procesuirani.

Uopće, globalna društvena i pravna svijest nakon II. svjetskog rata nije ni bila spremna jednakim metrom mjeriti zločine zaraćenih strana. Naravno, iz današnje perspektive, što se zločina tiče, stvari izgledaju drukčije. Ali, današnju raspravu o tome ne treba prihvatiti u pravcu želja za revizijom povijesti i ocjene o fašizmu i antifašizmu. Jer, revizija povijesti dovodi do negacije poznate izreke da je *povijest učiteljica života* i tko ne nauči povijest, ponavlja je. To je nešto što nitko od nas ovdje, a posebno mlađa generacija, ne bi želio.

Što s tim ima kazneno pravo? Nakon Drugoga svjetskog rata vrlo su jasno pokazane slabosti međunarodnog kaznenog prava, pa i domaćeg. Iz današnje perspektive, jedna mu je od važnijih slabosti bila tzv. *selektivnost*. Nisu svi odgovarali za zločine prema jednakim kriterijima.

Budući da je ta selektivnost bila implicitno ugrađena u pravnu strukturu gotovo svih država koje su sudjelovale u ratu, jer se polazilo od vrijednosnog kriterija pripadnosti ili nepripadnosti fašističkom odnosno antifašističkom bloku, jasno je kako je posljedica bila ta da pripadnici vojnih i političkih formacija sila pobjednica nisu odgovarali za zločine. Kad to kažem, ne stavljam znak jednakosti, u kvalitativnom i kvantitativnom smislu, iza onoga što se događalo na obje strane, jer nitko normalan to ne može činiti. Saveznici su, od Moskovske deklaracije i Londonske povelje, rekli kako će kazniti vrhušku, vođe nacističkog pokreta, a da će one koji su počinili zločine u pojedinim državama vratiti natrag u te zemlje da

Résumé

Il est question de l'aspect juridique du crime commi, et spécialement du crime de guerre, dans ce cas celui de la fin de la Deuxième guerre mondiale. L'auteur actualise juridiquement le crime de guerre sur l'exemple historique et juridique de ce qui est aujourd'hui connu dans la nombreuse et volumineuse littérature sous la notion de Bleiburg et de Križni put. Le fait est qu'en Croatie, la lutte antifasciste de la libération populaire est un des principes de la République de Croatie d'aujourd'hui, inscrit aussi bien dans sa Constitution. De l'autre coté se trouvaient les oustacha, les chetnicks et les autres mouvements collaborateurs de l'Axe nazi-fasciste.

Donc, il n'y est pas question d'une révision de l'histoire, mais de la nécessité de parler des défaillances du droit pénal international après la Deuxième guerre mondiale, ainsi que de celles du pays. Dans l'optique de nos jours, une des défaillances les plus graves serait la soi-disante sélectivité, ainsi que le conflit de quelques-uns des principes juridiques avec la morale, ce qui fait que meme dans le cas de Bleiburg et de Križni put on reconnait le crime. Aussi, l'auteur se réfère-t-il aux exemples de la pratique juridiques des vainqueurs contre les vaincus, en Allemagne et au Japon, dans les procès d'après-guerre.

Prof. Dr. sc. IVO JOSIPOVIĆ
Ordentlicher Professor der Juristischen
Fakultät der Universität Zagreb
Republik Kroatien

DIE VERANTWORTUNG FÜR DIE KRIEGSVERBRECHEN NACH DEM ZWEITEN WELTKRIEG

Übersichtsartikel

Key Words: Bleiburg, Kreuzweg, 1945, rechtlicher Aspekt, Verbrechen, Kriegsverbrechen

Zusammenfassung

Es geht um den rechtlichen Aspekt des verübten Verbrechens, und insbesondere des Kriegsverbrechens, in diesem Fall am Ende des Zweiten Weltkrieges. Dieses Kriegsverbrechen wird vom Autor am historisch-juristischen Beispiel dessen, was heute in der zahlreichen und umfangreichen Literatur unter dem Begriff Bleiburg und Kreuzweg bekannt ist,

juridisch aktualisiert. Tatsache ist, dass in Kroatien der antifaschistische Volksbefreiungskampf eine der Grundlagen der heutigen Republik Kroatien darstellt, und so wurde es auch in ihrer Verfassung festgehalten. Auf der anderen Seite standen die Bewegungen der nazifastischen Achse, die der Ustaschas, der Tschetniks und andere kollaborationistische Bewegungen. Das bedeutet, dass es keinen Raum für eine Revision der Geschichte gibt, obgleich es notwendig ist, über die Schwächen des internationalen Strafrechts nach dem Zweiten Weltkrieg, auch des hiesigen, zu sprechen. Aus der heutigen Perspektive war eine der wichtigsten Schwächen die sog. Selektivität sowie der Widerspruch Rechtsgrundsätze mit der Moral zu einigen, so dass auch im Fall Bleiburg und Kreuzweg ein Verbrechen ausgemacht wird. Der Autor beruft sich auf Beispiele aus der juristischen Praxis in den Nachkriegsprozessen, die von den Siegern gegen die Verlierer in Deutschland und Japan geführt wurden.

•

Prof. dr. sc. **IVO JOSIPOVIĆ**
Professore alla Facoltà di
giurisprudenza di Zagabria,
Zagabria, Repubblica di Croazia

LA RESPONSABILITÀ PER I CRIMINI DI GUERRA DOPO LA SECONDA GUERRA MONDIALE

Sinossi

Parole chiavi: Bleiburg, Križni put, 1945, aspetto giuridico, crimine, crimine di guerra

Riassunto

Si tratta dell'aspetto giuridico del crimine commesso, e specialmente del crimine di guerra, in questo caso commesso alla fine della Seconda guerra mondiale. L'autore attualizza giuridicamente questo crimine di guerra sopra l'esempio storico e giuridico di quello che è oggi conosciuto, nella numerosa e voluminosa letteratura, sotto le nozioni di Bleiburg et di Križni put. Il fatto è che, in Croazia, la lotta antifascista della liberazione popolare è uno dei principi della Repubblica di Croazia d'oggi, iscritto anche nella sua Costituzione. Dall'altra parte si trovavano i ous-tachi, i chetnick e gli altri movimenti quisling dell'Asse nazi-fascista.

im se sudi. Planirali su suđenja u tim pojedinim zemljama da bi počinitelji zločina suočili sa žrtvama, a žrtvama dali satisfakciju. Paradigma za ta suđenja bili su Nuernberški procesi, gdje se sudilo vrhu nacističke Njemačke. Zapravo, provedeno je trinaest važnih procesa, a u jednom, najvažnijem, sudilo se samom vojnom i političkom vrhu. Osim za klasične ratne zločine, sudilo se i za zločin protiv mira, koji je obuhvaćao planiranje, pripremu, pokretanje i vođenje agresivnog rata ili rata kojim se krše međunarodni ugovori. Nadalje, sudilo se za povrede ratnih zakona i ratnih običaja koji jesu, ali se ne ograničavaju na ubojstva, određena zlostavljanja, odvođenje na prinudni rad, deportiranja ili neka druga maltretiranja stanovništva okupiranih teritorija, te zlodjela kao što su pljačke, krađe, razaranje gradova, sela i mjesta, pustošenje, porobljavanje i ostala nečasna djela prije ili za vrijeme trajanja rata.

Tada je postavljeno važno načelo međunarodnog kaznenog prava koje je svoj zamah dobilo i pred Haaškim sudom i pred domaćim sudovima: *za ratne zločine nema imuniteta*. Štoviše, primarna je odgovornost vojnih i političkih vođa. Za ratne zločine, genocid i zločine protiv čovječnosti odgovaraju svi podjednako i nitko nema imunitet, bez obzira na svoju funkciju i položaj u državnoj strukturi. Posebno, naredba pretpostavljenog ne oslobađa odgovornosti neposrednog počinitelja. Znamo da su suđenja u Nuernbergu te druga suđenja nakon II. svjetskog rata rezultirala smrtnim kaznama, dugotrajnim zatvorskim kaznama, ali i oslobađajućim presudama. Ona su bila vrlo važna za budućnost ne samo radi moralne poruke, nego što su otvorila put razvoju međunarodnog kaznenog prava, kao i nacionalnih prava.

Međutim, glavni problem, koji do danas nije dokraja riješen, a ponavlja se na sličan način i nakon zločina počinjenih na području bivše Jugoslavije, je sukob nekih pravnih načela s moralnom obvezom da se počinitelji zločina kazne. Naime, u vrijeme kad se sudilo nacističkim zločincima nije postojala kaznenopravna norma koja bi i inkriminirala ratne zločine na način kako je to bio slučaj s ostalim kaznenim djelima. Naime, postojala je odredba u svim nacionalnim pravima o kažnjavanju ubojstava, pljačke i krađe, ali nije postojala precizna kaznena norma kojom se predviđa kažnjavanje onih koji su potakli i pokrenuli rat kao i kažnjavanje zločina u kontekstu rata. Postavilo se pitanje načela zakonitosti. Da bi kaznilo, pravo traži da u vrijeme počinjenja nekog djela postoji kaznena norma koja to djelo opisuje kao kazneno djelo i koja za to djelo predviđa određenu kaznenopravnu sankciju. A toga u vrijeme kada su nacistički zločini činjeni, u odnosu na ratne zločine nije bilo. Zato je značajan dio u nuernberškim presudama posvećen rješavanju pravnog problema kako pokazati da je zločinačko ponašanje nacista, osim moralno neprihvatljivo bilo i protupravno i kažnjivo. No, presuda u predmetu *Reuters* je nas pravnike uputila na to da shvatimo kako nije sve u normi kakvu imamo u nacionalnim zakonodavstvima. Naučila nas je da pravnu normu ne treba samo "riječ po riječ čitati", nego postoji duh zakona, pravde i pravičnosti, te nas vratila na ideje prirodnog prava. To je danas prihvaćeno i u *Europskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava*, gdje postoji odredba kako i one radnje, koje možda formalno i nisu propisane zakonom pojedinih zemalja kao zločin, jesu zločin ako predstavljaju kršenje ljudskih prava i temeljnog načela ljudskog roda.

Presude, koje su donesene u Nuernbergu, nisu bile jedine od strane međunarodnih sudova. Sudilo se i na Dalekom Istoku. McArthur je osnovao sud svojom naredbom. Ali se tamo ipak drukčije sudilo. Međunarodni sud je bio sastavljen od sudaca iz više različitih zemalja. Pri tome su neki od njih, s obzirom na kolonijalnu povijest europske prisutnosti na Istoku imali ambivalentan osjećaj prema događajima u ratu, smatrajući japanski angažman dijelom i kao antikolonijalnu borbu. Međutim, i tamo su pale teške osude, i pred međunarodnim, i pred američkim i pred nacionalnim sudovima. Ali, bilo je više oslobađajućih presuda a i, načelno gledajući, kazne su bile blaže. Danas je nama posebno zanimljiva jedna od presuda, ona Yamashiti. Ona je u korijenu današnjih shvaćanja Haaškog suda, ali i dominantnog međunarodnog kaznenog prava o zapovjednoj odgovornosti. Ali, da se isti kriterij primijenio i na neke vojskovođe koji uživaju reputaciju heroja, ne samo iz II. svjetskog rata, nego i od puno ranijih vremena, mnogi bi od njih ušli u kategoriju ratnih zločinaca. "Kriterij Yamashita" danas prepoznajemo u

članku 7. stavak 3. Haaškog statuta. Osim temelja za odgovornost kakvu imamo i u nacionalnim pravima, ta odredba širi granice odgovornosti mimo tradicionalnog kriterija krivnje i uzročnosti, upravo polazeći od činjenice kako zapovjednik za vrijeme rata (vojni ili civilni) ima goleme ovlasti, da je često gospodar života i smrti, te da zato ima i povećanu odgovornost. U jednom od oblika navedene zapovjedne odgovornosti zapovjednik nije počinio ni naredio zločin, nije čak ni znao da njegovi podčinjeni spremaju zločin, ali za zločin je mogao znati, a propustio je da se poduzmu razumne mjere da do zločina ne dođe. Štoviše, čak i ako nije mogao predvidjeti zločin, kriv je što poslije njega nije poduzeo mjere iz svoje ovlasti da se počinitelj zločina kazni.

Dakle, to je široki koncept odgovornosti koji odudara od klasičnog poimanja odgovornosti u kaznenom pravu i oko kojega se i danas lome koplja. Taj je koncept prvi put primijenjen prema Yamashiti, te u još nekoliko slučajeva, ali do Haaških procesa nije ušao u široku primjenu. Dapače, "zli jezici" kažu kako je McArthur isforsirao taj oblik odgovornosti da bi se osudio i pogubio Yamashitu iz osвете, jer je on bio jedini koji ga je u jednoj bitki porazio. Ali, kako bilo, načelo zapovjedne odgovornosti prema kriteriju Yamashite proteglo se do današnjih dana i očito se njegova primjena širi dimenzije. Jer, zapovjednik u ratu je osoba koja je gospodar života i smrti. On je dužan brinuti se da njegovi podređeni ne čine zločine i, ako je propustio poduzeti sve radnje koje su obveze zapovjednika, pa čak kad i sam nije htio zločin, on je odgovoran što je došlo do zločina. Naravno, zapovjednici su u vrlo neugodnom položaju, posebno u novonastalim ili loše organiziranim armijama.

Naime, objektivno teško mogu kontrolirati sve svoje podčinjene i biti sigurni kako su poduzeli sve da ne dođe do zločina. Ni druga dužnost koju supsidijarno imaju, ona da osiguraju kažnjavanje počinitelja, nije ni jednostavna ni laka. Uostalom, tome smo mogli svjedočiti i tijekom Domovinskog rata.

Ako se vratimo na događaje u *Bleiburgu* i *Križnom putu* i svemu što se dogodilo, i osвете koja je, nažalost, u jednom dijelu iz shvatljivih povijesnih razloga prevladala nad pravom, možemo reći da se prepoznaje zločin. Upravo je to dio povijesti koji bismo, da možemo, vjerojatno svi mi promijenili. No, ne bismo promijenili ulogu partizana i što se događalo u Narodnooslobodilačkom ratu. Na to smo ponosni, na tome smo zahvalni. Ali neki aspekti oslobodilačkog rata, koji nisu odlučni za njegovu temeljnu karakterizaciju, nažalost bacaju određenu sjenu, jer su prouzročili nemali broj nepotrebnih ljudskih tragedija.

Ali, vrlo je lako biti pametan 60 godina nakon događaja i primijeniti kriterije odgovornosti koje imamo danas, knjiški, bez uvažavanja povijesnih okolnosti koje su postojale u tom vremenu. Prema kriterijima današnje odgovornosti, vjerujte da nema niti jedne veličine u povijesti, ne samo u našoj nego i svijeta, koja ne bi bila ratni zločinac: Napoleon, Cezar, Churchill ili, primjerice, Truman, koji je bacio atomske bombe bez ikakve objektivne vojne potrebe, nego samo da pokaže Rusima kako ima moćno i važno oružje. Dakle, teško bi se mogao u povijesti naći neki veliki vođa, kojega prema današnjim kriterijima ne bi označavali zločincem. Ali, naravno, retroaktivna primjena kriterija nije dobra ni moguća. I treba istaći: kriteriji odgovornosti, i pravni i moralni, znatno su se promijenili. Nisu bili isti u II. svjetskom ratu u odnosu na, primjerice, balkanske ratove, kao što nisu isti danas u odnosu na 1945. Ono što je borcima na pravednoj strani, na strani onih koji su branili svoj narod i svoj dom, bilo dopušteno i moguće jučer, danas više nije. I o tome svi moraju voditi računa.

Kad čitam knjige i druge tekstove o II. svjetskom ratu, a nisam povjesničar i ne znam dokraja što se događalo u *Bleiburgu* i *na Križnome putu*, prepoznajem navijačke strasti, na jednoj i na drugoj strani. Moram reći da sam žalostan kad čitam o tim događajima. Mislim da se neke stvari nisu trebale dogoditi. Ako i nije točna brojka o stotinama ili desecima tisuća ubijenih, ako je ubijena i jedna osoba bez razloga i krivnje, riječ je o zlu. A takvog je zla očito bilo. Zbog takvih sam žrtava žalostan, a vjerujem da i vi dijelite taj osjećaj. Ali, sve to ne mijenja moj ponos i zadovoljstvo što je antifašizam pobijedio i zahvalan sam svima vama koji ste sudjelovali u toj borbi.

Dunque, non è questione di una revisione della storia, ma della necessità di parlare delle debolezze del diritto penale internazionale dopo la Seconda guerra mondiale, come delle debolezze dello stesso diritto del paese. Nella prospettiva d'oggi, una delle più gravi debolezze sarebbe la così-detta selettività, ma anche il conflitto di qualche principi juridici con la moralità, che fa che anche nel caso di Bleiburg e di Križni put si riconosce il crimine. L'autore si riferisce agli esempi della pratica juridica dei vincitori contro i sconfitti, in Germania ed in Giappone, nei processi di dopo-guerra.

DANIJEL IVIN, professor retired
Publicist
Zagreb, Republic of Croatia

THE MEANING OF BLEIBURG

Review Article

Key words: Bleiburg field, Bleiburg myth, extradition of members of NDH, betrayal, surrender, crime, victim

Summary

The author - on the example of more recent literature - analyzes the term Bleiburg, in other words the events "in the sign of Bleiburg, i.e. "about years and years of killings of Croats in Yugoslavia, and not on the Bleiburg field". In the appendix the care is concentrated on the essence of "the Bleiburg myth, from May 6, 1945 onwards, when in Zagreb, the capital of quisling Independent State of Croatia (1941-1945) a horde of people started an escape; these people were wrongfully convinced that they were running towards their allies Anglo-Americans, the opponents of obviously victorious Tito and his communists in Yugoslavia and Croatia. Such "phantasmagorias about salvation (...), as soon as they leave their homeland, were spread by the Ustasha leadership of NDH "in the last moments of its existence". It is about unsuccessful attempts of NDH to contact the western antifascists, their up-to-then opponents. The author establishes that on the Bleiburg field there was no extradition itself, but nevertheless, for the defeated the criminals were those who betrayed Ustasha soldiers of NDH on that field, i.e. the British, the winners, and who captured them, i.e. the Yugoslavs, the winners, and therefore Croats.

DANIJEL IVIN, professeur (en retraite)
publiciste
Zagreb, République de Croatie

LA SIGNIFICATION DU BLEIBURG

Article synoptique

Paroles-clés: Bleiburg, mythe de Bleiburg, extradition des appartenants de NDH, trahison, reddition, crime, victime

Résumé

D'après la littérature récente, l'auteur fait une analyse de la notion de Blei-

DANIJEL IVIN, profesor u miru
Publicista
Zagreb, Republika Hrvatska

SMISAO BLEIBURGA

Pregledni članak

Ključne riječi: Bleiburško polje, Bleiburški mit, izručenje pripadnika NDH, izdaja, predaja, zločin, žrtva

Sažetak

Autor - na primjeru novije literature - analizira pojam Bleiburg, odnosno događanja "u znaku Bleiburga", tj. "o godinama i godinama ubijanja Hrvata u Jugoslaviji, a ne na bleiburškom polju". U prilogu je pažnja koncentrirana na suštinu "Bleiburškog mita", od 6. V. 1945. dalje, kada je u Zagrebu, prijestolnici kvislinške Nezavisne Države Hrvatske (1941.-45.) u bijeg pokrenuto veliko mnoštvo ljudi; ovi su bili pogrešno uvjereni i uvjereni da bježe k svojim saveznicima Anglo-Amerikancima, protivnicima očito pobjedničkog Tita i njegovih komunista u Jugoslaviji, pa tako i u Hrvatskoj. Takve "fantazmagorije o spasu (...)" čim napuste svoju domovinu širilo je ustaško vodstvo NDH u posljednjem trenutku svoga postojanja". Riječ je i o neuspješnim pokušajima NDH da stupi u kontakt sa zapadnim antifašistima, svojim dotadašnjim protivnicima. Autor utvrđuje da na Bleiburškom polju samoga izručenja nije bilo, ali svedjedno za poražene zločinci su oni koji su na tome Polju ustaške vojnike NDH izdali, tj. Pobjednici Britanci, i zarobili, tj. Pobjednici Jugoslaveni, dakle i Hrvati.

Prošle godine izašla je knjiga *Bleiburg* dr. Josipa Jurčevića, u kojoj se o samom Bleiburgu govori najmanje. Knjiga ima nešto preko 400 stranica, od kojih je svega 20 stranica o događajima na *Bleiburškom* polju sredinom svibnja 1945, dakle jedva 5% od čitave knjige. Ako tomu pribrojimo najviše desetak stranica za sva ona mjesta na kojima se samo usput spominje Bleiburg, onda to još uvijek ne čini niti 10% čitavog teksta, koji za naslov ima - ponavljam - baš to, *Bleiburg*. Uzmemo li u obzir još i činjenicu da je nakon više raznih knjiga na tu temu upravo ova Jurčevićeva u dijelu hrvatske javnosti dočekana kao neka krunska, kao konačna ili sveobuhvatna riječ o toj temi, onda je razumljivo kako je taj nesklad sa naslovom još i vidljiviji.

Međutim, knjiga ima i podnaslov koji glasi *Jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima*. Pogleda li se pažljivije njen sadržaj postaje jasno da se taj podnaslov ustvari odnosi na glavninu knjige, na 90% čitavog teksta, pa bi prema tome trebao biti glavni naslov knjige. Ali nije, i upravo u toj dihotomiji, u tom neskladu leži i sam smisao pojma Bleiburg, ispravnije rečeno, nalazi se početni putokaz prema određivanju odgovora na pitanje u čemu je zapravo smisao Bleiburga, koji u hrvatskom društvu ima i svoju političku konotaciju sve težih razmjera.

Prvi odgovor nam daje već sam autor kada na strani 222. kaže da "iako je na *Bleiburškom* polju počinjeno, razmjerno, najmanje zločina, *Bleiburg* je, ipak, više od pola stoljeća riječ koja označava sva poratna hrvatska stradanja na *Križnim putovima*, u logorima i zatvorima...", i tako dalje. Drugim riječima, autor priznaje da je na samom Bleiburškom polju "počinjeno razmjerno najmanje zločina", pa valjda na taj način želi objasniti zašto je u knjizi baš *Bleiburgu* posvećen tako mali prostor. Ostavimo zasad po strani ovu vrlo upitnu tvrdnju o zločinu na tom polju, pa čak kada je i ovako eufemistički umanje-
na na sintagmu "razmjerno najmanje", i pređimo na drugi dio ove važne

rečenice u kojoj autor kaže za *Bleiburg* da je - kad već ne prolazi kao veliko gubilište - onda je barem "vise od pola stoljeća riječ koja označava sva poratna hrvatska stradavanja na Križnim putovima, u logorima i zatvorima". Što se zapravo dogodilo na tako zvanim Križnim putovima, odnosno Marševima smrti, ostavljam također za drugu priliku, pa za sada ustanovimo tek da Jurčević pokušava na taj način *Bleiburg* osmisliti onim što se prema njegovom poimanju događalo nakon Bleiburga.

Postavlja se pitanje: zašto? Zašto nekakvi zločini koji se, navodno, događaju Hrvatima godinama i godinama u čitavoj Jugoslaviji, dobivaju ime *Bleiburg*, ali kad dođe do knjige koja čak nosi i samo ime *Bleiburg*, najmanje prostora u njoj dobiva opis onoga što se ustvari dogodilo kod tog mjesta? Kad je već tako, zašto se onda kao glavni naslov knjige ne stavlja njen dosadašnji podnaslov, dakle, da se knjiga zove *Jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima*, što bi bilo u skladu sa sadržajem knjige, pa shodno tomu ime *Bleiburg* prelazi u podnaslov. Pa ipak, glavni naslov uvijek ostaje *Bleiburg* i u drugim sličnim prilikama, paje očita neka želja ili potreba da se tamo, unatrag navuku događanja koja se ustvari nisu dogodila ili barem prekriju ona koja su se doista dogodila.

Uostalom, nije dr. Jurčević prvi koji na taj način koristi to ime; desetak godina prije njega nitko drugi nego Vinko Nikolić koji je najprije i sam preživio taj *Bleiburg* i zatim u emigraciji bio jedan od glavnih stvaralaca te legende, u jubilarnom izdanju *Spomenica Bleiburg* na strani 39 doslovno kaže: "Ne može se odrediti (možda se nikada ni neće) broj žrtava u znaku Bleiburga". Dakle, ne žrtava na Bleiburgu nego u znaku Bleiburga, pa nastavlja o godinama i godinama ubijanja Hrvata u Jugoslaviji, ali ne na bleiburškom polju. Prema tome, ako doista sam *Bleiburg* nije nikakvo stratište bezbrojnih žrtava nego tek "znak" prema Nikoliću ili prema Jurčeviću "riječ koja označava" sva druga gubilišta, postavlja se pitanje što se to dogodilo na tom Bleiburgu? Doista, što se zapravo dogodilo na Bleiburškom polju?

Krenimo zato od početka; potražimo odgovor na samom početku tog *Bleiburškog mita* kada je u nedjelju uvečer 6. svibnja 1945. iz Zagreba pokrenuto bjekstvo velikog mnoštva, u kojem je i pjesnik Srećko Karaman s uvjerenjem (izneseno na stranici 289 knjige *Bleiburška tragedija hrvatskog naroda*) da "čim predemo granicu Austrije opasnost je minula. Tamo su Saveznici, nema komunisti ni Titovih partizana. Dolazimo svijetu koji misli kao i mi." Znači, u tom mnoštvu tisuća i tisuća vojnih, političkih, civilnih bjegunaca, koji su dva dana prije svršetka Drugog svjetskog rata napuštali Zagreb pred Titovom vojskom, postojalo je uvjerenje da oni ustvari bježe ususret onima "koji misle kao i mi". Doslovno tako - kao da su Amerikanci i Englezi njihovi saveznici, budući su im razmišljanja sličnija njihovim nego "partizanskim", pa ih čekaju raširenih ruku kao spas. Nije to bilo pojedinačno mišljenje; u istom mnoštvu bjegunaca nalazi se i 16 godišnji Drago Truhli koji poslije iznosi (na strani 235 knjige *Otvoreni dossier Bleiburg*) kako se "nekakva priča širila, da je to, zapravo ugovoreno, da je ugovoreno da ćemo se mi predati Englezima". Istovremeno je, negdje u toj približno 40 kilometara dugoj koloni, i 19 godišnja Slavica Kumpf iz Vukovara koja poslije iznosi (na strani 251 iste knjige) kako im je rečeno da su "krenuli u susret Englezima". Da to nije bila nekakva maštarija samo mladih ili neupućenih svjedoči nam opet Vinko Nikolić, koji opisujući treći dan svojeg bjekstva iz Zagreba prema Bleiburgu, (u knjizi *Tragedija se dogodila u svibnju*, str. 97) kaže da "jedino što je u tom našem stanju djelovalo utješno bile su glasine: Englezi su već tu blizu, pa ćemo možda već i danas natrag u Zagreb". Nikolić tada nije bilo tko, nego poznato ime kulturnog života Hrvatske, prilično upućen u namjere vodstva države. Još i upućeniji od njega je ustaški pukovnik Danijel Crljen, koji je tada u samom komandnom vodstvu te kolone od preko 100 tisuća očajnika i koji će nekoliko dana kasnije, 15. svibnja 1945. kod Bleiburga, ući u povijest NDH kao zadnji službeni pregovarač za predaju posljednjeg ostatka ustaške države. Prema njegovim zapisima, na osnovu vlastitog dnevnika (objavljenog u *Hrvatskoj Reviji* 1966. str. 274), navodi kako je petog dana na putu prema Bleiburgu u pregovorima sa oficirima bugarske vojske rekao: "Mi bježimo pred partizanskim pokoljem i moramo sebi prokrciti put do Engleza ili Amerikanaca, makar i uz cijenu očajničkih okršaja."

burg, c'est-à dire des événements "marqués par Bleiburg", "des années et des années des massacres exécutés sur les Croates en Yougoslavie, et non pas sur le champ de Bleiburg". L'attention du texte se concentre sur l'essence même du "mythe de Bleiburg". Depuis le 6 mai de 1945 en avant, à Zagreb, capitale de l'État Indépendant de Croatie - état quisling (1941-45) -, une multitude de gens se mettent en mouvement, persuadés par erreur d'aller vers ses alliés Anglo-Américains, adversaires du Tito manifestement triomphant et de ses communistes de Yougoslavie, ainsi que de Croatie. De tels "fantasmes sur le salut (...) dès qu'ils quittent leur patrie" propagait les chefs d'oustačis de l'État Indépendant de Croatie "dans le dernier moment de son existence". Il s'agit des tentatives mal réussies de l'État Indépendant de Croatie de contacter les antifascistes occidentaux, jusqu'alors ses adversaires. L'auteur constate que, même si sur le Champ de Bleiburg il n'y avait pas d'extradition, pour les vaincus, les criminels sont ceux qui, sur ce même champs, ont trahi les soldats de l'État Indépendant de Croatie, c'est-à-dire les Britanniques victorieux, et ceux qui les ont capturés, c'est-à-dire les Yougoslaves triomphants, donc, aussi bien les Croates.

DANIJEL IVIN, Professor (in R.)
Publizist
Zagreb, Republik Kroatien

DER SINN BLEIBURGS

Übersichtsartikel

Key Words: *Bleiburger Feld, Bleiburger Mythos, Auslieferung der Angehörigen der NDH, Verrat, Kapitulation, Verbrechen, Opfer*

Zusammenfassung

Am Beispiel der neueren Literatur analysiert der Autor den Begriff Bleiburg, bzw. Ereignisse "im Zeichen Bleiburgs", dh. "die Jahre der Tötung von Kroaten in Jugoslawien, aber nicht auf dem Bleiburger Feld". Im Beitrag gilt die Aufmerksamkeit dem Wesentlichen des "Bleiburgmythos", vom 6. 5. 1945 an, als in Zagreb, der Hauptstadt des kollaborationistischen Unabhängigen Staates Kroatien (1941-45) eine grosse Anzahl von Menschen zur Flucht veranlasst wurde; diese wurden fälschlicherweise davon überzeugt, dass sie zu ihren Aliierten, den Angloamerikanern, flüchten, den Gegnern des in Jugoslawien wie auch in Kroatien offensichtlich siegreichen Titos und seiner

Kommunisten. Solche "Phantasmagorien über die Rettung... sobald sie ihre Heimat verliessen, wurden von der Ustascha-Führung des Unabhängigen Staates Kroatien in den letzten Augenblicken seines Bestehens verbreitet". Es handelte sich um erfolglose Versuche des Unabhängigen Staates Kroatien, sich mit den westlichen Antifaschisten, ihren bisherigen Feinden, zu verbünden. Der Autor stellt fest, dass es auf dem Bleiburger Feld selbst zu keiner Übergabe gekommen war, jedoch waren es die besiegten Verbrecher, welche auf diesem Feld die Ustascha-Soldaten des Unabhängigen Staates Kroatien verrieten. Das bedeutet, dass sie von den Siegern, den Briten und den Jugoslawen - also auch Kroaten - gefangengenommen wurden.

•

DANIJEL IVIN, Professore a riposo
publicista
Zagabria, Repubblica di Croazia

LA SIGNIFICAZIONE DI BLEIBURG

Sinossi

Parole chiavi: Bleiburg, mito di Bleiburg, estradizione degli appartenenti di NDH, tradimento, resa, crimine, vittima

Riassunto

In base alla letteratura recente, l'autore analizza la nozione di Bleiburg, cioè gli avvenimenti "marcati da Bleiburg", "di molti anni di massacri contro i Croati in Jugoslavia, e non sul campo di Bleiburg". L'attenzione si concentra sull'essenza stessa del "mito di Bleiburg". Dal 6 maggio del 1945 in avanti, a Zagabria, la capitale dello Stato Indipendente di Croazia (1941-45) - uno stato quisling -, una moltitudine di gente si mette in movimento, persuasa erroneamente d'andare verso i suoi alleati Anglo-Americani, nemici del Tito evidentemente trionfante e dei suoi comunisti di Jugoslavia, anche quelli di Croazia. I tali "fantasmi sulla salvezza (...) appena che abbandonano la loro patria" diffondevano i capi degli ustascia dello Stato Indipendente di Croazia "nell'ultimo momento della sua esistenza". Si tratta delle tentative mal riuscite dello Stato Indipendente di Croazia di contattare gli antifascisti occidentali, fino allora i suoi nemici. L'autore constata che, sebbene sul campo di Bleiburg non ci sia stata una estradizione, per i vinti, i criminali sono quelli che sullo stesso campo hanno tradito i soldati dello Stato Indipendente di Croazia, cioè i Britannici vittoriosi, ma anche quelli che li hanno catturati, cioè i Jugoslavi trionfanti, dunque, anche i Croati.

Nevjerojatno, ali je ipak istinito, da vodstvo ustaške države u posljednjem trenutku svog postojanja vjeruje i širi fantazmagorije o spasu koji ih čeka kod američkih i engleskih vojnih jedinica, odnosno čim napuste svoju domovinu! Doista nevjerojatno, pogotovo kad se pomisli da se u to vjeruje godinu i pol dana nakon Teheranske konferencije Velike trojice na kojoj su ti isti Titovi partizani, pred kojima oni bježe, priznati kao saveznička vojska antifašističke koalicije; i oko pola godine nakon Jalte gdje su Velika trojica ponovno potvrdila svoj zahtjev za bezuslovnom kapitulacijom fašističke Njemačke, što podrazumijeva i sve njihove kvislinške tvorevine, pa tako i predaju upravo onima protiv kojih su se borili. Onih dana cijeli svijet to već zna i priznaje, jedino ustaško vodstvo NDH to odbacuje i neće kapitulirati pred onima s kojima ratuju već četiri godine, pa je jedina vojska u čitavoj Europi koja ne priznaje ni svršetak Drugog svjetskog rata i bježi iz Domovine, bježi i od tragova svojih zločina, pa se kroz krvave bitke s NOV očajnički probija prema Amerikancima i Englezima, vjerujući da ih oni čekaju objeručke.

Sve ono što se već prilično dobro zna o pokušajima vodstva ustaške države, da prema kraju Drugog svjetskog rata sa Zapadnim saveznicima postignu nekakav sporazum, ovom prigodom suziti ću na nekoliko najvažnijih i najpotrebnijih podataka ili činjenica iz dostupnih dokumenata. Prvo, to se odnosi na Cowgillov izvještaj (odnosno, izvještaj grupe autora pod vodstvom generala Antony Cowgilla u Institutu zajedničkih službi Ministarstva obrane Velike Britanije), ili na raspravu Darka Bekića o tom važnom dokumentu, prvi put objavljenu u *Časopisu za Suvremenu povijest* 1989. i zatim proširenu verziju u *Otvoreni dossier Bleiburg* 1990. Drugo, to je dokument Historijskog odjeljenja američkog State Departmenta pod naslovom *Tajni istraživački projekt* iz travnja 1948. od Thomsona i Dougalla, odnosno izvadci iz tog dokumenta u već spomenutoj Bekićevoj raspravi. Zatim knjiga Dušana Bibera *Tito-Churchill, strogo povjerljivo* i još neke slične publikacije u koje ubrajam i neobjavljen magistarski rad Martine Grahek, te svakako zapise glavnih aktera *bleiburške* drame, Milana Baste i Danijela Crljena.

Dakle, prijedimo na stvar i poredajmo činjenice.

Rano ujutro u subotu 5. svibnja 1945. iz Zagreba je poletio avion prema jugu, prema Jadranu i Italiji, kojim su upravljala dva zarobljena američka pilota, s pratećom dva ustaška časnika. Oni su nosili tek sastavljeni Memorandum vlade NDH s potpisima svih ministara, upućen glavnom komandantu Savezničkih snaga na Sredozemlju, engleskom maršalu Alexanderu, koji se nalazio u Caserti pokraj Napulja. Za svaku sigurnost, dva do tri sata nakon prvog poletio je i drugi avion, također s primjerkom rečenog Memoranduma, koji je nosio osobno jedan od potpisnika, ministar Vjekoslav Vrančić. Ustaška vlada u tom dokumentu izjavljuje da "slobodno područje Hrvatske" stavlja pod zaštitu zapovjednika Savezničke vojske u Sredozemlju i predlaže da se u to područje uputi vojska pod njegovom komandom, "kojoj će se pridružiti hrvatske oružane snage". Vjerovali ili ne, točno tako: ustaše će se pridružiti - ponavljam, pridružiti, a ne samo predati - Savezničkoj vojsci, i to na slobodnom području Hrvatske; znači, oslobođene od partizana, koji su inače komunisti, pa kao takvi valjda su ipak oni pravi neprijatelji zapadnih saveznika, dok su ustaše - valjda zbog "sličnog načina razmišljanja" - oni pravi saveznici. Nevjerojatno, ali doista tako, crno na bijelo, pa zato već i sam Bekić u svom prikazu tog Memoranduma osjeća potrebu komentirati: "Nakon što su četiri godine bili najvjerniji sluge Hitlerove Njemačke, i kao takvi objavili rat zapadnim silama, nakon što su u vlastitoj zemlji počinili besprimjerne zločine, i osramotili hrvatski narod, ustaški su kvislinzi smatrali da se mogu pozivati na Atlantsku povelju zapadnih demokracija, i to u ime hrvatskog naroda!"

Odmah nakon što je taj Memorandum odaslan, ta ista ustaška vlada donosi odluku - kao da je već samom tom odaslanom ponudom sve sređeno! - da sljedećeg dana započne sveopći odlazak vojske i civila prema austrijskoj granici i Vinko Nikolić zapisuje u svoj već prije navedeni dnevnik kako će ih "na granici prihvatiti Anglo-Amerikanci. Tamo ćemo biti preuređeni i naoružani, opskrbljeni svim potrebnim sredstvima modernog rata, pa onda krenuti natrag u borbu za oslobođenje, što bi imalo uslijediti za nekoliko dana, dapače neki

misle, da bi Englezi mogli u Hrvatsku stići i prije." Da je to uvjerenje bilo sveopće rašireno svjedoči nam već prije spomenuti pjesnik Karaman, pa djevojka Slavica Kumpf i mladić Drago Truhli, koji su i sami u toj koloni, pa zato možemo zamisliti inače nezamislivo, kako to mnoštvo (u kojem je priličan broj pravih zločinaca, okrvavljenih) bježi ne samo zbog straha od Titove vojske, od osvete onih koji dolaze kao osloboditelji, nego bježe i opsjednuti nadom u jednu nevjerojatnu tlapnju da će ih nitko drugi nego baš saveznici njihovih ratnih protivnika i pobjednika dočekati zaštitnički! Jedan od čelnika te očajne kolone od preko 100 tisuća ljudi, već navedeni ustaški pukovnik Danijel Crljen, zapisuje kako su ih nakon bugarske vojske, koja ih je propustila da nastave bjekstvo, zaustavile partizanske jedinice na granici kod Dravskog mosta i postavile ultimatum bezuvjetne predaje; iz kolone u žurbi prikupljeni dijelovi ustaške legije odgovaraju žestokim napadom, odbacuju partizansku ili jugoslavensku vojsku, nanoseći teške gubitke u mrtvima i ranjenima - što se događa nekoliko dana nakon svršetka Drugog svjetskog rata u Europi - i tako se borbena očajnika probiju preko granice u Austriju, do Bleiburga, gdje Crljen u utorak 15. svibnja 1945., u podne, napokon stigne do engleskog generala, koji kaže hladno i kratko "da nas engleska vojska ne može primiti, da bi s nama trebalo postupiti kao s ilegalnim bandama, jer smo po ugovoru o primirju trebali već prije osam dana položiti oružje pred partizanskim jedinicama, a mi smo nastavili borbom." Zaprepašten neočekivanim hladnoćom i odbojnošću ovih riječi, Danijel Crljen - koji ih je osobno zapisao - na kraju dodaje, sa očitim nerazumijevanjem dalekosežnog značaja onoga što zapisuje: "Začudilo me je, da nitko nije vodio nikakav zapisnik."

Izuzetno snažna šokantnost takvog doživljaja nije jedini razlog Crljenovom trenutačnom nesnalaženju ili nerazumijevanju zašto je taj kratki razgovor vođen bez službenog zapisnika. On naime nije mogao znati da je onaj primjerak Memoranduma ustaške vlade, s kojim su odletjela dva američka pilota prije 10 dana, rano u zoru 5. svibnja, već prijepodne istog dana stigao u Casertu do Savezničkog komandanta Sredozemlja maršala Alexandera, koji u dogovoru sa tamo prisutnim ministrom britanske vlade Haroldom McMillanom odmah Memorandum šalje u Beograd britanskom ambasadoru Stevensonu da to hitno uruči osobno maršalu Titu. Na taj su način maršal Alexander i ministar McMillan željeli pokazati Titu ne toliko samu hitroću ili važnost tog dokumenta, koliko svoje potpuno odbijanje da uopće prime nešto takvo na razmatranje, pa zato i ne uručuju samo uobičajenu diplomatsku obavijest o tom dokumentu i njegovo odbijanje, nego čine presedan u diplomaciji (čak i kada su u pitanju Saveznici), šaljući tako jedva taknuti Memorandum ustaške vlade, kojeg je ambasador Stevenson stigao još isti taj dan 5. svibnja nešto poslije 6 sati uvečer staviti na stol pred maršala Tita.

Prema tome, prije nego je iz Zagreba uopće krenulo mnoštvo u bjekstvo prema austrijskoj granici - predvođeno doista i pravim zločincima na čelu sa Luburićem, prvim komandantom Jasenovca, Vrhovni zapovjednik Narodno-oslobodilačke vojske Jugoslavije maršal Tito imao je već

u rukama dostavljenu ustašku ponudu za pregovore o predaji ili pridruživanju, kao najbolji dokaz da tako nešto za zapadne saveznike uopće ne dolazi u obzir. Zato je 10 dana kasnije kod Bleiburga ustaškom pukovniku Crljenu izrazito uočljivo nepostojanje bilo kakvog zapisnika trebao biti određen i jasan znak ili potvrda da se odbijaju čak i sami pregovori o predaji. Malo zatim postalo je sve itekako blistavo jasno i razumljivo (prema sjećanjima i Crljena osobno i prisutnog pregovarača NOV za predaju, potpukovnika Milana Baste) kad je general Scott, da prekine svaki daljnji razgovor sa ustaško-domobranskim izaslanicima, naglo ustao i okrenuvši se Basti rekao: "*Gospodine potpukovniče, moji tenkovi su vam na raspolaganju!*" Potpukovnik Basta na tomu se zahvalio, da mu tenkovi nisu potrebni, a niti sat vremena nakon toga, negdje oko 4 sata poslijepodne, tog utorak 15. svibnja 1945., posvuda naokolo Bleiburškog polja počele su se pojavljivati bijele zastave, odnosno razne svijetle krpe, košulje, majice - počela je zapravo prava i stvarna predaja raznih ustaških jedinica i domobranske vojske nikom drugom nego Titovoj vojsci Jugoslavije. Predaja onima kojima se očajnički uporno nisu nikako htjeli predati, pa se i dan danas tvrdi kako to nikada nisu ni učinili.

Polu stoljeća nakon tog događaja dr. Josip Jurčević u svojoj knjizi daje onim stranicama poglavlja o Bleiburgu, (koja su ovdje već na početku djelomično razmatrana) doslovno ovakav naslov: *Britansko izručenje hrvatskih vojnika i civila* - što je zapravo temeljna neistina u mitologiji o Bleiburgu, jer ono što se nije prihvatilo i čega nema, ne može biti ni izručeno. Nakon tako sročene naslova Jurčević u tom poglavlju stalno upotrebljava samo taj izraz izručenje, izbjegavajući uporno riječi predaja ili kapitulacija, pogotovo nema ni traga da je ustvari riječ o predaji Jugoslavenskoj armiji. Izgleda da mu ni to nije bilo dovoljno pa na kraju tog poglavlja kaže: "*Zanimljivo je što su u djelima o Bleiburgu rijetko naglašavani međunarodnopravni aspekti britanskog izručenja hrvatskih vojnika i civila,*" pa zatim koristi izvadke iz neutemeljene i zaboravljene rasprave Stjepana Hefera, objavljene 1955. u Chicagu pod naslovom *Izručivanje hrvatske vojske god. 1945. u svijetlu međunarodnog prava*, i to onda na strani 234 navlači u sljedeću konstrukciju mješavine citata i svojih umetaka: "*Hefer je pošao od činjenice da je NDH 20. siječnja 1943. godine punopravno pristupila Ženevskoj konvenciji o postupanju s ratnim zarobljenicima*", jer je "*između Velike Britanije i Hrvatske postojalo ratno stanje. Na taj način, činjenicom Bleiburške predaje, postala je hrvatska vojska i građansko pučanstvo stvarno ratnim zarobljenicima oružanih snaga Velike Britanije, pa je od momenta zarobljavanja nastao pravni odnos između Velike Britanije i zarobljenih državljana Hrvatske*" - iz čega zatim proizlazi da je britanska vojska izručenjem ustaško-domobranskih zarobljenika zapravo počinila izdaju.

Ovdje se mora reći da čitava literatura o bleiburškoj mitologiji već godinama na stotine načina ponavlja i varira kao glavnu krivicu za hrvatsku sudbinu na Bleiburgu ovu takozvanu izdaju britanske vojske, odnosno britanske politike prema Hrvatima; znači, ne samo da je krivac onaj koji počinio djelo izdaje nego - što je još i važnije - da je onaj nad kojim je počinjeno djelo izdaje žrtva, pa je zato i

nevin. Međutim, da bi se taj smisao mogao održati potrebno je spomenute neistine posložiti u konstrukciju cijelog niza kauzalnih neistina, počevši od ustaško-domobranske predaje engleskoj vojsci, pa se onda činjenica njihove stvarne predaje NOV, odnosno Jugoslavenskoj armiji može nazvati izručenjem, što je također neistina, nakon koje slijedi da je takovo izručenje ustvari izdaja, što je dodatna neistina, iz koje slijedi da su oni koji su na taj način izdani logično, prema tomu, i nevini, što je još jedna neistina, a budući su tako nevini izručeni njihovim progoniteljima, pa je to onda još i zločin. A onaj nad kojim se vrši zločin je žrtva i zato ne može biti zločinac, pa je tom logikom valjda i amnestiran od svih zločina počinjenih u

prethodne četiri godine! Ostaje tako na Bleiburškom polju za budućnost duh časne i slavne ustaške vojske Nezavisne Države Hrvatske koja se zapravo nikome nikada nije predala, a zločinci su jedino oni koji su je tamo izdali i zarobili.

Evo, to je smisao mitologije o *Bleiburgu*. Jer ako tamo nije počinjen zločin, ako je na *Bleiburškom polju* izvršena tek jedna sramotna predaja jednog neobičnog mnoštva ljudi, vojnika i civila, među kojim je bio i prilično velik broj itekako okrvavljenih, onda ono što se događalo poslije *Bleiburga* postaje kazna i osveta. A je li to i u kolikoj mjeri osveta i zločin, o tome pravnici imaju što reći.

Prof. dr. sc. **BRANKO DUBRAVICA**
Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb, Republika Hrvatska

KAKO BLEIBURŠKE DOGAĐAJE POSTAVITI U PROSTORNI I VREMENSKI OKVIR?

Izvorni znanstveni rad

Ključne riječi: Bleiburški događaji, 1945. , prostor, vremenski okvir

Sažetak

Riječ je o nekoliko cjelina u pojmu Bleiburg 1945. kao vojnopolitičkom porazu kvislinsko-ustaske politike i kraju postojanja Nezavisne Države Hrvatske (NDH; 1941.-1945.). Stradanja i žrtve u tome pojmu u literaturi, u načelu memoarskoj, vezana su uglavnom s vojnicima, a ne i s civilima koji, uglavnom, nisu stradali. Potrebno je razlikovati zarobljenike od poratnih zatočenika kao stradalnike. U članku se govori i o represalijama NDH posljednjih dana rata, o pojmovnom i prostornom određenju sudionika bleiburskih događanja, o izvlačenju i povlačenju, kapitulaciji, predaji i o - od Britanaca jugoslaven-skim pobjednicima/ njihovim saveznicima - izručenju snaga NDH, o tome radi li se o kapi-tulaciji ili o predaji, te o povratku. Ocjenjuju se posljedice sloma, govori o pojmu zaroblje-ničkih logora i gubilistima u Sloveniji, Hrvatskoj i Vojvodini. Analizira se prevođenje zarobljenika u vojnike Jugoslavenske armije (JA) i amnestija. Objavljen je popis snaga JA, te vojske NDH iz prosinca 1944. godine.

Uvod

U suvremenoj hrvatskoj historiografiji i publicistici tema *Bleiburg* nastoji se objašnjavati kao proces u trajanju od pola stoljeća i to od 1941.-1990., odnosno u nju se stavljaju ratni gubici NDH do kraja svjetskoga rata, a potom se u isti koš stavljaju tri vrste poratnih stradalnika: ratni zarobljenici, poratni zatočenici i politički emigranti. Ovako širok pristup nas sve više udaljava od teme *Bleiburg*, koja zbog svoje složenosti i tragičnosti zasigurno zaslužuje da se odvojeno proučava i prikazuje. Sudbina ratnih zarobljenika, njihova pogubljenja i preživljavanja u danima i mjesecima iza sloma na *Bleiburgu*, zaslužuje da bude prvorazredno historiografsko pitanje, odnosno da se istraživanje fokusira na razdoblje od svibnja 1945. do ožujka 1946., te da se drugi stradalnici ne miješaju sa ratnim zarobljenicima.

Dosadašnje spoznaje o bleiburškim žrtvama temelje se uglavnom na svjedočenju preživjelih zarobljenika iz kojih se može okvirno pratiti u prostoru i vremenu sudbina ratnih zarobljenika. Sakupljeni iskazi u iseljeništvu i u domovini pretežito govore o stradanju vojnika, dok se o stradanju civila, njihovoj masovnoj likvidaciji ni u jednom iskazu ne spominju. Naprotiv, brojni svjedoci navode da su žene sa maloljetnom djecom odmah bile vraćene i puštene na slobodu, a ostali civili podvrgnuti istrazi nakon čega ih je velik broj pušten ili osuđen na vremensku kaznu.

Velik broj civila i vojnika koji nisu htjeli bježati iz Hrvatske zatvoren je i zatočen u danima poslije svršetka rata, većina je suđena i mnogi od njih su likvidirani pod optužbom da su bili dužnosnici NDH ili suradnici nacifašističkih okupatora. Iako su ovi poratni zatočenici utrpani u logore i zatvore zajedno s bleiburškim zarobljenicima, oni se zasigurno moraju odvojeno promatrati i iskazivati kao poratni stradalnici.

Objava zbornika dokumenata o partizanskim i komunističkim zločinima¹ pokazala je da se brojni delikatni dokumenti nalaze u privatnom posjedu prire-

Prof. Ph. D. Sc. **BRANKO DUBRAVICA**
Faculty of political sciences
University in Zagreb
Zagreb, Republic of Croatia

HOW TO PUT BLEIBURG EVENTS IN SPACIAL AND TIME FRAME?

Original Scientific Paper

Key words: Bleiburg events, 1945, space, time frame

Summary

It is about several units in term Bleiburg 1945 as a military-political defeat of quisling-Ustasha politics and the end of existence of Independent State of Croatia (NDH; 1941-1945). The sufferings and victims within this term in literature, in principle memoir in nature, have been tied mainly with the soldiers, not with the civilians, who, mainly, did not suffer. It is necessary to distinguish the prisoners from post-war prisoners as the sufferers. The reprisals of NDH in the last days of war are discussed in the article, also about the notional and spacial definition of the participants of Bleiburg events, about the pulling out and retreat, capitulation, surrender and about - from the British to the Yugoslav winners/their allies - handing over of NDH forces, if it was capitulation or surrender, and about the return. The consequences of collapse are appraised; he speaks about the notion of prisoner camps and places of execution in Slovenia, Croatia and Vojvodina. He analyzes the translation of the prisoners into the soldiers of Yugoslav army (JA) and amnesty. The list of forces of JA and army of NDH in December 1944 is published.

Prof. dr. sc. **BRANKO DUBRAVICA**
Faculté des sciences politiques de
l'Université de Zagreb,
Zagreb, République de Croatie

COMMENT SITUER LES ÉVÈNEMENTS DE BLEIBURG DANS LE CONTEXTE SPACIAL ET TEMPOREL?

Article scientifique original

Paroles-clés: les événements de Bleiburg, 1945, espace, cadre temporel

¹ Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946., Slavonski Brod, 2005.

Résumé

Dans le cas de la notion de Bleiburg 1945, en tant que défaite militaire et politique de la politique quisling des oustachis et en tant que fin de l'existence de l'État Indépendant de Croatie (NDH; 1941-1945), il s'agit de plusieurs ensembles. La littérature sur Bleiburg, consistant en général en mémoires, les sinistrés et les victimes lie pour la plupart aux soldats, et non pas aux civils qui, en majorité, ne sont pas des sinistrés. Dans le cas des sinistrés, il est nécessaire de distinguer les prisonniers des internés d'après-guerre. L'article parle des représailles de l'État Indépendant de Croatie dans les derniers jours de la guerre, de la définition notionnelle et spciale des participants aux événements de Bleiburg, de l'extraction et de la retraite, de la capitulation, mais aussi bien de l'extradition - de la part des Britanniques - des forces de l'État Indépendant de Croatie aux vainqueurs Yougoslaves, leurs alliés; il se pose la question s'il s'agit de la capitulation ou bien de la reddition, et du retour. On analyse les conséquences de la faillite, on parle de la notion des camps des prisonniers et des lieux d'exécution en Slovénie, en Croatie et en Voïvodine. Aussi bien, analyse-t-on la transformation des prisonniers en soldats de l'Armée Yougoslave (JA), ainsi que l'amnestie. On présente la liste des forces de l'Armée Yougoslave (JA), ainsi que celle de l'armée de l'État Indépendant de Croatie du décembre 1944.

Prof. Dr. **BRANKO DUBRAVICA**
Fakultät für politische
Wissenschaften der Universität Zagreb
Zagreb, Republik Kroatien

WIE BESTIMMT MAN DEN RÄUMLICHEN UND ZEITLICHEN RAHMEN DER BLEIBURGER EREIGNISSE?

Wissenschaftlicher Originalartikel

Key Words: Bleiburger Ereignisse,
1945, Raum, Zeitrahmen

Zusammenfassung

Es geht um mehrere Komplexe im Begriff Bleiburg 1945 als der militärisch-politischen Niederlage der kollaborationistischen Ustaschapolitik und des Endes des Unabhängigen Staates Kroatien (NDH; 1941-1945). Die Leiden und Opfer, die mit diesem Begriff in der Literatur, die im Prinzip Memoirencharakter hat, ver-

divača, i da se u njima po prvi put iznose službeni izvještaji o broju hrvatskih zarobljenika po logorima, ali i broju preživjelih kroz prevođenje u JA ili oslobođenih putem amnestije. Iz njih nedvojbeno proizlazi podatak da je oko 100.000 zarobljenih vojnika NDH preživjelo *Bleiburg*. Ako bismo prihvatili ove podatke o preživjelim kao vjerodostojne, onda bismo se mogli prikloniti Žerjavićevoj procjeni da je na strani NDH ukupno stradalo oko 70.000 Hrvata i 29.000 Muslimana, što ukupno iznosi 99.000, odnosno da ih je oko 50% poginulo prije, a drugih 50 % poslije Bleiburga.²

Nažalost, povijesna znanost još uvijek nije ni približno utvrdila vojne i civilne gubitke NDH, kao što nije utvrdila ni broj poratnih uhićenika i osuđenika na smrt ili vremensku kaznu. Upravo ove dvije nepoznanice proizašle iz događaja koji su, prvi prethodili Bleiburgu i drugi, koji su se odvijali paralelno nakon Bleiburga otvaraju mogućnosti manipulacije s procjenama žrtava i njihovom podvođenju pod jedan nazivnik.

Kako se tendenciozno prikazuje partizanska represija i zločin u toku rata pokazat ćemo na dva primjera. Prvo, slučaj jame Podi³ kod Trilja opisuje se kao posljedica bitke kod Aržana u srpnju 1943. nakon koje, tvrdi autor, partizani su zarobili i pogubili 102 vojnika i civila, "prema indicijama" bila je to naredba VŠ i Tita. U tom tekstu se ne govori koji i čiji su to bili vojnici, da bi dvije stranice kasnije bila prikazana fotografija iskopanih posmrtnih ostataka ispod koje piše da su u lipnju 1944. partizani likvidirali cijelu zarobljenu jedinicu hrvatskih domobrana. Posložene kosti i lubanje djeluju užasavajuće, potvrđuju ratnu surovost i okrutnost, ali začuđuje činjenica da su moguće takove pogreške u vremenskoj interpretaciji istoga događaja. Stoga se otvaraju pitanja točnosti i drugih podataka kao što su "postojanje indicija" o Titovoj upletenosti u taj događaj ili o vojnoj pripadnosti posmrtnih ostataka gdje se govori da su svi bili samo domobrani.

Kada bismo ovaj događaj stavili u paralelu sa događajem u tom kraju iz ožujka 1944. vidjeli bismo kako su Nijemci, ustaše i četnici pobili preko 1.500 civila u tzv. akciji čišćenja podkamešničkih sela. Kako bi izgledali kosturi žena, djece i staraca da ih je otkopati i na jednom mjestu prikazati? Komisija NDH je sama prebrojila 913 mrtvih, a procijenila ih je na oko 3000, dok je poslijeratna vlast tu procijenjenu brojku prepolovila. O tom događaju najbolje govori tekst iz pera novinara objavljenog u glasilu Sedmoga ustaškog sdruga pod naslovom "*Sinjske ožujске žrtve 1944.*" u kojem doslovce piše: "*Dana 25. do 28. ožujka vršene su akcije protiv partizana u prostoru istočno od Sinja. U akciji su sudjelovale njemačke, hrvatske i četničke postrojbe. Tom prilikom su dva voda četnika koji su bili u sastavu jedne Bojne i išli iza nje, u selima između Otoka i Trilja, napravili pokolj među tamošnjim pučanstvom. Sela gdje je taj pokolj izvršen nisu partizanski nastrojena nego su što više svi mladići u hrvatskoj vojsci. Prema tome to nije bilo klanje partizana nego Hrvata. Uz to je utvrđeno da su u glavnom poklani starci, žene i djeca.*

To nije promidžbena smicalica nego gorka istina. Povjerenstvo, koje je poslie 7 dana izašlo na teren i koje ga nije cielog obišlo, nabrojilo je točno 913 (devetstotina i trinaest) mrtvih. Smatra se međutim da je poklano oko 3.000 (trihiljade). Donoseći tu viest, pitamo se tko je kriv za to i mnogo druga klanja i uništavanja?

Krivi su oni Hrvati, koji su otišli u partizane, te time dali mogućnost četnicima, da pod izgovorom da idu u akcije protiv partizana, uništavaju hrvatska sela. Krivi su zatim i oni koji ne javljaju o kretanju partizana njemačkim i hrvatskim vlastima, te Niemci s pravom smatraju da su Hrvati partizanski nastrojani, o čemu ih uvjeravaju oni, koji žele našu propast. Mi pak ne možemo očekivati od Niemaca da poznaju naše prilike. Da li mi recimo poznajemo prilike u Njemačkoj? I da li bi se tamo mogli snaći? Moramo ta pitanja razborito ocjenjivati, a ne prema našim osjećajima. Za ovakove slučajeve su nadalje krivi i oni koji nas uvijek pitaju, zašto četnici čine to i to, a ne uzimaju pušku na svoje rame. Svaki je dužan da brani svoju zemlju, a ne samo pojedinci.

Ono što je izgubljeno ne može se povratiti, no neka nas ovaj slučaj potakne na razmišljanje, poslie kojega će svaki Hrvat uzeti pušku ili se povratiti iz partizana da zaštiti svoju obitelj, svoje imanje, svoj obstanak i slobodu svoga naroda."⁴

² Žerjavić Vladimir, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga*, Zagreb, 1992. str. 77.

³ Čuvari bleiburške uspomene, I, Zagreb, 2005, str. 190 i 194. (dalje: ČBU II)

⁴ "Naš list", br. 6, str. 7. (Glasilo VII ustaškog stajaćeg sdruga), subota, 15.IV. 1944., Drniš; NSK, Zagreb.

Evo još jednog događaja koji se danas stavlja u temu *Bleiburg*, premda se dogodio pola godine ranije, krajem 1944., a za koju autor pretpostavlja da se dogodio poslije rata, u ljeto 1945. godine, a odnosi se na postupke likvidacija na području Slavonije, odnosno Šestog korpusa, tj. njegove današnje interpretacije.

U nedostatku pisanih dokaza o jugoslavenskim poratnim zločinima nad Hrvatima, pisac povijesti *Bleiburga*⁵ pronalazi dokumente iz ratnog razdoblja kako bi sugerirao da se isti događaj dogodio u mjesecima iza svršetka rata. Za tu svrhu koristi dokument OZN-e VI. (slavonskog) korpusa u kojem se kritički govori o likvidacijama bez provedenog suđenja⁶, odnosno nadzorno izvješće OZN-e s područja Slavonije koje nije datirano ni u glavi ni u tekstu, pa autor zaključuje prema kontekstu vjerojatno se radi o razdoblju između sredine i kraja ljeta 1945. godine.

Pozornijim čitanjem dokumenta i poznavanjem elementarnih činjenica teško se može doći do takve pretpostavke. Prvo, u dokumentu se izričito govori o događaju s kraja ljeta 1944. godine u kojem je stradao od pisma-bombe poznati partizanski prvak Ivo Marinković i drugo, poznato je da se VI. Korpus rasformirao 21. travnja 1945. stoga suđenja na području ovog korpusa i njegovih divizija nisu nikako mogla biti u poraću. U istom izvješću sugerira se da detaljne podatke vidjet će se u elaboratu druga Brka. Da je autoru bio dostupan elaborat u kojem je datirano vrijeme i opisani razlozi likvidacije 127, odnosno 215 lica potvrđuje njegovu spominjanje istog, kada kaže da postoji spisak približno 325 likvidiranih osoba čije su sve likvidacije izvršene bez zapisnika. Njemu je tu važnije istaći službeni zabilježku iz 1986. u kojoj se zbog delikatnosti ista treba odmah uništiti.⁷

A sad nešto o tim ratnim suđenjima i likvidacijama na području Šestoga slavonskog korpusa koji u to vrijeme nema stabilne i trajno oslobođene teritorije i čvrste logističke pozadine. Povod za pokretanje istrage bile su optužbe na račun rada Sekcije OZN-e Šestoga korpusa na čijem području su navodno likvidirani neki domobranski časnici kao "neprijateljski elementi", a koji su nakon Titove amnestije 15. rujna 1944. prešli na stranu NOVJ. Zbog te optužbe smijenjeno je vodstvo Sekcije i napravljen je elaborat s opisom likvidiranih lica u razdoblju od 15. rujna 1944. do 1. siječnja 1945. godine.⁸

Na popisu se nalazi 127 osoba, odnosno 17 časnika i 110 ostalih lica koja su likvidirana pod sumnjom da su radili protiv interesa NOP-a. Prvo je opisana sudbina 17 časnika za koje se tvrdilo da su prethodno iz domobrana prešli u partizane, no detaljnim čitanjem izvješća vidi se daje tu riječ o 14 domobranskih časnika, od kojih je 11 temeljem amnestije prešlo u partizane, dok su 3 bili zarobljeni u Pakracu i Daruvaru, pa su tek kao zarobljenici ušli u NOV. Preostala trojica časnika nisu prethodno bili u domobranstvu, jedan je bio u građanstvu pukovnik staro-jugoslavenske vojske, jedan major i jedan nedićevac.

Likvidacije 17 domobranskih časnika su izvršene na tri razine, na razini korpusa, dviju divizija i četiri područja: korpus- Šesti(7)⁹; divizije: Dvanaesta (1) i Četrdeseta (2); područja: Novogradiško (2), Požeško (2), Slatinsko (2) i Osječko (1). Nacionalna struktura likvidiranih časnika: Srbi (3), Rus (1), Hrvati (7), nepoznato (6).

U nastavku izvještaja donosi se popis 110 ostalih likvidiranih, s napomenom, osim domobranskih časnika: korpus-Sesti (15); divizije: Dvanaesta (13) i Četrdeseta (12); područja: Novogradiško (5), Virovitičko (5), Požeško (21), Slatinsko (12), Brodsko (14) i Osječko (13). Nacionalna struktura likvidiranih: Srbi (15); Nedićevci-Srbi (4), Nijemci (10+2 Gestapo); Muslimani (8); Židovi (2), Austrijanci (1); Rusi (2), Česi (1); Čerkezi (1); Mađari (1); Hrvati (50); Nepoznato (13). Ukupno Hrvata 50 što je manje od 50% od ukupno likvidiranih.

Iz opisa pojedinih likvidacija vidi se da postoje dvije grupe likvidiranih, prvo, to je 58 ubijenih zarobljenika ili zatočenika logora, raznih dezertera i agenata, i drugo, 62 ubijena kao borci NOR-a koji su stupili u NOV poslije 15. rujna 1944. a za koje se tvrdilo da su nastavili raditi protiv NOP-a.

bunden werden, beziehen sich hauptsächlich auf Soldaten und nicht auf Zivilisten, die in ihrer Mehrheit zu Opfern geworden waren. Es ist notwendig, Gefangene von Nachkriegsgefangenen als Opfern zu unterscheiden. Im Artikel ist auch die Rede von Repressalien der NDH in den letzten Kriegstagen, über die begriffliche und räumliche Bestimmung der Beteiligten an den Bleiburger Ereignissen, über Durchbrüche und Rückzüge, die Kapitulation, Übergabe und über Auslieferung der Kräfte der NDH seitens der Briten an die jugoslawischen Sieger, darüber, ob es sich um eine Übergabe oder um die Kapitulation handelt, sowie über die Rückkehr. Es werden die Folgen des Zusammenbruchs eingeschätzt, besprochen wird der Begriff der Gefangenenlager sowie die Hinrichtungs-orte in Slowenien, Kroatien und der Vojvodina. Es wird die Überführung der Gefangenen in Soldaten der Jugoslawischen Armee (JA) besprochen, ebenso die Amnestie. Veröffentlicht wird das Verzeichnis der Kräfte der JA und der NDH vom Dezember des Jahres 1944.

Prof. dr. sc. **BRANKO DUBRAVICA**
Facoltà di scienze politiche
dell'Università di Zagabria,
Zagabria, Repubblica di Croazia

COME SITUARE GLI AVVENIMENTI DI BLEIBURG NEL CONTESTO SPAZIALE E TEMPORALE?

Articolo scientifico originale

Parole chiavi: gli avvenimenti di Bleiburg, 1945, spazio, quadro temporale

Riassunto

Nel caso della nozione di Bleiburg 1945, come sconfitta militare e politica della politica quisling degli ustascia e come fine dell'esistenza dello Stato Indipendente di Croazia (NDH; 1941-1945), si tratta di parecchi insiemi. La letteratura sul Bleiburg, consistendo generalmente in memorie, i morti e le vittime lega principalmente ai soldati, e non ai civili, che per lo più non sono morti. Nel caso dei morti, è necessario distinguere i prigionieri dagli internati postbellici. L'articolo parla delle rappresaglie dello Stato Indipendente di Croazia negli ultimi giorni di guerra, della definizione concettuale e spaziale dei partecipanti agli avveni-

⁵ Jurčević Josip, *Bleiburg - jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima*, Zagreb, 2005., str. 326-335. (dalje, Jurčević J., *Bleiburg*, n.dj.)

⁶ HDA, Zagreb, 1491 (fond OZN-e), kutija 3, dok. 2. 25.

⁷ Jurčević J., *Bleiburg*, n.dj. Str. 138.

⁸ HDA, Zagreb, 1491, 12. 2. 1.

⁹ Brojevi u zagradi označavaju broj likvidiranih osoba.

menti di Bleiburg, dell'estrazione e del ripiegamento, della capitolazione, ma anche dell'estradizione - dalla parte dei Britannici - delle forze dello Stato Indipendente di Croazia ai vincitori Jugoslavi, i loro alleati. Si pone la questione se si tratta di capitolazione oppure della resa, e del ritorno. L'autore analizza le conseguenze del tracollo, parla della nozione dei campi di prigionieri e dei luoghi di esecuzione in Slovenia, Croazia e Voivodina, analizzando la trasformazione dei prigionieri nei soldati dell'Armata Jugoslava (JA), ma anche l'amnistia. Ci presenta la lista delle forze dell'Armata Jugoslava (JA), ma anche quella dell'Armata dello Stato Indipendente di Croazia del dicembre 1944.

Izvori i literatura:

HDA, Zagreb, 1491 (fond OZN-e), "Naš list", Glasilo VII. ustaškog stajanja sdruga, Drniš 1944.
Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946., Sl. Brod 2005.
Bleiburg, uzroci i posljedice, Zagreb 1998.
Čuvari bleiburške uspomene I. i II. dio, Zagreb 2004. i 2005.
Hrvatski holokaust, (uredili Prcela John/Živić Dražen), Zagreb 2001.
Jurčević Josip, Bleiburg - jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima, Zagreb 2005.
Kovačević Branimir, Suza za Bleiburg, Zagreb 2003.
Perić Miljenko, Svjedočanstvo, Zagreb, 1995.
Povlačenje 1945. krivci i žrtve, Zagreb 2000.
Pravdić Stevo-Redžić Nail, 16. slavonska omlad. brigada J. Vlahovic, Bgd. 1976.
Radelić Zdenko, Križari gerila u Hrvatskoj 1945.-1950. Zagreb 2002.
Strugar Vlado, Jugoslavija 1941.-1945., Beograd 1978.
Zovko Jure, Križni put i dvadeset godina robije, Zagreb 1997.
Žerjavić Vladimir, Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga, Zagreb, 1992.

Pored poimenično prikazanih 127 lica govori se i o likvidaciji 88 nedićevaca (Srba) koji su pogubljeni u zoni odgovornosti Brodskog područja (28) i Istočne grupe NOPOH (60), za koje nisu priloženi imena i razlozi likvidacije. Sveukupno je navedeno 215 likvidiranih osoba, a ne kako autor govori o 325.

Navedena dva primjera, iščupana iz konteksta ratnih zbivanja, pa čak i njihovo premještanje u poratno razdoblje, što je slučaj sa drugim primjerom, neka posluže kao dokaz kako je moguće stvarati drugačiju sliku o bleiburškim događajima kada se u njih ugradi zbivanja koja su se događala u toku rata.

U želji da se bleiburški događaji vežu isključivo za njihove aktere u zadanom vremenu i prostoru, rad smo podijelili u četiri poglavlja:

- prvo, *pojmovno određenje* sudionika u bleiburškim događajima;
- drugo, *prostorno i vremensko* određenje sudionika bleiburških događaja i opis postupaka koji su prethodili Bleiburgu: povlačenje, predaja i izručenje vojske i civila NDH;
- treće, *posljedice sloma*, zarobljenički logori: sabirni ili prihvatni, tranzitni ili prolazni, radno-kažnjenički i
- četvrto, *sudbina zarobljenika*: likvidacije, prevođenje u JA i amnestije.

I.

Pojmovno određenje sudionika bleiburških događaja

U današnjoj literaturi i publicistici susrećemo na desetke različitih definicija Bleiburga u kojima autori svaki na svoj način pokušavaju odgovoriti na pitanje, što se to dogodilo 15. svibnja 1945. godine s vojskom NDH i civilima koji su je pratili u bijegu?

Imajući na umu okolnosti koje su mu prethodile i posljedice koje su iz njega proizašle, slobodno možemo reći da je *Bleiburg vojno-politički poraz hrvatske državotvorne politike* koju je utemeljio i provodio ustaški pokret na čelu sa Antom Pavelićem, a čiju tragičnu cijenu poraza je podnijela vojska NDH, poglavito njene komponente - časnički kor, ustaška vojnica, oružništvo i legionari.

Nezavisna Hrvatska pod osovinskim patronatom koju je stvarao Pavelić i cjelovita Jugoslavija sa Federalnom Hrvatskom za koju se borio Tito, bile su od početka do kraja rata u sukobu, odnosno, isključivale su jedna drugu. I kako je u završnici rata Titova koncepcija izlazila kao pobjednička, a Pavelićeva kao gubitnička, Nijemci su u suglasju s Pavelićem povukli vojsku iz odlučujućeg boja, a Jugoslavenska armija je dobila razoružanog protivnika da ga "oružano" potuče, amnestira ili presvuče u uniformu JA.

Stoga je Bleiburg nastao kao posljedica bezumnog krvavog rata koji je vođen 1490 dana na tlu Hrvatske i Jugoslavije od 6. travnja 1941. do 15. svibnja 1945. Tvorcima, nositeljima i braniteljima NDH nesretno su počeli, vodili i završili rat za hrvatsku nezavisnost. Njihovi nacifašistički pokrovitelji su ih omogućili, održavali i na kraju zajedno povelili u provaliju bez povratka.

Poradi toga se često pitamo, mogu li se bleiburške žrtve poistovjetiti sa većinom hrvatskog naroda? Naravno da ne mogu iz jednostavnog razloga zato što se ni većina hrvatskog naroda nije poistovjetila i stavila u službu NDH. Naprotiv, većina hrvatskog naroda ustala je protiv nacifašističke okupacije, a veliki dio hrvatskih domobrana tijekom rata okrenuo je leđa Paveliću i priklonio se Titu.

Stoga kažemo da je Bleiburg veliki demografski i ratni gubitak Hrvata, ali onih Hrvata koji su do zadnjeg bili u službi Trećeg Reicha i NDH, Hitlera i Pavelića. Svaki poraz u sebi uvijek nosi gorke posljedice, samo je pitanje kako se sa njime mire gubitnici i kakove pouke iz njega izvlače. Izgubiti rat a ne snositi posljedice poraza i neuspjeha, bila je povijesna iluzija onih Hrvata koji su položili oružje na kraju Drugoga svjetskog rata.

Sudionici u sukobu od 8. do 15. svibnja 1945. bili su na jednoj strani jedinice JA koju su činile 2 divizije iz Makedonije, 4 iz Srbije, 3 iz Vojvodine, 1 iz Crne Gore, 6 iz BiH, 7 iz Hrvatske, 1 iz Slovenije i 1. proletarska-eksteritorijalna, ukupno 25 divizija JA koje je pomagala jedna bugarska armija i jedna britanska brigada. Nasuprot njima stajale su njemačke snage, jedan kozački i četiri njemačka korpusa, 15 divizija NDH i crnogorski četnici, kojima je zajedno sve do 8. svibnja zapovijedao general Loehr.¹⁰

U posljednjih tjedan dana rata koliko je trajala agonija i vojnopolitički slom NDH u završnici Drugoga svjetskog rata i koja je okončana kapitulacijom na blei-

burškome polju 15. svibnja 1945., direktno su se sukobile Oružane snage NDH i Jugoslavenska armija. U Oružanim snagama NDH bili su ostaci 15 hrvatskih divizija sastavljenih od domobranskih i ustaških zdrugova, koje su napustile borbeni raspored i povlačile se u kolonama, izmiješanim sa civilima od Zagreba prema Celju, odatle prema Mariboru, Dravogradu i Klagenfurtu.

Jugoslavenska armija bila je podijeljena u I, II, III. i IV., u kojima se nalazilo i 17 divizija NOV Hrvatske. Ključnu ulogu u okruženju i zarobljavanju vojske NDH imala je Treća JA generala Koste Nađa, u kojoj su bile dvije divizije iz Hrvatske 12. i 40. slavonska. Pored nje na istoj zadaći bio je i Motorizirani odred IV. JA, koji je nastao u Trstu prerasporedom 11. dalmatinske (biokovske) brigade, a koji je nastupao od Trsta ka Klagenfurtu.

Uloga I. i II. JA bila je razoružanje njemačke vojske i prihvata zarobljenika NDH i drugih kolaboracionističkih snaga: četnika, Nedićevaca, ljotićevaca i slovenskih domobrana. Iz Hrvatske u Prvoj JA bile su 6. lička, 32. zagorska i 33. moslavačka divizija, a u II. JA bila je 28. slavonska i 34. hrvatska divizija. Pored njih značajnu ulogu u određenju sudbine zarobljenika odigrala je i 1. hrvatska divizija KNOJ-a.

U pozadini JA bila je Četvrta operativna zona Slovenije pod čijim je zapovjedništvom bila jedna divizija i dva odreda NOV i PO Slovenije. Iz Prve JA na prostoru Zagreba ostalo je pet divizija: 1., 6., 23., 32., i 33., a iz Druge JA 28. i 34. divizija, dok su ostale otišle u Sloveniju.

II.

Prostorno i vremensko određenje bleiburških događaja

Prostorno promatrano Bleiburg, možemo reći da je zahvatio vojne i civilne snage NDH u povlačenju kroz sjeverozapadnu Hrvatsku i sjevernu Sloveniju ka austrijskoj Koruškoj. Kroz isti prostor su išli i povratni pravci kojim su vraćani zarobljenici, tako da su najveći sabirni ili prihvatni logori nastali u širem pograničnom prostoru sjeveroistočne Slovenije i sjeverozapadne Hrvatske. Premještanja zarobljenika iz sabirnih i tranzitnih logora vršena su u radne logore u Vojvodini. Tako je sustav logora prostorno za Nijemce većinom bio u Hrvatskoj, a za Hrvate u Vojvodini. Sve druge jugoslavenske nacije gotovo su simbolično zastupljene po jugoslavenskim zarobljeničkim logorima.

Najkraća vremenska definicija Bleiburga glasi, borbe su trajale 4 dana, u usporedbi sa borbama protiv Osmanlija koje su trajale 400 godina¹⁰, a najduža glasi da je Bleiburg trajao 50 godina, odnosno da je obuhvatio rat, poraće i komunističku represiju sve do raspada Jugoslavije. Najbliža vremenska definicija koju zastupam izrečena u literaturi glasi *"Bleiburška katastrofa ne obuhvaća samo one, koji su pobijeni kod Bleiburga i u provodima do rumunjske granice, ona obuhvaća i sve one koji su kasnije, kroz nekoliko mjeseci, bili ubijeni diljem Hrvatske"*,¹² s tom razlikom što smatram da ubijeni diljem Hrvatske, s tim razlikom što smatram da ubijeni i stradalnici u Hrvatskoj koji nisu zarobljeni u operaciji Bleiburg zaslužuju da se odvojeno prikazuju.

Da bismo dali optimalni vremenski okvir fenomenu Bleiburg, nužno je objasniti pojmove: izvlačenje - povlačenje, predaja - izručenje, povratak i postupci sa zarobljenicima. Kada ova četiri pojma vremenski definiramo, onda kažemo da je 7. svibnja preko Radio Zagreba pročitana odluka o povlačenju, da je predaja dosegla kulminaciju 15. svibnja, a da je 16. svibnja počeo teći povratak i padati masovne žrtve. Postupci sa zarobljenicima dijele se na osiguranje povratka civila, prvenstveno žena i djece, provođenje zarobljenika iz logora u logor, prevođenje dijela hrvatske vojske u JA, izdvajanje pojedinaca i grupa radi suđenja i likvidacije, i na kraju amnestija ili oprost. Sve četiri radnje uglavnom su izvedene u prvih 100 poratnih dana, odnosno, do polovice kolovoza 1945. godine, nakon čega je u radnim logorima ostalo oko 20.000 hrvatskih zarobljenika. Narednih šest mjeseci, tj. do 1. ožujka 1946., broj se smanjio na nešto više od 2.000, a iza toga je ostala tek manja grupa s višegodišnjim vremenskim kaznama.

Prostorni okvir u kojem su se kretali i stradavali zarobljenici uglavnom je ograničen na Sloveniju, sjevernu Hrvatsku i Vojvodinu, no manje skupine stradavale su i na prostoru BiH, Srbije i Makedonije. Na prostoru Slovenije dogodilo se zarobljavanje, izručenje i prve masovnije likvidacije, na prostoru sjeverne Hrvatske prošle su zarobljeničke kolone kroz tranzitne logore, od logora do logora uz koje su bila i stratišta, da bi preživjeli dospjeli većinom u radno-kažnjeničke logore u Vojvodini, gdje su mnogi dočekali amnestiju.

Vremenski okvir bleiburških događaja u kojem je određena sudbina većine zarobljenika može se ograničiti na prvih 100 dana po završetku rata, odnosno do prve amnestije u kolovozu 1945. godine, nakon čega je u logorima ostao do ožujka 1946. mali broj kažnjenika. Kako je u istom vremenskom okviru kroz logore prošlo i na stotine *privedenih* civilnih aktivista i dužnosnika NDH, njih se treba odvojeno istraživati i prikazivati kao *zatočenike*, a ne kao bleiburške *zarobljenike*.

a) Izvlačenje i povlačenje, kapitulacija, predaja i izručenje snaga NDH

Među sudionicima povlačenja postoje različite teorije iz kojih se vidi da su jedni jedva čekali pobjeći, dok su drugi očekivali odsudni boj za Zagreb, te da su poziv da se napusti Zagreb i sjeverozapadna Hrvatska bez borbe doživjeli kao izdaju ključnih lidera u tim događajima, Luburića i Pavelića. Misterij izdaje vezuju uz Luburića. Za Pavelića kažu kako je do zadnjeg trenutka govorio da će se Hrvatska braniti do posljednjeg naboja, međutim Radio Zagreb je 7. svibnja objavio vijest *"Poglavnik i hrvatska državna vlada napustili su Zagreb. Poglavnik je predao svu izvršnu vlast u ruke profesor Kumičiću, s tim da grad preda prvim regularnim trupama"*.¹³

Ovu vijest o povlačenju pobornici borbe i protivnici povlačenja objašnjavaju kao veleizdaju od strane državnog vodstva, s tim da nastoje glavnu krivicu svaliti na Luburića pred kojim je morao pobjeći i sam Pavelić. Za odaslanu

¹⁰ Pregled snaga JA i NDH vidi u prilogu 1. i 2.

¹¹ *Bleiburg, uzroci i posljedice*, Zagreb, 1998. str. 10.

¹² *Bleiburg, uzroci i posljedice*, Zagreb, 1998. str. 8.

¹³ *Povlačenje 1945. krivci i žrtve*, Zagreb, 2000, 152. (dalje: *Povlačenje 1945. n.dj.*)

vijest preko radija optužuju se Luburićevi ljudi u čijim je rukama bila radiopostaja. Pretpostavljaju da je Luburić bio u kontaktu sa partizanima koji su obustavili svoju ofenzivu protiv hrvatske vojske kad je ista napuštala teritorij Hrvatske, te je nisu nastojali pratiti i smetati u njenom povlačenju, odnosno uništiti u Sloveniji. To potkrepljuju tezom i o pasivnom držanju slovenskih partizana prema hrvatskim kolonama u povlačenju. Posebno sumnjivim smatraju Luburićevo ostavljanje automobila i nestanak iz izbjegličke kolone koja se nije uspjela probiti do Celja. Plana za povlačenje nije bilo, nitko nije objasnio svrhu i cilj tog povlačenja. Povlačenje je teklo nasumice, bez cilja i pravca.¹⁴ Nasuprot ovim tvrdnjama Vjekoslav Vrančić kaže da je državni vrh odlučio da se s vojskom treba povući prema zapadu, te je *predati* vojsci zapadnih saveznika.¹⁵

U procesu slamanja NDH, postupke i radnje koje su provodile njezine OS razlikujemo pojmove *izvlačenje i povlačenje*. *Izvlačenje* snaga pod naletom NOV/JA odvijalo se od rujna 1944. do početka svibnja 1945., dok se *povlačenje* odvijalo deset dana od 5. do 15. svibnja, bez razvijenog borbenog poretka u kolonama preko sjeverozapadne Hrvatske i Slovenije ka Austriji. Izvlačenje se provodilo pod zapovjedništvom njemačkih generala, dok je povlačenje kroz Sloveniju prema Austriji nakon njemačke kapitulacije bilo u rukama hrvatskih generala.

Izvlačenje osovinskih snaga pod čijim zapovjedništvom su i snage NDH odvijalo se pod borbom nakon što su doživjele poraz u Dalmaciji, Mostaru, Sarajevu, Bihaću, Gospiću i na Srijemskom frontu. Izvlačenje sa borbenih položaja, njihovo napuštanje bez borbe, blaže se naziva imenom zapovjeđeno povlačenje, što je primjerenije određenje za one snage koje su u sjeverozapadnoj Hrvatskoj podignute s položaja a da nisu stupile u borbu sa protivnikom.

*Pravci povlačenja vojske i civila:*¹⁶

- a) Zagreb - Novi Dvori - Rogatec - Celje
- b) Samobor - Zidani Most - Celje
- c) Varaždin - Ivanec - Krapina - Rogatec - Celje
- d) Celje - Dravograd - Bleiburg - Klagenfurt

Pravci povlačenja Pavelića:

- a) Zagreb - Novi Dvori (7. V. u 18,15 h.) - Rogaška Slatina (8. V. - sjednica GUS) - Ptuj - Maribor - St. Andrea - Spielfeld - Leibnitz - Packa - Klagenfurt - Judenburg - Triben - Lietzen - Radstadt - Hintersee (dvorac gdje mu je otprije bila obitelj)

Povlačenje je počelo prekasno, gotovo u trenutku kada su njemačke divizije dobile i poslušale zapovijed o kapitulaciji, čime su izdali svoje hrvatske saveznike, kojima je preostala mogućnost da se pokušaju spašavati kako znaju i umiju. Do 8. svibnja svim snagama je zapovijedao njemački general Loehr, tada je Pavelić preuzeo zapovijedanje tako da je istog dana zapovijedio da se svatko kreće prema svom nahodjenju, a sam se ubrzano provezao kroz Maribor i Klagenfurt do svog priređenog skloništa u američkoj okupacionoj zoni.

Kapitulacija njemačkih snaga dovela je do usporavanja tempa povlačenja snaga NDH prema Austriji. Nijemci su kroz Maribor u zadnjem trenutku propustili u Austriju Pavelića, da bi nakon toga mostovi na Dravi u Mariboru i Dravogradu došli u ruke JA i bugarskih snaga. Pravac prodora u Austriju bez prelaska Drave bio je još moguć samo u pravcu Bleiburga, gdje se na austrijskom teritoriju obavila predaja Englezima i izručenje JA.

Navest ćemo tri karakteristična opisa povlačenja vojnika i civila: Kada su jedinice JA oslobodile Bjelovar 3. V. u njemu je 40. slavonska divizija bila 3 dana kao garnizonska nakon čega je grad i sve obveze u njemu predala komandi mjesta i KNOJ-u, te krenula dalje. Iz Križevaca, koji su branili Bobanovi ustaše, snage NDH povlačile su se prema Varaždinu i Zagrebu, te sa sobom odvodile državne činovnike i đake (kao i iz Bjelovara), kako bi pokazale njihovu odanost državi i povezanost sa ustaškim pokretom. U prvoj prilici i jedni i drugi su bježali natrag.¹⁷

Drugi slučaj povlačenja civila vlakom od Zagreba do Zidanog mosta, jedan svjedok opisuje tako što kaže da je natovarena kompozicija oko 20 vagona, sa oko 1.400 civilnih izbjeglica u kojoj su red održavali domobranski časnici. Od Zagreba do Zidanog Mosta putovali su dan i noć. Kada su napustili Zidani Most, nakon 3-4 kilometra stali su, lokomotiva se odvojila i otišla bespovratno, navodno zbog kvara, vlakovođe su bili Slovenci. Uslijedio je nastavak puta pješke prema Celju.¹⁸

Treći primjer povlačenja dolinom Save opisan je u sljedećem iskazu. Od Samobora među onima koji su se povlačili prevladavala je vojska, išlo se na obje strane Save pravcem Samobor-Brežice i Savski Marof-Brežice. Stigli su u Brežice 9. svibnja u 9 ujutro, gdje su se spojile obje kolone. U vremenu 10-11. V. nisu se probili do Zidanog Mosta, njemačke kolone, izbjeglice, većinom obitelji hrvatskih vojnika i Volksdeutscheri. Skupina od oko 20.000 Nijemaca, hrvatskih vojnika i civilnih izbjeglica zarobljena je u St. Petru, dok se preostali dio vojske probio preko rijeke Savinje, pritoke Save.

Većih *borbenih okršaja* u toku povlačenja nije bilo od Zagreba do Celja, no nakon toga u pokušajima prodora prema Dravogradu i Bleiburgu vođeni su žestoki okršaji u kojima su padale velike žrtve. Prva veća skupina vojske NDH zarobljena je u rajonu Zidanog Mosta 3.000-4.000, zatim oko Celja, no velika bitka vođena je na pravcu Slovenjgradec-Dravograd za prijelaz preko mosta na rijeci Meži.

Pred *Slovenjgradecom* odigrao se veći okršaj, Bobanovci na jednoj strani a na drugoj JA i Bugari. Do Dravograda je bilo još oko 25 km. Kanonada po koloni počela je 13. V. u 10 sati, te je trajala dva do tri sata. Jedan svjedok procjenjuje da je poginulo oko 20.000 ljudi. Jedna žena sa djetetom u naručju letjela je u zrak odbačena eksplozijom granate koja je pala tik pred nju. U tom granatiranju domobranci nisu pružili značajniji otpor. Kada su prošli "bobanovci" sa svojim lakim topovima, došlo je do proboja i omogućen je prijelaz preko mosta. Na mostu na rijeci Meži naišla je žena u dimijama sa troje male djece,

¹⁴ *Povlačenje 1945.*, n. dj. 168-169.

¹⁵ *Povlačenje 1945.*, n. dj. Str. 19.

¹⁶ ČBU-I-str. 35.

¹⁷ Arhiv VII, reg. br. 26-69/2, k. 1293.

¹⁸ Kovačević Branimir, *Suza za Bleiburg*, Zagreb, 2003. (dalje: Kovačević B., n.dj.) str. 82-83.

dvoje je vodila za ruku, a treće je nosila na leđima. Zajedno sa djecom skočila je sa mosta u rijeku i voda ih je odnijela, nestali su u valovima.¹⁹

Posljednja bitka vođena je 14. svibnja pred *Dravogradom* gdje su se snage jačine oko 40.000 Nijemaca, ustaša, domobrana i četnika sukobile s jedinicama Treće JA. Pokušaj proboja preko dravogradskih mostova je onemogućen, ali se glavnina probila prema Bleiburgu. Partizanima je pošlo za rukom odsjeći začelje kolone i odvojiti je od glavnine. Tu pred Dravogradom predalo se partizanima oko 50.000 osoba, a bili su u 90% slučajeva civili Hrvati. Četnici i njihove obitelji otišli su sa glavinom naprijed.²⁰

Kapitulacija ili predaja

Drugi pojam koji unosi pomutnju je kapitulacija, koja ima za posljedicu predaju, zarobljavanje i izručenje. Pri tome jedni misle da je bilo moguće izbjeći zarobljavanje od strane JA i drugi da su ih Englezi trebali prihvatiti i zaštititi, a ne izručiti Titovim snagama. Ono što je sigurno točno da uvjeti predaje i kapitulacije na pregovorima u Bleiburgu nisu bili u pisanoj formi, da se Englezi nisu ni na što obvezali, da je do granice sa Austrijom JA zarobila desetine tisuća vojnika i civila NDH, da su Englezi i Bugari u Austriji zarobili oko 60.000 hrvatskih vojnika i civila, koje su uskoro izručili JA. Sama predaja na Bleiburgu prikazuje se kao predaja Englezima koji su ih svrstali u kolone i uputili u Jugoslaviju.

U izvješću XIV. Slovenske divizije i Korušskog odreoda od 11. V. stoji da su u Celju razoružali 3.000 ustaša i 1.000 domobrana, te 40.000 Nijemaca. Ove zarobljenike provodila je 12. krajiška brigada u Samobor.²¹

Danas prevladava mišljenje da je većina snaga zarobljena i prije stupanja na austrijsko tlo, dok je do Bleiburga stiglo tek oko 70.000 vojnika i civila. Ostala predaja dogodila se od 12.-15. V. na prostoru Slovenije. U tom razdoblju vođene su i velike borbe oko pokušaja ulaska u Maribor, Dravograd i prema Bleiburgu. Časnici iz Prve HUD odlučili su uzeti obične vojničke odore, kojih je u komori bilo u izobilju - i predati se kao obični vojnici.²²

Postoje svjedočenja da se oko 50.000 hrvatskih vojnika i civila probilo do Klagensfurt, od čega se Englezima predalo oko 35.000 hrvatskih i 50.000 ostalih vojnika, njih su povelili dublje u Austriju i kolonu samo prepustili partizanima koji su ih potjerali prema Mariboru. Ova skupina se zasigurno razlikuje od one koju su Englezi izručili prema Ljubljani i koja je dospjela u ruke zloglasnog Dubajića.²³

Stoga se može zaključiti da u predaji postoje *pet prostornih točaka* i više pravaca povratka; prva prostorija na kojoj su zarobljeni hrvatski vojnici i civili od strane JA bila je između Zidanog Mosta i Celja, druga zarobljena od JA pred Dravogradom, treća koja je kapitulirala pred Englezima i izručena JA na Bleiburgu, četvrta u području Klagensfurt koja se predala Englezima i potom izručena JA, i peta zarobljena iznad komunikacije Maribor-Dra-

vograd koje su zarobili Bugari i izručili JA. Ova posljednja je izručena partizanima koji su bili u Koruškoj zajedno sa Englezima. Prvo su Englezi ustrojili kolone i povelili, da bi ih u hodu predavali partizanima koji su ih vodili prema Mariboru. Drugu skupinu Englezi su pokupili iz logora, tovarili u vlakove navodno za Italiju, a zapravo su ih vodili na izručenje. Ovi zarobljenici završili su prema Ljubljani i Kočevskom Rogu.

Izručenje: Postavlja se pitanje da li se tu radi o zarobljenicima ili izručenicima? Da su saveznici još ranije odlučili da će sve zarobljenike izručiti zemljama iz kojih potječu bila je općepoznata stvar. U izvješću od 19. V. Treća JA je govorila da je ukupno zarobila 110.000 vojnika od toga 60.000 domobrana i ustaša, 40.000 Nijemaca i 10.000 četnika. Za Pavelićeve snage kaže da je poginulo 10.000 ustaša i domobrana. U Dravogradskoj operaciji predalo se 20.000 ustaša i domobrana i 4.000 civila (žena, djeca i službenici).²⁴ U Bleiburgu je zarobljeno oko 30.000 vojnika i 20.000 civila NDH. Bugari su izručili 10.000 vojnika NDH i 4.000 civila (3.000 žena i djece i 1000 muškaraca).²⁵

b) Povratak

Zarobljeni i izručeni vojnici i civili sa austrijskoga teritorija ubrzano su vraćeni u Jugoslaviju, jedni podravskim pravcem prema Mariboru a drugi prema Celju, odatle prema Brežicama i Samoboru i prema Krapini i Zagrebu. Pred Mariborom iz kolone prema iskazu jednog svjedoka počelo je razvrstavanje. Od oko 35.000 zarobljenika, izdvojeno je 4.500 časnika i dočasnika po redovima vojske. Svjedok pretpostavlja da su odmah pobijeni i bačeni u protutentovski kanal. Nijedan nije imao više od 40 godina.²⁶ Razvrstavanje je išlo po kriteriju, časnici na jednu, ustaše na drugu, oružnici posebno, domobrani posebno. Prema domobranima se "blaže" postupalo, ali i njih su kod ispitivanja klasificirali na starije i mlađe, na one koji su duže bili u vojsci i one koji su bili manje od godinu dana. Odore su bile znak prepoznavanja: ustaše (crna i plava), oružnici (tamnozelena) i gestapovske (zeleno svjetloplavkaste sa smeđim rubovima na rukavima i ovratniku).²⁷

O humanim partizanskim postupcima prema ženama i djeci govore sljedeći iskazi: Nakon zarobljavanja uslijedio je brz povratak vlakom i nježno postupanje, prebačeni su u Maksimir, raskuženi potom poslati kući pa opet pozvani u OZN-u i pušteni kući. Prvo su pustili žene sa djecom do 14 godina, a potom i druge.²⁸ Karakteristična je priča i trinaestogodišnjega dječaka iz zarobljeničke kolone, kada su ih Bugari izručili JA, kolona je zastala, i u jednoj kući izvršen je pretres zarobljenika. Dječaka je pretresala partizanka koja je otkrila skriveni pištolj, oduzela ga je i stavila u svoju vindjaknu, a kada je kolona krenula stigla je dječaka i gurnula mu u ruke vojničku torbu bez ijedne riječi, okrenula se i otišla. U torbi su bila dva velika kruha koje je odmah razdjelio ljudima oko sebe.²⁹

¹⁹ Kovačević B., n.dj. Str. 91. i 187. (iskaz Hrvoja Hauptfelda).

²⁰ *Povlačenje 1945.*, n. dj.175.

²¹ *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946.*, Sl. Brod, 2005, dok. Br. 40.

²² Zovko Jure, *Križni put i dvadeset godina robije*, Zagreb, 1997., str. 28.

²³ *Hrvatski holokaust* (uredili Prcela J. / Živić Dražen), Zagreb, 2001, str. 251, svjedočenje Ilije Kordića, (dalje HH).

²⁴ *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946.*,

Sl. Brod, 2005. dok. br. 42.

²⁵

²⁵ *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946.*, Sl. Brod, 2005, dok. br. 38.

HH, str. 253, (svjedočenje Ilije Kordića).

²⁷ HH, str. 427, 428, (svjedočenje Lovre Juraja Globana).

²⁸ HH, 242, (svjedočenje Franciske Blažević); 427 svjedočenje Lovre Juraja Globana).

²⁹ Kovačević B., n.dj, str. 96, (iskaz Hrvoja Hauptfelda).

Posljedice sloma - zarobljenički logori i pogubilišta temeljem objavljenih iskaza

Pojam logor: u terminološkom smislu ima više značenja (njem. Lager), najčešće znači prebivalište ratnih zarobljenika, uhapšenika, kažnjenika i sl. U II. svjetskom ratu u najnegativnijem kontekstu spominju se koncentracijski logori - mjesto izolacije ratnih zarobljenika, uhapšenika. Logor u političkom smislu značio je u NDH upravnu jedinicu razine kotara na čelu kojeg je bio logornik. U prostorijama Kotarskoga i Okružnoga suda zatvorenici su smješteni u prostorijama zatvora i u krugu dvorišta ograđenog bodljikavom žicom.

Zarobljenički poratni logori u Jugoslaviji uspostavljeni su na putu zarobljeničkih kolona od Slovenije, preko sjeverne Hrvatske do Vojvodine. Oni su se nalazili u napuštenim vojnim objektima, zrakoplovnim hangarima ili prostorijama domobranske radne službe. Iz iskaza svjedoka najviše podataka ima o logorima u Mariboru, Zagrebu, Mirkovcu i Oroslavlju kod Krapine, Samoboru, Sisku, Bjelovaru i Požegi, dok o vojvođanskim logorima svjedoci su malo pričali. Prihvatni i tranzitni logori postojali su privremeno, u njima se provodila selekcija, odatle su neki odvođeni na stratišta, drugi pak presvlačeni u postrojbe JA, dok su treći išli u radno-kažnjeničke logore.

Jedan od prvih izvještaja o postojanju logora nakon bleiburškog sloma dala je Prva JA 18. V. 1945. u depeši upućenoj Generalštabu u kojoj kaže da je stanje logora sljedeće:³⁰

Mjesto	ustaša	domobrana
Vinkovci	156	1.254
Sl. Brod	14	220
Zagreb	1.800	12.000
Celje	4.550	2.709
Padera-Sv. Petar	2.000	0
Ukupno:	8.520	16.183
Svega:		24.703

Logori i stratišta u Sloveniji

Maribor: U zarobljeničke logore u Mariboru pretvorene su "crvena kasarna", "Kadettenschule" nekad A-U časnička škola, dok su hangari na napuštenom uzletištu uz šumu Tezno služili za likvidaciju u protutenkovskim jarcima. Prvi svjedok priča da su u logoru zatekli i oko 3.000 ranjenika. Nakon drugog dana boravka oko 20.000 hrvatskih vojnika upućeno je prema Zagrebu, a za četiri dana stigli su do Dugoga Sela zaobišli su Zagreb i nastavili put za Bjelovar.³¹ Drugi pak svjedok pripovijeda da su bez pratnje iz Maribora upućeni u Zagreb, rečeno im je da su slobodni i da mogu ići u svoj kotar, nakon dva dana puta kroz Sloveniju stigli su u Krapinu, gdje su bili smješteni u školi i oko nje, da bi nakon sedam dana bili premješteni u Mirkovec. Tu su odvojili ustaše od domobrana, ustaški

časnici i dočasnici su ostali, a domobranski su nakon 10 dana vlakom prevezeni u Prečko.³²

Za trećeg svjedoka boravak u logoru Maribor trajao je od 20. V. do 5. VI. U tom periodu 27. V. odvojeno je oko 5.000 ustaša i vjerojatno pobijeno. Tako je u Mariboru po mišljenju svjedoka, pobijeno blizu 5.000 časnika i oko 5.000 ustaša. Časnici su bili smješteni u Djevojačkoj školi, tu su odvajali djelatne od pričuvnih časnika, tu je bilo oko 400 pričuvnih i oko 1.900 do 2.000 djelatnih.³³ Iz Maribora 6. VI. krenula je kolona od 32.000 prema Ludbregu, gdje je stiglo oko 26.000. Tada su mlađa godišta domobrana vratili u Varaždin i presvukli u partizanske odore.³⁴ Četvrti svjedok kaže da ih je iz Maribora krenulo oko 15.000 a do Osijeka je stiglo 6.000 zarobljenika.³⁵

Peti svjedok kaže da je već pred Mariborom na mariborskom strelištu JA odabrala grupu ljudi iz Domobranske časne službe i neke još domobrane, ukupno 520 u "radni bataljon" Titove armije. Smješteni su u jednu mariborsku vojarnu, bivšu njemačku, koja se sastojala od dvije zgrade na dva kata, iza njih bile su dvije konjušnice svaka sa 56 konja, zatim kovačnica i skladište streljiva. Pored raznih dužnosti, išli su uz konje, na istovar na silosu, pakiranje odora od strijeljanih vojnika i ono najteže bilo je vezivanje hrvatskih zarobljenika pred strijeljanje, koje su radili 60 vojnika punih 15 dana. Ubijanje je trajalo oko 10 dana. Prvo su odlazili u okolicu grada, udaljeno 1 sat vožnje, stigli do žicom ograđene ledine sa tri ciglena hangara vojnog uzletišta. Tu su bile tri opekrom zidane barake, vjerojatno je to bio aerodrom. U baraku je povezen kamion od 45-50 žicom povezanih vojnika, tu su svučeni, opet natovareni do protutenkovskog jarka koji je bio od hangara udaljen oko 1 km. Grabe su bile duboke 3 i široke 2 m. Drugi dan došlo je 7-8 kamiona sa zarobljenicima.³⁶

Tezenska šuma u rovu "pancirgrabi" koji je inače dug 2.300 metara, a Nijemci su ga iskopali radi obrane svoga vojnog uzletišta od eventualnog napada sovjetskih tenkova, na 70 metara dugom dijelu toga rova otkriveno je čak 1.179 ljudskih kostura, pukim se matematičkim izračunom dođe do zaključka da se na cijeloj dužini od 2.300 metara može naći 38.736 leševa.³⁷ Ima procjena da je iz Djevojačke škole, koja je služila kao logor, izvedeno i poubijano 1900 domobranskih časnika.³⁸

Tezno je bio logor u kojem je bilo oko 2.000 hrvatskih zarobljenika, zapovjednik mu je bio jedan Hrvat. Vojska preživjela u Teznu utovarena je u vlak za Zagreb - Brod -Vojvodina.³⁹ U protutenkovskim jarcima prvo su našli smrt Crnogorci, a zatim Hrvati. Po najskromnijoj procjeni tu je pobijeno oko 12.000 Hrvata.⁴⁰

©*ent Vid* kod Ljubljane, bio je logor gdje je bila biskupska gimnazija, a ograđen je bio žicom, u njemu je Dubajićeva četa napravila prve veće masakre. Žrtve likvidacije uglavnom su bili Slovenci, nešto Hrvati, svi muškarci. U jednom danu pobijeno je 40 kamiona zarobljeni-

³⁰ Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946., Sl. Brod, 2005, dok, br. 35.

³¹ HH, 322, (Dok, XXIX, potpis V. V.).

³² HH, 275, (Dok-XX, potpis N. G.)

³³ HH, 335, (iskaz Alojza Ridolfa).

³⁴ HH, 253, (iskaz Ilije Kordića); 278, (iskaz Ivana Skore); 293, (iskaz Zvonimira Skoka); 295, 321, 335.

³⁵ HH, 295.

³⁶ Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946., Sl. Brod, 2005, dok, br, LIII.

³⁷

³⁷ Kovačević B., n.dj, str. 41.

³⁸ Bleiburg, uzroci i posljedice, Zagreb, 1998., str. 100. (K. Draganović).

³⁹ Kovačević B., n. dj, str, 160; HH, 421.

⁴⁰ Povlačenje 1945., n. dj, str, 186.

ka, ukupno 800-1.000.⁴¹ Tu je stradala skupina studenata, oružničkih časnika kojih je bilo 300-400.⁴²

Kočevski Rog: Kod Kočevskoga Roga - šuma južno od Kočevja, početkom lipnja 1945. postala je stratište. Kroz tjedan dana ubijeno je dnevno pet do šest vlakova zarobljenika, koje su po noći dovozili iz Ljubljane, Sent Vida, Jesenica i drugih mjesta. Cijeni se da je tu ubijeno 30.000-40.000 ljudi, najviše slovenskih bjelogardejaca i hrvatskih ustaša i domobrana, a potom i crnogorskih i srpskih četnika.⁴³

U likvidaciji zarobljenika posebno su se istakli dobrovoljci iz Motoriziranog odreda 11. dalmatinske brigade, koji su nakon obavljenog posla dobili nagradni dopust na Bledu. Procjene se kreću da je na tom stratištu pogubljeno 10 do 12 tisuća hrvatskih vojnika.⁴⁴

Logori i stratišta u Hrvatskoj

Krapina-Mirkovec kod sv. Križa Začretja - nekad logor Ustaške radne službe, ograđen električnom žicom, na svakih 5 m stoji stražar, vojarna bez kreveta i prozora. Nalazila se velikajama uz lijevu stranu mirkovečkog jezera.⁴⁵ Tu je bio gornji i donji logor. U gornjem su bile samo barake, a u donjem uz nekoliko baraka i lijepa bašta puna raznog povrća. U logor su dospjeli oni koji nisu ni prešli granicu u Sloveniji. Stoga je logor postojao od 9. svibnja do 1. lipnja 1945. u kojem je bilo 8.000 zarobljenika.⁴⁶

Maceljska suma - "Lepa Bukva"⁴⁷ Ilovec u Macelju Donjem. Iskapanja u Maceljskoj šumi 1992. iskopano je 1.164 kostura u 26 masovnih grobnica, prosječno 44 po grobnici. Pretpostavljaju da ih je ukupno oko 130 grobnica u kojima sveukupno leži 13-15.000 ubijenih. Međutim, kada bi se dosad otkopani broj uzeo prosječnim od 45 po jami, pretpostavljeni rezultat iznosio bi oko 5.700, odnosno tri puta manje od gore pretpostavljenog.⁴⁸

Samobor - jedan logor nalazio se u samoborskom parku kod Doma kulture, ograđen žicom ali je 5 metara ispred žice bila crta preko koje se nije smjelo približiti ogradi. U jednom trenutku, kaže svjedok, da je bilo 6.000 ljudi, većinom crnogorskih četnika.

Drugi logor nalazio se na livadi između Samobora i Svete Nedjelje, na desnoj strani ceste bliže Samoboru. Bio je ograđen žicom i okružen gustom stražom.⁴⁹ Zatvorenici su bili smješteni na Sajmištu gdje su seljaci prodavali goveda i svinje. To je bio poveći posjed, na kojem su se nalazile velike štale, sjenici, svinjski obori i kokošinjci. Po tim životinjskim nastambama zarobljenici su bili razmješteni.⁵⁰ Pretpostavlja se da su likvidacije zarobljenika provedene u području Anindola-blizu kapele sv. Ane.⁵¹

Zagreb-Prečko - barake Časne radne službe i dobar komad polja (livada), pregrađen na tri dijela od kojih jedan za njemačke vojnike, a drugi za radničke bataljune i prevođenje u JA. Logor je bio strog i opasan, ali u samom logoru tada nisu ubijali.⁵² U Prečkom su zarobljenike mlađih godišta jednog trenutka obavijestili da više nisu zarobljenici nego pripadnici JA. Svjedok je upućen u jedinicu veze u Petrinju.⁵³ Razvrstavanje: prvo žene i djeca od vojnika i civila; drugo civile odrasle muške dijele od vojnika; treće razvrstavanje ustaša, časnika i dočasnika od domobrana, zatim aktivni i pričuvni časnici, najzad one koji su rođeni do 1927.⁵⁴ Pretpostavlja se da su odvojeni za strijeljanje i pogubljeni uz obližnju Savu ili u Rakovom Potoku.

Zagreb-Kanal logor je bio smješten u zgradama i barakama.⁵⁵ Služio je za istragu, na pet mjesta ispitivanje, batinanje, iznuđivanje priznanja. Tu su više prolazili građani, manje vojnici.⁵⁶

Zagreb-Maksimir (za žene djecu i starce). Pretpostavlja se da su se gubilišta nalazila na Staroj ciglani iza Šumarskog fakulteta, Maksimirskoj šumi i šumi kraj Granešine.⁵⁷

Sisak - Svjedoci govore o postojanju dva logora u Sisku: Viktorovac i Galdovo (Tesličeva staklana).⁵⁸ U Sisku su časničke, dočasničke te ustaške, oružničke i još neke odore potpuno nestale. Uniforma je igrala odsutnu ulogu.⁵⁹ Sisak, pravi osigurani logor s visokom bodljikavom žicom, unutra opet žicom pregrađen na dva dijela. Navečer, postrojavanje i izdvajanje. Tko je odabran u drugu žicu, utovaren je u kamion i odvezen, vjerojatno na strijeljanje na Šamaricu.⁶⁰ Na velikom sisačkom groblju su smjestili zarobljenike, u neposrednoj blizini groblja nalazile su se barake, ograđene žicom koje su Nijemcima služile kao nastambe.⁶¹

Čemernica: logor i jame - 7 km od Topuskog, 2-3 km izvan sela blizu šume na livadi, zakopavani u jarcima, vododerinama i prirodnim jamama.⁶² Logor je bio ograđen visokom bodljikavom žicom s izviđačkim karaulama za stražu svugdje naokolo. Stražarnice su na visokim stupovima.

U logoru je bila jedna štala za sijeno, oko 500 metara do logora bio je potočić i česma, odakle su nosili vodu za kuhanje. Iza ulaza bila je grobnica 14X9 koraka, pokrivena hrastićima. Jedan svjedok tvrdi da je kroz logor prošlo oko 9.000 hrvatskih vojnika, koji su bili većinom postrijeljani na Topličkoj kosi, - svi osim 1.400 koje je od iste sudbine spasila nenadana *amnestija*.⁶³ Za amnestiju su

⁴¹ HH, 390, (iskaz Ivana Gugića).

⁴² Perić Miljenko, *Svjedočanstvo*, Zagreb, 1995, str. 110.

⁴³ *Bleiburg, uzroci i posljedice*, Zagreb, 1998, str. 110.

⁴⁴ HH, 397, (iskaz Ivana Marinovića).

⁴⁵ ČBU-II-183.

⁴⁶ HH, 275, 473; *Bleiburg, uzroci i posljedice*, Zagreb, 1998, str. 293.

⁴⁷ HH, 475.

⁴⁸ ČBU-II-184.

⁴⁹ Zovko Jure, *Križni put i dvadeset godina robije*, Zagreb, 1997, str. 31.

⁵⁰ M. Perić, n.dj. 110.

⁵¹ HH, 275, (dok, XX, potpis N. G.)

⁵² HH, 226, 246, 311, 367, 447.

⁵³

⁵³ Kovačević B, n.dj, str. 174, (iskaz Ante Prlića)

⁵⁴ HH, 257, (dok, XVI, potpis S. B.)

⁵⁵ HH, 226, 366.

⁵⁶ *Bleiburg, uzroci i posljedice*, Zagreb 1998, str. 302.

⁵⁷ HH, 226, 227 273, (iskaz Ivana Hrvoja i Rozarije Glasnović)

⁵⁸ HH, 233, 250, (iskaz Mije Gavranca i Mate Stankovića).

⁵⁹ Zovko Jure, *Križni put i dvadeset godina robije*, Zagreb, 1997, str. 44-45.

⁶⁰ Zovko Jure, *Križni put i dvadeset godina robije*, Zagreb, 1997, str. 32.

⁶¹ *Bleiburg, uzroci i posljedice*, Zagreb, 1998, str. 198.

⁶² HH, 478, 488, (iskaz lije Barbanića i Mije Gavranca).

⁶³ *Bleiburg, uzroci i posljedice*, Zagreb, 1998, str. 103.

saznali 10. kolovoza kada je u logoru bilo još 850 zarobljenika, amnestijom nije bilo zahvaćeno njih 200. dok je 650 pušteno.⁶⁴ Zadnja skupina neamnestiranih noću je provalila i njih 200 je pobjeglo.⁶⁵ Logor su sami partizani zvali likvidacionim, trajao je vjerojatno do studenog 1945., njegov kapacitet je bio za oko 1.500 ljudi, spadao je pod kompetenciju banijskoga vojnog područja sa sjedištem u Petrinji. Procjenjuje se da je u njemu pogubljeno oko 4.000 ljudi.⁶⁶

Karlovac - Na području ograda spominju se četiri logora i to u Lukšiću, Dubovcu, Svarči i Turnju. Logor *Lukšić* nalazio se izvan grada poviše ceste Karlovac - Duga Resa. Prvo je služio za talijanske štale, a onda za barake PTS.⁶⁷

Dubovac: Logor sklepan na brzinu u zgradama magazina. Komandir partizanske straže postao je čovjek koji je do zadnjeg dana bio ustaša, a onda je prešao u partizane. Jedan svjedok tvrdi da su ga najviše zlostavljali njegovi znanci i nekadašnji prijatelji.⁶⁸

Turanj: smjestili se u jednu vojnu zgradu u kojoj je već bilo 2.000 hrvatskih vojnika. Odatle su prebačeni u *Čvarču*, gdje je logor bio ograđen bodljikavom žicom u tri reda, a u visini od 3 do 4 metra. Iznad žice bili su podignuti tornjevi, a u tornjevima straža. Tu su bili kratko i krenuli su put Ogulina gdje je stiglo oko 3.000 zarobljenika. Svjedok tvrdi da je u logorima Dubovac i Turanj ubijeno oko 1.500 hrvatskih vojnika.⁶⁹

Jedno od većih stratišta na karlovačkom području spominje se *Vojnić* blizu kojeg se nalazi oko 30 jama pred tunelom šumske željeznice koja vozi iz Vojnića u Petrovu goru.⁷⁰

Bjelovar - Za potrebe logora poslužila je Vojnović kasarna, dvorište Redarstvene škole (oružnička vojarna), "Logor" na kraju Zagrebačke ulice.⁷¹ Prema iskazima svjedoka u logoru su izdvajali časnike i slali ih u logore u Srbiji.⁷² Logor u oružničkim barakama, nakon saslušanja, jedne su upućivali u trinaesti, a neke u IV. radni bataljon koji je išao na rad u Varaždin, Sarajevo, Banja Luku gdje je dio demobiliziran 1. listopada 1945. One koje su ustrojili u radni bataljon podijelili su u čete, počeli izvoditi izvan žice na vježbe u šumu blizu logora. Ondje su vježbali i slušali političku nastavu.

Blizu Bjelovara ustrojen je kažnjenički logor *Velika Pisanica*, Struktura logoraša na dan 7. srpnja 1945. spominje 831 logoraša od čega su zarobljenici sa povlačenja kroz Sloveniju brojili 288, zatim Nijemci i Mađari 185, ostalih 358 bili su osuđenici po vojnim sudovima ili OZN-i.⁷³ Veće stratište u bjelovarskom području spominje se šuma Lug, u kojoj je 1992. iskopano 7 grobnica s 228 poratnih žrtava, prosječno 32 po jami.⁷⁴

Sl. Požega Glotež, bivša vojna radionica i skladište, uz desnu obalu rječice Orljave i željezničke pruge za Pleternicu, nedaleko današnje kaznionice bio je privremeni karakter logora. Bilo ih je oko 40.000.⁷⁵ Iz logora Požega 17. VI. 1945. gdje je bilo smješteno 30.000 zarobljenika, bila je odvojena skupina od 3.000 upućena prema N. Gradiški, na likvidaciju jer su to bili "ustaše, koljači, žandari i policajci".¹⁶ Oko 100 domobranskih dočasnika uvršteno je u JA 17. VII.

Podgradci Gornji - pod Kozarom, pilana Sipad (4.000) iz Požege odvojeni.⁷⁷ Ove zarobljenike provodili su i presvučeni hrvatski vojnici sa starim partizanima, oni su dali podatak da je na likvidaciju odvedeno 4.800 ljudi.⁷⁸ Likvidacija je izvršena 23. lipnja 1945. nad domobranima, tvrde svjedoci.

Slatinski Drenovac - u nekoliko grobnica s 464 žrtve, iskapanja vršena 1998, sahranjeni u zajedničku grobnicu 21. studenog iste godine.⁷⁹

U transportu i na Križnom putu spominju se dva lokaliteta stradanja vojnika NDH, i to u Podravini, i na putu Ivanić - Čazma. Prema iskazima svjedoka u šumi između Ivanić-grada i Čazme ubijeno je 2.800 vojnika. Na put iz Zagreba za Bjelovar je pošla kolona u kojoj je bilo 5.000 zarobljenika među kojima i 1.000 malodobnih "ustaških jurišnika", mahom srednjoškolaca u dobi od 16-18 godina. Na cilj je stiglo 2.200 ljudi.⁸⁰ Drugi svjedok kaže iz logora Prečko ka Bjelovaru je krenula kolona od 8-10.000 ljudi. U Čazmanskoj šumi bila je pauza sat vremena oko dva sata iza pola noći. Tu je likvidirano puno ljudi nemoćnih za daljnji put. Pješačilo se od 17-02 sata u noći. Kolona je bila prorijeđena i svjedok procjenjuje da je pala u logoru Bjelovar na oko 6.000 ljudi, što će reći da se na putu izgubilo 2-4.000 ljudi.⁸¹ Jedan svjedok tvrdi da su u šumi između *Kloštra Podravskog* i *Sirove Katalene* ubijena dva vlaka zarobljenika, oko 2.000 ljudi.⁸² Ustanovljeno je da je ukupno ubijeno zarobljenika između Pitomače i Sladojevaca 1.460 ljudi. To se dogodilo oko 20. lipnja, nad željezničkim transportom zarobljenika koji je prolazio kroz Suhopolje.⁸³

Logori u Vojvodini

U logoru u Petrovaradinu je bilo oko 3.000 časnika svih rodova vojske. Logor je bio ograđen bodljikavom žicom, u njemu je organizirana kuhinja i sve se po logorski odvijalo. Nakon tjedan dana oko 2.000 zarobljenika odvođe na željeznicu u Novi Sad, odlaze prema Zrenjaninu i konačno Vršcu, iskravaju ih i odvođe u velike napuštene zrakoplovne hangare, koji su služili kao nastambe. Hrvatski

⁶⁴ *Bleiburg, uzroci i posljedice*, Zagreb, 1998, str. 173.

⁶⁵ HH, 478, (iskaz Ilije Barbarića).

⁶⁶ HH, 488, (iskaz Ivana Dragičevića).

⁶⁷ HH, 235, 289, 355, (iskaz Mije Gavranca, Franje Kratkija i Dragutina Schlata).

⁶⁸ Kovačević B., n.dj, str. 155 (iskaz Slavka Cvitkovića).

⁶⁹ HH, 351, (iskaz Dragutina Schlata)

⁷⁰ HH, 448, 486, (iskaz Stefana Maratha i Kruna Vučićevića)

⁷¹ HH, 323, 251, 368, (iskazi Ilije Kordića i I. Svoba)

⁷² HH, 504, (iskaz Josipa Nestića)

⁷³ *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946.*, Sl. Brod, 2005, dok, br. 77.

⁷⁴ ČBU I-185;

⁷⁵ HH, 261, 328, 492, (iskaz Franje Vrkljana, Dezidera Ujhazija i Pave Gomerčića).

⁷⁶ *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946.*, Sl. Brod, 2005, dok, br.68.

⁷⁷ HH, 524, (iskaz Safeta Bajina).

⁷⁸ *Bleiburg, uzroci i posljedice*, Zagreb 1998, str. 187.

⁷⁹ ČBU-II-195;

⁸⁰ *Bleiburg, uzroci i posljedice*, Zagreb, 1998, str. 102.

⁸¹ HH, 368, (iskaz I. Svoba).

⁸² *Bleiburg, uzroci i posljedice*, Zagreb, 1998, str 101.

⁸³ *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946.*, Sl. Brod, 2005, dok, br. 76.

vojnici su sami izgradili bodljikavu ogradu i iskopali poljske nužnike, nakon čega su u logoru ostali samo časnici, dok su vojnici prebačeni u Belu Crkvu gdje su okapali kukuruz. U Vršcu su odvojeni i odvedeni viši časnici, a ostali su zastavnici, poručnici, natporučnici. Viši su išli u Kovin kod Pančeva. U logoru su ostali do 15. kolovoza, pušteni su nakon amnestije koja nije vrijedila za sve.⁸⁴

Ustaša 5.000 u Pazovi, 5.000 u Apatinu, 6.025 u Somboru, 5.000 u Glogonju. Ukupno oko 20.000. Isto toliko 15-20.000 ratnih zarobljenika nalazi se na raznim radovima kao i čišćenju u mjestima: Maribor, Celje, Zidani Most, Zagreb, Samobor, Dugo Selo. Karlovac, Sisak i Petrinja.⁸⁵

Vršac: Domobrani časnici, oko 14.000, ustaše časnici - oko 2.500-3.000. Ukupno oko 17.000. Većina je pogubljena.⁸⁶ Domobranski narednik priča da su vojnici obavljali razne poslove, od rada u tvornici do rada na selu. U nedjelju 5. kolovoza dočekao u Vršcu odluku o amnestiji. Sutradan je već bio otpušten, prilikom primanja otpusnice svaki je zatvorenik morao odgovoriti na pitanje: zašto nije išao u partizane.⁸⁷

Logori u Vojvodini 12. srpnja 1945.

Ustaša: 16.030, od čega časnika 74 i dočasnika 1. Domobrana: 3.490, od čega 1.783 časnika, 8 dočasnika i 1.699 vojnika. Gotovo svi časnici ustaški i domobranski bili su u Vršcu. Ustaša vojnika je bilo: 5.866 u Apatinu, 4.793 u Pančevu, 3.047 u Petrovgradu, 1.960 u Novom Sadu. Ostale manje skupine bile su u Senti (226), Rumi (68) i Zemunu (2). Domobrani vojnici: 486 u Prijedoru, 429 u Bos. Petrovcu, 420 u Bačkoj Palanci, 211 u Beogradu, 118 u Vukovaru, 83 u Rumi, 7 u Mariboru i 2 u Pančevu.⁸⁸ U srpnju 1945. zarobljeni vojnici NDH u vojvođanskim logorima svedeni su na oko 19.520, a časnici ustaške vojnice samo na 74, dok su domobranski bili još u logoru oko 1.783. Tada su iz logora Vršac prebačeni u logor Kovin koji je bio smješten u bivšoj Svilari. Ovo prebacivanje domobranskih časnika izvršeno je 18. srpnja.

Prikazujući nacionalnu strukturu logoraša, rečeno je da na licu mjesta u logorima se nalazi 115.440 zarobljenika od čega su hrvatski vojnici, ustaše i domobrani činili 16,9 %, no ukupno je u zarobljeništvu bilo 169.111, od čega je 43.166 ili 25 % prešlo u nadležnost saveznih ministarstva, nakon čega se očekivalo da i preostale preuzmu ministarstva. Koliko je pri tome preuzeto ustaša i domobrana, ne zna se.

Bela Crkva - Kolona od 12.000 ustaša krenula je iz Ludbrega, a do Pančeva je stiglo 5.000, da bi u Belu Crkvu stiglo samo 2.400. U logoru je već bilo 8.000 uglavnom samo ustaša.⁸⁹

Kovin - domobrani, časnici iz Vršca vraćeni u Kovin, amnestija 8. VIII. Do Srbije su došli samo pričuvni časnici. Nakon amnestije zadržani su časnici od bojnika na više, glavnostožerni i sudski časnici, vojni suci i drugi koji su se smatrali sumnjivima.⁹⁰

Pančevo - dospjelo 5.400 zarobljenika, radili su tri mjeseca na šlepovima, nakon toga prebačeni u Kragujevac gdje ih je bilo 4.800, tamo su radili u rudnicima i na poljima. U Pančevu je umrlo 600 zarobljenika.⁹¹

IV.

Prevođenje u JA i amnestija

Domobrani - vojnici JA: Dana 28. svibnja u depeši Druge JA upućene 28. diviziji stoji da *"Zarobljeni domobrani ne smatraju se više zarobljenicima i bit će povučeni iz logora za popunu jedinica JA. Ovo se ne odnosi na oficire i podoficire koji i dalje ostaju u logorima kao zarobljenici"*.⁹² Od zarobljenih domobrana i ustaša, poslije izvršenog čišćenja predato je dopunskim jedinicama Druge JA 43.901, pisalo je u izvješću od 12. lipnja 1945. godine.⁹³

Iz Maribora smo krenuli pješice do Ludbrega, bio je već šesti mjesec i u Ludbregu su nas mlađe (imao je 19 godina) rasporedili u vojne jedinice. Samo su nam dali kape sa zvijezdom i rekli. Vi ste sada partizanska vojska. Uvrštenje u 18. brigadu 40. divizije. Služio JA do travnja 1948. ili trogodišnji vojni rok.⁹⁴ Nakon Križnoga puta s mladim hrvatskim zarobljenicima našao se u logoru Prečko, imao je 17 godina. Na zahtjev partizanske komande postao pripadnikom JA.⁹⁵ U logoru Kutina su partizani među mladim zarobljenicima tražili novake za JA, a jednog sitnog su pustili kući da se oporavi za vojnika.⁹⁶

Jedan svjedok govori da je 11. VI. u logoru zatekao 25.000 domobrana, zrakoplovaca i presvučenih ustaša i da su svi imali na glavi partizanske kape. Između njih, oko 130 je odvojeno, odvezeno, te pobijeno kod Vojnića. Svjedok pretpostavlja da su i drugi pobijeni, no vjerojatno su uključeni u JA.⁹⁷

Amnestija od 3. VIII. 1945.⁹⁸

Amnestijom su bile obuhvaćene osobe koje su učestvovala u četničkim i nedićevskim jedinicama, jedinicama slovenskog i hrvatskog domobranstva... Od amnestije su izuzeti prema čl. 2. - ustaše, ljotićevci i pripadnici ruskog dobrovoljačkog korpusa. U logorima u Bjelovaru, Cemernici, Dubovcu (Karlovac), Prečko i Maksimir prije amnestije bilo je 6.227 zarobljenika od kojih je otpušteno 5.846, a 381 nije obuhvaćeno amnestijom. U logorima je ostalo: 203 u Bjelovaru, 77 u Prečkom, 64 u Dubovcu, 36

⁸⁴ Bleiburg, uzroci i posljedice, Zagreb, 1998, str. 203-204.

⁸⁵ Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946., Sl. Brod 2005, dok, br 56.

⁸⁶ Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946., Sl. Brod, 2005, dok, br. 59.

⁸⁷ Kovačević B., n. dj, str. 221. (iskaz Krešimira Filipovića).

⁸⁸ Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946., Sl. Brod, 2005, dok, br. 70.

⁸⁹ HH, 255, (iskaz Ilije Kordića).

⁹⁰ HH, 319, 325, (iskaz Seada Zubčevića).

⁹¹ HH, 327, (iskaz Ljube Kondže).

⁹² Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946., Sl. Brod, 2005, dok, br. 47.

⁹³ Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946., Sl. Brod, 2005, dok, br. 56.

⁹⁴ Kovačević B., n. dj, str. 183. (iskaz Ante Živkovića)

⁹⁵ Kovačević B., n. dj, str. 190-191. (iskaz Franje Račića)

⁹⁶ Kovačević B., n. dj, str 200, (iskaz Božidara Kokalja).

⁹⁷ HH, 447, (iskaz Stefana Maratha)

⁹⁸ Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946., Sl. Brod, 2005, dok, br. 81 (Ukaz Predsjedništva AVNOJ-a o općoj amnestiji i pomilovanju).

u Čemernici i 1 u Maksimiru. Za lica koja nisu obuhvaćena amnestijom iz logora Prečko i Čemernica predlaže se da se upute u Okružna odjeljenja radi daljnjeg postupka, nakon čega su se vjerojatno ova dva logora zatvorila.⁹⁹

Pitomac časničke škole, prvo proveo 2-3 dana u Mariboru, potom vlakom do Zagreba - Prečko, pješke preko Dugog Sela za Bjelovar, preživljava pokolj u šumi između Ivanića i Čazme, smješten u Bjelovaru, nakon čega odlazi u Osijek. Na toj dionici puta nije bilo maltretiranja. Kad su došli u Osijek, nisu išli u logor već na željezničku stanicu gdje im je rečeno da su im zločini i izdaja domovine oprostene. Nakon toga su vlakom otišli u Sarajevo gdje su smješteni u vojarnu "Filipović", a nakon saslušanja rečeno im je da su postali vojnici JA, rasporedivši ih po raznim jedinicama i mjestima.¹⁰⁰

U Osijeku su odvojili mlađe, rođene 1925. i kasnije te ih uzeli u partizansku vojsku. Odatle su otišli u Slavonsku Požegu na obuku.

Rezultat prevođenja i amnestije¹⁰¹

Odjeljenje za ratne zarobljenike pri MNO uputilo je izvještaj o zarobljenicima - našim državljanima opunomoćeniku OZN-e za Jugoslaviju u kojem se kaže da je 20. ve-

ljače 1946. broj jugoslavenskih državljana koji su služili u Njemačkoj i kvislinškim formacijama iznosio 114.415, sa kojima se postupilo ovako:

Prevedeno domobrana u radne bataljone JA	55.000
Amnestirano po ukazu od 5.VIII. 1945. god.	41.320
Opušteno po molbama poslije Amnestije	5.035
Sprovedeno Oznama na isljeđenje	1.562
Pobjeglo	63
Umrlo	339
<u>Sada se nalazi na licu</u>	<u>11.069</u>
Ukupno	114.415

Stanje 1. 3. 1946. godine¹⁰²

Ustaša-vojnika 2.188, podoficira 107, nižih oficira 15, viših oficira 1, ukupno 2.311 ustaša; Domobrana-vojnika 8, nižih oficira 3, viših oficira 2, ukupno 13 domobrana.

Zadnja Titova amnestija¹⁰³ od 4. ožujka 1946. odnosila se na sva lica koja su se nalazila u logorima ili na raznim radovima. U njoj se naređuje "da se otpuste iz logora lica jugoslavenskih narodnosti- pripadnici neprijateljskih vojnih formacija, osim onih protiv kojih je proveden krivični postupak".

Ustaše, njih 2.382 dalje na radu u Borskom rudniku.

Prilog 1.

Snage JA koje su sudjelovale u završnim operacijama od Zagreba do Bleiburga - Četvrta operativna zona Slovenije - 14. divizija (brigade: 1.T. Tomšič, 2. Lj. Serčer, 6. S. Slander, 11. M. Zidanšek i 13. M. Bračič); Kokrški Partizanski Odred i Koruški Partizanski Odred

Četvrta JA - Motomehanizirani odred IV. JA (11. dalmatinska - biokovska brigada)

Treća JA - 12. slavonska divizija (12. proleterska, Osječka i 4. brigada); 16. vojvodanska divizija (1., 2. i 4. vojvodanska brigada); 17. istočnobosanska divizija (2., 6. i 15. brigada i Artiljerijska brigada); 36. vojvodanska divizija (3., 5. i 6. vojvodanska i Artiljerijska brigada); 40. slavonska divizija (16. Omladinska, Virovitička i 18. slavonska brigada); 51. vojvodanska divizija (7., 8. i 12. vojvodanska i Artiljerijska brigada)

Prva JA - 5. krajiška divizija (B i H) (1. i 4. krajiška; 1. jugoslav. i Artiljer. brigada) - *Pravac nastupa*: Tuhelj-Desinić-Smarje-Celje; 11. krajiška divizija (B i H) (5. i 12. krajiška, 8. crnogorska i Artiljerijska brigada) - *Pravac nastupa*: Tuhelj-Desinić-Smarje-Celje; 21. srpska divizija (4., 5. i 31. srpska i Artiljerijska brigada) - *Pravac nastupa*: Zaprešić-Stara Vas-Podsreda-Planina-Laško-Celje; 48. makedonska divizija (1., 2. i 14. makedonska i Artiljerijska brigada) - *Pravac nastupa*: Zaprešić-Stara Vas-Podsreda-Planina-Laško-Celje

Divizije Prve JA koje su ostale u Hrvatskoj iza 8. V. 1945.

1. proleterska divizija (brigade: 1. proleterska, 3. krajiška proleterska, 13. proleterska; "Rade Končar", Talijanska i Artiljerijska) u Zagrebu; 6. lička divizija (brigade: 1., 2. i 3. lička i Artiljerijska) u Zagrebu; 32. zagorska div. (brigade: M. Gubec, B. Radić, Zagorska i M. P. Miškina) u Zagrebu; 33. moslavačka divizija (brigade: 1., 2. i 3. moslavačka) u Zagrebu; 42. makedonska divizija (brigade: 3., 7. i 16. makedonska i Artiljerijska) u Zagrebu

Druga JA - 3. crnogorska divizija (brigade: 5. proleterska, 7. i 9. crnogorska i Artiljerijska) - *Pravac nastupa*: N. Mesto-Zidani Most-Celje; 4. krajiška divizija (B i H) divizija (brigade: 6., 8. i 11. krajiška, Artiljerijska) - *Pravac nastupa*: Brežice - Krško-Z. Most i Brežice - Celje; 10. krajiška divizija (B i H) divizija (brigade: 7., 9. i 17. krajiška) - *Pravac nastupa*: Krašić-Kostanjevica-Krško - Celje; 39. krajiška

divizija (B i H) divizija (brigade: 13., 15. i 20. krajiška) - *Pravac nastupa*: Zagreb-Brežice-Pilštanj-Sv. Juraj-Celje; 45. srpska divizija (brigade: 20., 23. i 24. srpska) Zagreb-Klanjec-Celje
Divizije Druge JA koje su ostale u Hrvatskoj iza 8. V. 1945.; 23. srpska divizija (brigade: 7., 9. i 14. srpska i Artiljerijska) u Samoboru; 25. srpska divizija (brigade: 16,18. i 19. srpska) u Samoboru; 28. slavonska divizija (brigade: 17., 21. i 25. - brodska i Artiljerijska) u V. Gorici i Zagrebu; 34. hrvatska divizija (brigade: Karlovačka, Žumberačka i Seljina) u Karlovcu

Prilog 2.

Divizije i sdrugovi NDH u prosincu 1944.¹⁰⁴

1. hrvatska udarna divizija: Zagreb-Bjelovar (20.,21. i 22. udarna pukovnija); 2. hrvatska divizija: Zagreb-Velika Gorica (15. ustaški sdrug, 20. ustaški sdrug i 20 pješački sdrug), 3. hrvatska divizija: Vinkovci-Čadavica -Srijemski front (2. ustaški sdrug, 8. lovački sdrug i 13. ustaški sdrug); 4. hrvatska divizija: Dvor-Kostajnica-Sunja-Sisak (8. ustaški sdrug, 19. ustaški sdrug, 7. lovački sdrug i 14. pješački sdrug); 5. hrvatska divizija: Bjelovar-Koprivnica (5. sdrug Crne legije, 22. ustaški sdrug i 11. pješački sdrug); 6. hrvatska divizija: Banja Luka-Kotor Varoš (10. ustaški sdrug i 15. pješački sdrug); 7. hrvatska divizija: Pakrac-Požega-Nova Kapela (1. gorski sdrug i 4. gorski sdrug); 8. hrvatska divizija: Sarajevo-Kalinovik-Prača (1 ustaški sdrug i 18. pješački sdrug i poslije 9. ustaški sdrug); 9. hrvatska divizija: Siroki Brijeg -Mostar-Nevesinje (6. ustaški sdrug, 9. ustaški sdrug i 2. gorski sdrug); 10. hrvatska divizija: Donji Lapac - Bihać - B. Novi (7. ustaški sdrug i 10. lovački sdrug); 11. hrvatska divizija: Gospić-Senj-Rijeka (4. ustaški sdrug, 18. ustaški sdrug i 13. pješački sdrug); 12. hrvatska divizija: Brčko -Bjeljina (12. ustaški sdrug i 3. gorski sdrug); 13. hrvatska divizija: Karlovac-Duga Resa-Kamensko (3. ustaški sdrug, 17. ustaški sdrug i 12. pješački sdrug); 14. hrvatska divizija - željezničarska: Slavonski Brod-Novska (14. ustaški sdrug i 19. pješački sdrug); 15. hrvatska divizija - željezničarska: Doboj-Zavidovići (16. ustaški sdrug i 16. pješački sdrug); 16. hrvatska divizija - dopunska ili 1. doknadna (18 bojni: 9 ustaških i 9 domobranskih); 17. hrvatska divizija - prometna oko Zagreba; 18. hrvatska udarna divizija - Poglavniki tjelesni sdrugovi (PTS) - od Zagreba do Varaždina (1. i 2. pukovnija)

⁹⁹ Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946., Sl. Brod, 2005, dok, br. 84.

¹⁰⁰ Bleiburg, uzroci i posljedice, Zagreb, 1998, str. 156-157.

¹⁰¹ Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946., Sl. Brod, 2005, dok, br. 104.

¹⁰²

¹⁰² Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946., Sl. Brod, 2005, str 327.

¹⁰³ Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946., Sl. Brod, 2005, dok, br. 105.

¹⁰⁴ Strugar Vlado, Jugoslavija 1941.-1945., Beograd 1978., str. 219. i 221.

Mr. sc. **IVAN FUMIC**
Dipl. pravnik
Ministar pravosuđa i uprave u miru
Zagreb, Republika Hrvatska

Mr. sc. **IVAN FUMIC**, Jurist
Minister of Justice and Administration,
retired
Zagreb, Republic of Croatia

UZROCI I POSLJEDICE BLEIBURGA 1945. GODINE

Pregledni članak

Ključne riječi: Bleiburg, 1945., uzroci, posljedice, totalitarizam, ustaštvo, konclogori, Hrvati-žrtve i broj ubijenih u II. svjetskom ratu

Sažetak

Završetak Drugoga svjetskog rata i zbivanja u svijetu malo gdje su doveli do oprečnih ocjena kao u Hrvatskoj. Dio odgovornosti snose i pobjednici, jer su o tim događanjima pisali jednostrano. Poraženi i njihovi sljednici u Hrvatskoj ulažu goleme napore u opravdavanju okupatora, pa i kvislinga - ustaša/Hrvata i četnika/Srba. Prešućuju se brojni zločini učinjeni u II. svjetskom ratu u konclogorima, kao i drugdje, a optužuje se komuniste, Narodnooslobodilačku vojsku i Tita za, najčešće, nepostojeće zločine. Ne spominje se da su Bleiburgu prethodili rasni zakoni, konclogori smrti s desetinama tisuća ubijenih Srba, Zidova, Roma, Hrvata i drugih te da je krah ustaške tzv. Nezavisne Države Hrvatske (NDH, 1941.-45.) i događaji kod Bleiburga logična posljedica zločinačke politike NDH. U članku je govor o povijesnoj pojavi totalitarizma, naročito u vezi s ustaštvom u Hrvatskoj. Ima sadržaja o genezi NDH kao kvislinške, nacističke tvorvine, o djelovanju ustaških konclogora smrti i o Srbima i drugima kao žrtvama NDH. Autor govori o Bleiburgu kao završnome činu postojanja NDH, u okviru kojega su pojedince i skupine stigle zaslužene kazne, ali je poginulo i nevinih ljudi. U članku je dalje govor o Hrvatima kao žrtvama II. svjetskog rata te su analizirana različita mišljenja i različite brojke o poginulim Hrvatima. Daje se kritički osvrt na noviju literaturu.

Uvod

Završetak II. svjetskog rata za tzv. Nezavisnu državu Hrvatsku (NDH) i njezine oružane snage najčešće se veže uz austrijski gradić Bleiburg (slovenski Pliberk). Kod Bleiburga je 15. svibnja 1945. godine tzv. NDH i ustaška ideologija doživjela konačan krah. A put započeo 10. travnja 1941. god. uspostavom NDH do njenog logičnog sloma, obilježen je bezbrojnim zlodjelima.

Hrvatski revizionisti u inozemstvu su više godina, a napose od 1990. god. svim silama nastojali ustaške zločine relativizirati i opravdati. S druge strane, preuveličavanjem i izmišljanjem zločina na strani NOV nastojali su optužiti antifašiste i KPJ za zločine nad Hrvatima, od kojih su najveći broj nepostojeći.

Posebno su postali aktivni po povratku u Hrvatsku skupine emigranata iz Kanade, USA i Australije. Nastavili su sotonizirati cijeli Narodno oslobodilački pokret. Tako, proslava 60. obljetnice pobjede nad nacističkim silama podstakla ih je na nove falsifikate. Uz ostalo, Institut Pilar i dr.sc. Josip Jurčević objavili su knjigu dokumenata pod naslovom "Partizanski i komunistički zločini od 1944. do 1946" Dr. Jurčević, u suradnji s udrugom "Hrvatski domobran" i društvom Hrvatskih političkih zatvorenika objavio je knjigu "Bleiburg"¹. Obje knjige isključivo su subjektivan prikaz djelovanja NOVJ, TO odnosno JA u završnim operaci-

¹ Josip Jurčević: *Bleiburg, Jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima*, Zagreb, 2005.

CAUSES AND CONSEQUENCES OF BLEIBURG IN 1945

Review Article

Key words: Bleiburg, 1945, causes, consequences, totalitarianism, Ustasha, concentration camps, Croats-victims and number of people killed in World War II

Summary

The end of World War II and world events were nowhere that ambiguous in evaluation as in Croatia. The winners carry a part of the responsibility, because they have written about these events one-sidedly. The defeated and their followers in Croatia spare no effort in justifying the occupator, even quisling - Ustashes/Croats and Chetniks/Serbs. Numerous crimes done during World War II in concentration camps, and elsewhere, are being kept secret, and the communists, National-liberating army and Tito are being accused for mostly nonexistent crimes. It is not mentioned that Bleiburg was preceded by racial laws, concentration death-camps with tens of thousands of Serbs killed, Jews, Romanys, Croats and others, and that the collapse of Ustasha so-called Independent State of Croatia (NDH, 1941-1945) and the Bleiburg events were a logical consequence of the criminal politics of NDH. There is a speech on a historical occurrence of totalitarianism in the article, especially the one connected with Ustasha in Croatia. There is also a subject-matter on the genesis of NDH as a quisling, nazifascist creation, on the activity of Ustasha concentration death-camps, on Serbs and others as victims of NDH. The author talks about Bleiburg as the final act of the existence of NDH, within which certain individuals and groups got what they deserved, but many innocent people died. There is also a speech about Croats as victims of World War II in the article, and different opinions and numbers on Croats killed are analysed. A critical review on a recent literature is given.

LES CAUSES ET LES CONSÉQUENCES DE BLEIBURG 1945

Article synoptique

Paroles-clés: Bleiburg, 1945, causes, conséquences, totalitarisme, ustascia, camps de concentration, Croates-victimes, le nombre des tués dans la Deuxième guerre mondiale

Résumé

La fin de la Deuxième guerre mondiale et les événements dans le monde rarement ont conduit à des jugements si contraires qu'en Croatie. Une partie de la responsabilité en portent les vainqueurs, ayant écrit sur ces événements avec partialité. Les vaincus et leurs successeurs en Croatie concentrent ses forces pour justifier l'occupateur et leurs collaborateurs - ustascia/Croates et chetnik/Serbes. Ils passent sous silence les nombreux crimes commis dans la Deuxième guerre mondiale dans les camps de concentration et ailleurs, accusant les communistes, l'Armée de libération populaire et Tito pour les crimes le plus souvent inexistent. Ils ne mentionnent pas les lois raciales, les camps de concentration avec des dizaines de milliers de tués - Serbes, Juifs, Romes, Croates et autres, précédents à Bleiburg, ainsi que le fait que la faillite du soi-disant État Indépendent de Croatie (NDH; 1941-45) et les événements près de Bleiburg ne sont qu'une conséquence logique de la politique criminelle du NDH. L'article élabore le totalitarisme comme phénomène historique, spécialement celui des ustascia en Croatie, ensuite la genèse du NDH comme formation quisling et nazifasciste, les activités des camps de concentration, les Serbes et les autres comme victimes du NDH. L'auteur parle de Bleiburg comme d'un acte final de l'existence du NDH, dans le cadre duquel à certains groupes et personnes ils sont arrivées des peines méritées, tandis qu'il y a eu aussi bien des victimes innocentes. L'auteur écrit ensuite des Croates en tant que victimes de la Deuxième guerre mondiale, analysant les différentes opinions et chiffres des Croatespéris. i la fin, il présente un compte rendu critique de la littérature récente.

jama II. svjetskog rata, kao i rada Odjeljenja zaštite naroda (OZN-e)², te sudova i vojnih tužilaštava. U tim knjigama neupućeni čitatelj neće saznati što je sve pretходило pogubljenju pojedinih osoba u ratu i nakon rata. Neće saznati ni riječi o ustaškim načelima i rasnim zakonima, o predaji dijela hrvatskog teritorija fašističkoj Italiji, o ustaškim logorima smrti, o masovnim progonima cijelih naroda samo zato što su bili Židovi, Romi, ili nacionalnih i vjerskih skupina, kao što su bili Srbi. Dr. Jurčević i njemu slični sve te činjenice prešućuju, pa promišljamo da to rade smišljeno i namjerno.

Uspostava NDH i početak terora

Reich je nastojao što prije okrenuti trupe protiv SSSR-a, jer je želio smirenje u Jugoslaviji stvaranjem kvislinških država, od onoga što nije okupirano. Nijemci prvobitno nisu željeli dovesti Pavelića na vlast jer su ga smatrali eksponentom Talijana. No kada su im propali pregovori s Vladkom Mačekom, tada vođom HSS-a kao najjačom političkom strankom Hrvatske, prihvatili su Pavelića. Ovaj je, u međuvremenu, potvrdio dogovor s Talijanima iz 1927.³ To najbolje svjedoči o tzv. legalnosti ustaškog poretka i suverenosti NDH, koji su apsolutno o svemu ovisili o volji okupatora.

Odmah po dolasku u Hrvatsku ustaše u život provode svoj program, koji je bio nacističko-fašistički. Tako je već 18. travnja 1941. god. donesena uredba sa zakonskom snagom o rasnom progonu⁴. Po uzoru na svoje gospodare naciste ustaše poduzimaju sve poznate mjere na uklanjanju svega što je po njima i antihrvatsko.

O tim svojim namjerama i planovima za uništenje Srba, Židova i Roma ustaški predstavnici javno su govorili.

Tako, primjerice, župnik Mate Moguš iz Udbine, na propovijedi 13. 6. 1941. rekao je: "Do sada smo za katoličku vjeru radili molitvenikom i krstom, a sada je došlo vrijeme da radimo puškom i revolverom. Iselit ćemo i istrijebiti srpski narod u Hrvatskoj. Bit ću sretan kada budem mogao dijeliti srpsku zemlju Hrvatima."⁵ Ovaj župnik nije bio iznimka. Još podosta katoličkih svećenika zdušno je pomagalo i sudjelovalo u ustaškom pokretu, ali isto tako ima podosta svećenika i u NOP-u.

Ideolog ustaškog pokreta književnik Mile Budak u Pakračkoj Poljani početkom 1942. god. pred mještanimaj kazao da je zadaća ustaša očistiti Hrvatsku od nepoželjnih elemenata. U svom stilu izjavio je da najprije idu Židovi i Cigani, pa Jovan i Jovanka, zatim Pepik i Marženka, i na kraju Ilonka i Pišta i tako će Hrvatska biti čista. Budakov je i slogan "Srbe na vrbe" i "Tjeraj psine preko Drine", čime se veoma jasno izrazio o sudbini tih naroda. Oponašajući svoje gospodare Nijemce, i ustaše označavaju Židove žutom Davidovom zvijezdom, a Srbe bijelom trakom.

Dr. Ante Pavelić u skladu s ranije obećanim ustupcima osobno talijanskom diktatoru Benitu Mussoliniju, u Rimu je 18. svibnja 1941. god. potpisao ugovor kojim gotovo cijelu obalu i otoke te Gorski kotar ustupa Italiji. Na toj teritoriji ostalo je preko 600.000 Hrvata u rukama talijanskih fašista⁶. Prethodno dobiveni "talijanski" krajevi, već od 1918. godine, kao što su, npr. Istra, Rijeka i Zadar, nisu ni spomenuti.

Za stanovnike onih krajeva koji su dospjeli pod vlast Italije nastupili su veoma teški dani. Sve kulturne i prosvjetne institucije su zatvorene. Svaki pokušaj nacionalnog i slobodarskog iskaza kažnjava se zatvaranjem, a počesto i ubojstvom. Otvoreni su brojni logori i u Italiji i u okupiranom dijelu Hrvatske. U te logore zatočili su na tisuće Hrvata i druge, te ih sustavno uništavali glađu i terorom. U NDH, pak, započinje progon Židova, Srba i Roma koje ubijaju i u njihovim domovima. Zločine nastavljaju u konclogorima osnovanim diljem NDH.

Tvrđnje potonjih i današnjih hrvatskih revizionista kako su Srbi prvi napali na NDH, ne samo da nemaju nikakvih dokaza, već se radi o običnoj izmišljotini.

² OZNA - Odjeljenje zaštite naroda formiran 13. svibnja 1944. godine Odlukom Vrhovnog komandanta NOVJ. Zadatak OZN-e bio je borba protiv špijunaže, te protiv vanjskih i unutarnjih neprijatelja.

³ D. Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb, 1999., str. 122.

⁴ *Hrvatska u NOB-i*, Zagreb, 1986., str. 23.

⁵ Mirko Peršen, *Ustaški logori*, Zagreb, 1990, str. 21.

⁶ D. Bilandžić: Isto, str. 123.

Naime, iz dokumenata o II. svjetskom ratu vidi se da su se okupacijom Kr. Jugoslavije, a time i Hrvatske sve do tada organizirane političke stranke i oružane formacije raspale, osim KPJ, a u Hrvatskoj KPH. Dakle, tko bi to, prema tim revizionistima, napao na NDH u travnju i svibnju 1941. godine? Političke stranke su se pasivizirale u najvećoj mjeri, a samo dio ih je surađivao s ustaškim vlastima. Četničke organizacije, postojeće od prije rata, još se uopće nisu počele snalaziti niti djelovati kao nekakva vojna snaga. U Hrvatskoj kao i u drugim krajevima Jugoslavije iz početka je krenuo otpor kao obrambena reakcija na klanja Srba i Židova i u selima i gradovima. A komunisti su - do tada dobro reorganizirani - organizirali ustanike i ustanku dali političku orijentaciju. Revizionisti prešućuju da su ustaše već u emigraciji prihvatili zločinačke planove nacista i fašista, s težnjom da ih primjene u slučaju dolaska na vlast. Kako inače objasniti pokolje u srpskim selima Hrvatske, Bosne i Hercegovine odmah po dolasku ustaša na vlast? Tako, već u vremenu od 26. do 28. travnja 1941. god. u selu Gudovcu kod Bjelovara ubijeno je 195 mještana a počev od tek rođene djece, pa do najstarijih osoba⁷. Uslijedili su pokolji u Blagaju na Kordunu, u Grabovcu kod Petrinje, u Veljunu i Prisoju kod Slunja, u Suvaji, Osredincima, Gračacu, Bubaju, Stikadi, Ličkom Petrovom selu, Donjem Lapcu, Jadovnom kod Gospića, Staroj Gradiški, Jasenovcu, Sremskoj Mitrovici, Đakovu, Capragu, Jastrebarskom, Kerestincu, Koprivnici, Lobargradu, kao i nizu drugih mjesta u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini⁸. A prišlo se i organiziranom, sustavnom istrebljenju pojedinih naroda i skupina protivnika, i u većim konclogorima, u Jasenovcu, Staroj Gradišci, Slanom i drugdje. Radilo se o Srbima, Židovima i Romima.

Kada bi čak pretpostavili da su neki od odraslih Srba, Židova, Roma, doista bili za nešto krivi, je li to opravdanje za ubijanje djece, žena, staraca? Zar su Židovi i Romi bili stvarna opasnost za tzv. NDH? Ako jesu bili opasnost za njemačko-talijansko nacifašističku soldatesku, onda to jasno govori kakva je to zapravo država bila! U izjavama mnogih ustaša, neustaša, revizionista prevladava teza da u Hrvatskoj nije bilo fašista jer su ustaše bili samo domoljubi. Namjerno prešućuju da su ih na vlast doveli talijanski fašisti i njemački nacisti, koji su u ime pangermanski shvaćenog rodoljublja počinili nebrojene zločine nad Slavenima, Židovima, Romima i drugim narodima. Na identičan način su na teritoriju bivše Jugoslavije postupali i ustaše i četnici. Revizionisti ne žele priznati da je bit fašizma i djelovanja nacista u isključivosti i netolerantnosti prema svemu drugom i drugačijem. Po ugledu na Reich, ustaše organiziraju koncentracijske logore radi eliminacije Židova, Roma, Srba i drugih "nepoćudnih" osoba, pa tako i Hrvata⁹.

Ustaški logori

Provodeći planove o istrebljenju Židova, Roma i Srba, ustaške vlasti osnovale su mnoge konc-logore smrti u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini. Tako je tek desetak dana po proglasu NDH, već 29. travnja 1941. osnovan logor "Danica" u Koprivnici, kroz kojeg je samo do ljeta 1942. "prošlo" 3.000 osoba (Židova i Srba). Slijedi uspostava logora u Kerestincu u kome su bili zatočeni komunisti i drugi protivnici fašizma.

U Jadovnom kod Gospića od svibnja do kolovoza prošlo je 35.000 osoba, od kojih je najveći dio ubijen.

U Lobargradu od rujna 1941. do studenog 1942. bilo je zatočeno preko 1.300 Židova, i njih je 200 umrlo u tom logoru, a većina, njih 1.100 u Njemačkoj, u Auschwitzu.

Logor u Đakovu, otvoren prosinca 1941., prvenstveno je bio namijenjen za zatočenje Židova. U njemu je bilo 2.000 Židova i 50 Srba. Svi ovi Židovi potom su ubijeni u Jasenovcu.

Na otoku Pagu je bilo zatočeno 3.000 Srba i 450 Židova od kojih je dio ubijen u Jadovnom, a dio u Jasenovcu. No, dio ih je ubijen na najstrašnije načine, jer taj lokalitet, Slano, zapravo je bio gubilište za sve tamo zatočene.

U Lepoglavi je pak ubijeno preko 1.000 osoba, dok je u logoru Jastrebarsko od 1.018 zatočene djece s Kozare, Banije, Korduna, njih 318 umrlo.

Mr.sc. IVAN FUMIĆ
Diplomierter Jurist Minister
für Justiz und Verwaltung (in R.)
Zagreb, Republik Kroatien

URSACHEN UND FOLGEN BLEIBURGS 1945

Übersichtsartikel

Key Words: Bleiburg, 1945, Ursachen, Folgen, Totalitarismus, Ustaschas, Konzentrationslager, Kroatien - Opfer und Anzahl der Toten im Zweiten Weltkrieg

Zusammenfassung

Das Ende des Zweiten Weltkriegs hat in Kroatien wie kaum woanders zu widersprüchlichen Bewertungen geführt. Einen Teil der Verantwortung dafür tragen auch die Sieger, indem sie darüber einseitig geschrieben haben. Die Besiegten und ihre Nachfahren strengten sich sehr an, die Besatzer und auch die Kollaborateure - die Ustaschas/Kroatien und die Tschetniks/Serben - zu rechtfertigen. Verschwiegen werden zahlreiche Verbrechen, welche im Zweiten Weltkrieg verübt wurden - in Konzentrationslagern und auch anderswo, angeklagt werden die Kommunisten, die Volksbefreiungsarmee und Tito für Verbrechen, die in den meisten Fällen unexistent sind. Es wird nicht erwähnt, dass Bleiburg Rassen-gesetze vorausgegangen waren, Todes-lager mit Zehntausenden von getöteten Serben, Juden, Roma, Kroatien und anderen, sowie dass der Zusammenbruch des sog. Unabhängigen Staates Kroatien (NDH 1941-45) und die Ereignisse von Bleiburg eine logische Folge der verbrecherischen Politik der NDH waren. Im Artikel ist die Rede von der historischen Erscheinung des Totalitarismus, insbesondere bezüglich der Ustascha in Kroatien. Es spricht auch über die Genese der NDH als eines kollaborationistischen, nazifaschistischen Gebildes, über die Wirkung der Todeslager der Ustaschas und über die Serben und Andere als Opfer der NDH. Der Autor spricht über Bleiburg als dem Schlussakt des Bestehens der NDH, in welchem Zusammenhang Einzelne und Gruppen gerecht bestraft wurden, aber auch Unschuldige ihr Leben verloren. Im Artikel ist ferner von den Kroatien als Opfern des Zweiten Weltkrieges die Rede; es werden verschiedene Meinungen und unetrschiedliche Zahlen über ums Leben gekommene Kroatien analysiert. Kritisch wird die neuere Literatur besprochen.

⁷ Rušenje antifašističkih spomenika u Hrvatskoj 1990-2000. g., Samobor 2001. str. 8.

⁸ Hrvatska u NOB-u, n. dj., str. 23.

⁹ D. Bilandžić, Moderna hrvatska povijest, n. dj., str. 125.

LE CAUSE E LE CONSEGUENZE DI BLEIBURGA 1945

Sinossi

Parole chiave: Bleiburg, 1945, cause, conseguenze, totalitarismo, ustascia, campi di concentramento, Croati-vittime, il numero degli uccisi nella Seconda guerra mondiale

Riassunto

La fine della Seconda guerra mondiale e gli avvenimenti nel mondo hanno condotto rare volte fino ai giudizi tanto contrari quanto in Croazia. Una parte della responsabilità ne portano i vincitori, avendo scritto su questi avvenimenti con parzialità. Gli sconfitti ed i loro successori in Croazia concentrano i suoi sforzi per giustificare l'occupatore, anche i quisling - ustascia/Croati e chetnik/Serbi. Passano sotto silenzio i numerosi crimini commessi nella Seconda guerra mondiale nei campi di concentramento ed altrove, accusando i comunisti, l'Armata di liberazione popolare e Tito per i crimini, il più delle volte, inesistenti. Non menzionano, precedenti a Bleiburg, le leggi razziali, i campi di concentramento con le decine di migliaia di uccisi - Serbi, Ebrei, Romi, Croati ed altri, e che lo fallimento del cosiddetto Stato Indipendente di Croazia (NDH (1941-45) e gli avvenimenti presso a Bleiburg non sono che una conseguenza logica della politica criminale del NDH. L'articolo elabora il totalitarismo come un fenomeno storico, specialmente quello degli ustascia in Croazia, poi la genesi del NDH come formazione quisling e nazi-fascista, le attività dei campi di concentramento, dei Serbi ed altri come vittime del NDH. L'autore parla di Bleiburg come di un atto finale dell'esistenza del NDH, nell'ambito del quale ad alcune persone e gruppi sono capitati i castighi meritati, ma ci sono state anche delle vittime innocenti. L'autore poi scrive dei Croati come vittime della Seconda guerra mondiale, analizzando le varie opinioni e cifre dei Croati morti. Alla fine si presenta uno sguardo critico sulla letteratura recente.

U Tenji kod Osijeka bili su također zatočeni Židovi, njih 3.000, iz cijele Slavonije. Dio ih je otpremljen u Jasenovac, a dio u Auschwitz.

Logor Jasenovac, osnovan kolovoza 1941., postojao je do kraja travnja 1945. godine. U tom logoru izgubilo je život do 100.000 osoba, od toga visok broj djece, žena i staraca¹⁰. Štoviše, u tom najpoznatijem konclogoru smrti NDH bilo je zatočeno i niz uglednika, među njima čak i dr. Vladko Maček; ovdje su bili zatočeni čak i slovenski katolički svećenici.

Osim u logorima, mnogo osoba je izgubilo živote u gradovima i naseljima, a osobito u raznim tzv. kaznenim ekspedicijama ustaša i okupatorske vojske. Cijela sela su uništena, a stanovnici poubijani.

O postupanju ustaških vlasti i vojske prema Srbima, Židovima, Romima i Hrvatima antifašistima govore brojni dokumenti. Oni koji s pravom osuđuju likvidacije zarobljenih kod *Bleiburga* zaboravljaju žalosnu činjenicu da su iz najviših vrhova NDH ultimativno zapovijedana ubijanja bez suđenja.

Ustaške vlasti su čak propisale i oblik noža za klanje, tzv. *srbosjek*. Rado su se i fotografirali iznad žrtava.

Brojne obavijesti Ministarstva unutarnjih poslova NDH, koje je gotovo svakodnevno objavljivalo spiskove strijeljanih za odmazdu, govore o ubijanju ljudi bez ikakve krivice. Tako, povodom ubojstva ustaškog agenta Ljudevita Tiljka 4. 7. 1941. ustaše su ubili deset zatočenika iz logora Kerestinec. Među ubijenima bili su Božidar Adžija, dr. Ivo Kuhn, ing. Zvonimir Korski i drugi. Desetak dana kasnije strijeljano je još 27 zatočenika, među kojima i poznati književnik August Cesarec. Nikakve bliže ni dalje veze s ubojstvom Tiljka nisu imali. A akademski slikar Zlatko Prica zatočen je u logoru, npr., samo zato što je viđen u društvu osoba sklonih komunizmu.

Ministarstvo domobrana NDH svim je postrojbama zapovjedilo 2. svibnja 1942., (brojem očev. 608), da zarobljenike ubijaju na licu mjesta.

1 u logoru u Gospiću mnogi su Srbi i Židovi našli smrt. Ubijeni, koji nisu bili bačeni u kraške jame, bili su plitko zakopani. Talijani koji su zaposjeli taj teren po likvidaciji logora, bojeći se zaraze, otkopali su i spalili leševe. O toj akciji izvjestio je svoje pretpostavljene poručnik dr. Sante Strazzia, šef dezinfekcijske sekcije, 22. rujna 1941. godine. Taj je naveo da su leševi bili porazbacani i plitko zakopani, te da su spalili 791 tijela¹¹.

O postupanju ustaša u jednome od svojih najstrašnijih logora, onome u Slanome, te Matejni na otoku Pagu opširno je pisao Ante Zemljarić u knjizi "*Haron i sudbine*" (Beograd, 1988.)

U logor Jasenovac upućivana su i djeca. Ustaška nadzorna služba je 9. 3. 1942. u logor uputila Mirka Ševu, rođenog 1930. godine, koji je imao tek 12 godina - valjda kao opasnog neprijatelja¹².

Kako se postupalo s logorašima govori već i samo jedan, ali vrlo poznati primjer ubojstva dr. Mila Boškovića, Crnogorca. Njega je ubio Dinko Šakić, koji je jedno vrijeme bio i komandant cijeloga logora. Zahtijevao je od Boškovića da se leđima okrene, ali je to ovaj odbio riječima: "*Crnogorac se ne okreće*". Na to je Šakić iz neposredne blizine, iz pištolja ubio dr. Boškovića¹³. Ovakvi i slični prizori su bili gotovo svakodnevni i uobičajeni, dakako, i masovna ubojstva.

Pri kraju II. svjetskog rata, travnja 1945. ustaše su prišle likvidaciji logora i još preživjelih logoraša. Najprije su odveli i u Gradini preko Save poubijali žene. Muškarce, njih 1.073 sabili su u zgradu postolarske radionice. Logoraši su se dogovorili o proboju, u kojeg su 22. travnja 1945., u 10,30 sati zajednički krenuli. Od njih 700 samo neznatan broj je uspio pobjeći.¹⁴

Osim u logorima u kojima su ljude svakodnevno ubijali, ustaše su sustavno i dalje, poslije 1941. organizirali razne kaznene ekspedicije na srpska sela, kao i na i teritorij oslobođen od NOVH i TO. U tim ekspedicijama brojna su naselja spaljena a na tisuće ljudi ubijeno.

¹⁰ Vladimir Žerjavić: *Demografski gubici u bivšoj Jugoslaviji 1941. -1945. g.*, Zagreb, 1997., str. 233, 234.

¹¹ M. Peršen: *Ustaški logori*, str. 155.

¹² Isto, str. 101.

¹³ Isto, str. 155. - Dinka Šakića izručila je Argentina, te je osuđen i sada tamnuje u Republici Hrvatskoj. Jedini je još živ komandant nekog konclogora smrti iz vremena nacističke Osovine u Europi.

¹⁴ Isto, str. 155.

Ustaše su jednako okrutno postupali i prema Hrvatima koji su bili u NOP-u ili samo podržavali NOP, ili su, pak, samo osuđivali postupke ustaških vlasti tzv. NDH. Tako, ustaše su 1944. u prisustvu dr. A. Pavelića kod sela Gornje Jesenje upale u zasjedu NOVH. Za odmazdu ubili su 192 mještana Gornjeg Jesenja, među kojima je najmlađi imao tek 2 godine, a najstariji više od 80 godina. Svi su bili Hrvati.

Srbi - žrtve u tzv. NDH

Kada se govorilo o ubijenim Srbima na teritoriju tzv. NDH, često su se iznosile brojke koje ne odgovaraju stvarnosti. Prema procjeni broja stanovnika 31. 3. 1941. u Hrvatskoj je živjelo 703.000 Srba, a u Bosni i Hercegovini 1.231.000, dakle ukupno je bilo 1.934.000 Srba. Po popisu stanovništva 1948. god. u Hrvatskoj je živjelo 758.000, a u Bosni i Hercegovini 1.381.000 Srba, dakle ukupno njih 2.139.000 ili 205.000 više nego u ožujku 1941. godine.

Srbijanski publicista M. Bulajić i neki drugi pisci, međutim, tvrdili su da je samo u jasenovačkom logoru ubijeno najmanje 700.000 Srba, a da je toliko ili čak više ubijeno Srba na terenu. To bi značilo da su Srbi u II. svjetskom ratu u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini gotovo do zadnjeg uništeni. Osim toga dr. Bulajić među ubijene Srbe nije ubrojio poginule u sastavu NOVJ i TO, odnosno JA, te četničkih jedinica. Očito je, dakle, da su te visoke brojke apsurdne, međutim, objektivni znanstvenici su došli do drugih saznanja.

Demograf Bogoljub Kočović, Srbin iz Bosne i Vladimir Žerjavić, Hrvat iz Hrvatske, neovisno jedan od drugoga izračunavali su žrtve II. svjetskog rata na tlu bivše Jugoslavije i došli do sličnih rezultata.

Dajemo komparativni prikaz rezultata njihovih istraživanja.

	B. Kočović	V. Žerjavić
Čisti demografski gubici	333.000	326.000
Emigriralo	638.000	609.000
Čisti ratni gubici	1.014.000	1.027.000 ¹⁵
Ukupni demografski gubici u bivšoj Jugoslaviji	1.985.000	2.022.000

Emigraciju koncem II. svjetskog rata u najvećem broju činili su pripadnici njemačke narodnosti, njih preko 450.000.

U II. svjetskom ratu na teritoriju bivše Jugoslavije smrtno je stradalo ukupno 487.000 Srba. Kočović ističe da su u tu brojku uključeni i Srbi ubijeni od Nijemaca, ustaša i od samih Srba, poginuli u zračnim napadima saveznika, u političkim likvidacijama, ubijeni od sovjetske vojske, umrlih od zaraznih bolesti, osobito tifusa¹⁶ (od njega je samo u Lici, Kordunu i Baniji umrlo 18.022 osoba).

U Hrvatskoj, prema B. Kočoviću, ukupni gubici Srba iznose 125.000, a u Bosni i Hercegovini 209.000, ili u tzv. NDH 334.000.¹⁷

Mora se znati da su i četnici (i sami Srbi) počinili teške zločine i nad svojim sunarodnjacima, Srbima. Tako,

još koncem 1941. počeli su surađivati i s Nijemcima i Talijanima. Svoju mržnju su iskaljivali osobito nad Muslimanima i Hrvatima, ali i nad svojim Srbima koji su na bilo koji način pokazali simpatije prema NOB. Tako, samo u nekoliko sela Čačanskog kotara i Jagodine poklali su sve mještane. Često su djelovali u trojkama i tako hvatali i ubijali kurire, odbornike i aktiviste NOP-a. Usko su surađivali i s ustašama koji su ih u svibnju 1945. god. štitili pri povlačenju prema *Bleiburgu*¹⁸, pa su, štoviše, slobodno prošli čak i kroz Zagreb. I četnici su se na fotografijama ovjekovječili egzekucijama, pa tako i klanjem ljudi.

Dio pravoslavnih svećenika uključilo se u četnički pokret. Među najistaknutijima bio je pop Momčilo Đuić iz Knina¹⁹, no, dakako, kao i u slučaju katoličkih svećenika, i njihov znatan dio bio je uključen u NOP.

I u ratu 1991./95. god. na teritoriju Hrvatske, a osobito Bosne i Hercegovine neočetnička ideologija i metode došle su do izražaja. Ubojstva ranjenih Hrvata iz Vukovara na Ovčari, zatim u Skabrnji, a posebno masovna ubojstva Muslimana u Srebrenici, ali i u Žepči, Bjeljini, Sarajevu i drugdje, samo su oživjela politika i ciljevi. Opravđavali su ubojstva Hrvata i Muslimana osvetom za milionske žrtve u II. svjetskom ratu, iako su ukupan broj ubijenih sami uveličali do nevjerovatnih razmjera.

Bleiburg - završni čin

I pored tolikih zločina, dr. Pavelić kao poglavnik tzv. NDH, koja je u ratnome stanju s Britanijom, želio se pred Englezima predstaviti kao branitelj hrvatstva. No, do kraja je vjerovao Führeru njemačkoga Reicha i njegovim špekulacijama da će izbiti oružani sukob između zapadnih saveznika i SSSR-a. Pokušao je Britancima ponuditi svoju vojsku za borbu protiv komunista. Zanimljivo je, međutim, da se sve do 9. 5. 1945. god. i njegova vojska borila protiv antifašističke koalicije, a od svih snaga nacifašističke "Osovine" tražila se bezuvjetna kapitulacija u skladu sa zaključcima velikih sila.

Dok izaslanici dr. Pavelića nisu postigli kod Britanaca da se izvrši predaja, Poglavnik je uspio pobjeći u Austriju, a zatim u Argentinu. Ujedno je - on i njegov vrh tzv. NDH - sa sobom iz Hrvatske odnio veliko bogatstvo u zlatu i do kraja ga trošio za sebe.

Ustaše - napušteni od Pavelića, a svjesni zločina počinjenih od travnja 1941. do svibnja 1945. godine, kod *Bleiburga* i nakon kapitulacije Nijemaca 9. 5. 1945. svim silama pružaju otpor NOVJ, pokušavajući pobjeći na Zapad pod okrilje Britanaca. Stalnim i silovitim napadima na položaje JA, koja im je oružjem prepričila put neki od njih uspijevaju izbjeći zarobljavanje²⁰. Narednih godina dio prebjeglih ustaša sa Zapada vraća se u Hrvatsku, i Bosnu i Hercegovinu i pokušava se boriti protiv nove vlasti, dakako, bez ikakvog uspjeha.

Najviše je hrvatskih ustaša, srpskih četnika, slovenskih bjelogardista i drugih kvislinga poginulo na potezu od Varaždina do Dravograda, zatim od Celja do sela

¹⁵ V. Žerjavić: *Demografski gubici*, str. 165.

¹⁶ V. Žerjavić: *Demografski gubici*, n. dj.

¹⁷ Isto.

¹⁸

Jovan Radovanović, Draža Mihailović u ogledalu historijske dokumentacije, Beograd, 2003.

¹⁹ Isto.

²⁰ Milan Basta: *Rat nakon rata*, Zagreb, 1963.

Poljane. Radilo se o relativno malom prostoru gdje se okupio velik broj vojnika i civila, odlučnih da pod svaku cijenu pobjegnu pred JA koja je stezala obruč sa svih strana. U tako velikoj koncentraciji lako se ginulo.

Prema izvještaju III. Armije, za razdoblje od 9. do 23. svibnja 1945. godine, proizlazi da je u završnim borbama bilo zarobljeno 130.000 osoba²¹.

Među zarobljenima bilo je 40.000 Nijemaca, 40.000 ustaša i domobrana, 20.000 civila, 5.000 četnika, te 25.000 Kozaka i pripadnika "Bele garde"

Pretpostavljajući što bi se sa zarobljenicima moglo dogoditi, Vrhovni komandant JA maršal Josip Broz Tito, 7. svibnja 1945. godine naređuje da civili odmah moraju biti pušteni, osumnjičeni za ratne zločine predati sudovima, a ostali moraju biti smješteni u zarobljeničke logore²². Zaboravlja se, međutim, da je maršal Tito još 9. svibnja 1944. naredio Štabu 26. NOU divizije - sve zarobljene ratne zločince uz popratnu listu mora se uputiti u Vrhovni štab radi suđenja. Također je 13. svibnja 1944. ponovio ovu naredbu, upozoravajući pri tome na štetu koju jedinice čine ubijanjem zarobljenika.²³ Dakle, zabranio je samovolju u postupanju sa zarobljenicima. Tu je naredbu ponovio i 14. svibnja 1945. godine.

Ipak, osveta i odmazda nije se mogla izbjeći. Među zarobljenicima bili su i poznati koljači iz Jasenovca i drugih stratišta, a među pripadnicima JA bilo je i onih kojima su ustaše poubijali cijele obitelji. Stoljećima je osveta bila "uhodani sustav" u južnoslavenskim zemljama.

Bez obzira što je bilo i znatnog nepoštovanja zapovijedi Vrhovnog komandanta u postupanju prema zarobljenicima, u toj, u mnogočemu kaotičnoj situaciji, te su se naredbe u osnovi ipak počele provoditi, tako su civili u većini pušteni kući, a najveći broj onih za koje se sumnjalo da su ratni zločinci predat je vojnim sudovima.

Iz brojnih presuda, od kojih sada samo neke navodimo, vidi se da te samovolje boraca JA baš i nije bilo tako mnogo, kako revizionisti žele prikazati. Oni koji tvrde da su borci NOVJ, JA i komunisti ubili na desetke tisuća iz osvete i mimo suda, kao što se navodi u uvodu knjige "*Partizanski i komunistički zločini 1944.-1946.*" dr. Jurčevića, uz sva nastojanja nisu mogli dokumentirati tu tvrdnju. Sa rezignacijom su konstatare da je u navedeno vrijeme ubijeno 6.660 osoba, a ne na desetke i stotine tisuća. Dakako, ako je bez suda ubijena i samo jedna osoba, to je kazneno djelo. Stidljivo navode da je najveći broj ubijenih zbog evidentnih ratnih zločina i špijunaže, a neznatan broj i iz osvete.

Navodimo kao primjer presudu Vrhovnog suda NRH K-1/48-141 od 27. 8. 1948. godine, kojom je osuđeno 55 osoba za ratne zločine i špijunažu. Iako su gotovo svi počinili veoma teška zlodjela 12 ih je dobio vremenske kazne, a 43 je osuđeno na smrt. A radi se o grupi ustaša koji su u logoru Jasenovac poubijali na tisuće ljudi. Među osuđenima bio je čak, zapovjednik ustaškog logora Jasenovca Ljubo Miloš, te ustaški časnici Ante Vrban, Božidar Kavran, Josip Tomljenović i drugi; svi su bili opće poznati po brojnim zločinima.

Ne može se negirati da su i poneki voditelji jedinica NOV i PO, odnosno JA, suprotno ukupnoj politici NOB-a, te čak i osobnim Titovim naredbama, pa odlukama Vrhovnog štaba i AVNOJ-a, počinili zločine. Poznati su, tako, slučajevi Španovice, Zrina i sela Prekop. U Prekopu su 1942. god. pripadnici NOV i POH poubijali sve Hrvate od 16 do 50 godina. Ali, to je bio zločin zbog kojega je komandant toga bataljona, Petar Krnjajić osuđen na smrt i strijeljan. I drugi vojni i politički rukovodioci snosili su kaznenu odgovornost. O takvim slučajevima bile su upoznate sve jedinice NOV, s upozorenjem na golemu štetu koju su ovakvim samovoljnim i nepromišljenim osvetama učinili NOP-u.

Zaslužene kazne

Dajemo nekoliko primjera iz poraća.

Divizijski sud u Ljubljani, presudom suda broj 316/46 od 1. 6. 1946. god. osudio je 10 osoba za ratne zločine i špijunažu. Pretežni dio zločina počinili su nad civilima.

Divizijski sud u Sremskoj Mitrovici presudom broj 283/45 osudio je jednu osobu zbog ubijanja zarobljenih boraca NOV i simpatizera NOB-e na smrtnu kaznu.

Vojni sud Vojnog područja Šid presudom broj 71/45 od 11. 1. 1945. godine osudio je žandara NDH na smrt zbog više ubojstava.

Ove i druge presude jasno upućuju na nedvojben zaključak: "likvidacije u poraću vršile su se mjestimično, nasumice i po nahodanju pojedinaca". No, to se događa u takvim situacijama i drugdje, događalo se i u Francuskoj, Italiji i drugdje što, dakako, ne opravdava postupke u nas. Ali, situacija se postupno normalizirala. Tako, prethodno je za svakog osuđenog morala sudskim putem biti utvrđena krivica i izrečena kazna. A da su kazne tada bile veoma rigorozne - tu nema sumnje. Drugačija je bila situacija u ratu, jer sudovi nisu mogli pokrivati cijelu oslobođenu teritoriju. Ratna situacija je zahtijevala da i organi OZN-e odlučuju o krivici tamo gdje to nisu mogli sudovi. Takva široka ovlaštenja dovođila su ponekad i do samovolje. Čim je ta tendencija uočena, OZN-i je oduzeto pravo odlučivanja o krivici i sve osumnjičene osobe morale su biti predane sudu.

Po zarobljavanju grupacije Nijemaca, ustaša, četnika i drugih kod *Bleiburga* 15. 5. 1945. u prvim nekoliko dana zaista je bilo samovolje u odnosu prema tim poratnim zarobljenicima. No, imajući u vidu dotadašnje postupanje okupatora i njihovih kvislinga u toku rata, o čemu smo već zabilježili u prvim poglavljima ove radnje, možemo razumjeti ponašanje boraca JA iako ga, naravno, ne opravdavamo. Slično se dogodilo i nakon "Oluje" 1995. godine, zbog čega je nekoliko zapovjednika HV optuženo pred sudom za ratne zločine u Haagu. I druge vojske su se slično ponašale u sličnim situacijama, ali tim događajima nije umanjen značaj NOB-e, kao ni Domovinskog rata.

Hrvati i žrtve II. svjetskog rata

Josip Grbelja utvrdio je²⁴ sljedeće:

- Talijani su samo u bivšem Šibenskom kotaru ubili 1.992 Hrvata i 274 Srbina.

²¹ Kosta Nad: *Pobeda*, Zagreb, 1980., str. 215.

²² Tito: *Sabrana djela*, knj. 28,

²³ *Zbornik dokumenata NOAR*, Beograd, t. II. knj. 13.

- U selima Dalmacije i dalmatinskog zaleđa od 1941. do kapitulacije Italije 1943. talijanski okupator ubio je 40.442, a Nijemci 121.149 osoba²⁴. Barem polovina ubijenih bili su Hrvati.
- Mladen Grgurić navodi da su talijanski vojnici 12. 7. 1942. samo iz sela Podhum strijeljali 91 Hrvata u starosti između 15 i 55 godina. Prema istom autoru stoji da je u talijanskom logoru u Bakru tokom 1943. umrlo od gladi 85 Hrvata²⁵.
- I Mađari su u Međimurju i Baranji također ubili znatan broj Hrvata, a četnici preko 18.000²⁶. I u njemačkim logorima stradalo je na stotine Hrvata, od Austrije pa do Norveške.

Poput dr. Milana Bulajića iz Beograda, na gotovo isti način i razni sljednici ustaškog pokreta i hrvatski nacionalisti do nevjerojatnih razmjera uvećavaju broj Hrvata stradalih u II. svjetskom ratu i poraću, suprotno svim odavno poznatim i u novije vrijeme utvrđenim i potvrđenim demografskim činjenicama. Posebno uvećavaju broj stradalih nakon zarobljavanja kod *Bleiburga* i na tzv. *Križnom putu*. U taj broj uključuju i sve druge likvidirane kasnije iz raznih razloga, a koji s pojmom *Bleiburga* nisu ni u kakvoj vezi.

Sljednici ustaškog pokreta sustavno uvećavaju broj stradalih u svibnju 1945. godine, tako da taj broj već više-struko premašuje ukupan broj zarobljenih na *Bleiburškom* polju. Pojedinci idu čak tako daleko da tvrde da je u svibnju 1945. i zatim na *Križnom putu* ubijeno čak do 600.000 Hrvata. Za ovakve tvrdnje pojedinaca nema nikakvog utemeljenja. Čak i Hrvatski sabor i Vlada Republike Hrvatske govore o zločinima nad Hrvatima kod *Bleiburga*, ma da na tom mjestu nitko nije ubijen. Sva ubojstva događala su se kasnije i na drugim mjestima i bila su odraz općeg stanja nastalog u II. svjetskom ratu.

Jer, da je u svibnju 1945., pa i kasnije stvarno bilo ubijeno na desetke tisuća zarobljenih vojnika NDH i građana, i to samo Hrvata, zar bi danas bilo moguće da ima više živih umirovljenih ustaških i domobranskih vojnika od boraca NOVH?

Kao što je bilo jednostavno, znanstveno oboriti tvrdnje o golemom broju ubijenih Srba, tako je isto stanje i u pogledu broja ubijenih Hrvata u II. svjetskom ratu. I pri tome nam pomažu demografi Kočović i Žerjavić. Oba ova istraživača sasvim neovisno jedan od drugog, došli su do približno istih procjena stradalih Hrvata od travnja 1941. do 1945. godine.

Tako, prema Kočoviću ukupan broj poginulih Hrvata u ratu iznosi 207.000, a prema Žerjaviću 192.000²⁷. U ovu brojku uključeni su poginuli na svim stranama, a to znači i kao borci NOV i POH/JA, kao ustaše i domobrani, ubijeni od Nijemaca, Talijana, Mađara, četnika, ustaša, Čerkeza, Bele garde, umrli i ubijeni u njemačkim, talijanskim i ustaškim logorima i zatvorima, te stradali u bombardiranjima i umrli od raznih bolesti.

Revizionisti tvrde da su Tito i NOVJ i PO kod Bleiburga poubijali Hrvate, i to kao nevine žrtve. No, Tito jeste poduzimao mjere radi sprječavanja samovolje i osvete, koja se u krajnjem slučaju i nije sasvim mogla izbjeći.

U stvari u bleiburškom-dravogradskom području sjatili su se mnogi ustaše - koljači iz Jasenovca i brojnih drugih logora smrti, zatim razni ustaški, četnički, bjelogardijski i kozački zločinci, zapamćeni po silovanjima, ubojstvima, pljačkama i nasilju svih vrsta. Tu su bili npr. i bivši šefovi zloglasnih službi UNS-a (Ustaške nadzorne službe) policije, raznih specijalnih jedinica i slično. Naravno, u tako velikoj skupini bilo je i nevinih i onih prisilno natjeranih na povlačenje. No, tako velik broj uhvaćenih zločinaca utjecao je na pojačani poriv za osvetom. Ipak, činjenica jeste da je zarobljenike, za koje se sumnjalo da su počinili ratni zločin, trebalo izvesti pred sud, što prva tri dana zarobljavanja nije učinjeno. Već sljedećih dana bitno je smanjen broj samovoljnih likvidacija, ali ih je ipak bilo, no ni približno onoliko koliko i kako to prikazuje poražena strana i njeni suvremeni sljednici.

Prema procjeni V. Žerjavića, 31. 3. 1941. god. živjelo je u Hrvatskoj 2.735.000, a u Bosni i Hercegovini 631.000 Hrvata ili ukupno: 3.366.000 Hrvata. Dana 31. 3. 1948. u Hrvatskoj je živjelo 2.926.000, a u Bosni i Hercegovini 707.000 Hrvata ili ukupno 3.633.000, odnosno za 267.000 više nego 1941. godine²⁸.

Pregled broja poginulih Hrvata

Prema podacima V. Žerjavića i drugih dajemo pregled poginulih Hrvata po mjestima, odnosno prema pripadnostima određenoj vojsci:

- 50.000 Hrvata poginulo je u okviru NOV (procjena V. Žerjavića)²⁹
- 12.500 Hrvata ubijeno je u Jasenovcu (procjena M. Peršena - "*Ustaški logori*")
- 6.000 Hrvata ubijeno je u Dotrščini kod Zagreba
- 20.000 Hrvata ubili su Talijani (prema podacima J. Grbelje i M. Grgurića, zatim Ivana Kovačića, *Logor Kampor*, Rijeka, 1998., str. 12.)
- 18.000 Hrvata ubili su četnici (prema podacima V. Žerjavića.)
- 1.000 Hrvata ubijeno je u logoru Lepoglava (prema M. Peršenu)³⁰
- 4.000 Hrvata poginulo je kod Staljingrada 1942/43. godine u okviru ustaško-domobranskih snaga pod njemačkim zapovjedništvom³¹.

Najmanje 20.000 Hrvata ubijeno je u njemačkim koncentracijskim logorima i akcijama protiv NOV u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini. Prema podacima Norveško-hrvatskog društva samo u njemačkom koncentracijskom logoru u Norveškoj bilo je 700 Hrvata.

Zatim:

- 45.000 Hrvata u postrojbama tzv. NDH poginulo je u borbama protiv NOV (podaci V. Žerjavića).

²⁴

²⁴ Josip Grbelja, *Talijanski genocid u Dalmaciji*, Zagreb 2004.
²⁵ Mladen Grgurić, *Talijanski koncentracijski logori*, Rijeka, 2005.

²⁶ V. Žerjavić, *Demografski gubici*, n. dj., str. 95.

²⁷ V. Žerjavić: *Demografski gubici*, n. dj.

²⁸ V. Žerjavić, str. 94

²⁹ Isto, str. 176.

³⁰ M. Peršen, *Ustaški logori*, str. 176.

³¹ Dragan Kljakić, *Ustaško-domobranska legija pod Staljingradom*, 1979., str. 96, 104, 125, 172 i 188.

- Neutvrđen broj Hrvata ubijen je od strane Mađara.

V. Žerjavić i Kočović u procjeni žrtava vezano uz pojam *Bleiburga* procijenili su da je ubijeno od 45.000 do 49.000 Hrvata.

Prema izvještaju III. armije za period od 9. do 23. 5. 1945.,³² u završnim operacijama u svibnju 1945. godine poginulo je 25.000 neprijateljskih vojnika. Žerjavić pretpostavlja da je u tih 25.000 poginulih bilo 14.000 Nijemaca, te 11.000 ustaša i domobrana.

Žerjavić u svom prilogu za knjigu "*Bleiburg*" (Zagreb, 1990., str. 231) raščlanio je političku pripadnost ubijenih nakon zarobljavanja u svibnju 1945., pa navodi da je od 40.000 ustaša i domobrana vjerojatno ubijeno 30.000, od toga - od 17.000 civila ubijeno je 7.000, a od 4.000 ranjenika ubijeno je oko 1.500. Međutim, među Hrvate ubrojeni su i Muslimani, kojih i nije bio mali broj u postrojbama tzv. NDH.

Ne smije se zanemariti ni činjenica da je 3.000 civila poginulo u bombardiranjima ili su poginuli u borbama u naseljima, kako tvrdi ing. Žerjavić.

Dr. Jurčević je objavio da je Pavelić postao zapovjednik svoje vojske tek 8. svibnja 1945. - kada je Njemačka već kapitulirala³³. Naime, tog dana je njemački zapovjednik von Lohr nazvao Pavelića i rekao da su Nijemci kapitulirali i da od tog trenutka Pavelić sam zapovijeda svojom vojskom. No, Pavelić je istog dana napustio vojsku i sa pratnjom pobjegao u Austriju na ranije pripremljeno mjesto (J. Jurčević: *Bleiburg*, str. 217).

Hrvatski pregovarači su nastojali predati Britancima vojsku i civile koji su ih pratili. Da bi impresionirali Britance govorili su o 500.000 civila i 200.000 Hrvata, te o 15.000 četnika i 20.000 civila iz Crne Gore³⁴. Mijatović je, pak, naveo da je vojnika i civila bilo ukupno 190.000.

Pukovnik JA Milan Basta, međutim, govori da je cijela vojna grupacija kod Bleiburga iznosila 100.000 vojnika zarobljenih, 15. svibnja 1945. godine od III. armije³⁵.

Ustaški pukovnik Crljen je na pregovorima kod Engleza 15. svibnja 1945. naveo je da ukupno ima 300.000 hrvatskih vojnika i civila, a ne 700.000 kako su to prvotno izjavili raniji hrvatski pregovarači. Basta ističe da u času predaje ni sami ustaški predstavnici nisu znali pravo brojno stanje. Ono je utvrđeno tek nakon zarobljavanja³⁶. Von Lohr je, pak, 12. svibnja 1945. izjavio da se povlači iz Grčke sa 300.000 vojnika Nijemaca, Vlasovaca, ustaša i četnika. Tražio je od Engleza prolaz za Austriju, ali su predstavnici NOV i TOJ to odbili³⁷. I načelnik Löhrovog štaba, general Erich Schmidt Richberg u knjizi "*Završne borbe na Balkanu*" piše o 300.000 vojnika koji su krenuli iz Grčke, ali navodi da ih je do Austrije stiglo samo 150.000³⁸. Žalio se da su bili udaljeni od svog doma samo 72 sata hoda.

Svi ovi podaci jasno pobijaju tvrdnje dr. Jurčevića i drugih koji uveličavaju broj hrvatskih vojnika i civila koji su uopće stigli do *Bleiburga*. Jer, dr. Jurčević je objavio da

su Hrvatske oružane snage (HOS) krajem 1944. brojale 280.000, Nijemaca 450.000, četnika 55.000 na tlu tzv. NDH, dok je boraca NOV bilo 420.000. Međutim, ne navodi da se ogroman broj tih vojnika NDH predao, pobjegao ili poginuo u borbama počevši već od Šida, Sarajeva, Mostara, Knina pa do Dravograda i Bleiburga. Dakle, broj vojnika NDH sustavno je smanjivan, dok je broj boraca NOV i TOJ rastao.

U žestokim borbama vođenim posljednjih dana rata bio je velik broj poginulih neprijateljskih vojnika jer su bili grupirani u relativno malom prostoru, a odbijali su predaju³⁹. No, ustaška vojska je sve do zadnjeg časa svog postojanja pljačkala i palila kuće mještana. Tako su 12. 5. 1945. ustaše u Slovenjgradecu redom pljačkali stanovnike tog i drugih mjesta, a njihove kuće zapalili⁴⁰.

Jurčević tvrdi da je *Bleiburg* opće prihvaćen simbol svekolikog poratnog stradanja Hrvata zbog gubitka posljednje nade i vjere, pogrešno temeljeći na procjenama povijesno političkih okolnosti i zabluda glede opsega pretpostavki humanističke baštine demokratskih sustava vlasti zapadnih saveznika⁴¹.

Dakle, jedna totalitarna zločinačka vlast traži poštovanje demokratskih principa kada su u pitanju njihovi životi. Dalje, dr. Jurčević navodi da je *Bleiburg* predstavljao točku suočenja s realnim okolnostima sloma "Hrvatske države", mjesto s kojeg se sve okrutno vraćalo u okviru tragičnih posljedica koje je pripremio totalitarni sustav jugoslavenskih vlasti⁴². Znači: nedužni ustaški dužnosnici zaboravili su četiri godine ubijanja i kao "mirotvorci" odjednom su izručeni totalitarnoj jugoslavenskoj vlasti. Osim toga, prema dr. Jurčeviću u Bleiburgu je propala "Hrvatska država", a ne, u stvari, jedna marionetska, kvislinška garnitura. Očito da dr. Jurčević poistovjećuje državu sa vlašću, što ni u kom slučaju nije isto. Hrvatska država i državnost, u raznim oblicima, održala se stoljećima bez obzira na oblik vlasti - sve do početka Karađorđevićeve Kraljevine SHS. Osim toga, nova Hrvatska vlast uspostavljena je na III. zasjedanju ZAVNOH-a 1944. godine, i time je stvoren ustavni temelj suvremene Republike Hrvatske, pa se njezin Ustav poziva na te rezultate, a ne na tzv. NDH.

Dr. Jurčević želi optužiti i Britance za vraćanje ustaša i četnika Jugoslaviji, zanemarujući odluku tri velike sile u Jalti i Moskovskoj Deklaraciji, da se zločinci moraju izručiti zemlji u kojoj su zločine počinili.

U knjizi "*Partizanski i komunistički zločini 1944. do 1946.*", pak, kao i u ovoj o *Bleiburgu* dr. Jurčević - na osnovu izvještaja OZN-e, vojnih tužilaca i sudova - nameće zaključak kako su OZN-a i jedinice KNOJ masovno te bez ikakva kriterija ubijali Hrvate. Tek tu i tamo stidljivo navodi da su ti Hrvati bili naoružani vojnici koji su se nazivali križari, te četnici, koji su sve do 1955. god. ubijali vojnike, milicionare i predstavnike vlasti u Hrvatskoj, Bosni, Hercegovini i drugim tadašnjim republikama Jugoslavije.

³² Kosta Nađ: *Pobeda*, Zagreb, 1980.

³³ J. Jurčević, *Bleiburg*, n. dj., str. 217.

³⁴ Isto, str. 221.

³⁵ M. Basta, str. 362.

³⁶ Isto, str. 365.

³⁷ Isto, str. 405.

³⁸ Isto, str. 416.

³⁹ Isto, str. 341

⁴⁰ Isto, str. 341

⁴¹ J. Jurčević: *Bleiburg*, n. dj., str. 223.

⁴² Isto, str. 223.

U borbama, a ne kod kuće, KNOJ je ubio 26.947, a zarobio 86.031 neprijateljskog vojnika, što najbolje govori o teškoćama s kojima se vlast po završetku II. svjetskog rata borila⁴³. Dr. Jurčević ne iščitava iz tih izvještaja tužilaštva i drugih tijela, da su vlasti već u NOB-u sustavno poduzimale mjere i kod svojih tijela radi sprječavanja samovolje i zločina, čega u cijeloj povijesti NDH nema. To i jeste bitna razdjelnica između NOB-a i ustaškog poretka.

Bitno je napomenuti da su mnogi narodi Evrope imali goleme gubitke u II. svjetskom ratu, ali nitko od njih nije do karikiranih razmjera uvećavao svoje žrtve kao što to čine hrvatski i srpski ekstremisti. Njima činjenice ne znače ništa ukoliko ne pridonose potvrdi njihovog političkog stajališta.

Dakako, činjenica jeste, da su u II. svjetskom ratu počinjeni zločini čije je uzroke i razmjere uopće teško pojmiti normalnom ljudskom umu. Činjenica jeste, da su nacifašističke sile od početka u svoj temelj imale ugrađen zločin kao cilj i sredstvo za osvajanje tuđih teritorija i bogatstava, dok su zemlje i pokreti antifaašističkog usmjerenja imale za cilj obranu slobode, demokracije i prava na različitost. Ipak, i na strani antifaašista događalo se da pojedinci ili grupe počinu zločine.

Nakon II. svjetskog rata sve zemlje Evrope, koje su bile okupirane ili pak imale fašističke, kvislinške i njima slične poretke, žestoko su se obračunale sa nositeljima te politike i izvršiteljima zločina. U tom pogledu ni Jugoslavija nije bila izuzetak. Samo ako se događaji na kraju rata i poslije rata gledaju u tom kontekstu, može se doći do objektivnih ocjena i o radu OZN-e i drugih tijela vlasti nove Jugoslavije, sve ostalo su samo zlonamjerne špekulacije u odbrani neobranjivih zlodjela zločinačkog poretka kakav je bio u tzv. NDH - nacifašističkoj tvorevini priznatoj samo od zemalja Osovine.

Ustaška emigracija i njihovi sljednici nastojali su optužiti NOV i POJ/JA za masovna ubojstva i na tzv. *Križnom putu*. U svojoj knjizi, književnik Ivan Aralica pišući o provođenju zarobljenih ustaša i domobrana u unutrašnjost Jugoslavije, dao je mašti na volju pripisujući NOV upravo nevjerovatne, samo u njegovoj glavi učinjene zločine.⁴⁴ No, ono što je umjetničkoj riječi dozvoljeno, to nije dozvoljeno povjesničarima.

Nema sumnje u to da ima nezakonito ubijenih i stradalih i na tzv. *Križnom putu*, jednako kao što se to događalo u francuskoj ili talijanskoj državi neposredno nakon kapitulacije Italije ili nakon završetka II. svjetskog rata. No, o *Križnom putu* i postupanju na njemu za ovaj rad svjedočile, npr. gospođa Marica Kudeljnjak iz sela Rovišće kod Koprivnice. Naime, cijela je njena obitelj bila vezana uz ustaški pokret. Njen otac se već 1941. godine dobrovoljno javio u njemačku vojsku. Njezina dva brata bili su u ustašama. Maricu, koja je 1945. god. imala 10 godina (rođenoj 1935. g.), te njenu majku i sestru 2. 5. 1945. pokupili su ustaše i uputili u Zagreb, odakle su organizirano sljedećeg dana krenuli prema Celju. Do Celja kolone civila su bile odvojene od vojnika i kretale su se u relativnom redu. Tek nakon Celja došlo je do miješanja

vojske i civila i od tada su za sve nastale ozbiljne teškoće. Bili su izloženi svakodnevnim napadima sa zemlje i iz zraka i mnogi su poginuli. Borbe su vođene neprestance sve do Dravograda kada je cijela kolona u kojoj se i ona nalazila, zarobljena. Na licu mjesta civili su odvojeni u jedan ograđeni prostor, dok su vojna lica odvojena na drugu stranu. Nakon zarobljavanja od boraca NOV dobili su hranu. Još tu, u Dravogradu civili su grupirani po krajevima i kotarevima, da bi već sljedeći dan bili upućeni u unutrašnjost. Od časa zarobljavanja nitko od boraca NOV nije ih pretresao, vrijeđao ili tukao. Sljedećeg dana grupa koja je išla za Podravinu, možda njih do stotinjak civila, krenula je na put kući. Na čelu kolone jašio je jedan oficir NOV, a njih su sa strane pratila svega 2 borca NOV. Djevojčica Kudeljnjak bila je bosa i izranjanih nogu, pa ju je oficir stavio na konja i tako je nastavila putovanjem. Kroz sela kuda su prolazili nitko ih nije napadao ni vrijeđao. Naprotiv, u svima su dobivali hranu. Jedino je u mjestima noćenja mama bila na saslušavanju, ali o sadržaju tih saslušanja nije nikada htjela govoriti.

S mamom i sestrom, starom 15 godina, sretno se i bez većih teškoća vratila kući. Njen brat Josip, koji je bio u ustašama, a također zarobljen kod Dravograda, vratio se kući 1946. godine. Isto tako vratio se i brat Tomo, također mobiliziran u ustaše. U selu ih nitko nije maltretirao po povratku, a ni zbog učešća oca u njemačkoj vojsci Reicha i braće koji su bili ustaše. Normalno je završila Učiteljsku školu i radila svoj posao do umirovljenja. Tek 1989. godine kada je sin htio ići u miliciju rečeno joj je da je cijela njena obitelj ustaška pa zato sin nije podoban da postane milicionar. Inače, otac je, prema kazivanju nekih susjeda, bio u Gestapo-u. I on je bio zarobljen kod Dravograda, od kada za njega više nije čula.

Svjedokinja navodi da su se iz njenog sela Rovišta, kao i iz okolnih sela vratili svi zarobljeni kod Dravograda i Bleiburga, bez obzira na to jesu li bili u ustašama ili u domobranima; a bili su to i mlađi, kao i stariji ljudi. Za njihov povratak zna, jer su svjedočili u postupku proglašenja njenog oca umrlim. Svi ti ljudi su se nalazili u kolonama zarobljenika. Prema njihovom pričanju nitko putem nije bio ubijen ni maltretiran. Njen mlađi brat Joža je na povratku od Bleiburga zbog tifusa pao, ali je odvezen u vojnu bolnicu JA gdje je izliječen. Koliko ona zna, maltretiranja prikazana u filmu "*Četverored*", produkt su Sedlarove i Araličine mašte. Povodom "*Latinice*" posvećene *Bleiburškom* zarobljavanju, uputila je protestno pismo uredniku "*Latinice*", koje nije objavljeno, jer je demantirala priče o zločinima partizana nad zarobljenicima.

Sigurno je bilo ubojstava zarobljenika u pojedinim krajevima ili od strane nekih jedinica. Ali zasigurno ni približno onako masovno kako se upiru to dokazati dr. Jurčević i njegovi istomišljenici.

Bez obzira koliko se pojedinci trudili boriti se za bolju prošlost, činjenice će trajno svjedočiti o zločinačkom poretku koji je nanio golemu štetu ugledu Hrvatske u svijetu i hrvatskom narodu.

⁴³ J. Jurčević: *Bleiburg*, n. dj., str. 364.

⁴⁴ Ivan Aralica, scenarij za film "*Četverored*", Zagreb, 2003.

Zaključno

Ne možemo sa sigurnošću tvrditi da su podaci o žrtvama Hrvata u II. svjetskom ratu - koje donosimo - u cijelosti točni, jer ih osobno nismo provjeravali. Ipak daju približnu sliku o broju stradalih Hrvata, kao i o tome tko je te žrtve prouzročio. Svako pretjerivanje i licitiranje brojem žrtava samo dovodi do novih mržnji i novih tragedija.

To jest, prošlost ne možemo promijeniti, ma koliko tko to pokušao. Ostaje nepobitna činjenica da su, po unaprijed smišljenom planu, nacifašističke sile u skladu sa svojim pangermanističkim i panromanskim ideologijama iz 19. stoljeća, provodile genocid i to planski nad nemoćnim narodima, sa užasnim posljedicama. U Hrvatskoj su to činili njihove ustaše i četnici, koji su pobili na tisuće

Srba, Židova, Roma, Hrvata, Čeha i drugih. Prepravljanjem povijesti to se ne može opravdati, a nema zato niti građe. Dio žrtava prouzrokovali su zaista pojedini pripadnici NOV, iako protivno principima NOB-a, što je na inače besprijekorno vođenje rata ostavilo nepotrebnu štetu i ljagu.

Nije svrha ovoga članka utvrditi zašto nisu kažnjeni vinovnici tih zločina, kao što nisu kažnjeni ni u drugim zapadno evropskim demokratskim državama. No, na sljedećim generacijama je da sve ove događaje istraže objektivno. Svaka žrtva ima pravo na svoje ime i grob. Ukoliko iz tragedije koja nas je zadesila u II. svjetskom ratu i u ratu 1991./95. izvučeno pouke, može nam pomoći da se slični slučajevi ne ponavljaju.

Doc. dr. sc. TVRTKO JAKOVINA
Docent Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb, Republika Hrvatska

VELIKA TROJICA, NOVJ I POJ* I VOJSKA NDH 1945.¹

Pregledni članak

Ključne riječi: "Hladni rat", prelamanje na jugoslavenskome prostoru, Pavelić, Tito

Sažetak

O ovome povijesnome pitanju gotovo i nema nepoznatih vrela, a sve što je dosad poznato govori da je za nacifašističku Osovinu II. svjetski rat bio unaprijed izgubljen, pa tako i za njezinu kvislinsku tvorevinu Nezavisnu Državu Hrvatsku (NDH). A ova je imala - nakon Reicha - najoštriji odnos i prema, npr. Židovima. Usprkos tome antifašistički pobjednici su se odnosili benevolentno prema dijelu vodstva NDH koje je pred jugoslavenskim, dakle 1 hrvatskim pobjednicima kao aktivnim saveznicima antifašističke koalicije, uspjelo prebjeći na Zapad. Tako su se odnosili i prema dr. A. Paveliću, poglavniku NDH. To je razumljivo zbog nastavka događanja u razdoblju "hladnoga rata" između ratnih saveznika, Zapada i Istoka, ali i zbog sve očitijega stanja u Jugoslaviji - Tito je postao presudna činjenica bez koje se ovdje nije mogla ostvariti ni "istočna", ni "zapadna" politika.

O sudbini dijelova oružnih snaga Nezavisne Države Hrvatske (NDH) koji su se u svibnju 1945. povlačili prema Austriji i završnim danima Drugog svjetskog rata, u Zagrebu je od svibnja 2005. do travnja 2006. održano čak pet različitih skupova. Posljednji je ovaj, u organizaciji antifašista RH. Prethodna su okupljanja organizirali Hrvatski institut za povijest, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Ministarstvo vanjskih poslova i europskih integracija uz Veleposlanstvo Ujedinjenog Kraljevstva (s nešto drugačijim naglaskom) i Počasni Bleiburški vod. Kako je ovo peto okupljanje na kojem bih trebao govoriti o vrlo sličnoj tematici, moram se znatno ponavljati, pa ću izložiti tek neke teze koje mogu objasniti vanjskopolitički okvir zbivanja u svibnju 1945. godine na prostoru Hrvatske. Zapravo, od trenutka kada je ishod Drugog svjetskog rata postao nesporan održi li se Antifašistička koalicija dovoljno dugo na okupu, razmjerno se jednostavno moglo predvidjeti kako će izgledati konačna rješenja svjetskih zbivanja, napose prema zemljama i narodima koji su bili u savezu s Osovinom. Neki povjesničari tvrde da je zapravo već 1941. godine bilo prilično izvjesno da će sile Osovine rat izgubiti. Usporedi li se broj zaraćenih, proizvodnja itd., Njemačka naprosto nije imala izgleda. Ma kako da je zaključak logičan, rat je trajao neobično dugo i bio iznimno krvav, pa i neizvjestan. Nepovoljan odnos brojki bio je poznat i Hitleru, ali veliki broj odluka koji je donosio i on, a često i drugi akteri, nije se mogao logično objasniti. Promotri li se Hitlerovo ponašanje u trenutku kada je Japan napao Sjedinjene Američke Države i odluku da Treći Reich objavi rat SAD-u, ona ni kratkoročno niti dugoročno doista nemaju smisla. Još manje je smisla, naravno, imala odluka NDH da zarati sa SAD-om.

O Americi je njemačka propaganda govorila kao o "velikojprijeviri", zemlji koja proizvodi jednako kao Njemačka ali uz dvije trećine više radne snage, koja je neusporediva s majstorstvom njemačkog obrtnika. Uskoro se pokazalo da je

*NOVJ i POJ - Narodna oslobodilačka vojska Jugoslavije i Partizanski odredi Jugoslavije od 1. III. 1945. objedinjene su u JUGOSLAVENSKU ARMIJU (Redakcijsko objašnjenje).

¹ Ovaj tekst, uz određene izmjene i pojašnjenja, izgovoren je na skupu Savjeta antifašista Hrvatske 12. travnja 2006.

PhD. Sc. TVRTKO JAKOVINA
Assistant professor at Faculty of Arts and Humanities University in Zagreb
Zagreb, Republic of Croatia

GREAT THREE MEN, PARTISANS AND ARMIES OF NDH IN 1945.

Review Article

Key words: "Cold War", breaking up on Yugoslav area, Pavelić, Tito

Summary

There aren't almost any unknown sources about this historical question, and all what is so far known says that World War II was lost beforehand for nazifascists Axis, so was for its quisling creation Independent State of Croatia (NDH). It had - after Reich - the harshest relation towards, for example, the Jews. Despite that, antifascist winners were benevolent towards a part of leadership of NDH, which, ahead of Yugoslav, and therefore Croatian winners, as active allies of antifascist coalition, succeeded to escape to the west. That was also how they treated Ph.D. A. Pavelić, the head of NDH himself. This was understandable because of the continuation of events in the period of "Cold War" between war allies, West and East, and also because of all the more obvious situation in Yugoslavia - Tito became a decisive fact without which neither "eastern", nor "western" politics could be feasible.

Doc. dr. sc. TVRTKO JAKOVINA
Faculté des lettres de l'Université de Zagreb,
Zagreb, République de Croatie

LES TROIS GRANDS, LES PARTISANS ET L'ARMÉE DE L'ÉTAT INDÉPENDENT DE CROATIE (NDH) 1945.

Article synoptique

Paroles-clés: guerre froide, espace yougoslave, Pavelić, Tito

Résumé

Sur ce thème historique il n'y a pas de sources inconnues. Cependant, tout ce qu'on connaît jusqu'aujourd'hui

nous dit que la Deuxième guerre mondiale a été perdue en avance pour l'Axe nazifasciste, mais aussi pour sa création quisling - l'Etat Indépendant de Croatie (NDH). Celui-ci, après le Reich, avait aussi un des rapports les plus sévères vers, par exemple, les Juifs. Malgré cela, les vainqueurs antifascistes se comportèrent avec bénévolence vers une partie des dirigeants du NDH, qui ont réussi à se réfugier chez les Occidentaux, d'après les vainqueurs yougoslaves, donc croates aussi, comme alliés actifs de la coalition antifasciste. De la même manière ils se comportèrent vers le dr. A. Pavelić, le chef du NDH. Ceci on comprend bien si l'on tient compte de la suite des événements à l'époque de la "guerre froide" parmi les alliés de guerre, occidentaux ainsi que orientaux, mais aussi bien de l'état toujours plus manifeste en Yougoslavie - Tito est devenu un fait décisif, sans lequel aucune politique n'était réalisable, ni celle de l'Occident, ni celle de l'Orient.

•

Doz. Dr. sc. **TVRTKO JAKOVINA**
Dozent an der Juridischen Fakultät
Universität Zagreb
Zagreb, Republik Kroatien

DIE GROSSEN DREI, DIE PARTISANEN UND DIE ARMEE DER NDH IM JAHR 1945

Übersichtsartikel

Key Words: "Kalter Krieg", Reflex im
Raum Jugoslawiens, Pavelić, Tito

Zusammenfassung

Über diese historische Frage gibt es keine unbekannten Quellen, und alles, was bisher bekannt geworden ist, besagt, dass der Zweite Weltkrieg für die nazifaschistische Achse im Voraus verloren war, und somit auch für sein kollaborationistisches Gebilde "Unabhängiger Staat Kroatien" (NDH). Und dieser ging, gleich dem "Reich", z.B. gegen die Juden extrem scharf vor. Trotzdem zeigten die antifaschistischen Sieger gegenüber einem Teil der NDH-Führung Wohlwollen, jenen der es gelungen war, vor den jugoslawischen, also auch kroatischen Siegern und aktiven Verbündeten der antifaschistischen Koalition, in den Westen zu flüchten. So verhielten sie sich auch

Washington bio sposoban svoju vojsku od 188.000 ljudi, što je bilo jednako Bugarskoj, odlučnim mjerama pretvoriti u prvu vojnu snagu svijeta. Podjednako kao i Nijemci, mobilizirali su sve sposobne kadrove iz poslovnih krugova, očistili zapovjedne strukture od slabih generala. Do kraja 1942. američka ratna industrija proizvodila je jednako koliko su ukupno proizvodile Japan, Italija i Treći Reich.² Dvije godine kasnije, proizvodila je dvostruko više. Doda li se ovom nevjerojatni uspjeh sovjetske privrede, koja je dio postrojenja gotovo na rukama prenijela iza Urala i u pustoši izgradila industriju koja je, uz zapadnu pomoć, proizvodila puno, njemačka se samouvjerenost i dugo izbjegavanje uvođenja ratne privrede doima nevjerojatnim. Taj je golemi proizvodni napor jedan od aspekata rata koji se rijetko spominje. Pomoć SAD-a u vozilima i sirovinama, ubrzala je sovjetsko napredovanje prema srcu europskog kontinenta. Staljinu se, u isto vrijeme, za pomoć (Lend-Lease) nisu postavljali preveliki uvjeti. Nemogućnost i nespremnost strogog pregovaranja u trenutku kada je sve usredotočeno na što ranije završavanje sukoba, u kojem ionako najviše ginu Sovjeti, otvorilo je mogućnost Moskvi da uzme ono što je smatrala pravičnom nagradom za žrtve. Nije, tada, još bilo nužno da se navedeni prostori i komuniziraju. Britanci, najslabiji član Velike trojice, neprestano su naglašavali "posebne odnose" s Washingtonom. Čini se da je prijateljstvo američkog predsjednika Franklina Delanooa Roosevelta i britanskog ratnog premijera Winstona Churchilla ipak bilo posebno samo onoliko koliko je to američka strana dopuštala.³ Konačno, sam je Neville Chamberlain govorio kako nikako ne želi da se Amerikanci bore za njih, jer će cijena za Ujedinjeno Kraljevstvo biti previsoka.

Tijekom Drugog svjetskog rata na zbivanja u zaraćenim dijelovima Europe utjecaj su imale zemlje koje su željele uspostaviti novi poredak (Njemačka, Japan i saveznici) i Velika trojica. Od njih su SSSR i SAD bile u položaju prvog i najvažnijeg. Od svibnja (ili rujna) 1945. međunarodno relevantne odluke mogle su donositi samo dvije plus jedna sila pobjednica. Partizanski pokret na prostoru Jugoslavije na čelu s maršalom Josipom Brozom Titom tražio je međunarodno priznanje svih Saveznika, ali je imao ideološke i svake druge posebne osjećaje prema Moskvi. Dio Hrvata u jedinicama NDH i vodstvo države nisu imali baš nikakve poluge, a niti simpatije, kojima su mogli utjecati na bilo koje relevantne čimbenike od trenutka kada se posve raspadati počela organizacija koju su zamišljali u nacističkom Berlinu.

Nezavisna Država Hrvatska bila je fašistička saveznica sila Osovine. Kao takva sudjelovala je u naporima Trećeg Reicha, činila i ono što drugi nisu. Saveznica Trećega Reicha bila je i Bugarska, gdje nije bilo Holokausta. U Mađarskoj je položaj Židova bio drukčiji do 1944. godine i udara "Strelastih križeva". Italija je bila saveznica od samoga početka, ali je i tamo položaj Židova bio bolji. Danska je bila okupirana od Trećega Reicha, pa ipak Židove ne ubijaju. Zato je izgovor, popularan posljednjih godina, da vodstvo NDH nije željelo likvidirati Židove već da su činili ono što im je Berlin nametao, vrlo dvojbeni.

Nada da će povlačenje snaga NDH na Zapad dovesti do prihvatanja i eventualnog pretvaranja u Saveznika koji će se boriti protiv boljševizma, bila je besmislena. Besmislena su i tumačenja u svakodnevnom diskursu o *fifti-fifti* podjeli bivše Jugoslavije. Churchill je na prilike u Jugoslaviji najviše mogao utjecati početkom rata. Kako je sve prolazilo, napose nakon oslobođenja Srbije 1944., njegovi su aduti sve manji.

U trenutku kada se u listopadu 1944. u Moskvi sa Staljinom dogovara o jednakoj podjeli utjecaja u Jugoslaviji, pitanje je što uopće može učiniti. Jedino i samo ako Staljin dovoljno snažno pritisne Tita, moguće bi bilo očekivati raspodjelu utjecaja. Neki su kasnije tumačili da bi zrakoplovstvo i Jugoslavenska ratna mornarica bili pod zapadnim utjecajem, a kopnena vojska pod sovjetskim, što je također vrlo sumnjivo. Staljin je 1944. godine mogao na ceduljicu "zločestog" dokumenta staviti kvačicu ili je čak i prekrižiti, jer je na terenu imao vlast i izgledalo je da će imati još veću kako rat ide kraju. Maršal Tito bio mu je odaniji no Zapadu i, najvažnije, u dijelovima zemlje gdje je uspostavljena njegova vlast, nije ju morao dijeliti.

² Burleigh 2000: 731-735.

³ Best 2006: 159-160 i dalje.

Kako se rat primicao kraju, tako je gužva na onoj strani koja je trebala poslije završetka dijeliti vlast ili sudjelovati u upravljanju zemljom, postajala sve većom. Ona strana koja je tijekom Drugoga svjetskog rata i osovinskog sustava bila napućena različitim krugovima postaje sve spremnija na međusobnu suradnju. Zato se događa da četnici prolaze kroz Zagreb; ili četnički prijedlog da se četničke i snage NDH povuku prema Istri i tamo otvore frontu protiv Titovih partizana, što su bile uzaludne i potpuno neostvarive kombinacije. Ratni gubitnici mogli su se nadati čudu i milosti pobjednika. Kraljevska vlada je tada već u koaliciji s Demokratskom Federativnom Jugoslavijom, s Titovom vladom (vlada Tito-Šubašić). Malo prije oslobođenja Zagreba na Zapad je otišao Vladko Maček sa suprugom i tajnikom. Kad se prvi puta susreo s Robertom Joyceom, koji je bio prvi američki politički savjetnik za Njemačku, izričito rekao: "Ne smatram se i ne želim da me drže izbjeglicom iz Jugoslavije. Ja nisam neprijatelj sadašnjeg Titovog režima u Jugoslaviji. Spreman sam surađivati s komunistima ali samo na jasnim osnovama. Bio sam, sa svim namjerama i svrhom, maknut iz svijeta i od mojih sugrađana gotovo četiri godine. Nužno je da se obavijestim o zbivanjima u Jugoslaviji. Volio bih što je prije moguće otići do Londona da bih dugo razgovarao s gospodinom Krnjevićem (sic!) i drugim sljedbenicima u Engleskoj. Posebno bih dugo želio razgovarati s Dr. Šubašićem, ministrom vanjskih poslova u sadašnjoj jugoslavenskoj vladi... Treba se sjetiti da je na posljednjim izborima u Jugoslaviji HSS, čiji sam ja vođa, dobila 95% glasova. Želim dobiti informaciju o jamstvima da će u Jugoslaviji biti održani slobodni izbori."⁴ Nakon razgovora 1944. godine sa Šubašićem, Tito je otišao u Moskvu. Tamo je od njega formalno zatraženo i dao je dopuštenje za ulazak Crvene armije u Jugoslaviju. Da i nije bilo Titovoga dopuštenja, Crvena armija bi vrlo vjerojatno prešla preko toga dijela Jugoslavije, ali je to priznanje tada bilo nužno da se Tito prikaže kao vanjskopolitički faktor, koji je imao pravu snagu u zemlji i time priznat od Saveznika kao faktor broj jedan. Ni na Istoku, a posebno na Zapadu razvojem u DFJ nisu dokraja sretni. Churchill je zamišljao nekakvu federaliziranu ustavnu monarhiju. Bio je spreman Tita u određenom trenutku postaviti za šefa vlade, ali u stvarno demokratskoj zemlji. Najoštrije je s tim u vezi sukob Churchilla s dijelom srpskih političara u Londonu, koji su smatrali da se ne treba vratiti ona federaliziranost Kraljevine Jugoslavije iz 1939. godine. O tome Churchill nije želio ni čuti, jer je znao koji su bili temeljni problemi Kraljevine Jugoslavije. Međutim, sve su to bili mogući putovi razvoja, koji bi se dijelom i ostvarili da je Tito namjeravao, više ili manje, igrati s takvim kombinacijama. U Americi su neki analitičari na nižim razinama bili zabrinuti već davno ranije jer se fronta iz Rusije počela primicati središtu europskog teritorija. Vidjeli su da to, što se tiče njihovih strateških interesa, može završiti kobno, posvećenijim gubitkom utjecaja. Zato je i prijedlog Churchilla za iskrcavanje na vrhu Jadrana i pokušaj da se Šubašić infiltrira i proba dio domobrana prevući na partizansku stranu, pod partizansku zastavu. Bio je to pokušaj dugoročnijeg promišljanja politike usmjerene na razvodnjavanje ili smanjenje utjecaja Komunističke partije u partizanskom pokretu s uvođenjem tako velikog broja ljudi. Na koncu je to propalo.

Kasniji plan SAD-a "Pastir" bio je zapravo američka izvedba sličnog karaktera: dovesti šubašića na čelo Kraljevske vlade trebalo je ovog, tada uglavnom američkog igrača, iskoristiti za očuvanje bilo kakvog utjecaja u Jugoslaviji.⁵ Zajednička se vlada stvara sporo, unatoč dogovorima na Visu. Tek po upozorenju s Jalte stvoren je zajednički kabinet Tita i Šubašića, ali ne pred kraljem nego pred kraljevskim namjesništvom, što je, u diplomatskom i političkom smislu, bio također jedan od Titovih uspjeha. Kad je riječ o stanju na terenu, sve druge strukture, koje su mogle utjecati na vlast, zapravo su ili beskrajno slabe ili su prestale postojati. Židova na prostoru bivše Jugoslavije i Hrvatske do 1945. godine jedva da više ima. Utjecajnih, brojnih i bogatih Nijemaca, koji su otišli još i prije kraja rata, također je nestalo. Nakon četiri godine ratnog stanja, nakon što su mnogi s prostora NDH odvođeni kao radna snaga u Njemačku, nakon ratnih operacija itd. nastala je situacija koja je bitno olakšala ono što se kasnije nazivalo klasnom borbom. To je bilo mnogo lakše izvesti nego dok su svi ti ljudi čvrsto bili u posjedu svojih stvari, bez obzira što bi metode bile iste.

gegenüber Dr. A. Pavelić, dem Poglavnik (Führer) der NDH. Dies ist angesichts der Ereignisse in der Zeit des "Kalten Krieges" zwischen den Kriegssallierten, dem Westen und dem Osten, verständlich, aber auch wegen der immer offensichtlicheren Situation in Jugoslawien - Tito wurde zu einem entscheidenden Faktor, ohne ihn konnte hier weder eine "östliche", noch eine "westliche" Politik betrieben werden.

Doc. dr. sc. **TVRTKO JAKOVINA**
Facoltà di lettere dell'Università di Zagabria,
Zagabria, Repubblica di Croazia

I TRE GRANDI, I PARTIGIANI E L'ARMATA DI NDH 1945.1

Sinossi

Parole chiave: guerra fredda, spazio jugoslavo, Pavelić, Tito

Riassunto

Su questo tema storico quasi non ci sono fonti sconosciute. Invece, tutto quello che ci è conosciuto finora dice che la Seconda guerra mondiale era perduta in avanti per l'Assi nazi-fascista, ma anche per la sua creazione quisling - lo Stato Indipendente di Croazia (NDH). Questo ultimo aveva - dopo il Reich - il rapporto più severo anche verso, per esempio, gli Ebrei. Nonostante questo, i vincitori antifascista si comportavano con benevolenza verso una parte della dirigenza del NDH, la quale ha riuscito a rifugiarsi presso gli Occidentali, davanti ai vincitori jugoslavi, dunque, anche quelli croati, come alleati attivi della coalizione antifascista. Così si comportavano anche verso il dr. A. Pavelić, il capo del NDH. Questo è comprensibile per causa del proseguimento degli avvenimenti nell'epoca della "guerra fredda" fra gli alleati di guerra, quelli dell'Occidente e quelli dell'Oriente, ma anche per causa dello stato sempre più ovvio in Jugoslavia - Tito è diventato un fatto decisivo, senza il quale non si poteva realizzare nessuna politica, nè quella "orientale", nè quella "occidentale".

⁴ Schmidt 2005: 407-422.

⁵ Isto.

U mjesecima i tjednima završetka Drugog svjetskog rata vlasti NDH doista nisu imale velike mogućnosti. Najviše što su mogle učiniti bilo je smanjiti žrtve koje su i dalje padale u besmislenom, već unaprijed izgubljenom sukobu. Sovjeti su oslobodili Budimpeštu 13.2.1945. Zapadno njemačko bojište praktički je nestalo nakon oslobođenja Kölna početkom ožujka. Borbe za Beč trajale su od početka travnja. Hannover je zauzet 10. travnja 1945, 25. travnja susreli su se na Labi Crvenoarmejci i američki vojnici. Sto čitavo to vrijeme Ante Pavelić očekuje, što razmišlja i koja je njegova odgovornost prema stanovništvu koje gajoš sluša nakon što je javljeno da je Hitler "poginuo" u borbi sa Sovjetima u berlinskom bunkeru, doista nije jasno shvatiti. Sirenje propagande da predstoji sukob Zapadnih saveznika sa Sovjetima sve do 6. svibnja 1945. bilo je u suglasju s promidžbom u Berlinu, ali riječ je bila o posvemašnjoj obmani. Kada je krenulo neorganizirano povlačenje prema Austriji diktatorski je režim marionetske NDH prestao postojati. Austrija, koja je cilj povlačenja, svoju je provizornu vladu kancelara Rennera, bivšeg socijaldemokrata, dobila 27. travnja 1945. Renner je proglasio neovisnost Austrije, a prvi je sastanak kabineta održan 29. travnja. Prvog svibnja to je priopćeno svijetu: sastav kabineta i njegovi planovi.⁶ Zapad nije odmah priznao djelokrug ove vlade, već je država funkcionirala podijeljena u zone. Ironija je, govore austrijski povjesničari, da je u tome vremenu Renner imao više prava i samostalnosti pod Sovjetima od ijednog drugog dijela Austrije i njihovih lokalnih vođa. No, među diplomatima Ujedinjenog Kraljevstva vladao je strah da bi Austrija mogla postati nova Bugarska. Churchill je Trumanu govorio da bi granice na kojima su vojske mogle postati stvarne i posljednje što bi koristilo Britancima u zemlji u kojoj se, stoga, moglo očekivati razgraničenje sa Sovjetima, bile su jedinice kvislinških snaga koji su izbjegli pred Titom. Ako bi se mogao povući potez koji bi zadovoljio Sovjete, a da previše ne košta, on će se i povući. Konačno, u Jalti je dogovoreno da se zarobljenici izručuju onima protiv kojih su ratovali. Tito je to znao. Ono što je slabije čitao bila je činjenica da se neće priznavati nacističko prekranje svijeta. Kada su partizani u svibnju 1945. ulazili u Austriju, kojoj su Saveznici od 1943. garantirali obnovu i status prve žrtve nacizma, stvaranje bilo kakvog presedana, okupacijske zone DFJ ili oduzimanja teritorija, nije dolazilo u obzir. Međutim, takve su politike koja jedna drugu plaše, vodile ka olakšanju izručivanja predanih na *Bleiburgu* natrag u zemlju.

Bez namjere ulaska u obrazlaganje zbivanja kod *Bleiburga* i na *Križnim putovima* samo jedno pojašnjenje prema dokumentu koji govori o "*masakru partizanskih jedinica nad hrvatsko-ustaškim trupama izručenih od britanskih snaga u Austriji*"? Slovenski emigrantski političar dr. Miha Krek britanskom je majoru Lowu uputio pismo u kojem govori o skupini od 900 ljudi koji su s dijela Venezije-Giulie, dakle, talijanskog prostora, izručeni Petom korpusu i, doslovce se tako kaže, masakri-

rani u uvjetima najveće brutalnosti. Na to pismo Britanci ne reagiraju odmah, nego mjesecima poslije. U nacrtu odgovora, koji *nije* ušao u konačni službeni odgovor stoji: ... *Gospodin Beker osjeća da moramo dati nekakav odgovor majoru Lowu te misli kako bi bilo najbolje da iskreno priznamo što se dogodilo, da je to bila greška koju ništa ne može ispraviti, ali da su istog trenutka poduzeti koraci kako bi se onemogućilo ponavljanje nečega sličnog, čim su vijesti o onome što se dogodilo na drugoj strani granice došle do naših usiju.* No, to što se dogodilo nije stavljeno u pismo. *Gospodin Low nije odgovorio zbog toga što je Krek najagilniji vođa antititoističke propagande, a mi, stoji dalje u dokumentima, priznajemo vladu Josipa Broza i teško da bismo mogli ući u korespondenciju s jednim od njegovim najžešćih kritičara.* Jedna je stvar kad izdvojimo moralne stvari i aspekte osвете, no druga je kad dođemo na polje visoke politike, zapravo vrlo hladne, možemo zaključiti da je to s jedne strane bilo prilično logično, bez obzira koliko okrutno, jer Britanci nisu vodili hrvatsku politiku ili brinuli se za ustaško-domobranske snage koje su ovdje izručene, a nije takvu politiku vodila ni vojska generala Pattona kad su izručili sovjetskim jedinicama ruske snage koje su se borile na strani Njemačke. Očito nije bilo namjere da se 1945. otpočnu neprijateljstva s Jugoslavijom, bez obzira na ulazak partizanskih jedinica i traženje okupacijske zone u Austriji, ili probleme oko Trsta. Postojao je način da se to spriječi, da se paluba očisti. Vrlo hladno i brutalno, ali pragma je određivala ponašanje zapadnih saveznika, napose Britanaca. Nešto sretniji od većine bio je poglavnik Pavelić. Teze o kontaktima Ante Pavelića i Britanaca, barem nakon 1945., kada su se u hladnoratovskim počecima trebali pronaći saveznici protiv novih gospodara jugoistoka Europe, čine se pouzdanima. Naime, američki su agenti u Rimu pratili Antu Pavelića i točno znali u kojem dijelu kojeg samostana živi, kada izlazi u šetnju, ali između njih i Britanaca nije bilo suglasnosti o tome tko treba obaviti njegovo uhićenje. Kad je nestao i otplovio u Argentinu, američki agent koji ga je pratio, pred završetak ratnog stanja u Italiji, doslovce je napisao: "*Cini se da su Britanci zatvorili oči. (...) Ovo ne pokazati našim britanskim saveznicima*".⁸

Hladni rat nikako nije započeo konferencijom u Jalti. Naravno, elementi budućeg sukoba bili su vidljivi od, zapravo, samog početka Rata, ali to ne znači da je Hladni rat bio želja ijedne strane. Jaltski je susret bio vrhunac Rooseveltove politike sporazumijevanja među Saveznicima, i svi koji su iole podrobnije promatrali situaciju u svijetu morali su to znati. Tako dugo dok Japan sudjeluje u ratu, SAD sasvim sigurno neće ulaziti u nikakve ozbiljnije sukobe sa Sovjetskim Savezom. Rezultatima Konferencije u Jalti bile su umjereno zadovoljne sve tri strane. SAD je dobio ne samo suglasnost Staljinu za stvaranje Ujedinjenih naroda, nego i obećanje da će Staljin ući u rat s Japanom tri mjeseca nakon prekida neprijateljstava u Europi. Prema današnjim dokumentima koje imamo, vidi

⁶ Bischof 1999, 30.45

⁷ Isti dokument citira i Darko Bekić. Zahvaljujem na ustupanju ovog dokumenta kolegi Mateu Brataniću sa Sveučilišta u Zadru. National Archives

(Public Record Office), London, FO 371/48920.

⁸ Jakovina 2006.

se da Staljin uopće 1945. godine nije smatrao da bi trebalo odmah zaoštriti sa SAD-om i odustati od sve pomoći koja mu je bila zaista potrebna za obnovu države koja je u Drugom svjetskom ratu izgubila između 22 i 27 milijuna ljudi i bila u katastrofalnom stanju. Zapadni saveznici, ako će se gledati ukupan broj žrtava, odnosno SAD i Ujedinjeno Kraljevstvo, imali su oko milijun žrtava. Bacanje atomskih bombi na Hirošimu i Nagasaki svijet je uvelo u atomsko doba i strašno kaznilo desetke tisuća Japanaca. Barem dva su efekta za svijet ali i Japan dugoročno bila pozitivna. Čovječanstvo je na japanskom slučaju jasno vidjelo svu opasnost od atomske energije korištene u ratne svrhe pa oružje nikada nije upotrijebilo tijekom Hladnoga rata. Drugo je značenje lokalno. Od statusa najokrutnijeg osvajača u Aziji, zbog bombi je Japan od agresora najednom postao žrtva. Patnja koja dolazi nakon zločina ne može naknadno postati opravdanje za agresiju koja je krenula nekoliko godina ranije. Jedan se zločin ne može opravdavati drugim, baš kao što smrt bez suđenja neke skupine ne može iskupiti eventualne zločine koju je ta osoba (ili osobe) ranije učinila. Jednako tako, činjenica da je netko zločinac, ne opravdava da se nad njim izvrši kažnjavanje mimo rasprave i suđenja.

Svijet u kojem živimo utemeljen na pobjedi Saveznika u svibnju i rujnu 1945. godine. To je civilizacijski i kulturološki okvir unutar kojeg se kreću svi pojedinci i sve države ovoga svijeta, napose one u Europi i Americi. Hrvatska je 1945. utvrđena u granicama kakvima je i danas. Godina je to u kojoj je po prvi puta u povijesti Istra ušla u sastav Hrvatske. Godina u kojoj su u najvećem broju iz Hrvatske nestali Nijemci i Talijani. Godina u kojoj je Hrvatska, kao dio Jugoslavije, postala zemlja osnivač UN-a. Tada je došlo i do najvećeg pojedinačnog

nasilja, zločina nad jednom skupinom Hrvata u mirnodopskom razdoblju. Drugi svjetski rat, kako je 1994. napisao povjesničar Mark Stoler, sve češće u svjetskim analizama postaje tek "*vrijeme kada je bačeno sjeme za stvarno važne godine koje su slijedile*".⁹ Tako je najveći rat u povijesti često ignoriran ili subordiniran kasnijim ili ranijim zbivanjima. (U nas je to do apsurdna dovedeno s Prvim svjetskim ratom, koji je gotovo nepostojeći u svijesti i historiografiji.) Na određeni je način takvo posebno tretiranje Drugog svjetskog rata bilo i kod nas, jer je u Drugom svjetskom ratu bilo izvorište, utemeljenje legitimiteta vlasti druge Jugoslavije.¹⁰ Odluke AVNOJ-a imale su važnost "nadustavnog" akta, a borba od 1941. do 1945. miješala se s revolucijom koja je, ostvarujući ciljeve KPJ, KPH i "naroda", sve uvela u jedan napredniji stupanj povijesti. Sve to je otežalo objektivno istraživanje Drugog svjetskog rata tijekom Hladnog rata, ali je time neshvatljivije zašto se još uvijek tako dugo čeka na analizu i reinterpretiranje onoga što se tada događalo, sve punine političkih zbivanja i okolnosti. Tu nije samo riječ temama kojima je hrvatska historiografija, po uzoru prije svega na njemačku, sklona: malim, uskim, vremenski kratkim i u osnovi lokalnim problemima.

Velike ratne operacije, reinterpretacija političkih okolnosti, mreže međudnosa političkih čimbenika i velikih sila, kod nas još uvijek tek trebaju biti obrađene. U okolnostima kada se s Josipom Brozom ili spomenikom u Murteru, Istri, zagrebačkom Mirogoju itd. polemike vode dinamičnom, a rasprava koje bi argumentirano, na izvorima i bilješkama, uz međunarodne recenzije, omogućile rješavanje problema koje opterećuju naše društvo, nema dovoljno, moramo se nadati da su bolja vremena ipak ispred nas.

⁹ Kimball 2001: 347.

¹⁰ Vidi npr. Kisić-Kolanović 1992.

LITERATURA

1. Best Geoffrey, 2006. *Churchill i Rat*, Naklada Ljevak, Zagreb.
2. Burleigh Michael, 2000. *The Third Reich, A New History*, Hill and Wang, New York.
3. Jakovina Tvrtko (u tisku), *Nezavisna Država Hrvatska u Hitlerovom osovinskom sustavu*. Katalog stalnom postavu Jasenovca.
4. Kimball, Warren F, 2001. *The Incredible Shrinking War: The Second World War, Not (Just) the Origins of the Cold War, So what the hell were we fighting for, such a long, long time ago?*, Diplomatic History, Vol. 25, No. 3.
5. Lane Ann (urednica), 1995. *The Rise and Fall of the Grand Alliance, 1941.-1945*, Macmillan Press, New York.
6. Kisić-Kolanović, Nada, 1992. *Pravno utemeljenje državno-centralističkog sistema u Hrvatskoj 1945.-1952*, ČSP 24 (1), Zagreb.
7. Schmidt Amy, 2005. *Vladko Maček i Hrvatska seljačka stranka: prizori iz izbjeglištva*, ČSP 37., br.2., Zagreb, 407-422.

Dr. Sc. IGOR GRAOVAC
higher scientific counsellor
Croatian Institute of History
Zagreb, Republic of Croatia

QUESTIONS OF POSTWAR VICTIMS AND SUFFERERS IN CROATIA AFTER WORLD WAR II

Review Article

Key words: Croatia after World War II, victims, sufferers, Bleiburg, Križni put, confrontation with the past

Summary

The sufferers after World War II in Croatia meaningfully incorrectly united under the term sufferers of Bleiburg and the Way of the Cross, although, unlike the later sufferings of victims on the Way of the Cross, in Bleiburg itself lesser sufferings were noted, above all military victims. In doing so, these historical events became highly politicized, and within the contemporary attempt to relativize antifascism, and therefore the partisan movement as its part, with a special apostrophizing of the role of communists herein: therefore, the victims and sufferers of nazifascism are partly annulled, and almost exclusively those who got hurt by the communists are listed. It is - aside from every interest or compassion towards postwar victims and sufferers - about an attempt to reinterpretate the history of World War II in us, and even the post-war history. Thence is the attempt to suggest through the term of Bleiburg that the end of World War II is not and cannot be viewed as a triumph over the occupiers and their accomplices but as the mourning for the victims, first of all for those who participated in war events themselves. In addition, the suffering of the so called own group is only emphasized, and within the so called monopoly on suffering, and besides the uniting of victims and sufferers according to special and dubious criteria - criterion of the committer of a crime and an ethnic criterion.

•

Dr. sc. IGOR GRAOVAC
Conseiller scientifique supérieur, Institut croate pour
l'histoire, Zagreb, République de Croatie

LA QUESTION DES VICTIMES ET DES MORTS EN CROATIE APRÈS LA DEUXIÈME GUERRE MONDIALE

Article synoptique

Dr. sc. IGOR GRAOVAC
Viši znanstveni savjetnik
Hrvatski institut za povijest
Zagreb, Republika Hrvatska

PITANJA POSLIJERATNIH ŽRTAVA I STRADALNIKA U HRVATSKOJ POSILIJE DRUGOGA SVJETSKOG RATA

Pregledni članak

Ključne riječi: Hrvatska poslije Drugoga svjetskog rata, žrtve, stradalnici, Bleiburg, Križni put, suočavanje s prošlošću

Sažetak

Stradali se poslije Drugoga svjetskog rata u Hrvatskoj sadržajno netočno objedinjuju odrednicom stradali na Bleiburgu i Križnom putu, iako je, za razliku od kasnijih stradanja žrtava na Križnom putu, u samome Bleiburgu zabilježeno samo manje stradanje, prije svega vojnih stradalnika. Pritom se izrazito politiziraju ta povijesna zbivanja, a u sklopu suvremenih pokušaja relativizacije antifašizma, dakle i partizanskog pokreta kao njegova dijela, s posebnim apostrofiranjem uloge komunista u tome: dijelom se tako nište žrtve i stradalnici nacifašizma, a gotovo isključivo navode samo oni stradali od komunista. Riječ je, dakle, mimo svakog interesa ili sućuti spram poslijeratnih žrtava i stradalnika, o pokušaju reinterpretacije povijesti Drugoga svjetskog rata u nas, pa i povijesti nakon rata. Otuda i pokušaj da se preko pojma Bleiburga u stvari sugerira kako okončanje Drugoga svjetskog rata nije i ne može biti doživljeno kao radost zbog pobjede nad okupatorima i njihovim pomagačima nego kao tuga za stradalima, prije svega onima koji su i sami sudjelovali u ratnim zbivanjima. Pritom se, usto, uvijek naglašava samo stradanje tzv. vlastite skupine, a u sklopu tzv. monopola na patnju, a uz objedinjenje žrtava i stradalnika prema posebni- ma i dvojbenim kriterijima - kriteriju počinitelja zločina i etničkom kriteriju.

Pitanjima žrtava i stradalnika od 2005. godine, a zbog obilježavanja 60. obljetnice završetka Drugoga svjetskog rata, ponovno se u nas poklanja veća pozornost, pri čemu se ona više ne otvaraju samo zbog ljudskih gubitaka u tom ratu nego i zbog stradalih nakon njegova okončanja. No, unatoč povijesnoj distanci od 60 godina, odgovori na njih su ako ne posve netočni, a ono barem manjkavi, jer politika, točnije politike one-mogućavale su, nakaradno podupirale ili zatirale istraživanja tema ljud-skih gubitaka u nas, što je, prema obrascu isključivosti, rezultiralo uvećanjem tzv. vlastitih i umanjnjem, pa i potpunim zanemarivanjem tzv. tuđih žrtava i stradalnika, koji se, u tom sklopu, smatraju i nepodob-nima, ništetnima, opravdanima...

Iz tih razloga u nas u potpunosti nije ni mogao biti obavljen civi-lizacijski dug spram mrtvih tijekom Drugoga svjetskog rata i nakon njega, izražen makar u utvrđivanju njihova broja i okolnosti stradanja. Pritom se, usto, mrtvi i potpuno umjetno izjednačavaju, odnosno ne raz-likuju se unutar njih žrtve, u pravilu nevine, a prije svega civilne, od stradalnika, u pravilu sudjelujućih, a prije svega boraca, suradnika i aktivista. Stoga su u nas sve suprotstavljene strane u ratu i nakon njega

selektivno i, dakako, aljkavo popisivale gotovo samo svoje žrtve i stradalnike, nazivajući ih samo *žrtvama*, a kad su i popisivale *tude* žrtve i stradalnike, u pravilu su ih smatrali samo stradalnicima, točnije *opravdano stradalima*, a nikako *žrtvama*.

Sve navedeno vrijedi i za poslijeratne žrtve i stradalnike, koji se, i na ovome skupu, dijelom vremenski točno, ali sadržajno netočno, pa i nepotrebno ponekad objedinjuju odrednicom *stradali na Bleiburgu i Križnom putu*. Naime, pojam se *Bleiburga*, što je s pravom naglašeno i u pripremama ovoga skupa, ni u kojem slučaju ne može poistovjetiti s pojmom *Križnog puta*. Jer, u samome *Bleiburgu* nije počinjen ni ratni niti masovni zločin te je zabilježeno samo manje stradanje, prije svega vojnih stradalnika pri pružanju otpora u trenutku kapitulacije pred Saveznicima i, dakako, partizanima kao dijelu Saveznika. No, dijelom je posve drukčije kada je riječ o stradanjima na *Križnom putu*, dakle poslijeratnim stradanjima. Pritom, usputno, u potonja stradanja spadaju samo ona koja su se i dogodila nakon zakašnjela okončanja Drugoga svjetskog rata u nas.

No, u nas se ipak uporno koristi i za poslijeratna stradanja odrednica *Bleiburg*, i to do tog stupnja da pojedini istraživači i u naslovima svojih radova koriste samo tu odrednicu. Štoviše, svečana se obilježavanja tih stradanja i održavaju prije svega u *Bleiburgu* ili pod tom odrednicom, pri čemu se *Bleiburg* čak označava i *najvećom tragedijom hrvatskog naroda*. Postavlja se, stoga, opravdano pitanje je li, u tom slučaju, riječ o opravdanoj sućuti spram poslijeratnih žrtava i stradalnika ili se tragedijom smatra činjenica što su na *Bleiburgu*, među ostalima, kapitulirali i nositelji političke i vojne vlasti Nezavisne Države Hrvatske, ratne kvislinške tvorevine čije se okončanje, unatoč njenom pretenzionom nazivu, ne može smatrati *tragedijom* nego *srećom hrvatskog naroda*? Jer, ona je, u razdoblju prije propasti, dakle u vrijeme Drugoga svjetskog rata u nas, proizvela ne samo tragediju hrvatskog naroda nego i ogromnog dijela ukupnog stanovništva Hrvatske, posebno Roma, Srba i Židova.

Opisani pristup u skladu je, dakle, sa suvremenim pokušajima relativizacije antifašizma, dakle, i partizanskog pokreta kao njegova dijela. Pritom se posebno apostrofiraju komunisti koji, iako u manjem broju, ali s ogromnim utjecajem, sudjeluju u tome pokretu.

Riječ je, dakle, mimo svakog interesa ili sućuti spram poslijeratnih žrtava i stradalnika, o pokušaju reinterpretacije povijesti Drugoga svjetskog rata u nas, pa i povijesti nakon rata, pri čemu se komunisti čak optužuju i za iracionalni otpor u vrijeme rata. Naime, suradnja se s okupatorom, u tom sklopu, predstavlja kao razumna nacionalna politika. A kako su komunisti, što se pojačava, uz brojne žrtve i stradalnike, njihovima poslijeratnim postupcima, zapravo *krivi* jer su trajno ukazivali na suradnju dijela ne samo Hrvata s fašistima i nacistima, onda tezu treba obrnuti te ih optužiti da su, u sklopu antifašizma, nepotrebno izazivali okupatore.

Otuda pokušaj da se preko pojma *Bleiburga* u stvari sugerira kako okončanje Drugoga svjetskog rata nije i ne može biti doživljeno kao radost zbog pobjede nad okupatorima i njihovim pomagačima nego kao tuga za stradalima, prije svega onima koji su i sami sudjelovali u ratnim zbivanjima, pri čemu se tuga uvećava zbog stradalih nakon rata, što je za promicatelje navedenih shvaćanja, na žalost, manje važno.

Riječ je, dakle, o još jednoj politizaciji konkretnih povijesnih zbivanja, a u sklopu teme masovnih zločina koja u interpretacijama izaziva i najveće strasti. Pritom se uvijek naglašava, već je spomenuto, stradanje tzv. *vlastite skupine*, a u sklopu tzv. *monopola na patnju*. Stoga, unatoč prividu da je riječ o raspravi o sadržaju nacifašizma i komunizma - sve do njihova izjednačavanja - više je riječ o licitiranju s onima koji su od njih stradali. Pritom su uočljivi selektivnost sjećanja, prerada prošlosti i idejna konverzija, pa se, naglašavanjem stradalih u svima totalitarnim

Paroles-clés: Croatie après la Deuxième guerre mondiale, victimes, Bleiburg, Križni put, confrontation avec le passé

Résumé

Les morts après la Deuxième guerre mondiale en Croatie, quant au contenu de la notion meme, s'unissent imprécisément sous le lemme des morts à Bleiburg et à Križni put (Calvaire), quoiqu'à Bleiburg il n'y eut que des morts en un nombre restreint, en premier lieu des morts militaires. En meme temps, il y a une politisation particulière de ces événements historiques, dans l'ambiance des tentatives contemporaines de la relativisation de l'antifascisme, mais aussi bien du mouvement de la résistance participant à celui-ci, accentuant d'une manière particulière le rôle des communistes dans tout cela. De cette façon-ci s'annulent les victimes et les morts du nazifascisme, et on ne cite que des meurtres commis par les communistes.

Donc, sans aucun intérêt ou compassion pour les victimes et les morts d'après-guerre, il s'agit d'une tentative de la réinterprétation de l'histoire de la Deuxième guerre mondiale chez nous, mais aussi bien de celle d'après-guerre. En effets, il s'en suit aussi une tentative de suggérer, par l'intermédiaire de la notion de Bleiburg, que la fin de la Deuxième guerre mondiale ne soit pas et ne puisse pas être vécue comme une joie après la victoire sur les occupants et leurs collaborateurs, mais comme une tristesse à l'égard des morts, en premier lieu ceux qui ont participé aux événements de guerre.

En meme temps, on met en relief toujours les morts du soi-disant groupe propre, dans l'ambiance du soi-disant monopole à la souffrance, et avec l'addition des victimes et des morts suivant des critères spéciaux et douteux - critère de l'auteur du délit et critère ethnique.

•

Dr. sc. IGOR GRAOVAC
Höherer wissenschaftlicher Rat
Kroatisches Historisches Institut
Zagreb, Republik Kroatien

FRAGEN DER NACHKRIEGSOPFER UND LEIDTRAGENDEN IN KROATIEN NACH DEM ZWEITEN WELTKRIEG

Übersichtsartikel

Key Words: Kroatien nach dem Zweiten Weltkrieg, Opfer, Leidtragende, Bleiburg, Kreuzweg, Aufarbeitung der Vergangenheiten

Zusammenfassung

Die Leidtragenden nach dem Zweiten Weltkrieg in Kroatien werden inhaltlich ungenau unter dem Begriff Opfer von Bleiburg und des Kreuzwegs zusammengefasst, obwohl in Bleiburg selbst, im Unterschied zu den darauffolgenden Opfern auf dem Kreuzweg, nur eine kleinere Opferzahl verzeichnet wird, namentlich wenn es

um von Verfolgungen Militäraugehörigen geht. Dabei werden diese historischen Geschehnisse sehr politisiert, und zwar im Zusammenhang der zeitgenössischen Versuche der Relativisierung des Antifaschismus, und somit auch der Partisanenbewegung als ihres Bestandteils, mit besonderer Apostrophierung der Rolle, welche in ihr die Kommunisten gespielt haben. Zu einem Teil werden damit die Opfer und Leidtragenden des Nazifaschismus annulliert, während fast ausschliesslich die Opfer der Kommunisten angeführt werden. Es handelt sich demnach, sieht man einmal vom Interesse oder Mitleid für die Opfer und Leidtragenden des Nachkriegs ab, um den Versuch der Umdeutung der Geschichte des Zweiten Weltkriegs in unserem Raum, und darüber hinaus auch der Geschichte nach dem Krieg. Daher auch der Versuch, mit Hilfe des Begriffs Bleiburg zu suggerieren, dass die Beendigung des Zweiten Weltkrieges eigentlich weder ein freudiges Ereignis sei, noch der Sieg über die Besatzer und ihre Helfer als ein solches erlebt werden kann, sondern als Trauer über die Leidtragenden, vor allen jene, die selbst an den Kriegseignissen teilgenommen hatten. Dabei wird, zusätzlich, immer nur das Leiden der sog. eigenen Gruppe betont, und zwar im Rahmen eines Leidenmonopols, wobei die Gleichsetzung von Opfern und Leidtragenden nach besonderen und zweifelhaften Kriterien vorgenommen wird - nach dem Kriterium derjenigen, welche die Verbrechen begangen haben, und nach dem ethnischen Kriterium.

Dr. sc. IGOR GRAOVAC
Consigliere scientifico superiore,
Istituto croato per la storia
Zagabria, Repubblica di Croazia

LA QUESTIONE DELLE VITTIME E DEI MORTI IN CROAZIA DOPO LA SECONDA GUERRA MONDIALE

Sinossi

Parole chiave: Croazia dopo la Seconda guerra mondiale, vittime, Bleiburg, Križni put, confrontazione col passato

Riassunto

I morti dopo la Seconda guerra mondiale in Croazia, quanto riguarda il contenuto della nozione, si unificano imprecisamente sotto la lemma dei morti a Bleiburg e a Križni put (Calvario), sebbene a Bleiburg stesso siano state notate delle morti in un numero più ristretto, in primo luogo dei militari. In pari tempo, questi avvenimenti storici si politizzano particolarmente, nell'ambito delle tentative contemporanee della relativizzazione dell'antifascismo, ma anche del movimento partigiano come partecipante di quell'ultimo, accentuando specialmente il ruolo dei comunisti in tutto quello. In

režimima, ustvari dijelom nište žrtve i stradalnici nacifašizma, a gotovo dijelom isključivo navode oni stradali od komunista.

Zbog takva pristupa i sam predmet istraživanja, primjerice cjelina ljudskih gubitaka Hrvatske u pojedinom povijesnom razdoblju, i dalje izmiče znanosti, odnosno svodi se u pravilu na istraživanja segmenata tih gubitaka. Pritom se odmah javljaju i nedobronamjerne sumnje: zašto se u pravilu istražuju žrtve i stradalnici samo ponekih političko-vojnih pokreta ili samo nekih etničkih skupina te zašto su, u većini slučajeva, i nadalje predmet istraživanja selektirani počinitelji zločina ili selektirani žrtve i stradalnici?

Stječe se, u prvome slučaju, dojam, posebno i kada je riječ o ovdje razmatranima poslijeratnim žrtvama i stradalnicima, kako se, moguće i svjesno, izbjegavaju iskazati stradali od svih počinitelja zločina u ratu i nakon njega. Usto, raznovrsne se žrtve i stradalnici pritom objedinjuju prema posebnom, dijelom dvojbenome kriteriju - kriteriju počinitelja zločina, čime se, na izvjestan način, obezvređuje njihovo stradanje, a uzdiže djelovanje počinitelja zločina. A to je, u sklopu naslovljenog interesa, posve slično ranijem kriteriju gotovo isključivog stradanja od strane fašista/nacista (*žrtve fašističkog terora*).

U drugome slučaju, pak, moguće se stvara sličan dojam, ovaj put prema etničkom kriteriju stradanja, a bez, što je samo dijelom opravdano, etničkog kriterija kada je riječ o počiniteljima zločina. Pritom se, međutim, stradali opet, iako opravdano, objedinjuju prema posebnom, dijelom dvojbenome kriteriju, koji isponova određuju tako neobjedinjeni počinitelji zločina, što, čini mi se, dodatno ponižava te žrtve i stradalnike.

Oni se, dakle, mimo pojedinačnih sudbina i kao jednakovrijedni, mada izdvojeni, u cjelini konkretnoga zločinačkog sustava, dijelom *umjetno izdvajaju*. Prisjetimo se, primjerice, brojnih rezultata istraživanja samo o stradanju Hrvata, u kojima se otvoreno sugerira njihova posebna *kob*, kao da je riječ o jedinstvenoj skupini koja strada samo stoga što je Hrvatska, čime se *uniformira* stradanje raznolikih žrtava, a posebice raznolikih stradalnika, koji su se, mada svi Hrvati, 1941.-1945.godine, kao i kasnije, i međusobno uništavali. No, kada se *umjetno objedine*, gubi se povijesna dimenzija njihova stradanja, pa čak i obezvređuju razlozi i motivi njihova stradanja.

Naposljetku se i u sklopu istraživanja poslijeratnih žrtava i stradalnika javljaju i posve novi fenomeni, koji su posve stereotipni, a postupno izrastaju i u nove mitove.

Prvi se odnosi na opravdavanje zločina ako smo ga *mi*, odnosno bilo koji *mi* počinili i negiranje bilo kakve krivnje počinitelja zločina ako se on javlja na *našoj*, dakle, bilo čijoj *strani*. Štoviše, nerijetko se tvrdi kako *naša*, dakle, bilo koja strana u sukobu, nije uopće mogla počiniti zločin, pa u svojim redovima niti nema počinitelje zločina nego samo *heroje*.

Drugi se fenomen, pak, izražava u sljedećem: nakon ipak općeprihvaćene spoznaje o stradanjima na svim stranama, poglavito u vrijeme Drugoga svjetskog rata u nas, pa i neposredno po njegovu završetku, prošlost se reinterpreтира do te mjere da se raniji *vlastiti neprijatelji*, poraženi neprijatelji unutar pojedinog nacionalnog korpusa, čine prihvatljivima, savezničcima i sl., uz brisanje granica koje su ranije pobjednici nametali spram njih. Otuda, umjesto kritičkog odnosa spram *vlastite* ili, šire, *vlastitih prošlosti*, na svim stranama ideje *zaborava, oprosta i pomirenja*.

Potonja se čak pokušava ostvariti *pomirenjem nepomirljivoga*: ne samo različitih političkih pokreta i ideologija nego i žrtava ili stradalnika te počinitelja zločina. A riječ je o tome da se *sve strane* konačno moraju *pomiriti s prošlošću*, što nikako ne znači i *mirenje s prošlošću*: naime, svi narodi i etničke skupine, politički i vojni pokreti, predstavnici različitih ideologija i sl. sudjelovali su u nas u različitim ratnim tabori-

ma te bili žrtve i stradalnici, ali i počinitelji zločina u ratu i nakon njega.

Stoga u nas nema, ni u jednome povijesnom razdoblju, pa ni onome nakon 1945. godine, *posve nevinih stradalnika* i, osobito, *posve nevinih počinitelja zločina*. A ima, i to u velikom broju, *posve nevinih žrtava*. Iz tih razloga temeljno pitanje danas nije što je moguće učinila, pa i, kako poneki tvrde, *skrivila* žrtva, pa *skrivio* i stradalnik, nego što je učiniti za žrtvu, a često i za stradalnika. Pri tome je *suočavanje s prošlošću*, točnije kritički odnos *spram vlastite ili vlastitih prošlosti* i preduvjet nade da će, kada je riječ i o poslijeratnima ljudskim gubicima u nas, žrtva biti, pa makar i naknadno, preko znanstvenih istraživanja, inventivnije i originalnije zaštićena od počinitelja zločina.

U protivnom, zaključno, a u sklopu dijelom i ovdje navedenih napora *organiziranog sjećanja*, politika će uvijek isponova, i kada je, dakle, riječ o zlouporabi, pitanjima poslijeratnih žrtava i stradalnika, nastojati tumačiti sadašnjost preko prošlosti, i to kako hoće, a kako bi zagospodarila budućnošću. Stoga su određenja žrtava i stradalnika u Drugome svjetskom ratu u nas, kao i ona nakon njegova okončanja, toliko važna.

Nakon toga, pak, slijedi naš civilizacijski dug i spram tih mrtvih, a uz uvažavanje svake žrtve i svakog stradalnika, s namjerom utvrđivanja njihova što točnijeg približnog broja te njihovih svojstava, okolnosti stradanja, oblika smrti i drugih odrednica, ponajbolje primjenom metode osobne identifikacije svih stradalih, koju, ne samo kada je o poslijeratnima gubicima riječ, primjerice koriste svi istraživački timovi Hrvatskog instituta za povijest u Zagrebu.

questo modo si annullano le vittime ed i morti del nazifascismo, e quasi non si citano che morti dai comunisti.

Dunque, senza nessun interesse, oppure compassione, verso le vittime ed i morti postbellici, si tratta di un tentativo della reinterpretazione della storia della Seconda guerra mondiale da noi, ma anche della storia postbellica. In effetti, ne consegue anche un tentativo di suggerire, per mezzo della nozione di Bleiburg, che la fine della Seconda guerra mondiale non sia e non possa essere vissuta come una allegria dopo la vittoria sugli occupatori ed i loro collaboratori, ma come una tristezza per le morti, in primo luogo dei partecipanti negli avvenimenti di guerra.

In pari tempo, si mettono in rilievo sempre i morti del cosiddetto gruppo proprio, nell'ambito del cosiddetto monopolio alla sofferenza, e col-l'accentramento delle vittime e dei morti secondo criteri speciali e dubbiosi - criterio dell'autore del delitto e criterio etnico.

Dr. Sc. **TOMISLAV BADOVINAC**
Counsellor at National Bank
of Croatia, retired
Zagreb, Republic of Croatia

CRIME OVER CRIMINALS

Review Article

Key words: Bleiburg field, 1945, collapse of quislings, members of different nations, attempts to revise history, documents

Summary

The introduction of the annex talks about different fascist military formations and their civil coworkers, and also about others who, in May 1945, found themselves at the Bleiburg field in Austria, Croatian, Slovene, Serbian quislings etc. Immediately after the end of the war, attempts for the revision of the past started, and this was incited by "Cold War" between up-to-then world carriers of the anti-fascist victory. So did start, and last to-date, attempts of the Croatian (Ustasha) and Chetnik (Serbian) members and coworkers of nazifascists Axis to revise antifascist, victorious National-liberating war in Croats, and thereby efforts to deny the whole war as liberating against the occupier and quislings. In the second part of the annex the author brings the series of long ago known documents, but which have systematically been "forgotten", foreign and Yugoslav, that is Croatian, and which are important for the understanding - who is, actually, the victim, and who is defeated in the framework of the notion Bleiburg.

•

Dr. sc. **TOMISLAV BADOVINAC**
Conseiller de la Banque nationale de
Croatie, à la retraite
Zagreb, République de Croatie

LE PLUS ATROCE DES CRIMES

Article synoptique

Paroles-clés: Bleiburg, 1945, ruine des quisling, participants de divers peuples, tentatives de la révision de l'histoire, documents

Dr. sc. **TOMISLAV BADOVINAC**
Savjetnik Narodne banke Hrvatske u miru
Zagreb, Republika Hrvatska

ZLOČIN NAD ZLOČINCIMA

Pregledni članak

Ključne riječi: Bleiburško polje, 1945., slom kvislinga, pripadnici raznih naroda, pokušaji revizije povijesti, dokumenti

Sažetak

U uvodu priloga govori se o različitim fašističkim vojnim formacijama i njihovim civilnim suradnicima, ali i o drugima koji su se u svibnju 1945. našli na Bleiburškom polju u Austriji, hrvatskim, slovenskim, srpskim kvislinzima itd. Odmah poslije završetka rata, u emigraciji su krenula nastojanja za revizijom prošlosti, a to je podsticano "hladnim ratom" između dotadašnjih svjetskih nositelja antifašističke pobjede. Tako su započela i traju do danas nastojanja hrvatskih (ustaških) i četničkih (srpskih) pripadnika i suradnika naci-fašističke Osovine da učine reviziju i antifašističke, pobjedničke Narodnooslobodilačke borbe i u Hrvata, a time i nastojanja da se negira cijeli rat kao oslobodilački protiv okupatora i kvislinga. U drugom dijelu priloga autor donosi niz odavno poznatih dokumenata, ali koje se sustavno "zaboravlja", stranih i jugoslavenskih, odnosno hrvatskih, a koji su bitni za razumijevanje - tko je, zapravo, stradalnik, a tko poražen u okviru pojma Bleiburg.

Tko i zašto se našao na Bleiburškom polju?

Našle su se različite fašističke vojne formacije i formacije njihovih suradnika. Među njima su bili i građani, iz Hrvatske: vojnici - domobrani, ustaše, četnici i razni civili (viši i niži funkcioneri iz vlasti i mnogih organizacija Nezavisne države Hrvatske), od kojih su neki i prisilno dovedeni. Tamo su bili i četnici iz drugih krajeva Jugoslavije, slovenski bjelogradisti i drugi.

Nema sumnje da su oni pobjegli iz zemlje, jer su bili pripadnici, suradnici i simpatizeri fašističkog i nacističkog okupatora. Željeli su se predati Englezima koji nisu dovoljno poznavali njihova nedjela i tako izbjeći zasluženu osudu.

Sad se javlja pitanje: zašto (danas) kontroverze oko "Bleiburga"? Događaji na kraju II. svjetskog rata pokazali su određena neslaganja, koja su se izražavala u naglašenim interesnim ambicijama, prije svega, u odnosima Velike Britanije i SAD-a prema SSSR-u. To su bili začeci "hladnog rata", što se reflektiralo i na odnos Velike Britanije i Demokratske Federativne Jugoslavije, napose u pogledu Trsta, Koruške, Julijske Krajine. Ti odnosi su pogodovali da se razvije ideološki rat nacionalističkih snaga, kroz propagandu i izbjegavanje povijesnih činjenica.

U fazi kulminacije *hladnog rata*, došlo je i na međunarodnom planu do revizije dijela povijesti. To je ponukalo pripadnike i simpatizere fašizma, odnosno ustaše i četnike da pokrenu reviziju Narodnooslobodilačke borbe (NOB) i negiranje antifašističkog karaktera Narodnooslobodilačkog rata (NOR), u namjeri da ih prikaže kao građanski rat u borbi komunista za vlast. Istovremeno, ističe se suradnja ustaša s okupatorima, ali samo kao privremena taktička borba protiv komunizma, te da su hrvatski nacionalisti proglasili Nezavisnu državu Hrvatsku (NDH), kao državnu tvorevinu, u interesu hrvatskog naroda i njegove povijesne težnje za stvaranjem samostalne države. Pri tome se izbjegava spomenuti činjenicu da su NDH-u proglasili okupatori.

U tom kontekstu polarizacije antagonističkih blokova, vođen je i psihološki rat protiv Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ) i oko kapitulacije oružanih snaga i struktura vlasti NDH-e, u svibnju 1945. i stvaranje - mita *0 bleiburskoj tragediji*, koja se ističe kao masakr hrvatskog naroda, a zanemaruje se činjenica da je riječ o mahom zarobljenim vojnim jedinicama, počiniteljima fašističkih nedjela.

Temeljem tih okolnosti kontraverze se kreću oko tvrdnji: daje u Bleiburgu, 15. svibnja, zarobljeno šest puta više pripadnika ustaških i domobranskih vojnika i civila, nego što je činjenično stanje, te daje od strane Jugoslavenske Armije (JA) ubijeno oko 600.000 zarobljenih vojnika i civila. Manipulacija je očita i želi se pokazati da je mit oko pokolja Hrvata, zarobljenih vojnika, civila-žena, djece i staraca, koji su masakrirani na i oko *Blajburga* te na "*Križnom putu*" djelo "partizanske" vojske, odnosno komunista.

Značajno je uočiti da se do tog broja došlo postepeno. Vinko Nikolić, ideolog i urednik ustaške publikacije *Hrvatska revija* u emigraciji, u svojoj drugoj knjizi, 1963., govori "*da je nakon povlačenja s Bleiburskog polja pronađeno 40 mrtvih tjelasa*", da bi dolaskom Tuđmana na vlast, bio imenovan za sabornika, pa je sukladno pritisku psihološke euforije, korigirao svoje ranije stavove, te prihvatio čak i 600.000 žrtava, što se prema tadašnjim podacima podudaralo s brojem ubijenih Srba u logoru smrti u Jasenovcu. Na prvi pogled je vidljivo da se nastoji izjednačiti ratne zločine ustaša i komunista, koji su ubijali ne samo hrvatske "vitezove ustaše", nego i vršili genocid nad hrvatskim građanima-civilima.¹ Tako je stvoren mit o zločinačkoj ulozi NOV-e, odnosno komunista. A što govore činjenice!

Podaci o ratnim zarobljenicima

Izvjestaji štabova armija, temeljem Titove depeše o broju ratnih zarobljenika²:

- *Stab 1. armije*, od 16. svibnja 1945: ukupno 42.630 zarobljenika, od toga 6.423 ustaša, 16.259 domobrana, 600 četnika, 153 bjelogardejaca, 17.864 Nijemaca, 1.275 Talijana, 45 Poljaka, 11 Čeha.
 - *Stab 3. armije*, od 19. svibnja 1945: ukupno 120.000, od toga 40.000 Nijemaca, 10.000 četnika, 60.000 ustaša i domobrana, te od Bugara primili 10.000 ustaša i 4.000 civila (3.000 žena i djece i 1.000 muškarca).³
 - *Stab 4. armije*, od 23. svibnja 1945: ukupno 90.800 uglavnom Nijemaca.
- Sveukupno: 253.430 zarobljenika, od toga 92.682 ustaše i domobrani.

¹ Prilog 1

Fra Rafael Mandić, visoki ustaški funkcioner: "*Hrvatske gore*", Argentina, izjavio je da je stradalo gotovo 1.000 sinova-Hrvatske; Stjepan Hefer, ministar u vladi NDH: "*Domovina*", 1963, upokojeno 3.000 sinova-Hrvatske; Srećko Pećnik, na komemoraciji u Bleiburgu, izjavio da je palo 10.000 žrtava "*Vjesnik*", 1999.; u "*Slobodnom tjedniku*", 19. ožujka 1990., ustaški diplomata dr. Ivo Omrčanin utvrđivao je brojku žrtava, najprije 500.000, pa se od te brojke ubrzo odustalo i ostalo na oko 26.000 ustaša i 18.000 ostalih, da bi se kasnije na okruglom stolu u Clevelandu dogovorilo 50.000. On ističe da je davne 1950. utvrdio da je ubijeno 112.000; u Hrvatskom Saboru, 1995., na 50. godišnjicu pobjede, Drago Krpina objavio da je palo 600.000 Hrvata u Bleiburgu.

² Prilog 2

[ŠTABU I. ARMIIJE JA*]

Javite najhitnije obratnom depešom koliko iznosi brojno stanje ratnih zarobljenika na današnji dan i na kojim su mjestima smješteni.⁽¹³⁴⁾

15. maj 1945.

Tito

A-VII, k. 258-A, reg. br. 9-24/10

[Beograd]

* Ovo Titovo naređenje upućeno je cirkularnom depešom Štabovima 1, 2, 3. i 4. armije i glavnim Štabovima Hrvatske i Slovenije. Objavljuje se naređenje upućeno Štabu 1. armije JA. (Vidi: *Sabrana djela Josip Broz Tito* br. 28, str. 42.)⁽¹³⁴⁾

Odgovarajući na ovo Titovo naređenje, Štab 1. armije dostavio je izvještaj 16. maja 1945. u kome je iznio podatke da se u Zagrebu nalazi 2500 njemačkih zarobljenika, 12 000 domobrana i 1700 ustaša; da je iz Zagreba upućeno za Bjelovar 7000 Nijemaca; da se u Slavonskom Brodu nalaze 2 njemačka zarobljenika, 17 ustaša, 296 domobrana i 105 talijanskih zarobljenika; da se u Sremskoj Mitrovici nalazi 600 Nijemaca; da se u Vinkovcima nalaze 162 Nijemca, 156 ustaša, 1254 domobrana, 115 bjelogardejaca, 17

Résumé

L'introduction de l'article présente les diverses formations des fascistes et de leurs collaborateurs civils, mais aussi bien les autres se trouvant au champ de Bleiburg, en Autriche, au mois de mai 1945, - les collaborateurs croates, slovénes, serbes ecc. Dès la fin de la guerre, l'émigration active ses tentatives de réviser le passé, incitées par la "guerre froide" entre les facteurs mondiaux de la victoire antifasciste. C'est ainsi que commencent, et continuent jusqu'aujourd'hui, les tentatives des participants croates (ustascia) et serbes (chetnik), mais aussi bien celles des collaborateurs de l'Axe nazifasciste, pour faire une révision de la lutte de libération populaire, antifasciste et victorieuse, des Croates, et avec cela, les tentatives de nier toute la guerre comme une guerre de libération des occupants et des collaborateurs. La deuxième partie de l'article présente toute une série de documents, étranger et yougoslaves, c'est-à-dire croates, connus depuis longtemps, mais systématiquement "oubliés", quoiqu'essentiels pour la compréhension de la question de - qui sont, en effets, sous la notion de Bleiburg, les victimes et qui sont les vaincus.

Poljaka, 11 Čeha i 1145 Talijana; da se u Celju nalazi 7600 Nijemaca, 4550 ustaša, 2709 domobrana, 600 četnika, 38 bjelogardejaca, 28 Poljaka i 25 Talijana. Pošto su slična naređenja upućena i Štabovima 2, 3. i 4. armije. Štab 3. armije, na primjer, izvjestio je 16. maja da se na njegovom području nalazi oko 120 000 zarobljenih neprijateljskih vojnika. Štab 4. armije je dostavio izvještaj takođe 16. maja 1945. u kome je iznio podatke da se na prostoru Sušak - Crikvenica nalazi 12000 zarobljenih njemačkih vojnika, u rajonu Ilirske Bistrice oko 14 000, od toga oko 2000 ranjenih, a u Trstu oko 800 zarobljenih neprijateljskih vojnika, dok za područje Slovenije nije imao na raspolaganju točne podatke, pa je 23. maja dostavio izvještaj iz koga se vidi da je na području 4. armije bilo oko 90 800 zarobljenih neprijateljskih vojnika, od toga 2 generala i 25 viših oficira. (Vidi: *Sabrana djela Josip Broz Tito* br. 28, str.173)

³ Prilog 3

ŠTAB III JUGOSLAVENSKE ARMIIJE

Operativno odjeljenje, O. broj 341/45 Dana 19. maja 1945. u 06.00 č.

ŠTABU III UKRAJINSKOG FRONTA

1. U vodjenim operacijama od 8. do 18. maja 1945. godine III Armija je zarobila svega oko 110.000 neprijateljskih vojnika i oficira, medju kojima ima 17 generala. Od toga ima 60.000 ustaša i domobrana, 40.000 Nijemaca i 10.000 četnika.

2. Zaplenjeno: topova 150, bacača 100, automatskih oružja 3000, pušaka 50.000, 40 tenkova i oko 500 raznih motornih vozila, te mnogo drugog raznog materijala, koji se još uvijek prebrojava. Od Bugara primili: 10.000 ustaških vojnika i 4000 civila (3000 žena i djece i 1000 muškaraca - ljudi), 5000 pušaka i 300 automatskih oružja, 150 kamiona, 1500 konja sa odgovarajućim brojem kola i druge ratne opreme. Zarobljenike i plijen, koji smo primili od Bugara, nije unešen pod tačkom 1.

Smrt fašizma - sloboda narodu !

(Žig)

Načelnik štaba, pukovnik: (V. Subotić)

DAS VERBRECHEN AN DEN VERBRECHERN

Übersichtsartikel

Key Words: Bleiburger Feld, 1945, Zusammenbruch der Kollaborateure, verschiedene Volksangehörige, Versuch der Geschichtsrevision, Dokumente

Zusammenfassung

In der Einführung des Beitrags ist die Rede von verschiedenen faschistischen militärischen Formationen und ihren zivilen Mitarbeitern, aber ebenso von anderen, welche sich im Mai 1945 auf dem Bleiburger Feld in Österreich befunden haben, den kroatischen, slowenischen, serbischen und anderen Kollaborateuren. Gleich nach dem Kriegsende begannen in der Emigration die Versuche, die Vergangenheit zu revidieren, was vom "kalten Krieg" zwischen den bisherigen Trägern der weltweiten antifaschistischen Sieger gefördert wurde. Damals begannen - und sie dauern bis heute an -, die Anstrengungen der kroatischen (Ustascha) und serbischen (Tschetniks) Angehörigen und Mitarbeitern der nazi-faschistischen Achse, einer Revision auch des Volksbefreiungskampfes, auch der

- Obavijest Kabineta maršala Jugoslavije predstojniku britanske vojne delegacije o primitku depeše feldmaršala Harolda Alexandera, od 16. svibnja 1945. o predaji 200.000 Jugoslavena u Austriji.⁴

Podaci o oružanim snagama NDH

Izvještaj Glavnog ustaškog stožera vojske NDH-e, od 9 travnja 1945., navodi: 174.000 vojnika, a ustaške pukovnije, legije i poglavnikov tjelesni zdrug čine 34.701 naoružanih vojnika.

F. Dragojlov, u knjizi "Rat od 1941.-1945.", iznosi podatak da je, potkraj 1944., u oružanim snagama NDH bilo 179.000 od čega 150.000 vojnika i 29.000 u rezervi.

V. Strugar, u knjizi "Oslobodilački rat", ističe da je brojno stanje vojske u NDH-oj iznosilo 148.000 vojnika.

V. Nikolić, ideolog i urednik spomenute publikacije *Hrvatska revija*, u svojim napisima, "tvrdio je da je u Koruškoj bilo oko 100.000 vojnika NDH-e i civila, koji se nisu mogli predati Britancima, jer nisu još bili pristigli".

Zaključak. Prezentiranje podataka: iz ustaških izvora, od ustaških funkcionera: Nikolić, Crljen i dr.; od Harolda Alexandera, feldmaršala, povjesničara grofa Tolstoja i Cowgillovog izvještaja; iz izvještaja jedinica JA-e, koje su neposredno zarobljavale ratnike, te iz njemačkih izvora pri povlačenju iz Jugoslavije, pokazuju da svi vojnici iz NDH-e koji su bježali i bili zarobljeni ne mogu činiti veću brojku, nego što ih je ukupno imala NDH-e.

Postupanje sa zarobljenicima

1. Vrhovni komadant NOV i POJ maršal Jugoslavije Josip Broz Tito:

8. XI. 1941. Naređenje svim štabovima, političkim komesarima i borcima NOPOJ, u vezi s posljednjim događajima u kojima su vojno-četnički odredi protiv partizanskih odreda činili zverska mučenja, prebijanja i ubijanja... upućujemo naređenje svim našim odredima: 1. podpretnjom kazne smrti zabranjuje se odgovarati na te zločine sličnim protumjerama koje nisu dozvoljene u partizanskim redovima...; 2. Zarobljeni neprijateljski oficiri i vojnici ...sprovesti našim komandama, koje će preduzeti istragu...; 3. naši štabovi i vojne partizanske jedinice na terenu moraju ispitati svaki konkretan slučaj zlostavljanja naših ljudi ili seljaka od strane četnika, zapisnik i svedoci potpisati i dostaviti u Glavni štab (GS) ili Vrhovni štab (V©).⁵

⁴ Prilog 4

KABINET MARŠALA JUGOSLAVIJE

Br. 15, 17. maja 1945 godine

ŠEFU BRITANSKE VOJNE DELEGACIJE

Molimo Vas obavijestite feldmaršala g. Aleksandra, da je Maršal Tito primio njegovu depešu od 16. maja 1945. g. o predaji 200.000 Jugoslavena koji se nalaze u Austriji i o evakuaciji Vaših snaga sa ostrva Visa. Maršal se slaže u potpunosti sa predlogom feldmaršala g. Aleksandra i izražava mu zahvalnost. Napred pomenutih 200.000 preuzeće Štab III armije kome su izdate potrebne instrukcije. Slobodni smo Vas umoliti, da nas obavijestite, gdje bi se sastala komisija za prijem zarobljenika sa delegatima određenim od feldmaršala g. Aleksandra za primopredaju.

Primate izraze moga poštovanja

Po naređenju Maršala

Generalmajor Ljub. Durić [v.r.]

⁵ Prilog 5

NAREĐENJE VRHOVNOG ŠTABA NOP ODREDA JUGOSLAVIJE OD 8. NOVEMBRA 1941. GOD. O POSTUPKU PREMA RATNIM ZAROBLJENICIMA*
VRHOVNI ŠTAB NARODNO-OSLOBODILAČKIH PARTIZANSKIH ODREDA JUGOSLAVIJE

Br. Službeno

Položaj, 8. novembra 1941. godine

Svim štabovima, političkim komesarima i borcima Narodno-oslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije

NAREĐENJE

U vezi sa posljednjim događajima u kojima su vojno-četnički odredi istupili sa oružanim snagama protiv partizanskih odreda - događaju se mnogobrojne pojave zverskog mučenja, prebijanja i

ubijanja naših partizana i kurira sa strane raznih okorelih zločinaca koji se nalaze u tim vojno-četničkim odredima - upućujemo sledeće naređenje svim našim odredima:

1) Pod pretnjom kazne smrti zabranjuje se odgovarati na te zločine sličnim protumjerama koje nisu dozvoljene u partizanskim redovima;
a) maltretiranje, prebijanje ili bilo kakvo ispoljavanje osobne mržnje prema zarobljenicima koji padaju u naše ruke;

b) apsolutno je nedozvoljeno maltretiranje ili zlostavljanje stanovništva na onim područjima gde se vode borbe, iako ono nije naklonjeno nama.

2) Zarobljeni neprijateljski oficiri i vojnici imaju se stražarno sprovesti najbližim našim partizanskim komandama, koje će onda same preduzeti istragu protiv pojedinaca iz redova zarobljenika za koje se nepobitno dokaže da su vršili bilo kakva zverstva ili nasilja.

3) Naši štabovi i vojne partizanske jedinice na terenu moraju na licu mesta ispitati svaki konkretni slučaj zlostavljanja naših ljudi ili seljaka od strane četnika, sve to zapisnički utvrditi i po svedocima potpisati i onda dostaviti to Glavnom ili Vrhovnom štabu.

Naše vojne partizanske jedinice dužne su više od svih strogo da poštuju ratnička pravila i visoko držati neokaljanu zastavu naših herojskih partizanskih odreda Jugoslavije.

SMRT FAŠIZMU - SLOBODA NARODU

Za VRHOVNI ŠTAB NARODNO-OSLOBODILAČKIH
PARTIZANSKIH ODREDA JUGOSLAVIJE

T i t o

* Original umnožen ćirilicom, nalazi se u arhivi "Muzeja ustanka 1941", u Titovom Užicu. (Zbornik dokumenata o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, Tom I, knjiga 2, Beograd, 1952., str. 223-224, Dokument br. 64.)

9. V. 1944. Naređenje Stabu 26. NOU divizije - da se svi zarobljenici ratni zločinci čim prije prebace u VS (bio u Drvaru), gdje će im suditi odgovarajući sud⁶

13. V. 1944. Naredba br. 40, Stabu 26. NOU divizije i štabu mornarice NOVJ, - sve zarobljenike zadržite na Visu ... nikog vi ne smijete streljati, jer ste nam zbog toga načinili mnogo nepravilika. Ja sam dao obavezu saveznicima u tom pogledu.⁷

14. V. 1945. Štabovima 1, 2, 3. i 4. armije i glavnim štabovima Slovenije i Hrvatske Titovo naređenje dostavljeno je cirkularnom depešom, Preduzmite najenergičnije mjere da se po svaku cijenu spriječi ubijanje ratnih zarobljenika i uhapšenika od strane jedinica, pojedinih organa i pojedinaca. Ukoliko postoje među zarobljenicima i uhapšenicima takva lica koja treba da odgovaraju za djela ratnih zločinista, predavati ih na revers vojnim sudovima radi daljeg postupka.⁸

14. V. 1945. Glavnim štabovima Slovenije i Hrvatske Titovo naređenje dostavljeno je cirkularnom depešom, a naređeno je 1, 2, 3. i 4. armiji da predaju ratne zarobljenike Glavnom štabu Slovenije i Hrvatske. Obezbeđenje daće armije. Naređenje za dalje transportovanje i raspored zarobljenika (slijedi). Sljedećom (poštom) javite odmah koliko imate ratnih zarobljenika računajući i one zarobljenike koje ćete primati od armija, kao i u mjestima kojima se nalaze.⁹

2. Zapovijest Komandanta III. armije Koste Nada:

29. IV. 1945. Stabu XVI. divizije - primjećeno je da se u jedinicama u potpunosti ne sprovodi u delo naređenje VS, koje se odnosi na postupak sa zarobljenicima Pov. br. 30 od 6. XII. 1944. i sa Pov. br. 52 od 16. XII. 1944., a koja su dostavljena štabovima divizija od strane GS.

U vezi s tim ponovo naređujemo: Sa svim zarobljenicima ima se postupati po međunarodnom pravu. Za svako odstupanje od ovog naređenja, sa odgovornim licima će se najstrože postupiti... Ovo naređenje saopštiti uz potpis svima oficirima (uključivo i svi politički rukovodioci) zaključno sa bataljonskim rukovodiocima, posle čega nam vratite priloženi pregled potpisnika.¹⁰

⁶ Prilog 6

NAREĐENJE VRHOVNOG KOMANDANTA NOVJ I POJ MARŠALA JUGOSLAVIJE JOSIPA BROZA TITA OD 9. MAJA 1944. ŠTABU 26. NOU DIVIZIJE DA SE SVI ZAROBLJENI RATNI ZLOČINCI S POTREBNIM PODACIMA UPUĆUJU U SEDIŠTE VRHOVNOG ŠTABA NOV I POJ, GDE ĆE IM SUDITI ODGOVORAVAJUĆI SUD* V.Š. - 9.V-44.G. - [ŠTABU 26. DIVIZIJE]

S obzirom na to što saveznici stalno protestuju što streljamo vojne zarobljenike, koji su otkriveni kao ratni zločinci, naredjujem da se svi ratni zločinci koje će zarobiti naše jedinice, čim prije prebace ovamo sa sprovednim listom za V.Š.** Isto tako da se dostavi lista ratnih zločinaca kojim će se ovdje suditi. Ovo odmah izvršite.

Tito

* Knjiga primljenih depeša Štaba 26. NOU divizije, original (pisan mastilom, latinicom) u Arhivu VII, ANOR-a, k. 1100/I, f. 13 br. reg. 18/10.

** Sedište Vrhovnog štaba NOV i POJ tada se nalazilo u Drvaru.

⁷ Prilog 7

NAREĐENJE VRHOVNOG KOMANDANTA NOV I POJ MARŠALA JUGOSLAVIJE JOSIPA BROZA TITA OD 13. MAJA 1944. ŠTABU 26. NO DIVIZIJE DA SE NI JEDAN ZAROBLJENIK NE SME STRELJATI, A OTKRIVENE ZLOČINCE SPROVESTI U DRVAR NA ISLEĐENJE* V.Š. 13. V-44.

[ŠTABU 26. NO DIVIZIJE I ŠTABU MORNARICE NOVJ]

Sve zarobljenike zadržite na Visu, a ako ustanovite među njima zločince, pošaljite ih u naš štab na istragu.

Nikog vi ne smijete streljati, jer ste nam zbog toga načinili mnogo nepravilika.** Ja sam dao obavezu saveznicima u tom smislu. Tito

* Knjiga primljenih depeša Štaba 26. NOU divizije, original (pisan mastilom, latinicom) u Arhivu VII, ANOR-a, k. 1100/I, f. 13 br. reg. 18/11.

** U vezi s ovim pitanjem je zamenik šefa Britanske vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ, Viliam Strit (William Street) poslao Vrhovnoj komandi savezničkih snaga za Sredozemlje radiogram, koji, preveden s engleskog jezika, glasi:

Kroaten, was somit auch Bemühungen sind, den gesamten Krieg als einen Befreiungskrieg gegen die Besatzer und Kollaborateure in Frage zu stellen. Im zweiten Teil präsentiert der Autor eine Reihe längst bekannter Dokumente, die jedoch systematisch "in Vergessenheit gerieten"; es sind ausländische und jugoslawische bzw. kroatische Dokumente, und für das Verständnis wesentlich - wer eigentlich das Opfer war und wer im Kontext des Begriffs Bleiburg besiegt worden ist.

Dr. sc. TOMISLAV BADOVINAC

Consigliere del Banco popolare

di Croazia, a riposo,

Zagabria, Repubblica di Croazia

IL PIÙ ATROCE DEI CRIMINI

Sinossi

Parole chiave: Bleiburg, 1945, rovina dei quisling, partecipanti di diversi popoli, tentative della revisione del passato, documenti

Riassunto

L'introduzione dell'articolo indica le diverse formazioni dei fascisti e dei loro collaboratori civili, ma anche gli

"Video sam prošle noći maršala Tita i razgovarao sa njim o ratnim zarobljenicima koje su zarobili Saveznici i partizani na području Dalmacije. On je izjavio da nijedan zarobljenik neće biti streljan na ovom području, ali da on zadržava pravo da preveze u svoj štab samo zarobljenike koje su njegove trupe zarobile a za koje se sumnja da su ratni zločinci i da im tu sudi prema međunarodnom zakonu. Ako se utvrdi da su krivi - biće streljani, jer je nemoguće odgadati takve stvari do posle rata s obzirom na krajnje strašne svireposti koje su počinili Nemci njegovoj vojsci, a naročito njegovim ranjenicima. Dodao je da mu je poseban karakter rata u Jugoslaviji potpuno onemogućio da odlaže sva kažnjavanja do posle rata. Rekao je da potpuno shvata naš stav po toj stvari i želeo je da se što više približi našem gledištu, ali se nada da ćemo i mi razumeti njegove poteškoće. Zaključio je razgovor rečima da je izdao najstroža naređenja da nijedan zarobljenik ne sme biti streljan u području Dalmacije i da mi možemo biti sigurni da će ova naređenja slušati." (Vidi Arhiv VII, ANOR-a, k. 17, f. 3/a, br. reg. 42/1.)

⁸ Prilog 8

[GLAVNOM ŠTABU SLOVENIJE*]

Preduzmite najenergičnije mjere da se po svaku cijenu spriječi ubijanje ratnih zarobljenika i uhapšenika od strane jedinica, pojedinih organa i pojedinaca. Ukoliko postoje među zarobljenicima i uhapšenicima takva lica koja treba da odgovaraju za djela ratnih zločinista, predavati ih na revers vojnim sudovima radi daljeg postupka.⁽¹²⁶⁾

14. maj 1945. A-IZDG SRSI, k. 41, f. III.

[B e o g J a d]

*Ovo Titovo naređenje dostavljeno je cirkularnom depešom Štabovima 1, 2, 3. i 4. armije i glavnim štabovima Hrvatske i Slovenije. Objavljuje se naređenje koje je primljeno u Glavnom štabu Slovenije. (Vidi: *Sabrana djela* Josip Broz Tito br.28, str. 43)

⁽¹²⁶⁾ Tito je u toku rata više puta izdavao slična naređenja i to uglavnom u situacijama kada je bila povećana mogućnost od strane pripadnika NOVJ (ofanzive i sl.). Sada, kada je rat bio praktično završen i veliki broj neprijateljskih vojnika (oko 300000) pao u zarobljeništvo bilo je moguće očekivati osvete od strane onih pripadnika Jugoslovenske armije čije su porodice ili pojedine njihove članove na zverski način pobili okupatori i njihovi saradnici. Da bi se spriječila svaka takva pojava bez obzira na njene motive, Tito je izdao ovo naređenje, ali i pored toga dešavali su se pojedinačni slučajevi koji se i pored svih preduzetih mjera nisu mogli spriječiti. (Vidi *Sabrana djela* Josip Broz Tito br. 28. str. 172)

altri trovandosi nel maggio 1945 sul campo di Bleiburg in Austria - i quisling croati, sloveni, serbi ecc. Subito dopo la fine della guerra, nell'emigrazione si sono messe in moto le tentative di una revisione del passato, incitate dalla "guerra fredda" fra i fattori mondiali della vittoria antifascista. Così hanno cominciato, e continuano fino ad oggi, le tentative dei partecipanti croati (ustascia) e serbi (chetnik), ma anche quelle dei collaboratori dell'Asse nazifascista, per fare una revisione della lotta di liberazione popolare, antifascista e vittoriosa, dei Croati, e con questo, anche delle tentative di negare tutta la guerra come una guerra liberatrice contro gli occupatori ed i quisling. La seconda parte dell'articolo adduce tutta una serie di documenti, stranieri e jugoslavi, cioè croati, conosciuti da lungo tempo, ma i quali vengono "dimenticati" sistematicamente, sebbene siano essenziali per la comprensione della questione - chi sono, infatti, sotto la nozione di Bleiburg, le vittime e chi sono i sconfitti.

3. Naredenja Generalštaba JA-e

3. V. 1945. Pov. br. 172 ... o ustroju zbirnih logora ratnih zarobljenika ... o mjestima... o obavezi izvještavanja ... o obavezi da se svi ratni zarobljenici odmah upute u zbirne logore...o komandi logora...o obavezi da u svakom logoru s više od 300 zarobljenika predvideti 1 lekara i 1 bolničara...; 12. Sa ratnim zarobljenicima ima se postupati po odredbama Ženevske konvencije o postupanju sa ratnim zarobljenicima čiji izvod se dostavlja...; 13. Najstrože zabraniti skidanje odela i obuće sa ratnih zarobljenika i oduzimanje ličnih predmeta, dragocjenosti i novca ukoliko to predstavlja njihovu ličnu svojinu...; 14. Jedinice predavaće ratne zarobljenike komandama zbirnih logora brojno po grupama na revers ... upustvo o načinu evidentiranja i vođenja kartona o svakom zarobljeniku.¹¹

4. Naredenje Vojne oblasti Zagrebačke

13. V. 1945. A. Br. 400-45, po ukazanoj službenoj potrebi, prosljeđuje naredenje Generalštaba Jugoslovenske Armije, organizacionog odjelenja Pov. Br. 172, od 3. maja 1945. god. (istog sadržaja).

Sudbine ratnih zarobljenika poslije rata

U toku sprovođenja ratnih zarobljenika dolazilo je na putu, posebno kroz Slavoniju, sve do Vojvodine, do nepredviđenih tragičnih ekscesa. Bilo je pojava likvidacije prepoznatih ustaša-koljača, čije razmjere nisu dovoljno poznate. Riječ je o izjavi pojedinih svjedoka i analitičara povijesnih događaja koji su naišli i na izvještaje koji su o tim događajima pisali, te od članova komisije koje su vodile o tome istragu.

O tim pojavama je pisala i ustaška emigrantska štampa u već poznatom maniru teških optužbi i velikom broju likvidiranih zarobljenika, kao o "maršu smrti" i "križnom putu". Dakle, radi se o slučajevima, ali ni približno tolikom broju kojeg je isticala emigrantska štampa. Međutim, bio je dovoljan broj slučajeva da je i

⁹ Prilog 9

[GLAVNOM ŠTABU SLOVENIJE] ^14. maj 1945. [Beograd] Naredeno je Prvoj, Drugoj, Trećoj i Četvrtoj armiji da predaju sve ratne zarobljenike Glavnom Štabu Slovenije i [Glavnom štabu] Hrvatske.* Obezbeđenje daće armije. Naredenje za dalje transportovanje i raspored zarobljenika [slijedi]. Slijedećom [poštom] javite odmah koliko imate ratnih zarobljenika računajući i one zarobljenike koje ćete primiti od armija, kao i u kojima se mjestima nalaze.⁽¹²⁷⁾

A-IZDG SRSI, k. 41, f. III.

Tito

* Ovo Titovo naredenje dostavljeno je cirkularnom depešom Štabovima 1, 2, 3. i 4. armije i glavnim Štabovima Hrvatske i Slovenije. Objavljuje se naredenje koje je primljeno u Glavnom štabu Slovenije. (Vidi: *Sabrana djela Josip Broz Tito* br. 28, str. 43)

⁽¹²⁷⁾ Nije pronađen izvještaj Glavnog štaba Slovenije o brojnom stanju ratnih zarobljenika, jer je taj štab ubrzo poslije ovog Titovog naredenja rasformiran (vidi str. 38), pa je dotadašnje operativno područje Glavnog štaba Slovenije prešlo u nadležnost Štaba 4. armije JA (vidi str. 86). Međutim, štabovi armija su dostavili svoje izvještaje o broju ratnih zarobljenika (vidi nap. 134 i 138), dok je Glavni štab Hrvatske izvijestio Generalštab JA 16. maja 1945. da se na njegovom području nalazi 77 047 ratnih zarobljenika. (Vidi: *Sabrana djela Josip Broz Tito* br. 28, str. 172.)

¹⁰ Prilog 10

Zapovijed Štaba III. JA podređenim postrojbama o postupku sa zarobljenicima ŠTAB III. JUGOSLAVENSKE ARMije Broj: 177, Dana: 29. IV. 1945. god.

Postupak sa zarobljenicima.

Štabu XVI. divizije

Primećeno je da se u jedinicama u potpunosti ne sprovodi u delo naredenje V.Š. od 6. XII. 1944. god., koje se odnosi na postupak sa zarobljenicima. Ovo naredenje dostavljeno je Štabovima divizija od strane G.S.V. sa Pov. br. 30 od 6. XII. 1944. god. i sa Pov. br. 52 od 16. XII. 1944. god. U vezi s tim ponovo

N A R E Đ U J E M O :

1. Sa svim zarobljenicima ima se postupati po međunarodnom pravu. Za svako odstupanje od ovog naredenja, sa odgovornim licima će se najstrože postupiti.

2. Sve zarobljenike treba odmah po zarobljavanju saslušati u štabu divizije radi prikupljanja podataka, naročito obaveštajne prirode, a potom ih sa istražnim materijalom i svojim mišljenjem pod sigurnom stražom, uputiti ovome štabu /za II. odeljenje/ radi daljnjeg postupka. Drugo odeljenje ovoga štaba proširit će i dopuniti sadanji zarobljenički logor prema posebnom izdatom naredenju za to.

3. Ovo naredenje saopštiti uz potpis svima oficirima /uključivo i svi politički rukovodioci/ zaključno sa bataljonskim rukovodiocima, posle čega nam vratite priloženi pregled potpisnika.

Smrt fašizmu - Sloboda narodu.

Politkomesar, Komandant pukovnik, general-lajtnant:
B. Petričević s.r. Kosta Nadj s.r.

¹¹ Prilog 11

MINISTARSTVO NARODNE ODBRANE DEMOKRATSKE
FEDERATIVNE JUGOSLAVIJE - GENERALŠTAB JUGO-
SLAVENSKE ARMije - ORGANIZACIJSKO ODELJENJE
Pov. br. 172, 3. maja 1945. god., BEOGRAD

Po ukazanoj službenoj potrebi,

N A R E Đ U J E M :

1. - Da se u pozadini armija odnosno samostalnih korpusa, po potrebi, ustroje zbirni logori ratnih zarobljenika. U te logore će se upućivati i prikupljati ratni zarobljenici koje budu zarobljavale operativne jedinice. Iz zbirnih logora zarobljenici će se dalje sprovođiti u logore ratnih zarobljenika u pozadini.

2. - Mesta gde će biti uspostavljeni zbirni logori odrediće štabovi armija odnosno samostalnih korpusa s obzirom na vrstu operacija koje se izvode, razvoj operacija, situaciju, smeštajne prilike, pogodnosti, kao i s obzirom na sigurnost i obezbeđenje samih logora.

3. - Štabovi armija i samostalnih korpusa izveštavaće depešom Generalštab gde su uspostavljeni zbirni logori. Tako isto, izveštavaće depešom o ukidanju zbirnih logora, kada bude prestala potreba za tim logorima u mestima gde su oni bili uspostavljeni, ili ako ti logori budu premešteni s obzirom na napredovanje armije - korpusa.

4. - Zbirni logori ratnih zarobljenika moraju se postaviti u mestima na glavnom komunikacijskom pravcu armije - korpusa kako bi se zarobljenici mogli brzo evakuisati u pozadinu.

komisija morala ispitivati događaje te da su počinitelji bili procesuirani. Događaji su, po svemu sudeći, isprovocirani prepoznavanjem ustaša, od strane pratilaca, da su oni ili bili pripadnici koljačke grupe, koji su im pobili čitave porodice ili najbliže srodnike, palili kuće, vršili pljačku i sl. Oni su ih samoinicijativno potajno ili javno ubijali, svetili se. Pucano je i na one zarobljenike koji su iz straha za učinjeno zlodjelo, pokušali bježati iz kolone. Bilo je pojava međusobnih prokazivanja jednih zarobljenika protiv drugih, te masovnog simuliranja bolesti radi usporavanja kretanja i dolaska u sabirne logore itd.

Sve se to događalo usprkos izričitog Titovog naređenja da se ratni zarobljenici koji se prepoznaju, kao ratni zločinci, ne smiju kažnjavati od pojedinaca, nego ih treba prepustiti sudovima da o njihovim krivicama odlučuju.

Posve je sigurno da je značajan broj poginuo u borbama koje su vođene, posljednjih mjeseci. Tako su, od 1.I. do kraja rata, 15.V.1945. godine, ukupni gubici, za sve tri armije, bili : 18.838 poginulih i 61.671 ranjenih.

Od početka završnih operacija, 12. IV. do 8. V. 1945. gubici samo III. armije bili su 1.650 poginulih i 7.850 ranjenih. Jasno da su i neprijateljske vojne formacije, a među njima i NDH, imale znatne gubitke, koji ulaze u ukupno stradale u vezi pojma *Bleiburg*, što je neophodno imati

u vidu, jer o tome nemamo konkretnih podataka, a pitanje je kako do njih doći, jer nema ni arhivskih podataka.

Dr. Franjo Tuđman je u knjizi, *"Bespuća povijesne zbiljnosti"*, sveo broj bleiburških žrtava na 40.000, da bi uporedio s, po njemu, isto tolikim brojem žrtava u Jasenovcu. Čini se da je to izjednačavanje zločina ustaša i komunista. Isto tako, najkompetentniji komandati armija, u odnosu na ratne zarobljenike, i svjedoci završnih operacija - Koča Popović, Peko Dapčević i Kosta Nađ - smatraju, da su logorski sudovi osudili na smrt oko 15-18.000 ustaša za počinjene zločine, oko 3-4.000 četnika, za velike zločine u Sandžaku i oko 6-7.000 gestapovaca i abverovaca. To tek može postati argumentirana činjenica, kad se potvrdi arhivskom građom (o tome je pisao Milan Basta).

Sigurno je da bi podaci o sudbini zarobljenih kod Bleiburga, iz NDH-e, bili kompletniji kad bi se došlo do arhivskih podataka o broju ratnih zarobljenika i civila - koliko ih je i kako prošlo dugi marš od *Bleiburga* do Banata, koje su ih jedinice pratile na putu do sabirnih logora, te o ekscesima na putu.

Potrebno bi bilo doći do podataka o njihovim sudbinama: koliko ih je pošlo na put i koliko je stiglo u logore, koliko ih je osuđeno i s kakvim kaznama, a koliko je pušteno kućama.

5. - Zbirni logori noseće naziv: *"Zbirni zarobljenički logor br. ..."* Broj zbirnog logora u pozadini pojedinih armija biće označeni sa dvije brojke, a logori u pozadini samostalnih korpusa, odnosno operativne zone, sa tri brojke. Kod zbirnih logora u pozadini armije prvi broj označava broj armije, a druga brojka broj logora. Kod zbirnih logora u pozadini korpusa ili operativne zone prvi broj označava broj korpusa, druga brojka je "0", a treća brojka je broj logora.

Na primjer, u pozadini IV. armije uspostavljena su tri logora. Broj logora biće označeni sa: 41, 42 i 43. U pozadini III. korpusa uspostavljena su dva logora, njihov broj biće označen sa: 301, 302. Četvrta operativna zona ima tri zbirna logora, njihov broj biće označen sa: 401, 402 i 403.

6. - Štabovi armija, samostalnih korpusa i operativne zone izvestiće svoje neposredne potčinjene jedinice gde se nalaze zbirni zarobljenički logori. Isto tako napred navedeni štabovi prilikom izdavanja operativnih zapovesti u istima moraju navesti gde će se nalaziti zbirni zarobljenički logori.

7. - Sve ratne zarobljenike koje zarobe operativne jedinice treba odmah upućivati u zbirne logore.

8. - Stražu za sprovođenje ratnih zarobljenika prilikom njihove evakuacije iz zbirnih logora u logore u pozadini, prilikom njihovog premeštanja, u pozadini, iz jednog u drugi logor, prilikom njihovog upućivanja na razne radove, kao i za čuvanje ratnih zarobljenika u zarobljeničkim logorima u pozadini kao i na radilištima, daće jedinice Korpusa Narodne Odbrane.

9.- Isto tako, iz sastava jedinica Korpusa Narodne Odbrane imaju se odrediti vojnički i ostali rukovodioci za komande pojedinih zarobljeničkih logora u pozadini.

10.- Komandu logora kako zbirnih tako i logora u pozadini treba da sačinjava: Komandant logora, Politički komesar, Intendant i Pisar - podoficir.

U logorima sa više od 300 zarobljenika predvideti 1 lekara i 1 bolničara. Na svakih 500 zarobljenika predvideti po 1 podoficira za nadzornika. U zarobljeničkim logorima sa preko 1000 zarobljenika predvideti i odrediti pomoćnika intendanta.

11. - U svakoj komandi zbirnog logora kao i u zarobljeničkom logoru u pozadini mora se nalaziti organ OZN-e.

12. - Sa ratnim zarobljenicima ima se postupati po odredbama zakona o Ženevskoj konvenciji o postupanju sa ratnim zarobljenicima čiji izvod se dostavlja u ... primeraka.

13. - Najstrožije zabraniti skidanje odela i obuće sa ratnih zarobljenika i oduzimanje ličnih predmeta, dragocenosti i novca ukoliko

to predstavlja njihovu ličnu svojinu. Predmete, dragocenosti i novac za koje postoji sumnja da nije lična svojina zarobljenika treba oduzeti, sačiniti spisak istih i dostaviti Intendanturi armije odnosno korpusa. Pretres zarobljenika i oduzimanje stvari za koje se utvrdi da su došli do njih pljačkom ili postoji sumnja zato mora se vršiti uvek po naređenju i u prisustvu oficira (političkog komesara) i organa OZN-e.

14. - Jedinice predavaće ratne zarobljenike komandama zbirnih logora brojno po grupama (general, oficir, podoficir, vojnici) na revers.

15. - U zbirnim logorima imaju se zarobljenici odmah popisati i uneti u spisak sa svima ličnim podacima.

16. - Zavesti najstrožiju kontrolu nad ratnim zarobljenicima i onemogućiti svaki kontakt sa civilnim stanovništvom i zabraniti nenadležnim licima ulazak u zarobljeničke logore i preduzeti sve mere za zastraženje logora i zarobljenika.

17. - Evidenciju i nadzor nad ratnim zarobljenicima i zarobljeničkim logorima vodiće osek za ratne zarobljenike Generalštaba Jugoslovenske Armije.

Osek za ratne zarobljenike rukovodiće i upravljat će, po direktivama koje bude dobio svima poslovima u vezi sa ratnim zarobljenicima. On će dodeljivati ratne zarobljenike komandama i jedinicama kao i vojnim i državnim ustanovama za izvođenje raznih radova.

Komande zarobljeničkih logora izradiće za svakog ratnog zarobljenika karton (matrikulu) u tri primerka. Jedan primerak kartona čuva komanda logora u kome se nalazi zarobljenik. Dva primerka kartona komanda logora dostaviće oseku za ratne zarobljenike od kojih će jednog poslati Središnjem Odboru Jugoslovenskog Crvenog krsta.

Karton treba da sadrži sledeće podatke: Redni broj kartona (matrikule), čin, rod vojske, prezime, ime i očevo ime, datum i mesto rođenja, matični broj zarobljenika, vojničku funkciju koju je vršio, u trenutku zarobljavanja, naziv komande, jedinice ili ustanove kojoj je pripadao u trenutku zarobljavanja, zanimanje u građanstvu, datum i mesto prebivanja, narodnost, veroispovest, bračno stanje, zavičajnost i tačna adresa zarobljenikove porodice.

Prilikom premeštaja ratnih zarobljenika iz jednog logora u drugi sa njime treba poslati i karton.

Smrt fašizmu - sloboda narodu!

PO ZAPOVESTI MINISTRA NAR. ODBRANE ZASTUPA
NAČELNIKA GENERALŠTABA,

General - lajtnant, V. Terzić

Da bi se to pitanje zaključilo, o kome se do 1990. nije govorilo, neophodno je utvrditi činjenice, da se više ne manipulira i ne nanose dalekosežne negativne posljedice. Unatoč tome, iako se konkretno malo zna, već samo globalno, javno poznati ratni dokumenti, izvještaji, svedočenja, knjige i sl. ipak se mogu suočiti s ideološko-propagandnim manipulacijama, i to samo s istinom u korist istine.

Tko je odgovoran za zločine vezane za Bleiburg?

Temeljem Deklaracije o Njemačkim zvjerstvima,¹² potpisane od predstavnika SSSR-e, Velike Britanije i SAD-a, na konferenciji održanoj u Moskvi od 19.-30. listopada 1943. Staljin, Ruzvelt i Čerčil, i Statuta Međunarodnog vojnog suda¹³ (Nürnbergska presuda), nema osnova za nazivanje Josipa Broza Tita ratnim zločincem.

¹² Prilog 12

DEKLARACIJA O NJEMAČKIM ZVJERSTVIMA*

Ujedinjena Kraljevina, Sjedinjene Države i Sovjetski Savez primili su iz mnogih izvora dokaze o zvjerstvima, pokoljima i hladnokrvnim pogubljenjima, koja hitlerovske snage vrše u mnogim zemljama koje su bili pregazili i iz kojih se sada postojano istjeruju. Svireposti hitlerovskih vlasti nisu nikakva novost i svi narodi ili teritoriji pod njihovim jarmom stradali su pod najgorim oblikom vladavine terora. Novo je jedino to, da se mnogi od tih teritorija sada oslobađaju napredovanjem armija oslobođilačkih sila i da hitlerovski Huni koji se povlače u svom očajanju udvostručavaju svoje bezdušne svireposti. O tome sada postoje naročito jasni dokazi o užasnim zločinima hitlerovaca na teritoriju Sovjetskog Saveza, čije je oslobođenje od hitlerovaca u toku, i na francuskom i talijanskom teritoriju. Prema tome, spomenute tri savezničke sile, govoreći u interesu trideset i dva Ujedinjena naroda, ovim, svečano izjavljuju i jasno upozoravaju na ovu deklaraciju:

Prilikom pristanka bilo na kakvo primirje ma sa kojom vladom koja bi se mogla osnovati u Njemačkoj, oni njemački oficiri i vojnici, i članovi nacističke stranke koji su odgovorni za ova zvjerstva, pokolje i pogubljenja ili su dobrovoljno u njima sudjelovali, bit će vraćeni u zemlje u kojima su izvršavali svoja odvratna nedjela, kako bi im se moglo suditi i kazniti ih po zakonima tih oslobođenih zemalja i slobodnih vlada koje budu u njima sastavljene. Sastavit će se spiskovi sa svim mogućim pojedinostima iz svih tih zemalja, uzimajući naročito u obzir okupirane dijelove Sovjetskog Saveza, Poljsku, Čehoslovačku, Jugoslaviju i Grčku, uključujući tu i Kretu i druge otoke, Norvešku, Dansku, Nizozemsku, Belgiju, Luksemburg, Francusku i Italiju.

Tako će Nijemci, koji su sudjelovali u masovnim strijelanjima poljskih oficira, ili: u pogubljenju francuskih, nizozemskih, belgijskih i norveških talaca ili krećanskih seljaka, ili sudjelovali u pokoljima naroda u Poljskoj, ili na teritoriju Sovjetskog Saveza koji se sada čisti od neprijatelja, znati da će biti vraćeni na mjesto svojih zločina i na licu mjesta suđeni od naroda koje su zlostavljali. Neka oni, koji dosad nisu uprljali ruke nevinom krvlju, nastoje da ne stupe u redove krivaca, jer će ih tri savezničke sile sasvim sigurno progoniti do na kraj svijeta i izručiti ih njihovim tužiocima da bi se pravda izvršila.

Prednja Deklaracija ne prejudicira slučaj njemačkih zločinaca, čiji zločini nisu vezani za neko određeno mjesto i koji će biti kažnjeni zajedničkom odlukom savezničkih vlada.

*Deklaraciju su potpisali predstavnici Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika, Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih Država, na konferenciji održanoj u Moskvi od 19. do 30. oktobra 1943. godine. Deklaraciju su potpisali Staljin, Ruzvelt i Čerčil.

¹³ Prilog 13

STATUT MEĐUNARODNOG VOJNOG SUDA* (izvod)

II NADLEŽNOST I OPĆA NAČELA

Clan 6 - Sud ustanovljen Sporazumom, navedenim u članu 1, kao Sud za suđenje i kažnjavanje ratnih zločinaca zemalja evropske Osovine, nadležan je da sudi i kažnjava osobe koje su, ili kao pojedinci, ili kao članovi organizacije izvršile ma koji od slijedećih zločina, radeći u interesu zemalja evropske Osovine. Slijedeća djela, ili bilo koje od njih, jesu zločini koji dolaze u nadležnost Suda i za koje je utvrđena osobna odgovornost: a) zločini protiv mira: to jest, planiranje, pripremanje, započinjanje ili vođenje agresorskog rata ili rata kojim se krše međunarodni ugovori, sporazumi ili garancije, ili sudjelovanje u nekom zajedničkom planu ili zavjeri za izvršenje ma kog od gore navede-

U Statutu preciziraju se zločini koji dolaze u nadležnost suda i za koje je utvrđena osobna odgovornost:

- a) zločini protiv mira: Tito se upravo cijeli život borio za slobodu i mir, pa i u NOB-i,
- b) ratni zločin: povrede ratnih zakona i ratnih običaja - Titove izdate naredbe, svjedoče da je osobno inzistirao na odgovornosti onih koji ne poštuju Ženevske konvencije,
- c) zločini protiv čovječnosti - o tome se isto tako vide pos tupanja Tita.

Po pravnom kodeksu Haškog suda, poglavito zapovjednoj odgovornosti, Uredbe se ne odnose na Josipa Broza Tita, ne samo zato što ne može biti terećen za ono što ga nije obvezivalo, već i zato što je kao zapovjednik poduzimao mjere.

nih djela; b) ratni zločin: to jest, povrede ratnih zakona i ratnih običaja. Takve povrede obuhvaćaju, ali se na njih ne ograničavaju, ubojstvo, zlostavljanje ili odvođenje na prinudni rad ili za koji drugi cilj civilnog stanovništva okupiranog teritorija, ili u okupiranom teritoriju, ubojstvo ili zlostavljanje ratnih zarobljenika, ili osoba na moru, ubijanje talaca; pljačkanje javne ili privatne imovine, namjernog razaranja gradova, mjesta, ili sela, ili pustošenje neopravdano vojnom potrebom; c) zločini protiv čovječnosti: to jest, ubojstvo, istrebljenje, porobljavanje, deportacija i ostala nečovječna djela, izvršena protiv bilo kojega civilnog stanovništva prije ili za vrijeme trajanja rata, ili proganjanje na političkoj, rasnoj ili vjerskoj osnovi u izvršenju ili u vezi bilo kojeg zločina koji spada u nadležnost Suda, bez obzira na to da li se time vrše ili ne vrše povrede zakona one zemlje gdje su zločini izvršeni. Vođe, organizatori, podstrekaci ili saučesnici koji su sudjelovali u sastavljanju ili izvršenju nekog zajedničkog plana ili zavjere radi izvršenja bilo kojeg od spomenutih zločina, odgovorni su za sva djela izvršena u izvođenju takvog plana ma od kojeg lica.

Clan 7 - Službeni položaj optuženih, bilo kao šefova države ili kao odgovornih službenika u državnim nadležstvima, neće se smatrati kao razlog za oslobođenje od odgovornosti ili za ublažavanje kazne.

Clan 8 - Činjenica da je okrivljeni radio po naređenju svoje vlade ili svog pretpostavljenog, neće ga osloboditi od odgovornosti, ali se može smatrati kao razlog za ublažavanje kazne, ako Sud nađe da tako zahtijeva pravičnost.

Clan 9 - Prilikom suđenja ma kojem pojedinom članu ma koje grupe ili organizacije, Sud može proglasiti (u vezi sa bilo kojim djelom za koje pojedinac može biti proglašen krivim) da je grupa ili organizacija, kojoj je pojedinac pripadao kao član, bila zločinačka organizacija. Poslije prijema optužnice, Sud će objaviti, na način koji smatra povoljnim, da optužba traži od Suda da učini takvo proglašenje, a svaki član organizacije imat će pravo zatražiti od Suda da mu dozvoli da bude saslušan a zločinačkom karakteru organizacije. Sud je ovlašten da usvoji ili odbaci to traženje. Ako je traženje usvojeno, Sud će odrediti na koji će način molioći biti zastupani i saslušani.

Clan 10 - U slučajevima kada je Sud neku grupu ili organizaciju proglasio zločinačkom, nadležna državna vlast svake od Potpisnica imat će pravo da izvede pojedinca zbog članstva u toj organizaciji pred građanski, vojni ili okupacioni sud. U svakom takvom slučaju zločinački karakter grupe ili organizacije smatra se dokaznim i ne može biti osporavan.

Clan 11 - Svaka osoba koju je Sud osudio može biti optužena pred građanskim, vojnim ili okupacionim sudom, navedenim u čl. 10. ovog Statuta, i za kakav drugi zločin osim članstva u nekoj zločinačkoj grupi ili organizaciji, i takav sud može, pošto nađe da je kriv, izreći mu kaznu nezavisno i pored one koju mu je Sud izrekao radi sudjelovanja u zločinačkoj aktivnosti takve grupe ili organizacije.

Clan 12 - Sud će imati pravo da povede postupak, protiv osobe optužene za zločine predviđene u članu 6. ovog Statuta u njegovoj odsutnosti, ako ta osoba nije pronađena ili ako Sud, iz bilo kojeg razloga, nađe da je nužno, u interesu pravde, da obavi raspravu u njegovoj odsutnosti.

Clan 13 - Sud će sam donijeti propise o ovom postupku. Ti propisi ne smiju biti u suprotnosti s odredbama ovog Statuta.

* *Nürnbergska presuda*, Beograd 1948, str. 13-19 (izdanje Arhiva za pravne i društvene nauke).

Svi navedeni prilozi, od 2. do 13., prepisani su istovjetno s izvornicima, potvrđuje dr. sc. Tomislav Badovinac.

ANDREA ROKNIĆ, prof.
Asistent Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Rijeci
Rijeka, Republika Hrvatska

VRELA I LITERATURA - BLEIBURG I "KRIŽNI PUT"

Stručni članak

Ključne riječi: Bleiburg, "Križni put", historiografija, bibliografija, prethodna ocjena

Sažetak

Bleiburška tragedija u trenucima završetka II. svjetskog rata jedna je od najvažnijih, ali i najkontroverznijih tema u okviru novije hrvatske historiografije, one koja se razvijala od 1945., u domovini i izvan nje. Stoga je potrebno osvrnuti se na dosadašnju znanstvenu i stručnu produkciju objavljenih vrela i literature o ovoj tematici (knjige, zbornici, časopisi, studije, članci i prilozi), na njihove sadržaje, naročito stoga jer su međusobno konfrontirani. Autorica ukazuje na neke istraživačke, znanstvene i stručne probleme, na otvorena pitanja te na različite rezultate objavljene u znanstvenoj i stručnoj, kao i memoarskoj literaturi u proteklih šest desetljeća. Ovom prigodom ne osvrće se na vrlo obimnu produkciju članaka opće publicističke vrijednosti. Radnja je prethodna ocjena.

Obzirom na to da postoji veliki te u potpunosti još uvijek ne utvrđen i sistematiziran broj objavljenih radova u historiografiji, nemam namjeru dati cjelovitu analizu ove tematike niti je cilj ovoga rada da bude konačni, sustavniji pregled vrela i objavljene literature, s uobičajenim popisom ili komentarima pojedinih bibliografskih jedinica. Namjera je da sadržaj članka bude poticaj autorici i drugima za daljnje kritičko promatranje, istraživanje i proučavanje dosad objavljenih rezultata znanstvene i stručne literature, dakako, u prvome redu i izvora, da potakne znanstvene i stručne istraživače, napose mlađu generaciju, na kritički i znanstveno objektivniji pristup u ovome znanstveno-istraživačkom radu te da bude poticaj za revalorizaciju određenih stajališta i dosadašnjih rezultata, naravno, ukoliko to zahtijevaju sadržaji neobjavljenih i tiskanih vrela.

Važno je ovdje napomenuti da o *Bleiburgu* i o *Marševima smrti*, poznatima u literaturi i kao *Križni put* - usko vezanima uz pojam *Bleiburga*, postoji znatan broj vrela te opsežna i vrijedna znanstvena i stručna, ali i publicistička i memoarska literatura na hrvatskome, kao i na stranim jezicima (preko 300-tinjak objavljenih naslova). Ta objavljena vrela i literatura tijekom proteklih šezdeset godina imala su različiti produkcijski intenzitet, ali i znanstvenu, stručnu i publicističku kvalitetu.

Bleiburški i postbleiburški događaji proučavani su u okviru jugoslavenske historiografije, publicistike i memoaristike, gotovo od trenutka samih događanja od poslijeratnih dana pa do početka 90-ih godina 20. stoljeća, do naših dana i u naše vrijeme. U okviru te jugoslavenske historiografije ovu su tematiku analizirali hrvatski, slovenski, srpski i drugi autori. Najveću pozornost ovoj temi pridala je napose emigrantska hrvatska historiografija koja je nastajala poslije 1945. godine, sa slomom NDH, a problemom *Bleiburga* bavili su se i strani historiografi, posebno njemački, britanski i talijanski.

Dugi niz godina teme vezane uz *Bleiburg* i *Križni put* bile su, ne samo u službenoj jugoslavenskoj historiografiji, nego i u javnom životu tadašnje države (FNRJ/SFRJ), na neki način zanemarivane, kao da su namjerno prešućivane i mimoilažene, "tabu" teme.

ANDREA ROKNIĆ, prof.
Assistant at Faculty of Arts and Humanities
University in Rijeka
Rijeka, Republic of Croatia

SOURCES AND LITERATURE - BLEIBURG AND "THE WAY OF THE CROSS"

Professional Article

Key words: Bleiburg, "Križni put", historiography, bibliography, previous evaluation

Summary

The Bleiburg tragedy in the moments of the end of World War II one is of the most important, and also most controversial, themes in the framework of recent Croatian historiography, the one which has developed from 1945, in homeland and abroad. Therefore, it is necessary to look back at past scientific and professional production of published sources and literature about this subject (books, anthologies, magazines, studies, articles and annexes), at their contents, especially because they are mutually confronted. The female author points to certain research, scientific and professional problems, open questions and different results published in scientific and professional, as well as memoir literature in the last six decades. On this occasion she does not look back at a very abundant production of articles of general nonfictional value. The story is the previous evaluation.

ANDREA ROKNIĆ, prof.
assistant de la Faculté des lettres
de l'Université de Rijeka,
Rijeka, République de Croatie

LES SOURCES ET LA LITTÉRATURE - BLEIBURG ET "KRIŽNI PUT" (CALVAIRE)

Article professionnel

Paroles-clés: Bleiburg, Križni put, historiographie, bibliographie, jugement préliminaire

Résumé

La tragédie de Bleiburg à la fin de la Deuxième guerre mondiale est un des

thèmes les plus importants, mais aussi bien les plus controversés de l'historiographie croate récente se développant depuis 1945 tant dans le pays qu'à l'étranger. C'est pourquoi il est nécessaire de prendre en considération la production scientifique des sources publiées ainsi que celle de la littérature concernant la thématique en question (livres, miscellanées, périodiques, essais, articles et contributions), mais aussi bien leurs contenus, surtout parcequ'ils sont mutuellement confrontés. L'auteur présente plusieurs problèmes de la recherche scientifique, questions ouvertes et résultats divers publiés dans la littérature scientifique et dans les mémoires dans les dernières six décennies. Cette fois-ci, elle ne prend pas en considération la très abondante production des essais de valeur publicistique générale. L'article est un aperçu préliminaire.

•
ANDREA ROKNIĆ, Prof
Asistentin an der Philosophischen
Fakultät der Universität Rijeka
Rijeka, Republik Kroatien

DIE QUELLEN UND DIE LITERATUR - BLEIBURG UND DER "KREUZWEG"

Fachbeitrag

Key Words: Bleiburg, "Kreuzweg",
Historiographie, Bibliographie, vor-
läufige Einschätzung

Zusammenfassung

Die Tragödie von Bleiburg in den Augenblicken der Beendigung des Zweiten Weltkriegs ist eines der wichtigsten, aber auch der umstrittensten Themen innerhalb der kroatischen Historiographie, jener die sich seit 1945 im Lande und ausserhalb seiner Grenzen entwickelt hat. Daher ist es notwendig, das Augenmerk auf die bisherige wissenschaftliche und fachliche Produktion von veröffentlichten Quellen und der Literatur zu richten (Bücher, Sammelbände, Zeitschriften, Studien, Artikel und Beiträge), auf ihre Inhalte, insbesondere deshalb, weil sie untereinander konfrontiert sind. Die Autorin weist auf einige forschungsbezogene, wissenschaftliche und fachliche Probleme, auf offene Fragen und auf die unterschiedlichen Ergebnisse, die in der wissenschaftlichen und fachlichen, aber auch in

Iako, ta historiografija u razdoblju od 1945. do 1990. godine donosi vrlo bogat popis literature i objavljene arhivske građe - potrebno je uzeti u obzir daje dijelom, ponekad ona bila prilagođena vladajućim strukturama - o događajima vezanim za završnicu Drugog svjetskog rata na području Jugoslavije, vrlo je mali broj objavljenih radova vezanih za bleiburško zbivanje i potonje *Marševe smrti*. Najčešće su to radovi memoarskog karaktera, i to iz pera pobjednika. Tako, primjerice 1963. godine prvi o Bleiburgu i tragediji koja je uslijedila piše i objavljuje knjigu istaknuti vojni politički komesar Milan Basta, i sam sudionik bleiburških zbivanja, i to na strani pobjednika. Njegova knjiga ima naslov: *"Rat posle rata. Pavelićevi generali se predaju"*. Autor donosi vrijedno svjedočanstvo i podatke o neposrednim događajima budući daje bio partizanski predstavnik na pregovorima o predaji u Bleiburgu. Naravno, M. Basta govori iz perspektive pobjednika, pa iznesena svjedočanstva tek indirektno upućuju na stvarne okolnosti stradanja velikog broja vojnika i civila.

Takav jednostran pristup ovoj važnoj tematici pokazat će se kao pogreška u hrvatskoj, odnosno jugoslavenskoj historiografiji, jer je u godinama koje slijede, zanemarivanje ozbiljnoga, sustavnog znanstvenog istraživanja ove tematike, dovelo do historiografske praznine te mogućnosti manipuliranja podacima, pa tako i brojem žrtava. Za sada nije jasno zbog čega se, zapravo, u znanstvenom i stručnom dijelu prelazilo preko *Bleiburga* i posljedica, kad su, npr., ponešto slična zbivanja ipak obrađivana.

S obzirom na opće političko stajalište o završnici rata na sjeveru Slovenije i jugu Austrije te poslije rata i na drugim prostorima Jugoslavije, na kojima se javlja pojam *Križnoga puta* ili *Marševa smrti*, dolazi i do svojevrstne šutnje u jugoslavenskim znanstvenim i stručnim krugovima o Bleiburgu i tragičnim događajima koji su slijedili pa se o tome pisalo najviše u emigrantskim krugovima.

Ta hrvatska emigrantska produkcija objavljenih radova i priloga, u knjigama, zbornicima i časopisima vrlo je značajna i bogata, a traje zapravo od prvih poslijeratnih godina pa sve do danas. Autori, hrvatski intelektualci i drugi emigranti objavljuju tako - najvećim dijelom - svoje uspomene i svjedočanstva. No, unatoč jednostranom prikazu događaja i subjektivnosti, uostalom takva je svaka memoarska literatura, uopće, te činjenici da ti memoarski radovi - kao što je uobičajeno, predstavljaju izvore drugog reda, i ova je produkcija od velike vrijednosti jer daje zanimljive i relevantne brojne podatke.

O ovoj tematici radove pisali su, međutim, i slovenski i srpski povjesničari i publicisti, kako oni domaći, tako i oni u emigraciji jer je stradao i znatan broj Slovenaca i Srba. Iako u svojim priložima naglasak stavljaju na položaj Slovenaca, odnosno Srba u događajima vezanim za bleiburšku tragediju, ova skupina autora spominje i sudbinu Hrvata - vojnika (ustaša i domobrana) i civila te time također nastoji pridonijeti razjašnjenju i osvjetljavanju tragičnih događanja na *Bleiburgu* u svibnju 1945. godine, ali i nakon njega, na brojnim *Marševima smrti*.

Strana historiografija, posebice njemačka i britanska te nešto manje talijanska, također je posvetila pažnju tragičnim događajima iz svibnja 1945. godine i onima koji su slijedili na *Križnome putu*, jer su i vojna i druga tijela Velike Britanije osobito bila angažirana u situaciji poznatoj pod pojmom *Bleiburg*. Upravo je stoga pitanje odgovornosti britanskih oficira jedno od kontroverznijih u osvjetljavanju ove istraživačke teme i problema.

Dostupna arhivska građa višestruko je obrađivana, korištena te objavljivana i preobjavljivana. No, ovdje je potrebno napomenuti da je u rekonstrukciji događaja vezanih za bleiburšku tragediju vrlo važno objavljivanje britanskih dokumenata i njihova detaljna znanstvena analiza, koja bi jasnije ukazala na odgovornost britanske vojske za bleiburške i postbleiburške tragične događaje. Budući da se dio najpovjerljivije dokumentacije, najvećim dijelom vojne i obavještajne naravi, zadržava pod embargom 75 godina, veliki dio arhivske građe neće biti još neko vrijeme dostupan javnosti, a samim time izostaje i sustavnije znanstveno istraživanje te proučavanje materijala.

U 90-im godinama, s raspadom SFRJ i velikosrpskom oružanom agresijom, s propašću vladajućega sustava na čelu sa Savezom komunista Jugoslavije, u Hrvatskoj - SKH, te radikalnim političkim promjenama i povratkom emigranata, otvorenje prostor za konkretnija, brojna znanstvena istraživanja. Tako u hrvatskoj

historiografiji dolazi do izrazitog porasta znanstvene i stručne produkcije radova i priloga tematski vezanih za bleiburšku tragediju i *Križni put*. Objavljaju se knjige, radovi, članci i prilozi, u zbornicima i časopisima, a izlaze i posebna izdanja, zbornici s radovima međunarodnih i domaćih znanstvenih skupova o *Bleiburgu*. Osim historiografskih djela znanstveno-stručnog karaktera, javlja se i veliki broj memoara te feljtona i članaka objavljenih u dnevnim tiskovinama i časopisima. Međutim, u ovome petnaestogodišnjem razdoblju došlo je i do ideološkog pretjerivanja, osobito na demografskom području, pri tome mislim na manipuliranje s brojem stradalnika i žrtava, u rasponu od 50.000 pa čak do 500.000 njih.

Tako, neki povjesničari smatraju da je upravo povratkom grupe hrvatskih intelektualaca iz emigracije došlo i do nagloga rasta povijesne mitologizacije *Bleiburga*. Takav, manje znanstveni i stručni, a više publicistički pristup ovoj temi hrvatske novije povijesti naišao je na historiografski prazan i godinama znanstveno zanemarivan prostor što je dovelo do hiperprodukcije radova upitne znanstveno-stručne vrijednosti.

Bleiburg i neposredni tragični događaji prečesto se, čak i redovito ideološki interpretiraju i manipuliraju te koriste u aktualne političke svrhe; a, nažalost, ovaj se tragični dio novije hrvatske povijesti i dalje promatra i ocjenjuje (znanstveno i stručno!) s dva međusobno oštro suprotstavljena stajališta. Ta podvojena slika o *Bleiburgu* i postbleiburškim događajima izrazito je vidljiva u svakodnevnom diskursu i publicistici, ali to nikako ne bi smio biti slučaj u znanstvenoj i stručnoj literaturi, pogotovo ne u ozračju jedne suvremene države, poput Republike Hrvatske, koja teži punoj demokratizaciji odnosa, pa tako i pogleda prema daljoj povijesti i bližoj prošlosti.

Dok nekolicina današnjih hrvatskih povjesničara i publicista smatra da bleiburška tragedija čak i ne postoji te da se oko *Bleiburga* stvara mit - npr., povjesničar i publicist Daniel Ivin *"Bleiburška tragedija ne postoji"*, Novi list, Rijeka, 13. svibnja 2006., str. 6, dio iste skupine ističe *Bleiburg* kao sveopću hrvatsku narodnu tragediju i svojevrсни sinonim i simbol za jugoslavenske poratne zločine nad Hrvatima i simbol represije komunističkog sustava uopće (povjesničar dr. sc. Josip Jurčević u jednoj od posljednje objavljenih knjiga o *Bleiburgu*: *"Bleiburg: jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima"*, Zagreb, 2005. godine).

I ova dva oprečna znanstvena stajališta pokazuju na još uvijek veliku opterećenost vlastitim političkim stajalištima i ideologijom.

Postoji, naime, brojna literatura - radovi, zbornici i knjige o *Bleiburgu* i *Križnom putu* u historiografiji, publicistici i memoaristici te obilje objavljenih vrela i lako dostupnih izvora. Ali, i dalje je vrlo zahtjevan istraživački posao objaviti u potpunosti cjelovitu produkciju. Dosadašnja istraživanja ipak nisu dala ne samo cjeloviti, sustavno znanstveni pristup obradi ove tematike, pa stoga nisu rezultirala niti približno točnim brojem i popisom poginulih i žrtava, već ima i niz drugih nedoumica, npr. o ubijenim slovenskim domobranima, srpskim i crnogorskim četnicima, Kozacima koji također ulaze u pojam poznat kao *Bleiburg*. Stoga se upravo broj te identitet stradalnika i žrtava *Bleiburga* i *Križnoga puta* nameće kao najvažniji istraživački problem.

Budući da u suvremenoj hrvatskoj historiografiji do sada nije obavljeno sustavno znanstveno istraživanje bleiburške tragedije te nema cjelovitog objektivnog njezina prikaza, bilo bi potrebno bleiburške događaje i njegove historiografske teme, višestruko problematične, gledati, proučavati i analizirati u cjelosti, sistematizirati postojeću literaturu i objavlvenu arhivsku građu, revalorizirati određena stajališta i dosadašnje rezultate kako bi se na neka od otvorenih pitanja ipak dao odgovor, npr. o broju stradalnika i žrtava. Ili odgovor na etičko pitanje - predstavlja li *Bleiburg* pojam masovnog zločina te da li treba kategorizirati zločine (zločin genocida, politički motivirana osveta itd.). Svakako, ne umanjuje se odgovornost njegovih neposrednih počinitelja niti daje mogućnost da takav ratni zločin zastari, no to je, u prvome redu, stvar pravnih institucija.

Upravo na mlađoj generaciji povjesničara-istraživača ostaje da s ničim opterećeni pristupe što objektivnije ovom vrlo važnom znanstveno-istraživačkom radu te daju odgovore na niz otvorenih pitanja, o toj još uvijek nedovoljno znanstveno valoriziranoj, ali vrlo značajnoj temi hrvatske historiografije.

der Erinnerungsliteratur der vergangenen sechs Jahrzehnte publiziert wurden. Bei dieser Gelegenheit kommentiert sie nicht die sehr umfangreiche Produktion an Artikeln von allgemeinem publizistischen Wert. Die Arbeit ist eine vorläufige Einschätzung.

•

ANDREA ROKNIĆ, prof.
assistente alla Facoltà di lettere dell'
Università di Rijeka,
Rijeka, Repubblica di Croazia

FONTI E LETTERATURA - BLEIBURG E "KRIŽNI PUT" (CALVARIO)

Articolo professionale

Parole chiave: *Bleiburg, Križni put, storiografia, bibliografia, giudizio preliminare*

Riassunto

La tragedia di Bleiburg alla fine della Seconda guerra mondiale è uno dei temi più importanti, ma anche più controversi della storiografia croata recente, sviluppandosi dal 1945 nel paese e nell'estero. Perciò è necessario prendere in considerazione la produzione scientifica delle fonti pubblicate e della letteratura riguardando questa tematica (libri, miscelanea, periodici, studi, saggi, articoli), ma anche i loro contenuti, specialmente perchè sono mutuamente confrontati. L'autrice indica alcuni problemi di ricerca scientifica, questioni aperte e risultati diversi pubblicati nella letteratura scientifica e nelle memorie negli ultimi sei decenni. In questa occasione non prende in considerazione l'abbondantissima produzione di saggi di valore pubblicistica generale. L'articolo è una rassegna preliminare.

SVJEDOČANSTVA

MARIJA KUDELJNIAK-JASIĆ

učiteljica u miru

Zagreb, Republika Hrvatska

NEŽELJENA SJEĆANJA

Svjedok Križnoga puta

Svibanj je, 2006. Vrvi manifestacijama kolektivnih sjećanja na događaje iz daleke i bliske nam prošlosti. Obilaze se mjesta povijesnih događanja, polažu vijenci na spomen-obilježja, stratišta, groblja, spomenike. Drže se vatreni govori s različitim predznacima, ovisno o govorniku i mjestu. I, sve se ponavlja, iz godine u godinu kao u začaranom krugu, perpetuus - dokle nas god bude.

Veliki povijesni događaji, kao što je završetak Drugog svjetskog rata u svibnju 45-te, zapisani u udžbenicima iz kojih nadolazeće generacije uče da bi shvatili da je *povijest učiteljica života*, ratni su događaji zabilježeni na filmskoj traci, slikarskom platnu, u umjetničkim književnim djelima, uz uvijek prisutne antiratne poruke, koje nažalost, vrijede samo do početka nekog novog rata, koji će, kao i svi prethodni, odrediti sudbine pojedinaca, nas malih, običnih ljudi, "*nepostojećih i nevidljivih*" pobjednicima, potrebnih samo u statistikama kao brojke bezimnih stradalnika.

I dok "glasnogovornici" kolektivnog sjećanja na obilježavanju *bleiburških* obljetnica spominju žrtve, uvijek se ponovno pitam, smatraju li oni žrtvama samo mrtve, ili i nas koji smo preživjeli *golgotu bijega* u koloni strave i užasa kojih se sjećamo čitavog života, iako bismo ih rado zaboravili da možemo. Jer, u takvim prigodama, sjećanja nezadrživo nadiru, neželjena i mučna, ne uvažavajući jednu od mudrih izreka: "*Sjećamo se ako hoćemo, a zaboravljamo ako možemo*".

I svakog se svibnja ponovno sjećam, jer ne mogu zaboraviti pješčenje od Koprivnice do Dravograda; strah, umor, glad, žeđ, a bilo mi je nepunih deset godina. Naravno, u toj koloni izbeumljenih bjegunaca, bilo je mnogo djece svih uzrasta, i svi oni koji su preživjeli, uz traumatična sjećanja, nose i krivicu svojih predaka koji su se u ratu našli na pogrešnoj strani, za razliku od potomaka pobjednika, koji će proživjeti život u okrilju slave svojih očeva.

Odrasla sam u malom bilogorskom selu uz tri starija brata i sestru. Iz svog bosonogog djetinjstva pamtim siromaštvo, glad i svađe roditelja koje su posebno zaredale nakon očevog povratka iz vojske koja se raspala početkom rata. Moj otac više ništa nije radio osim što je čitao novine i odlazio na nekakve tajne sastanke u Kapelu kraj Bjelovara. U našoj je kući postalo nesnosno zbog njegovih "*propovijedi*" kako će nam Hitler donijeti blagostanje, i

kad bi mu naša majka proturječila, dobila bi batine. Najstariji brat, koji je izučio pekarski zanat kod Židova Arka u Novigradu Podravskom, bio je odveden u Njemačku kao radna snaga pa smo ostali i bez ono malo njegove potpore. U selu je zavladao međususjedsko nepovjerenje, a mlađice dorasle za vojsku, vojačile su ustaše, stacionirani u Koprivnici.

Jednog je dana moj tata rekao da odlazi. Nije nam rekao kamo, a mi se nismo usudili pitati. Gledali smo za njim, onako povinutim pod težinom drvenog vojničkog kofera, bez suza i plača. Naprosto smo zanijemili. Pas je počeo zavijati, a stara susjeda, koja je bila glavni izvor svih vijesti, rekla je proročanski: "*Valent se više neće vratiti, jer kad pas zavija, vidi smrt svog gospodara*". Mama je tek tada zaplakala. Znam, nije plakala zbog njegova odlaska! U tim se suzama slijevala sva gorčina njenog napaćenog života, jad nad zlom sudbinom i strah pred budućnošću. I mi, djeca, smo zaridali, mada smo osjećali olakšanje što u našoj kući neće više biti vike, svađa i tučnjave. Nismo tada ni slutili, kakvu nam je sudbinu svojim odlaskom odredio naš otac.

Pravi rat u svoj svojoj zbilji, započeo je u našem kraju kad su ustaše iz Koprivnice počeli dolaziti u pljačku.

Naša je susjeda imala puno peradi pa su je, naravno, pohađali. Unatoč njenom protivljenju, vojnik je uzeo nekoliko kokoši, i odlazeći, izgovorio: "*Spremni!*", a ona, ljuta, ali uvijek spremna na šalu, odgovorila na pozdrav: "*Za tuđi kokošinjak!*"

- ©to si rekla? Ponovi! - graknuo je uperene puške, a mi djeca, uvijek prisutni gdje se nešto događalo, počeli smo vikati: "*Ništa nije rekla! Ne zna ona da treba reći - za dom spremni! Mi to učimo u školi.*" Sreća je bila u tome, što taj vojnik nije razumio naš dijalekt, pa je otišao umiren našim pozdravom. Dolazile tako vojske, otimale seljacima hranu, a uplašeni ljudi davali uz smiješak, makar su i sami gladovali.

Jednog su se proljetnog dana pojavili i partizani o kojima se pričalo da nose kape s rogovima. Opet se sva dječurlija okupila u susjednom dvorištu, ali se ona nije više šalila. Kad su nas partizanke sa zaprežnih vozila pozdravljale sa "*Zdravo drugarice!*", jer je bila okupljena samo ženskadija, i naša je susjeda glasno otpozdravljala njihovim pozdravom.

- *Ne izgledaju tak grdo kak se pripoveda. I nemaju roge, samo su im kape malo zgužvane* - hrabrila nas je žena iz čijih je očiju virio strah, jer, mi smo se bojali svake vojske i svake puške. Uskoro su nam partizani postali bliskiji od ustaša, jer su dolazili na hranu po kućama, ili bismo im mi djeca, odnosili do šume na Bilogori. Odrasle djevojke i mladiće roditelji nisu puštali blizu, u strahu da ih ne uzmu u vojsku.

Otada su česti sukobi ustaša i partizana postali nešto uobičajeno, a mi bismo, ščućureni u susjedinom podrumu ili običnoj jami za spremanje krumpira u smoćnici, čekali kraj bitke. Bio je to kraj bezazlenih dječjih igara i traženja gljiva po šumi.

U međuvremenu je mama nekim tajnim kanalima dobivala pisma i kad bi ih čitala, mi smo morali na dvorištu stražariti da netko ne naiđe. Slutili smo od koga pisma stižu, ali kad bismo mamu upitali, ona bi nam odgovarala: *"Šutite i nikome ništa ne govorite!"* Tako je u našoj kući, šutnja postala "zakon". Nisam završila niti prvi razred kad je škola u Jagnjedovcu prestala raditi. Učiteljicu su ustaše uhapsili, navodno zbog tajne radio-stanice, a uskoro su je i strijeljali na koprivničkoj ciglani.

Partizani s Bilogore, po selima su priređivali priredbe gdje smo po prvi puta čuli partizanske pjesme i vidjeli izvođenje skečeva. Moj sedamnaestogodišnji brat Joža i njegov prijatelj Mile, obojica seoski sluga, otišli su na Bilogoru želeći da postanu partizani, ali ih nisu primili. Gazdama se više nisu mogli vratiti, pa su otišli u Koprivnicu u ustaše. Do punoljetnosti su obojica radila u vojnom "šusteraju". Najmlađeg brata je jedna obitelj usvojila, pa smo s mamom ostale moja pet godina starija sestra i ja.

Negdje početkom ljeta 43-će, jednog je dana k nama dotrčao moj bratić, sin tatine sestre, udate za pravoslavca, za kojeg sam mnogo godina kasnije doznala da je kao četrnaestogodišnjak bio partizanski kurir. Nešto je mojoj mami potihlo rekao i otrčao, a ona nas je pozvala u kuću, zaključala vrata s kojih je pucao pogled prema udolini sa šumarkom, sva unezvjerena od straha, rekla: *"Bježimo, po nas dolaze partizani!"* Otvorila je prozor okrenut prema putu za kojeg je bila šuma, izašla je, a nas dvije za njom. Trčale smo prema Jagnjedovcu, a potom nastavile do Koprivnice.

Na "mitnici", ulazu u grad, nešto je dugo objašnjavala stražarima, a zatim smo se smjestile u kući u kojoj je stanovala žena nekog legionara. Tog smo dana postale izbjeglice, ljudi bez doma koji žive od tuđe milostinje. Od naše mnogobrojne obitelji, ostale smo nas tri, a tad smo ostale i bez kuće iz koje je odmah bilo sve pokradeno.

Tih nas je dana posjetio otac. Koliko se sjećam, ostao je dan - dva, a nakon toga smo ga ispratile sa koprivničkog kolodvora. Ostalo mi je u sjećanju njegovo zaleđeno lice kad nam je domahnuo ulazeći po dasci u kamion pokriven ceradom. Bilo je to naše posljednje viđenje, a kako je bio u civilu, vjerovala sam da odlazi na rad u Njemačku, kako mi je majka odgovorila na moje pitanje, uz ono vječno: *"Šuti i ne zapitkuj!"*

U tom izbjeglištvu, meni kao djetetu, bilo je čak i lijepo. Čitave sam dane provodila u igri s dvije djevojčice iz susjedstva, Janom i Micikom. Jedino su nam zračne zube kvarile raspoloženje jer su nas odrasli tjerali u podrum. Srećom, Koprivnica nije bila bombardirana. Za

vrijeme napada partizana na grad, noću smo i spavali u vlažnom podrumu popločenom ciglama, pa sam se razboljela i dugo kašljala. Nakon izvjesnog vremena, preselili su nas kjednoj ženi koja je živjela sama jer su njezina dva sina bila u vojsci, jedan u ustaškoj, a drugi, po zanimanju brijač, u partizanima. Bila je to tiha žena, uvijek zabrinutog lica, i kad su joj u jedinu sobu u kući, uselili Kozake, a ona je spavala u smoćnici, nije protestirala. Vjerojatno je ona već tada znala ono što sam i ja shvatila odrastajući, da je u ratu najvažnije preživjeti.

Došlo je proljeće 45-te. Njemački oficir nadležan za Kozake ušao je u našu kuhinju kao i svakog jutra kad bi na tablama štednjaka grijao šnite crnog kruha. No, tog jutra, umjesto da priča svojom čudnom mješavinom ruskog, hrvatskog i njemačkog jezika, sjeo je i šutio zagledan u neku nepostojeću točku, da bi odjednom progovorio: *"Rat je gotov! Pet godina smo se uzaludno borili! Ne znam je li mi od obitelji itko preživio strašna bombardiranja"*. Izgovarao je riječ po riječ dok su mu suze klizile niz lice.

Mojoj su se mami počele tresti ruke, a sestra i ja smo se nijemo gledale, mada je meni bila prva pomisao koja me radovala, što više neće biti uzbuna, pa ćemo se moći bezbrižno igrati. Otrčala sam prijateljicama, ali su obje bile uplakane, a Micika je u kosi imala zavezanu crnu mašnu.

- *Tata joj je poginuo u partizanima, a tko zna je li moj brat još živ* - objasnila mi je Jana. Tek sam se tada sjetila da mi je legionarova žena branila druženje s tim djevojčicama, a sad mi je bilo jasno, i zašto. Kad sam se vratila kući, zatekla sam brata Jožu koji se došao s nama oprostiti, uz objašnjenje da idu iz grada u "povlačenje". Mada nisam bila svjesna ozbiljnosti događanja, ipak sam se osjećala kao da gubim tlo pod nogama. U kući je vladao muk jer nam majka ništa nije rekla o tome što se događa.

Sljedećeg dana su došla dva vojnika i rekla nam da se spremimo i pridružimo se koloni na cesti prema Križevcima. Rekli su da će ovdje biti velike borbe, pa ako partizani dođu u grad, sve će nas poklati. Mamu nikad nisam vidjela toliko uplašenu. Drhteći kao u groznici, spremala je ono malo stvari u zavežljaj, i gušeći se u suzama, rekla: *"Idemo!"*

- *Ja ću ostati kod Jane! Bit ću u podrumu...* - pokušala sam reći, ali me mama prekinula svojom već dobro znanom naredbom: *"Šuti i spremaj se!"* Kamo idemo, dokle, zašto, nije se imalo koga pitati, pogotovo kad smo se našle u beskrajnoj koloni izbjeglica.

Uska cesta zakrćena konjskim zapregama natovarenim svim mogućim stvarima, od namještaja do bezbrojnih zavežljaja i košara. Za mnoge su zaprege bila zavezana goveda koja su gladna i žedna mukajući kaskala okružena brojnim pješacima natovarenim svim i svačim što se ponijeti može. Svi žure zadanim tempom čela kolone kojoj se nije naziralo početak kao niti njen kraj. Izbeumljeno mnoštvo žena, djece, staraca, grabi u nepoznato. Što brže i što dalje od polazišta, gdje će navodno, biti odlučujuća bitka. Tako se barem prenosio glas.

Već nakon nekoliko prijedanih kilometara, nažuljale su me cipele pa sam ih ostavila iza jednog grma, uvjerena da ću ih uzeti kad se vraćamo. Tko zna, nisu li i neki odrasli naivno povjerovali u skori povratak, kad su ostavili svoje domove i pošli na zov gubitnika. Nakon prespavane

noći u Križevcima, rekla sam majci da ja više ne mogu hodati, ali kad sam vidjela njen zdvojni, očajnički pogled, ušutjela sam i bez naredbe.

Negdje na putu do Zagreba, barem po mom sjećanju, uz kolonu civila prolazilo je sve više vojske pa se nismo začudili kad se zapucalo. To je bio tek početak pravog užasa koji nas je dalje pratio. Posljednja prospavana noć pod krovom, bila je u Zagrebu. Sto smo išli dalje u koloni je vladao sve veći košmar. Spavalo se u voćnjacima, na livadi ili ako nas je poslužila sreća, u nekom sjeniku, a jedina hrana su bile riblje konzerve i kruh tvrd poput kamena, nakon čega je žeđ bila razarajuća. Godinama sam noću sanjala kako grabim vodu iz potoka u kojima leže mrtvi konji. Očito, da su mi se takvi trenuci najdublje usjekli u pamćenje.

Nakon prolaska kroz Zagreb, koji je djelovao kao "mrtvi grad", praznih ulica i spuštenih roleta, zaredali su napadi na kolonu umornih, izbezumljenih ljudi kojima je jedini cilj bio stići preko granice, o čemu se prenosio glas koji je i do nas stigao, samo mi nitko nije htio objasniti, što je to, i gdje je ta granica. Svaki novi napad izazivao je nenasnosni metež i košmar od njištanja uplašanih konja i goveda, krikova ranjenih i jauka nad mrtvima koje presačem da se u tom metežu ne odvojim od majke. Naš se zavežljaj izgubio na nečijim kolima pa nam je ostalo samo ono što je bilo na nama.

Nakon prolaska kroz Celje gdje su nas dočekale izvještene zastave sa zvijezdom petokrakom, borbe su bile neprekidne, a glad i umor više nismo ni osjećali. U nekom mjestu ispod planine, borba je trajala cijele noći. Gorjele su kuće i stogovi slame pa smo se osjećali kao ulovljeni u stupicu. Te se noći izgubila moja sestra. Kad se razdanilo, vidjelo se mnogo mrtvih, a nedaleko od nas, jedan je vojnik aktivirao bombu koja ga je raznijela. Mislím da je moja mama bila u stalnom šoku jer uopće nije govorila. Strah kakvog smo proživjele te noći, očito je paralizirao sva naša osjetila, jer me čak nije potresao prizor, kad je žena nedaleko mene jedan trenutak stajala bez glave.

Nakon te najstrašnije noći, osvanuo je miran proljetni dan, a izmoreni ljudi su sjedili ili ležali na nekom velikom polju, pomireni sa sudbinom, kao da su stigli do konačnog cilja, kolona se više nije formirala. Velike hrpe oružja pokraj ceste, odvojeni vojnici od civila, i dim koji se širio od vojnih vozila što su posvuda dogorijevala, bila je slika koju sam upamtila. Kasnije sam saznala da je to bilo kod Dravograda. Upravo oni od kojih smo bježali, donijeli su nam olakšanje. Prestala je pucnjava, a u prostoru ograđenom žicom, u vojnoj se kuhinji spremala hrana i za nas izgladnjele izbjeglice. Ne sjećam se kako dugo smo ostali na tom prostoru, kad su se formirale kolone koje su pratili stražari prema krajevima iz kojih smo pristigli.

Prolazeći selima, zaustavili bismo se i dobivali hranu, a moja je mama bila odvođena na ispitivanje i uvijek se ponovno vraćala. Vjerojatno nisam više imala snage pratiti tempo odraslih, kad se partizan, vjerojatno oficir, jer je bio na konju, ražalio i uzeo me na konja do narednog odredišta, kamo smo stigli kasno u večer. Sljedećeg dana, prolazeći nekim prečacima uz polja, stražar je mojoj mami rekao da zaostanemo iza kolone i neka se same vratimo kući. Da bismo preživjele, prosila sam po kućama hranu i tako smo negdje krajem svibnja stigle u naše selo, u

praznu, opustošenu kuću. I sestra Milka je za nekoliko dana stigla s jednom susjedom.

- *Dobro je sto nismo stigli preko granice, jer su oni tamo loše prošli* - upamtila sam susjedine riječi, pa sam znatiželjna, zapitkivala sestru o njenom putovanju. No, majka nas je prekinula riječima kojih se otada do svoje smrti, i pridržavala.

- *Ne ćemo pričati o tome što smo proživjele. I ne zapitkuj o tati! Ne znamo gdje je bio, je li živ i hoće li se vratiti. Ništa ne znamo i najbolje je sve što prije zaboraviti. Uzmi knjigu i uči jer ti je to jedini izlaz* - posebno se meni obratila jer je škola već započela radom. Da uopće započnemo kakav-takav život, najviše nam je pomogao moj krsni kum, pa iako sam u dronjcima dolazila u školu, pomoć nismo ni od koga dobivali, pa niti od Crvenog križa, iako je bilo odjeće pristigle iz Amerike. Žena koja je robu raspodjeljivala, ponudila je mami kaputić za mene, ali je tražila da joj odradi dvije nadnice. I dok sam ja cviljela za tim kaputom, majka mi je rekla nešto, što sam upamtila za čitav život: *"Budimo zahvalni što smo preživjeli, a nova vlast, kojoj se moramo pokoravati kao i svakoj do sada, ništa nam nije dužna dati"*.

Brat Joža, pripadnik ustaških postrojbi, vratio se kući početkom sljedeće godine. Ispričao je kako se za vrijeme pješačenja na *"križnom putu"* srušio, jer je obolio od tifusa. Odvezli su ga u partizansku bolnicu, izliječili, preispitali ga i poslali kući. Tog je ljeta otišao na omladinsku radnu akciju, izgradnju pruge Samac-Sarajevo, i vratio se kao udarnik. Uskoro se zaposlio na šumskim radovima pa smo po njemu dobivali pravo na primanje živčnih namirnica, i život je već polako ulazio u nekakvu normalu.

Okolo godinu dana kasnije, vratio se i najstariji brat iz Rusije kamo je iz Njemačke dospio pobjegavši iz njemačkog zatvora. Kad su nam počeli noću dolaziti neki vojnici kojima je moj brat bio vodič u potrazi za križarima po bilogorskim šumama, naše su noći ponovno postale nemirne. No, i to se sretno završilo, a vrijeme je polako brisalo sjećanja na rat i strahote proživljene u koloni koja je za mnoge bila put bez povratka.

Svi smo se vratili osim mog oca. Je li mami bio poznat njegov tragični kraj, to više nikad neću doznati, jer je umrla prije nego sam smogla hrabrosti da je o tome pitam kao odrasla, kad mi više ne bi mogla narediti da šutim.

Braća su otišla svojim životnim putovima, kao što sam i ja u jedanaestoj godini, zahvaljujući mom učitelju, nastavila školovanje.

U molbi za prijem u internat, učitelj je napisao da je moj otac žrtva fašističkog terora, pa sam se u svim kasnije napisanim biografijama i ja služila istim podatkom.

S današnjom spoznajom događanja iz tih vremena po mom je sudu moj otac bio doista žrtva, kao i tisuće nastradalih na ovim prostorima u drugom svjetskom ratu, žrtva fašističke propagande koja ga je odvela na pogrešnu stranu. Jer, spoznajući ideale boraca NOB-e, ni po čemu se ne razlikuju od njegovih. On je govorio o borbi protiv kapitalista, o jednakosti i slobodi, pa čak je bio i ateist, okrivljavajući Boga za nepravde prema sirotinji, prezirući licemjerje božjih "predstavnik" na zemlji. On je svoju zabludu platio najvišom cijenom, ali smo je plaćali i mi, koji nismo bili krivi za njegove zablude.

OD SARAJEVA DO BLEIBURGA I POVRATAK (odlomak iz ratnog dnevnika)

Autora je koncem 1944. godine s ostalim učenicima VII. i VIII. razreda 1. gimnazije u Sarajevu Ministarstvo oružanih snaga NDH pozvalo u Zagreb u Vojničko-predizobrazbenu školu časničkih pripravnika. Tada su gimnazijalci bili regrutirani i iz drugih gradova, gdje je još bila ustaška vlast. Mada su mislili da će biti u službi domobranstva, u Zagrebu su učenici odjeveni u ustaške uniforme što je u nekih izazvalo negodovanje. Mnogi su i bježali iz Zagreba. U svibnju 1945. njihova se škola povukla do Bleiburga gdje su zarobljeni.

Umro je u Münchenu 2004. Knjigu: *"Od Sarajeva do Bleiburga i povratak - ratni dnevnik 28. 12. 1944. - 11. 6. 1945."* posthumno je objavio - njegov brat Zija Sulejmanpašić.

POČETAK ZAROBLJENIŠTVA

15. 5. 1945.

Pošli smo naprijed s bijelim zastavama, gdje nas je par Engleza i ljudstvo partizana razoružavalo. Bacio sam rado pušku, iz koje nisam ni hica ispalio. Malo sam se zabrinuo putem. Bojim se da ne bih stradao u bijesu, koji je nastao uslijed zločina nekih vojničara, koji su tu. Partizani govore s nama prijazno. Jedan nam je rekao da će nam suditi narodni sud. Ako je tako, onda se baš ne bojim (rekao je da će nam građani i seljaci naših mjesta suditi) jer ne znam mogu li mi naći neki grijeh.

(Na listiću ubačenom u dnevnik zapis ćirilicom:

Strnad Joži - Bela Crkva, Banat)

Usto Neđadov zapis:

"Mali, crni, drugar, porijeklom Čeh, član partije? SKOJ-a. Živahne tople oči.

Odmah nas je tješio i hrabrio, čim je saznao, tko smo. Prvi nam je on rekao da će nam se kod kuće suditi, ali da ćemo na putu još dosta prepatiti. Uzeo je i moju adresu. Rekao je da mu se javim, kad dođem kući. Mnogo mu se zahvaljujem za nadu koju nam je ulio prvog dana zarobljenništva."

Brine me što sam među tim jurišnicima, iako nikad nisam bio ni jurišnik niti dobrovoljac. Da li će se to moći razjasniti?

Zbijeni smo u jedan prostor, jednu livadu. Ustaše se boje, neki misle da će nas noćas pomlatiti strojcima. Trebao sam ostati u Zagrebu, iako bih time izložio opas-

nosti Musakadića da ga objese Maksovi ljudi, zato što je sakrio vojnog bjegunca. Zaustavili smo se nedaleko, u jednom seocu prema Mariboru. Među mnogima, koji prijete, našao sam idealista, sjajnog čovjeka, punog pravednosti. On nas je sve tješio, da nitko neće nedužan stradati. Čak je raspravljao s onima koji su nam govorili: "Svi ste vi jednaki" i slično. Boli me da ću morati dokazivati da nisam isto što i mnogi ljudi ovdje. Dao mi je adresu., kad smo otišli, otišao u štab. Hodali smo cijelu noć. S pauzama po pet minuta. U jutarnjim satima, teško se boriti protiv sna i hoda se nekoliko minuta, potpuno spavajući.

16. 5. 1945.

Ujutro stigli do nekog logora prije Lavamünda. To je industrijski gradić [...] sav u izgradnji neke velike brane i drugog. Prešli mostom sivozelenu brzu Dravu, vuku se magle. Preko, na drugoj obali, već početka kaos povlačenja. Bugari i partizani, zauzeli sve, ogromni njemački materijal uništen. Mrtvi konji, začudo i namirnice, kao npr. sušeni krumpir, kojeg žderemo sirovog i slično.

S polja, sa svih strana dolaze partizani. Sjedimo sad uz Dravu pod cestom. Neko postrojavanje i prebrojavanje. Ipak se stalno bojimo, da ne bi odjednom počeli po nama pucati.

Uporno se širi vijest, da će se puštati prema osudi sugrađana onoga, koji je sada tu. Dakle bi onda, ako ne bih zaglavio, ili otišao u logor, imao očekivati ocjenu iz Sarajeva da me eventualno oslobodi.

U užasnom čekanju na red, u neredu, u kome se rasulo i ono malo ljudi naše bojne, ostale su samo grupice. Do podne smo se, užasno nabijeni, kretali lagano i dostigli najzad, taj prokleti Dravograd, pred kojim smo, što sada ne razumijem, već bili i doživjeli onaj napad.

Kraj Drove smo pojeli par krumpira sad ćemo dalje, ako nikog ne nađemo, Kornel i ja sami. U Dravogradu puno partizana i Bugara. Partizani su Kornelu oduzeli kabanicu, pa jadan ne zna, kako će noćas. Tu su i oni i Bugari gledali svakog našeg, da mu nešto oduzmu. Ipak se desio jedan slučaj, koji mi se i svidio. Jednom našem oduzeo je partizan nalivpero. Ovaj se požali nekom komandiru i dobio je uskoro svoje pero nazad.

Dok smo ručali, pala je nekome čovjeku taška u vodu. Skočio je za njom, nije uopće plivao, već se spustio, te mu je i glava potonula, da za kratko vrijeme još jedan, zadnji put izroni i nestane za uvijek. Bilo mi je teško, što

nisam skočio da mu pomognem. Ali bio sam obučen, a Drava je ovdje vrlo brza i jaka.

Kornel i ja idemo na sreću u Maribor, tamo ćemo se predati sudbini. Moramo se samo sad, putem, čuvati da nas ne ulove kakvi žestoki i ne udese ni krive ni dužne.

Čudim se, sklop tijela u nas još uvijek nije otkazao. Hrana koju jedemo je minijturni obrok, svaki čas se nađe nešto na zemlji i tako živi. Od nekoga sam danas čuo, da će godišta 1925, 1924, 1923, itd. morati sad još odslužiti djelomično razdoblje, a 1928, 27, 26. godišta da će ići kući. Onda dakle služim i ja, pa makar me i glatko pustili, ako dođem u Maribor.

S Božjom pomoći, stopu po stopu (još 61 km do Maribora).

Uvečer [...] u ogromnoj koloni. Naišli smo u mraku na jednu veliku bugarsku kolonu. Zbog potpuno začepljenih putova tu noćimo. Skuplja se sav hrvatski zarobljenički logor.

17. 5. 1945.

Jedinice se formiraju na zatvorenoj poljani. Više nema bezglave jurnjave, nego se ide po jedinicama. Na izlazima s poljane je neki pregled, pa se mičemo tek stopu po stopu. Do Maribora još okruglo 50 km.

18. 5. 1945.

Sad smo na 20 km od Maribora. Kretali smo se skoro cijeli dan, vrlo sporo, u tempu sprovođa. Uvečer počela kiša, prevalili smo veliki noćni hod do Fale. Na više mjesta smo morali trčati, jer je kolona žurila. Za nepunih 20 sati smo dakle prevalili 40 km i pored toga, što smo spavali par sati.

Kornel i ja smo spavali u mojoj vreći, nikada nisam doživio više patnje nego jutros, nakon ovog hoda i spavanja. Ne samo da boli koža, [...] rane, i svaki kamenčić, već kosti i - mišići. Bos idem od iza Celja, cipele izgleda da uopće neću moći obući 15 dana. Danas ćemo dakle, valjda, ući u taj Maribor, gdje će nam se sudbina odlučiti. Na licima ljudi se najbolje zrcali njihov umor. Jeza me podiđe, kad si predstavim da vidim onu grimasu, koju čovjek napravi, kad hoda i spava noću, kad to gledam umoran kao pas i kad se očni kapci sami sklapaju, kao olovni, nad izvrnutim očima.

Za Kornela i mene je bila prava sreća, da smo kod one predaje, našli ono malo prljavog šećera kristala i onu polovicu konzerve mlijeka u prahu. Kroz 48 sati nam je po 3-4 kašike te smjese bilo ručak i večera i doručak - sve.

Sjedimo na 4 km pred Mariborom. Točno smo svrstani po redu i tako će nas primati. Kad bih morao služiti novoj vojsci, ipak bih volio bar da se mogu nadati na nekoliko dana odmora kod kuće.

Do Maribora stigli sve na pola trčeci, a rečeno nam je, da je to zato, što je neki ustaša izbo nožem nekog partizana i utekao.

Smješteni smo u jedan veliki logor u južnom, odnosno jugozapadnom dijelu grada.

Boli me što sam na ulazu, gdje su bile table "Ustaše" (strelica pokazuje lijevo) i "Domobrani" (strelica udesno) morao otići sa drugovima iz bojne na lijevu stranu, iako

nikada nisam mislio na to, kad sam od kuće krenuo. Ima nekoliko naših iz bojne, na domobranskoj strani. Ja neću da varam nikoga, ni da me itko za prijevaru kažnjava. Ne bi mi bilo teško raditi na prisilnom radu, kako se za nas priča, ali bih baš svisnuo od muke, da upravo oni revnosni iz bojne, budu sada nekakvi domobrani, a ja da budem kažnjen kao ustaša.

Nadam se da će biti neko saslušanje i da će se u ovome naći razumijevanja.

Ja zapravo ne znam da li sam, preko Minorsa, domobran ili preko bojne ustaša. Sve je bojni smiješao. Noge su mi ranjave, na asfaltu preko mosta, u gradu, Kornel i ja smo mislili da ćemo od vrućine poludjeti. Asfalt je formalno tekao, vruć od sunca, a mi, bosi, skoro smo ispekli stopala, skačući po sjeni onoga, koji ide pred nama.

Opet sam i tjelesno i duševno premoren i sit svega. Jedva suzdržavam suze, dok ovo pišem. Ali nada živi u pravdu i poštenje...

(Toga sudbonosnog dana se dogodilo i to, da je tuda naišao neki partizanski oficir. Prepoznao je, među zarobljenicima iz njihove škole, svoga znanca. Obratio mu se, raspitivao o njemu i njima drugima. Onda je rekao: "Nije ovo mjesto za vas..." ili nešto u tome smislu i uputio ih je na desnu stranu, gdje su bili domobrani.)

"Ujutro je onaj prostor, gdje su bili ustaše, osvanuo posve prazan. Te su noći nekuda odvedeni..." pričao je poslije Neđad, koji tada još nije shvaćao što se događa. "Ono čelo naše skupine, gdje su bili i revne ustaše, koje je skrenulo lijevo, umalo nas je odvelo u smrt."

19. 5. 1945.

Sjedimo već par sati u vozu, na mariborskoj stanici. Oko 65 ljudi u vagonu. Dobili smo u logoru još jedan poveći kruh, na desetoricu ljudi, dakle šaku otprilike. Ali je prijalo. Bili smo sređeni u grupe, pa smo, pored toga, što su rekli da idemo vozom, krenuli cestom za Zagreb, ali je bila pogreška, te su nas otpremili na voz, koji smo jedva našli, na nekoj zapuštenoj teretnoj stanici. Sva sreća, daje umor djelovao tako, da nema one gladi, koja bi morala doći za tolikih dana gdje nismo, takoreći, ništa okusili.

U vozu sam pojeo šaku kukuruza, prijesnog, ali mi je teško, kad gledam baš kako neki jedu kuhani grah, krumpir ili pšenicu.

U logoru je bilo gadno s vodom. Na lijevoj strani, gdje su bile ustaše, stajalo se u duplom sistemu jednoreda, ali se moglo od žena, dobiti obilno i to dobre vode, na drugoj strani. Kraj velike zgrade, bilo je vode na tri mjesta. Na jednom se mogla izvući ustima, prljava, smrdljiva voda, na drugome, isto izvući iz cijevi voda, ali dobra, no na tome mjestu bio je red dug najmanje 100 m.

Treće mjesto je bilo preko ruševina srušene zgrade, pruženi red, ali na hrpi cigala, nisam mogao stajati 3/4 sata sa svojim ranjenim stopalima.

Uvečer se dijelio kruh, pošto je bilo mnogo vojnika, da se teško mogao uopće napraviti red. Ostali bi bez večere, da nije Kornel ilegalno nabavio komadić još prije.

Čekali smo vodu, ali bez uspjeha.

Spavali smo dobro, pod drvećem, kraj ceste. Iza podne smo krenuli s vozom. Nekako pred večer smo bili

u Celju, dosta rano, za dva i po sata. Putovali smo dalje, kroz cijelu noć, "na rate".

20. 5 1945.

Stigli smo do zagrebačkog Zapadnog kolodvora jutros, ali smo vraćeni u Vrapće, i sad sjedimo na cesti, koja će nas, valjda, odvesti u neki privremeni logor, što se već vidi.

Noćas smo spavali u svim mogućim i nemogućim pozama. Bio sam svuda, pa i na krovu. Oko podne smo se pomakli do samog logora (Prečko) pred kojim sada sjedimo. Malo prije, na cesti, bilo mi je, na mah, prvi put potamnilo pred očima, sigurno od gladi. Kad sam u jednom dvorištu pumpao vodu, vidio sam da su mi ruke pre-slabe, kao iza groznice.

Kornel i ja smo žvakali malo suhoga krumpira cijelo vrijeme, a sad smo, za polovicu naše konzerve, dobili malo šećera na dlanu. Mučno mi je, potišten sam, opet skoro do očaja. Dao sam s mnogima i jednu ceduljicu za tetku, u kojoj se samo javljam, ali bez naznake mjesta. Pitanje je, hoće li ona to dobiti. A što je uopće s njom, moram se isto pitati. Pouzdajem se i u riječi Jože Strnada.

Dakle, ovdje se spava večeras. Nemamo više vreće za spavanje. Kornel ju je izgubio. Samo moju kabanicu. Noge ćemo uvući ili u Kornelovu surku, ili u ruksak. Boli me lijeva noga. Osim mnogih, manjih rana, imam jednu veliku, zagnojenu na stopalu. Na desnom listu imam dvije veće rane od nečistoće. Grizle su me baš po njima uši. Vrlo gadan osjećaj. S vremenom sam danas našao mnogo ušiju i stalno ih vrebam. Većinom su u hlačama.

Iz grada stižu razne priče i verzije. Jedna, da je navodno svijet manifestirao da nam se popusti. Zatim, da 15. 000 Nijemaca radi na pruži Beograd - Zagreb i da treba brzo biti gotova. Remo Karakaš, naš sadašnji "kom. bataljona", je govorio s nama i malo utješio neke. Rekao je moje riječi: "Računaj s najgorim, a nada se boljem!" S prvim, misli na prisilni rad. Neću više da mnogo razbijam glavu bez svrhe: čekat ću strpljivo. Malo me brine, što ne mogu bar urediti svoje rane.

Ocu moga kolege Curilovića sam dao najmilije - sat i prsten od majke, kao i broj telefona tetke s porukom gdje sam, koja je u četiri pokušaja danas otišla za Zagreb. Sutra? Dobit ćemo bar da jedemo i to mi je za skorbu budućnost dovoljno. Nada... nada se žari poput krvavog sunčanog zalaska danas, za barakama, stupovima i linijama četa zarobljenika.

21. 5. 1945.

Noćas, tj. nekako rano jutros, morali smo skinuti odjeću... bilo mi je hladno s Kornelom pod jednom kabanicom, a u samom donjem rublju. Dobio sam jutros druge stare hlače. Mnogo gnjida. Izvikuju se imena onih, kojima je neko došao i nešto donio. Do moje tetke još izgleda nije došlo. Bio sam i tamo. Vezu drže partizani.

Poslao sam daljnje tri obavijesti tetki i Musakadiću. Sad mi je važno da otac dozna gdje sam, ako bih nespo-razumom, zapao u kakvo kazneno djelo.

Čitao sam i prve novine novog doba. Mnogo se piše o zadnjim ustaškim ubojstvima (Sisak - a prije još po logorima - Jasenovac).

Iako većinom nemamo s tim veze, a dobar dio nas odavno to još i osuđuje i mrzi, ipak se brinem da nas ne zahvati val, donekle opravdane mržnje.

Sad tek vidim, kolika je bila prijevara sa sarajevskim "Popunidbenim zapovjedništvom". Grickamo suhi krumpir, ujutro smo napravili zadnju čorbu od graškovo- g praha. Nadamo se opet ručku.

Verzije...samo verzije...

"Zastavnička škola nastavlja rad"... "Ide se u Bje- lovar, za nas povoljno"... "Đaci idu za dva-tri dana (rekao navodno komesar) ... itd. Govori se i to da je napravljena neka molba u gradu, da se riješi naše pitanje. Volio bih samo da tetka može reći mojima, da sam bio tu, ako i idem odavde. Možda će se kajati što mi je savjetovala, one kobne nedjelje, da ne riskiram, da me Luburićevci ubiju i da se sakrijem, već da slijedim zakon.

22. 5. 1945.

Ne znam koji je danas dan, pa da me zbog toga objese. Ujutro sam opet bio užasno potišten. Mnogima dolaze paketi, baš našim komšijama, ja sam išao i čekao - uzalud.

Poslao opet 5-6 obavještenja u grad. Kad smo se pre- selili u novu baraku, zvali su me na ogradu. Trčao sam sa svojom bolesnom nogom, ali nisam našao nikoga... Više njih mi je reklo, da me je neko tražio. Izgleda da je neko od Musakadića, pa nije imao vremena čekati.

Za ručak smo imali slatku puru, za večeru i običnu. U novoj baraki nagurani, prašina, ali je zato toplo i što je glavno, krov nad glavom. Ovo sad je baraka za konje. Izgleda da nam se odlučuje između rada i vojske.

23. 5. 1945.

Jutros nam je pročitao program rada i razne odredbe. Ima nekog vježbanja, gimnastike i zanimanja.

Zvali su me na žicu, bila je tamo tetka. Na moj upit je rekla da je zasad i kod nje sve u redu. Donijela mi je kruha, geršla, i još ponešto. Pošto nije ni kvalitetom ni kvantitetom, bilo ni blizu omjera s drugim paketima, to sam se morao sjetiti da tetka sada nije više ni u onoj, iona- ko slaboj situaciji, već u još goroj. Musakadića, koji bi mogao mnogo pomoći, nije još našla.

Molio sam za razne sitnice. Tražio me opet neko, osim tetke, ali se nismo našli. Smješteni smo u novu baraku, imamo dosta mjesta, prilično čista sobica. Za ručak smo imali kafu i puru. Nova verzija. Tko je u vojs- ci od iza 1. 1. 1945. ide kući. Tko zna?

Nakon nekoliko dugih dana, čak od prije Maribora, na 24 sata hoda, bio sam zadnji put obavio nuždu. Od onda, tek večeras, uz mnogo muke. Ostali su, većinom od prehlade, dobili proljev, kod nekih je vrlo gadan. Tražio sam uši, za divno čudo i, bez uspjeha, osim nađenih par gnjida.

Dok pišem, zadnje zrake svjetla ulaze u baraku. Ostao sam s Katnićem koji spava i hrće, kao za okladu. Vani žamor, izvikivanje imena, otisak vojničkog života, koji je još ostao. Idila - logora. Ravne crte, vodoravno i okomito, jednolično, oblici i boje. Barake i stupovi, dimnjaci i žice.

Čovjek se navikava. Ali i nada.

24. 5. 1945.

Danas me opet, već ujutro, zovnuše na žicu. Civili su daleko, drugovi donose pakete. Već me čekao paket s potrebama (rublje, ručnik, sapun, jod, zavoj itd.)

Odmah sam dobio, opet preko jednog čestitog mladog partizana, još jedan paket s nešto hrane od Musakadića i tetke. Čekamo ručak, narod se izležava, vani vjeter, prašina, kiša i opet plavo nebo.

Remo, komandant "đačkog bataljona" uzeo mi je jedan oglas Popunidbenog zapovjedništva iz Sarajeva, s kojim će valjda govoriti za sve nas. Neki uz Remu su htjeli, da mi iz Sarajeva, ne ističemo naš davnašnji otpor prema ustaštvu, da ne bi njih potisnuli. Ali su se prevarili. Kad su znali naše poprijeko gledati za to i javljati se dobrovoljno, neka se zato i brinu. Mi ćemo barem reći što je istina. Da smo prevareni. Prvi put nakon Celja, oprašao sam se sapunom po čitavom tijelu. Malo sam uredio i svoje rane po nogama. Također sam presvukao rublje. Divan osjećaj.

U tegli od geršla, iz prvog paketa, u papiru, poslali smo tetki 50.000 kn Kornelovog novca i adresu starog Curilovića koji ima sat i prsten.

25. 5. 1945.

Skuhao sam i oprašao rublje. Bijelo je ipak ostalo prljavo, vidio sam da ne znam kuhati, ma koliko se mučio. Ručak dobivamo u 10 sati (danas žitka pura i kafa), a večeru u pet ili pola šest (večeras grah). Kornel i ja smo stalno grickali iz našeg paketa i nije nam više mnogo ostalo.

Potukli smo silu ušiju iz promijenjenih hlača i Kornelove surke. Sutra opet kuhamo odjeću u staroj kanti. Paketi počeli prolaziti preko Komande, na žici se više ne smije. Kod nas se spominje neka amnestija, ali mnogo baš ne vjerujem verzijama.

Čuo sam od "Skobalja" M. Milanovića, koga sam tu sreo (on je bio u akciji razoružavanja Nijemaca, luburićevaca i bobanovaca) da su braća Sinkovec i još neki, s pomoću nekog partizanskog oficira, pušteni da se za deset dana jave u Sarajevu. Tako i da radi pruga, ali s prekidima. Idem odšepati u baraku (borit ću se sa svojom infekcijom, koja nadire u najmanje ranice na nogama).

Navlače se crne oblačine. Raspoložen sam prilično dobro, ustaljeno, barem zasad. Kad sam u mrak došao u baraku, rekli su mi da je Remo rekao službeno "zapovjednicima soba" da se neka kapetanica stara za nas, da treba da dobijemo za dva dana formulare s nekih 20 pitanja na koja ćemo odgovoriti i onda, navodno, ići kući.

26. 5. 1945.

Pojeli smo zadnji komadić kruha. Ostalo nam je samo malo marmelade. Cijeli dan naizmjenice sunce i kiša. Gladni smo kao vukovi. Za ručak smo pojeli pola konzerve graha koji je bio sasvim dobar. Čekali smo gotovo dva sata da dobijemo repete. Uzalud. Užasna mržnja javlja se prema kuharima koji nas hladnokrvno ostavljaju da čekamo, a da ne znamo, hoćemo li išta dobiti.

Kolektiv II, koji smo pozvali u sobu, dobio opet paket (Bralić) ali su mu ostavili od cijeleva makovnjače,

samo komadić, a od kruha malo veći komad. Ne znam tko to tamo u Komandi radi. Ima i naših. tko je, da je, da Bog da se hranio cijelog života od ovog ukradenog zarobljeničkog kruha!

Ljut sam (gladan) i na ovaj kolektiv, jer nemilosrdno jede predamnom. Možda su u pravu, ja moliti ne mogu, naročito ne Čingela ili Džebu. Bralić bi možda i dao malo kruha, da ga molim, što baš ne mogu učiniti. U ranama koje su mi ostale, od običnih ogrebotina, našao sam duboko u mesu, gnoja. Očistio sam, ali mi fali sredstvo da bi mi gnoj izvuklo. Bit će gore, bojim se.

Čekao sam u blatu pred Komandom, da dođe red na đake. U užasnom neredu mi je dosadilo stajati na petama. Ljudi, koji dijele, uglavnom stalno žvaču. I to sve naši, izgleda. Dva partizanska rukovodioca, oficira, su sasvim solidni. Osim ljudi koji su donosili. Tu je navodno, nestajalo svega.

Bilo mi se skoro teško se savladati kad sam vidio kako jedan časnik pronese svoje dobro: kolač (ogroman) i komadinu marmelade. A ja kao vuk... Kornel čeka u onom neredu, mala je nada među tolikima. Pojavio se pjegavac u logoru, u nekoj drugoj baraci, Mora se paziti. Kojeakve mjere opreza. Sad nam fali samo karantena i onda smo gotovi. Sjediti tu još mjesec dana više.

Ipak smo dobili paket.

27. 5. 1945.

Sedam dana smo već tu. Kao da smo bili mjesec. Priča se u sobici, u kojoj se uglavnom, cijeli dan izležavamo, većinom o jelu, o običajima kuhanja i ručanja i posebnih gurmanskih poslastica. Ponekad je to prava muka.

Napokon smo dobili pakete, sve na đачku komandu. Remo se inače sad baš ne muči mnogo. Danas nisam dobio paketa, ali to i razumijem. Skuhali smo hlače. Učinili smo tako mnogo za borbu protiv ušiju, ali naše drage kolege baš nisu mnogo aktivne.

U jednom momentu je popodne došlo nekako do toga, da su se naši i civili opet našli na žici. Neki komandir se razljutio i pucao u noge našima (možda nije htio). Bilo je par ranjenih. Kornel se prepao kao vraga.

Opet smo sve po malo jeli, a nestalo je glavne zalihe, imam još paketić za onog invalida, a ne smijem tamo, zbog pjegavca. Ako sutra ne mogнем predati, poješću taj komadić kruha.

Svi ranjenici, koji mogu hodati i otići, dobili su propusnice: "da se javi u svom mjestu" ili slično. Jednom iz Novog Sarajeva sam dao i nekoliko riječi za kuću. Samo da znaju da sam bio u Prečkom. Dobili smo malo pure i kave i za ručak i večeru. Ali pura napokon tvrda.

28. 5. 1945.

Na današnji dan, prije pet mjeseci smo mi Sarajlije, krenuli za Zagreb. Malo tužan jubilej.

U novoj smo baraci. Ponovo preseljeni i to opet u neku konjušnicu."

Neđat Sulejmanpašić,
"Od Sarajeva do Bleiburga i povratak",
MEĐLIS, Zagreb, 2006., str. 101-111.

DRAGAN TRUHLI: PODIGLI NAM SPOMENIK, A MI ŽIVI

"Na ovom mjestu je tijekom svibnja i lipnja 1945. godine izvršen zločin nad učenicima Domobranske dočasničke škole, posebnih odjeljenja karlovačke gimnazije, kao i nad pripadnicima hrvatskih oružanih snaga. Broj žrtava nije poznat, cijeni se od 400 do 600 osoba, a imenici razrednih odjeljenja ove dočasničke škole se nalaze u Državnom arhivu Karlovac."

To piše na spomen obilježju, koje su usred šume na području Babine gore kod Karlovca za vrijeme prošlogodišnjih Dana hrvatskog šumarstva svečano podigli predstavnici Uprave šuma Karlovac. Obilježje je tom prilikom posvetio dekan Mrežničkog dekanata, prečasni Milan Pavlek, a prigodni govor u čast "mučki pobijenim učenicima domobranske škole" održao Mladen Šomek iz lokalnog ogranka Hrvatskog društva političkih zatvorenika.

Događaj sam po sebi nije bio nimalo neuobičajen, jer od devedesetih godina naovamo, kada se o partizanskim poslijeratnim zločinima počelo govoriti nešto glasnije, niklo je u Hrvatskoj na desetke takvih obilježja. Ali, ovo na Babinoj gori moglo bi u jednom detalju biti jedinstveno. Naime, 77-godišnji *Dragan Truhli* iz Zagreba, jedan od živih bivših učenika Dočasničke karlovačke srednje škole, tvrdi da žrtve u čiju je čast obilježje podignuto, uopće ne postoje.

"Kategorički tvrdim da je to neistina. Svi smo mi 4. svibnja 1945. godine vlakom prebačeni u Zagreb, u Zastavničku školu, koja je bila u Ilici 242, a poslije u Crveni križ na Jordanovcu. Možda su te priče krenule iz neznanja jer smo odjednom nestali iz Karlovca pa je netko pomislio da smo pobijeni. No većina je mojih kolega poslije razmještena po drugim školama u zemlji i s mnogima sam se znao čuti još godinama nakon rata...", priča Dragan Truhli, koji je za podizanje spomenika saznao čitajući interni list "Hrvatskih šuma".

Dragan Truhli imao je 1945. godine petnaest godina. Slijedom okolnosti, pratio je svoga starijeg brata Slavka na povlačenju vojske i civila do Bleiburga, o čemu je napisao literarno svjedočanstvo (još neobjavljeno). Završio je u zarobljeničkom logoru u Mariboru. Govori danas također: *"Mislim da ljudi pretjeruju s pričom o broju žrtava na Bleiburgu"* Zbog takvih stavova Dragan Truhli ima ponekad neprimjerenosti.

I Dragan i Slavko Truhli preživjeli su povlačenje i povratak vojske i naroda 1945. godine. Nakon napornog putovanja na relaciji Maribor-Osijek-Slavonska Požega, pušteni su kući.

Pretisak iz članka Damira Kundića:
"Truhli, Podigli nam spomenik, a mi živi",
NOVI LIST, Rijeka, 13. rujna 2006.

IZ RASPRAVE NA OKRUGLOM STOLU

Dr. sc. SLAVKO KOMAR

Neki su među vama dobili Teze *radne grupe* anti-fašističkih boraca na temu *Bleiburga i Križnog puta*. Od onih koji su teze pripremali četvorica su nedavno preminula: Jure Bilić, Josip Vrhovec, Milan Kuprešanin i dr. Ivan Perić. Posebno ističem da je među spomenutima najviše građe prikupio pokojni Jure Bilić.

1. Tragedija koja se dogodila na području *Bleiburga* po završetku Drugoga svjetskog rata nesumnjivo spada u prioritetno pitanje koje traži znanstveno utvrđivanje istine kako bi se otvorio put prevladavanju podjela koje opterećuju hrvatsko društvo od kraja rata do današnjih dana. Neke činjenice o toj tragediji su dostupne u pisanim djelima, a neke treba dokazati. Sada je najvažnije utvrditi objektivnu istinu o njenim uzrocima, dimenzijama i odgovornostima strana u sukobu. Dakle, kvantificirati žrtve po broju, spolu, nacionalnosti, pripadnosti vojnim formacijama, njihovom naoružanju, komandnom sastavu u toku sukoba, starosnoj dobi poginulih, broju civilnih žrtava po nacionalnoj pripadnosti, spolu, godini starosti, mjestu stanovanja i druge relevantne pokazatelje.

2. Važno je odrediti kontekst u kojem se tragedija dogodila. Riječ je o završnim vojnim operacijama saveznika Antifašističke koalicije protiv nacističkih snaga i njihovih saveznika nakon kapitulacije hitlerovske Njemačke. To je važna odrednica koja ovu tragediju stavlja izvan konteksta ratnog sukoba u kojemu je sudjelovala hrvatska ustaško-domobranska vojska na strani hitlerovske koalicije. Stavljanjem bleiburške tragedije u taj kontekst, otklanja se nametnuta teza da se ovdje radi o zločinima partizana nad hrvatskim narodom.

3. Zašto sada?

4. Akter u ovoj tragediji i njezini protagonisti su poznati. Pojednostavljeno, radi se o dvije strane. S jedne strane su snage Antifašističke koalicije, u ovom slučaju JNA i (posredno) vojska Velike Britanije a s druge su strane različite njemačke vojne formacije i njihovi saveznici koji su pripadali različitim fašističkim, kvislinškim formacijama- ustašama, domobranima, slovenskim bjelogardejcima, različitim domobranima, četničkim formacijama, ostacima njemačkih formacija, Kozaka, Čerkeza, Tatara i drugih. Kod ovoga treba voditi računa i, ako je moguće, razjasniti ulogu onih partizanskih jedinica koje su došle iz Srbije, a koje su mahom bile sastavljene od bivših četnika Draže Mihailovića, koji su pristupili partizanima nakon sporazuma Tito - Šubašić, s njihovim opterećenjima prema Hrvatima kao ustašama, te ulogu bugarske armije u sklopu JA.

5. Hrvatski narod je dugo zadržan u zabludi o ovoj tragediji. Pobjednička strana je vodila politiku zataškavanja zločina koji su počinjeni tijekom rata u skladu s politikom narodnog pomirenja, a poražena strana je od *Bleiburga* stvarala mit o stradanju hrvatskoga naroda od komunizma.

6. Protagonisti antifašizma prihvaćaju potrebu utvrđivanja istine o tragediji kod *Bleiburga*. To pruža moguć-

nost da se i naučno utvrdi odgovornost aktera. Sljedbenici poraženih kvislinških snaga ovu tragediju prikazuju kao najveći zločin u povijesti hrvatskoga naroda. Utvrđivanje istine je u interesu hrvatskoga naroda.

7. U prilazu ovoj temi mora se odrediti međunarodni i nacionalni kontekst u kojemu se tragedija dogodila. Oba konteksta su dobro poznata. Pojednostavljeno, to je sukob demokratskih država predvođenima SAD, VB, SSSR i fašističkih sila na čelu s Njemačkom, Italijom i Japanom. Rezultat je poznat.

8. Kako je došlo do tragedije? Je li bila unaprijed planirana? Od koga? Kakvu je ulogu u tragediji imala VB? Ovo su važna pitanja na koja treba dati odgovore kako bi se došlo do ocjene o odgovornosti svake strane među učesnicima ove tragedije za ono što se dogodilo. Kod toga su činjenice, dokumenti, osnova od koje se polazi. Ono što se navodno zna ne može se uzimati kao dokaz.

9. Činjenice: Pavelić je naredio svojoj vojsci da se povlači prema zapadnim saveznicima kako bi se njima predali. Pozvao je da se s vojskom povlače i političke pristalice s prostora NDH.

- U povlačenju ispred jedinica JNA je bilo, osim njemačkih formacija, nekoliko tisuća ustaša, domobrana, četnika iz Srbije, Crne Gore, Bosne i Hercegovine, Hrvatske i drugih kvislinških formacija. S njima su se povlačile desetine tisuća pristaša kvislinških vlasti, među kojima su najbrojniji bili oni iz Hrvatske. Te kvislinške formacije, pomiješane sa civilnim izbjeglicama, na kraju rata su se grupirale oko *Bleiburga*. Pregovori časnika Pavelićeve vojske s komandom britanskih snaga u Austriji završili su britanskim odbijanjem zahtjeva o predaji i dobivanju zaštite britanskih snaga. To je bilo sukladno sporazumu Saveznika da se kvislinške snage koje su vodile ratne operacije protiv savezničkih snaga na prostoru Jugoslavije moraju predati snagama JNA.

- Zapovjedništvo hrvatskih kvislinških snaga je nakon neuspjelih pregovora s komandom britanskih snaga u Austriji odlučilo da se neće razoružati i predati snagama JNA, te da će nastaviti oružanu borbu protiv JNA kao gerila na teritoriju Hrvatske. Pri tome nisu vodili računa o sudbini desetina tisuća civilnih osoba koje su povelj sa sobom od Zagreba do *Bleiburga*.

- To je dovelo do oružanog sukoba sa snagama JNA i do velikog broja vojnih i civilnih žrtava sa obje strane, za što odgovornost snose isključivo vojni zapovjednici hrvatskih kvislinških formacija.

- Zbog odbijanja bezuvjetne predaje snagama JNA i odluke o nastavljanju oružane borbe protiv JNA, od 9. do 15. svibnja došlo je do tragedije.

- Je li tragedija bila planirana? Ovo je vrlo važno područje istraživanja radi utvrđivanja istine i krivaca za tragediju. (Po svemu čini se da nije bila planirana). Onaje rezultat niza okolnosti koje su se zbile tijekom rata, a naročito u razdoblju posljednjih dana rata, odnosno od kraja rata do 15. svibnja. Evo samo nekoliko ideja:

- Zbog Pavelićeve odluke da se vojska i civilne pri-

stane njegovog režima povlače pred nadirućim snagama JNA radi predaje zapadnim saveznicima, a da prethodno nije dobivena suglasnost savezničke komande o prihvatanju hrvatskih formacija;

- Zbog odluke komande hrvatskih formacija kod *Bleiburga* da ne prihvati bezuvjetnu kapitulaciju i da se na taj način liši zaštite koju im je pružala Ženevska konvencija o ratnim zarobljenicima;

- Zbog odsustva brige komande hrvatskih kvislinških snaga za sudbinu hrvatskih izbjeglica u slučaju oružanog sukoba sa snagama JNA;

- Zbog nezakonitog korištenja civilnih izbjeglica kao štita u borbi protiv snaga JNA, što je dovelo do brojnih civilnih žrtava;

- Zbog osvetoljubivosti pojedinaca i pojedinih jedinica pobjedničke vojske nad pobunjenicima koji su tijekom rata činili ratne zločine nad nedužnim žrtvama, naročito srpskom stanovništvu u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini.

Kod razmatranja navedenih pitanja najvažnije je definirati probleme koji će se razmatrati. Prvo bi trebalo razdvojiti događanja u vojnim operacijama na putu, do i oko *Bleiburga* do 9. svibnja 1945., tj. do formalnog završetka Drugoga svjetskog rata, zatim od 9. do 15. svibnja i nakon 15. svibnja.

- Zarobljeni vojnici (ustaše, domobrani i dr.) do 9. svibnja su bili ratni zarobljenici. Oni koji su zarobljeni od 9. do 15. svibnja se ne mogu tretirati kao ratni zarobljenici, jer su uhvaćeni kao naoružani pobunjenici protiv međunarodno priznate države, Demokratske Federativne Jugoslavije. Dakle, legalno gledano, oni su odmetnici ili teroristi. Prema njima se ne mogu primijeniti pravila ratnog prava, jer je rat završen 9. svibnja.

Poginuli pripadnici vojnih formacija bilo koje strane koji su pali do 9. svibnja ne moraju se smatrati žrtvama ratnih sukoba i one se ne mogu ubrojiti u žrtve bleiburške tragedije. Žrtve koje su pale u sukobima od 9. do 15. svibnja 1945. spadaju u žrtve oružanog sukoba između pobunjenika i legalnih snaga savezničke koalicije. Žrtve nastale nakon 15. svibnja spadaju u posebnu kategoriju koju treba detaljnije istražiti i činjenično dokazati.

Kakva je bila uloga Velike Britanije? To pitanje je jasno. Britanska komanda u Austriji je, u konzultacijama s političkim predstavnikom VB u savezničkoj komandi u Rimu, odlučila da se sudbina kvislinških formacija prepusti komandi Jugoslavenske armije, jer je na to bila obavezana prema sporazumu tri velike sile.

10. Tko su bile žrtve egzekucije? To bi trebalo naučno dokazati. Pretpostavljamo da su to bili učesnici u pobuni. To se također mora razjasniti. Sve poginule treba identificirati, odrediti kojim su formacijama pripadali (ustašama, domobranima, četnicima, bjelogardejcima, oružanim formacijama Folksdojčera i dr.), njihova imena i prezimena, njihov broj, način egzekucije, je li se radilo pojedinačnim pogubljenjima ili grupnim, jesu li pokopani svi zajedno ili po formacijama kojima su pripadali, je li riječ samo o vojnim osobama ili i o civilima.

Civilne žrtve su poseban problem. Njih treba istražiti. Ako su nad civilima izvršene smrtne kazne bez suđenja, onda je jasno da je to zločin. Je li ratni zločin to ako su pogubljenja civila izvršena nakon rata? To ne spada u kategoriju ratnog zločina. Sve to treba istražiti, dokazati i razjasniti.

FABIJAN TRGO, vojni historičar

Nakon iscrpnih i kvalitetnih referata, teško je ne ponoviti neke stvari. Apsolutno sam za bezrezervnu osudu svih zločina i likvidacija bez procesuiranja, jer se to ne može opravdati nikakvim argumentima i objašnjenjima. Što se tiče našega skupa na kojem razmatramo probleme *Bleiburga*, mislim da kasnimo, ali još nije prekasno da damo svoje priloge njihovom kritičnom razmatranju. U socijalističkom sustavu tome se baš nije posvetila pažnja kakvu zahtijeva problem. Ona deklaracija Račana, kajanje i isprika, nije bila dovoljna za apsolviranje tog problema, a kasnije znamo kako su se stvari razvijale i da nova vlast to nije napravila. Znači, izostala je objektivna znanstvena analiza i zato su bile moguće ovakve manipulacije i razne zloporabe, kao što je istakla Andrea Roknić. Većinu tekstova i rasprava karakterizira politizacija, i to sa željom da se sotonizira NOB i njegovo rukovodstvo, posebno Tito, pri čemu se pojedini autori ne ustručavaju pribjegavanju krivotvorenja činjenica i dokumenata, ili zaobilaženja nekih relevantnih dokumenata.

Inače je većina rasprava, koje smo imali prilike pročitati o *Bleiburgu*, jednodimenzionalna. Primjerice, u pitanju odgovornosti za *Bleiburg* više se ustraje na likvidacijama i onima koji su to počinili, ali ne možemo zaobići i sve što je dovelo do *Bleiburga*. Najprije valja sagledati kako se i u kojim okolnostima formirala grupacija *Bleiburg* i kakav je njen sastav, a to su ustaške postrojbe, domobrani itd. Drugu grupaciju su činili civili koji su pod prisilom evakuirani, pri čemu bih podsjetio na pisanje o tome prof. Lasića, kao i drugih ljudi, koji su argumentirali da su mnogi ljudi zbog ustaške propagande napustili svoje domove, znači u strahu od mogućih partizanskih osveta. Koje su bile tadašnje okolnosti u zemlji? Bio je kraj Drugoga svjetskog rata: Hrvatska je oslobođena, Crvena armija je 12. travnja bila u Beču, Hitler se ubio 30. travnja, Saveznici su oslobodili Italiju (i s njima smo se sreli u Trstu i u Primorskoj), i dolazi početak svibnja. U takvim okolnostima Pavelić nije imao izlaza i šalje memorandum Saveznicima, a vidjeli smo kako je to završilo. Bio je ignoriran. Ovdje valja posebno podvući odgovornost Pavelića za sve odluke koje je donosio, o čemu nam Vinko Nikolić, urednik *Hrvatske revije* reljefno svjedoči (prema dr. Jeri Jarebu), uz kritike i naglašavanje odgovornosti ministra Andrije Artukovića i drugih, koji su, "*zajedno s Pavelićem, odveli hrvatski narod u Bleiburg. Svi oni spadaju na optuženičku klupu pred hrvatskim, ne partizanskim sudom, zbog notornoga zločina i veleizdaje.*"

Dr. sc. DUŠAN DRAGOSAVAC

U Hrvatskom leksikonu (urednik Antun Vujić) objavljena je odrednica koju je napisao ustaški pukovnik Vinko Nikolić koji je i u emigraciji slijedio Pavelića i pjevao mu pjesme. Tuđman ga je imenovao za zastupnika u Hrvatskom saboru. Vujić je izjavio da je obavio posljednju redakciju Nikolićeva teksta koji glasi:

"*Bleiburg, austrijsko mjesto na granici sa Slovenijom, dalo je ime bleiburškoj tragediji, pokolju tisuća Hrvata, pripadnika ustaških i domobranskih postrojbi te civila, koji su pri povlačenju pred partizanskim jedinicama*

ma, koje su se predale anglo-američkim snagama, a savezničko ih je zapovjedništvo 15. svibnja 1945. godine izručilo jedinicama JNA, koje su nad njima izvršile pokolj". ("Blajburška tragedija" Vinko Nikolić, Hrvatski leksikon str. 110, izdanje 1996. Leksikografski zavod "Miroslav Krleža".)

Priča o pokolju je falsifikat, na osnovi kojega se pokušava amnestirati Pavelića i ustaški pokret, a oklevetati Tita i njegovu armiju. Da je urednik Leksikona profesionalno obavio posao, dao bi da tu odrednicu piše historičar, a, ako je koristio Nikolića kao ustaškog svjedoka, trebao je koristiti i svjedoke partizane koji su sudjelovali u završnim operacijama, među kojima je bio i Ivan Dolničar, komesar 14. slovenske divizije, kojemu se predao Alexander Loehr sa svojim štabom. Dolničar pak svjedoči da na Bleiburgu nije bilo pokolja. Tamo je bio i Milan Basta, komesar 51. divizije NOVJ, koji je vodio i završio pregovore o predaji Pavelićeve vojske i dijela četnika Draže Mihailovića i drugih.

Posljednje oružane bitke, u proljeće 1945. godine, vođene su na sjeverozapadu Jugoslavije između fašističko-nacističke armije, pod komandom njemačkog generala Alexandra Loehra i jedinica Jugoslavenske armije. Kad su Nijemci kapitulirali, ustaše, četnici i dr. i dalje su nastavili borbu, sve do 15. svibnja.

Pavelić je napuštajući Zagreb imenovao Maksa Luburića, poznatog zločinca, osnivača i jedno vrijeme komandanta Jasenovačkog logora, za komandanta domovinske vojske koja je išla prema Austriji. Pavelić je još ranije poslao velike količine zlata, kojim je podmitio one koji su mu pomogli da pobjegne.

Maček je u svojim memoarima napisao: "Za razliku od ustaša i četnika, partizani nigdje nisu vršili pokolje". (Vladko Maček, Memoari, Zagreb, 1992. str. 175).

Partizani su se od početka do završetka Drugoga svjetskog rata držali međunarodnog ratnog prava, korektno postupali prema ratnim zarobljenicima, razmjenjujući ih kad god su mogli za zarobljene partizane ili antifašističke aktiviste u gradovima koje su okupator ili kvislinzi uhapsili ili zarobili. Ako npr. nisu mogli razmijeniti domobrane, puštali su ih na slobodu.

Naprotiv, nacistički okupatori i njihovi kvislinzi ubijali su ranjene partizane, bolničko osoblje i druge. Komanda Šestog talijanskog korpusa obavještava 15. lipnja 1943. godine Generalštab oružanih snaga Italije da su Nijemci zaklali 1200 partizana i ranjenika, među njima 355 bolničarki i 19 liječnika. (Zbornik dokumenata NOB i NOVJ)

Četnici i ustaše su ubijali i pojedinačno partizanske ranjenike i bolesnike, primjerice Ivana Gorana Kovačića, dr. Simu Miloševića, dr. D. Popovića i druge.

Tito je vodio računa o tome da se vojska ne miješa u poslove civilne vlasti i da se strogo pridržava međunarodnog ratnog prava u odnosu prema zarobljenicima, ranjenicima, civilima itd.

U završnim operacijama za oslobođenje Hrvatske i Slovenije, a posebno Istre i Slovenskog primorja, jugoslavenska armija je imala nekoliko desetaka tisuća mrtvih i izbačenih iz stroja. Na terenu male Slovenije slegle su se četiri jugoslavenske armije, slovenska vojska, koja nije bila u sastavu tih armija, zatim Prvi odnosno Četvrti hrvatski korpus. Tu su bile Loehrove i kvislinške trupe, zatim bugarske, ruske i engleske trupe. U toj situaciji slijedi

završetak rata kapitulacijom Njemačke, ali i kaos produženjem rata od strane ratnih zločinaca. Ustaše su zbog civilnih odijela ubijali civile, zatim i neke domobrane zbog njihovih uniformi. Bilo je pojedinaca i s naše strane koji su uzimali pravdu u svoje ruke. Kad je Tito o tome obaviješten šalje naredbu Glavnom štabu vojske Slovenije, ali i drugim jedinicama, u kojoj se kaže: "Poduzmite najenergičnije mjere da se pod svaku cijenu spriječi ubijanje ratnih zarobljenika i svih uhapšenih od naših jedinica, organizacija ili pojedinaca. Ako među ratnim zarobljenicima i ženama, koje su uhapšene, ima osoba koje treba smatrati odgovornima za počinjenje ratnih zločina, njih se mora predati vojnim sudovima, koji moraju izdati pismenu potvrdu da su te osobe pod njihovim nadzorom. Smrt fašizmu - sloboda narodu!, 14. svibnja 1945. u Beogradu. Tito". Tito - (J. B. Tito, Sabrana djela 28, str. 43.)

Laži o Bleiburgu i Titovim partizanima se stalno ponavljaju u stilu poznate Goebbelsove izreke da laž ponovljena više puta postaje istinom. Ovdje se radi o ponavljanju laži stotine puta, a u cilju da postane istinom. Uz ostalo, ponavlja se da je Milka Planinc, kao komesar brigade, sa Simom Dubaićem, kao komandantom, u Sloveniji pobila 192 tisuće Hrvata. Milka je napisala kako nije bila nikakav komesar brigade, nego pri štabu jedne brigade komandir prištapskog osoblja, te da se nikada u životu nije susrela sa Simom Dubaićem. A Simo Dubaić nije bio komandat brigade.

Velike su manipulacije s ratnim žrtvama, a posebno u završnim operacijama (Bleiburg). Historičarima treba otvoriti arhive i omogućiti im utvrđivanje istine.

Izgleda da su najbliže istini o žrtvama u Drugome svjetskom ratu Žerjavić i Kočović. Oni su prilikom objavljivanja svojih radova izjavili kako ne jamče stopostotnu točnost, jer je teško utvrditi gubitke u takvim prilikama kakav je bio Drugi svjetski rat. Postavlja se pitanje zašto su hrvatske vlasti, od Tuđmana do Račana, prihvatile nekritički kako *Križni put* počinje u *Bleiburgu*, kad je svaki rat križni put. Protiv rata su se borili razni humanisti, socijalisti i komunisti. Tito se cijeli život borio za mir.

Partizansko rukovodstvo nikada nije tvrdilo da u narodnooslobodilačkom antifašističkom ratu među redovima partizanskih odreda narodnooslobodilačke vojske i JNA nije bilo krivičnih djela, pa i ratnih zločina. Ali, krivična djela, a pogotovo zločini, procesuirani su i kažnjavani. U tome su bili i preoštiri.

RADE BULAT

Cijenjeni sudionici našeg susreta, veliko mi je zadovoljstvo što postajemo bogatiji saznanjima o događajima koje smo proživjeli u tim danima oslobođenja. Zašto to kažem? Mi smo još 1995. godine, a to znaju neki drugovi iz Saveza boraca, pokušali organizirati međunarodni simpozij o tim pitanjima, za što smo imali pristanak svih sudionika u završnim operacijama. Nažalost, do toga nije došlo.

Čestitam svim sudionicima današnjeg skupa što su nas obogatili s nekim saznanjima i činjenicama, ali ipak imam jednu primjedbu. Moralo se pozvati i predstavnike iz bivše Jugoslavije i vojske, kao i istaknute historičare s tog područja. Tražio sam dokumente od von Loehra, a imao sam njegove zabilješke koje je napravio poslije

sudjenja, međutim, posudio sam ih drugovima u Sloveniji i nisu mi ih vratili, te sam ostao bez njih. Međutim, doći ću do toga. Zašto to kažem?

Nitko s područja našeg Desetog korpusa nije sudjelovao u tim završnim operacijama. Nisam bio tamo, nego u Sovjetskom Savezu. Kad sam radio na knjizi o Desetom korpusu zagrebačkom, nitko nije stavio bilo kakvu primjedbu o tome. Prema tome, ne možemo bez Generalštaba, bez te dokumentacije i onih koji su u tome sudjelovali, a bila je to pretežno Treća armija. Poznati su mi određeni detalji, budući da smo razgovarali s predstavnikom iz Velike Britanije, generalom koji je zaustavio ove kod *Bleiburga*.

Predlažem da se svi ovi materijali umnože i pošalju na sve adrese, te sazove simpozij ili okrugli stol na kojem bi bili svi relevantni ljudi, uključujući strance, te ako bi se u tome uspjelo, bila bi to točka na završne operacije.

ČEDO BORČIĆ

Imam jednu primjedbu. Mislim da je koncentriranje cijele problematike oko *Bleiburga* određena greška. Naime, ovdje je nekoliko puta potaknuto pitanje tragedije ovoga ili onoga, i to je bila tragedija, ali, po mojem mišljenju, veća je tragedija bila to što je grupa pokvarenih političara uspjela odvući Hrvatsku u nacionalfašistički lager, i veća je tragedija što je desetke tisuća poštenih Hrvata ubijeno u Jasenovcu i drugim logorima. A među ovima koji su ubijeni u završnim operacijama bilo je nešto nevinoga naroda, međutim, najviše je ubijeno zločinaca koji su bježali od zločina koje su počinili. Svojim sam očima gledao, nekoliko dana prije no što su naše jedinice u svibnju 1945. godine ušle u Sisak, leševe oko 300 muškaraca i žena na obali Save, koje su pobili lopovi i razbojnici bježeći pred nama u Austriju, u Bleiburg. A nitko nije osudio takve postupke. Zato *Bleiburgu* treba dati pravo mjesto, a ne da bude centralno pitanje u novijoj povijesti hrvatskoga naroda.

Drugo, mislim kako se sve vrijeme preskače jedno razdoblje, a to je ono od 1941. do 1945. godine, posebno što se dogodilo u Hrvatskoj 1941. godine, odnosno tko je došao na vlast, kakav režim, i što je taj režim učinio u Hrvatskoj. To se nekako stavlja "pod tepih", a korijeni *Bleiburga* su upravo u tome.

Prema tome, taj fašistički i genocidni režim treba protumačiti narodu, jer posebno mlada generacija u Hrvatskoj ne zna što se tada događalo. Pogledajte samo što piše o tom razdoblju u našim školskim udžbenicima! No, preko toga se prelazi.

Dr. sc. ĐURO ZATEZALO

Ovdje je bilo govora o odnosu politike i povijesti. U proteklih 60 i nešto godina historiju je prevladala politika,

a politika nije imala volje ni sluha napraviti poimenični popis ljudskih gubitaka u Drugome svjetskom ratu, iako se to tražilo od historičara. Da se napravio poimenični popis ljudskih gubitaka, bez obzira tko je bio na kojoj strani i tko ga je ubio, mi danas nakon 65 godina, ne bismo imali situaciju da sve zasnivamo na procjenama. A procjene su najveći matematički falsifikat i služio je punih 50 godina biznisu nakaradnih historičara, publicistima, novinarima itd. da svatko iznosi svoju procjenu. Zašto? Zato što država odnosno politika, nije napravila poimenični popis ljudskih gubitaka i onda ih svrstala po vojnoj, nacionalnoj i socijalnoj pripadnosti, po tome koga je tko i kako ubio. Da smo to imali, danas se ne bismo time bavili.

Što se tiče današnjeg skupa i razmatranja problema o kojem govorimo, o jednoj je stvari malo rečeno, tj. trebalo bi navesti i broj oružanih snaga u tih sedam dana poslije kapitulacije Njemačke, odnosno koliko je bilo oružanih snaga JNA, uzevši Treću i Četvrtu armiju, slovenske i druge jedinice, dakle, koliko je naših partizana sudjelovalo u tim borbama i ginulo sedam dana poslije kapitulacije Njemačke. Ova grupa historičara, a ima ih još, može to napraviti, jer dokumenata ima dosta u kojima bi se našle te brojke. Dalje, koliko je u tih sedam dana bilo boraca Nijemaca, četnika, ustaša, domobrana, "rupnikovaca" i drugih koji su se suprotstavili partizanskim jedinicama? Kad bismo imali brojčani odnos snaga u tih sedam dana poslije kapitulacije fašističke Njemačke, mogli bismo utvrditi koliko je poginulih s jedne i druge strane, a mi i sada baratamo samo procjenama koliko je partizana i neprijateljskih vojnika poginulo u tih sedam dana nakon što je fašizam poražen. Ne znamo točno koliko je bilo poginulih kod Celja i Dravograda, na prijelazu rijeke i onih drvenih mostova, ništa ne znamo o broju poginulih s jedne i druge strane, o čemu dokumenti postoje, ali o njima ne govorimo.

Ista je stvar s civilnim stanovništvom. Profesorica Vrbetić, u to vrijeme djevojčica od četrnaest godina, govorila je o bježanju civilnog stanovništva prema Sloveniji. Bila je u jednoj takvoj koloni, koja se vratila već od Jaske, kao što su se vratile mnoge prije nego što su došle u Sloveniju. Isto tako, kad je riječ o crnogorsko-hercegovačkim četnicima, njihova je peta brigada bila pod okriljem ustaških jedinica u Zagrebu, a onda su ih Nijemci poslali da se na Vinici bore za Karlovac. Otuda su se, uz pomoć ustaša, prebacili iz Karlovca, te krenuli prema Sloveniji, a prije njih su to učinili Nijemci i domobrani. Točni podaci o tome postoje, jer postoje i dokumenti te crnogorske brigade. Tko je njih ugrozio na Vinici? Treća crnogorska partizanska divizija, koja se pojavila od Veljuna i Ogulina. Te podatke bismo trebali imati.

Što se tiče postupanja prema zarobljenicima, postoji depeša Generalštaba od 15. svibnja 1945. godine, u 18 sati, gdje se kaže da se zarobljenici predaju Glavnom štabu Slovenije i prema njima se mora postupati prema međunarodnom pravu itd.

Kad bismo uključili tih nekoliko stvari, imali bismo jasniju sliku o tome što se tada događalo.

JURAJ HRZENJAK

ZAVRŠNA RIJEČ

PREDSJEDNIKA SAVJETA ANTIFAŠISTA REPUBLIKE HRVATSKE

Zahvaljujem se u ime Savjeta antifašista Republike Hrvatske uglednim znanstvenicima na priopćenjima na ovom Okruglom stolu. Također zahvaljujem učesnicima u raspravi i na priloženim svjedočenjima o događanjima na "Križnom putu". Zahvaljujem i svim prisutnima na ovom Znanstvenom skupu.

Sa sigurnošću možemo reći da su priopćenja znanstvenika i stručnjaka prezentirana na ovom Okruglom stolu, rasprave i svjedočenja, uključujući i šire korištenu znanstvenu i stručnu literaturu te publicistiku, doprinose dubljem i objektivnijem - znanstvenom sagledavanju uzroka i posljedica poraza i zarobljavanja vojske NDH, kao dijela nacifašističke Osovine u svibnju 1945. godine kod Bleiburga i događanja na "Križnom putu" - "Maršu smrti" vojnika i civila poslije zarobljavanja na povratku u domovinu.

Dozvolite mi da se na kraju ovog Znanstvenog skupa osvrnem na nekoliko činjenica:

Kod Bleiburga, na tlu Austrije, razoružana je i zarobljena, uz mnoge prevarene i tamo dovedene na silu, većina ekstremne, najratobornije nacifašističke vojske NDH - ustaša, žandara, dijelom i domobrana, te četnika i drugih koji su za okupatora ratovali u Hrvatskoj i izvan nje. Propast NDH, poraz i razoružanje toga dijela vojske njihovi sljedbenici nastoje i danas prikazati kao tragediju Hrvatske, a za tu tragediju okrivljuju antifašističke snage Hrvatske i komuniste.

Do 1990. godine, jedna nevelika, ali vrlo agresivna grupa ideologa fašističke NDH, takve je tvrdnje u propagandističke svrhe publicirala u inozemstvu, a od 1990. godine, do današnjih dana, uz podršku istomišljenika i u Republici Hrvatskoj, nažalost, i uz podršku pojedinaca u državnoj vlasti. Što je još gore, takve su neargumentirane tvrdnje nametnuli hrvatskom obrazovnom sustavu. Istina je drugačija.

1. Tragedija za građane Hrvatske i za hrvatski narod, međutim, ne počinje 1945., kako to sugerira proustaška promičba poslije rata i danas. Tragedija je počela 1941. godine, kad je Hrvatska okupirana od nacifašističkih država: Italije, Njemačke i Mađarske, kad su upravo okupatori uspostavili ustašku NDH i kad je ustaška vlast, da bi se održala, predala okupatorima hrvatske teritorije sa 800.000 stanovnika koji na njima žive (Dalmaciju, Kvarnersko primorje i Gorski kotar, a Istra, Rijeka, Zadar i Međimurje uopće nisu ni dolazili u pitanje) Ta je vlast u službi okupatora i zbog pljačke, dakako, u skladu s naci-

fašističkim genocidnim propisima koje je donijela u razdoblju od 1941. do 1945. godine, poubijala desetine tisuća građana Hrvatske: Židova, Roma, Srba, Hrvata i drugih. Dakle, okupacija i kvislinška ustaška vlast su u crno zavili znatan dio hrvatskog naroda, vodili ga u fašistički ponor i doveli ga na "Križni put". To je bio samo neminovni slijed ukupnog zla započetog 1941. godine.

2. U povijesti je poznato da okupator na okupiranom području nastoji organizirati vlast s njemu naklonjenim domaćim političarima (Quisling-Norveška, Hacha-ČSR, Rupnik-Slovenija, Pavelić-Hrvatska, Nedić-Srbija itd.) koji mu pomažu da se održi okupatorska vlast sa što manje otpora domaćeg stanovništva. Njemački je okupator nastojao da tu ulogu odigra Hrvatska seljačka stranka (HSS) na čelu s dr. Vladkom Mačekom. Maček je međutim, to odbio i zato su ga zatočili u Jasenovac. Tu ulogu je tražio za sebe i dobio ju je dr. Ante Pavelić, štićenik talijanskih fašista, na prijedlog Mussolinija, odnosno talijanskih fašista. NDH su dakle uspostavili okupatori: Nijemci, Talijani i Mađari, nakon što su Jugoslaviju i u njoj Banovinu Hrvatsku okupirali. Poznato je da je dr. Ante Pavelić čekao u Karlovcu sa svojih 250 ustaša, dok nije stigao pristanak "nadležnih" u Berlinu i Rimu za njegovo postavljanje na čelo okupirane Hrvatske.

Jezgro ustaške vlasti su činili izbjeglice iz logora Janka Puste u Mađarskoj i oni iz logora oko Pavelića u Italiji. Njihovi simboli bili su: Križ-nož-bomba, dakle smrt, a ne život.

Prema tome, kada i kako je nastala NDH, nije bila ni samostalna ni neovisna ni hrvatska država. Kako je nastala po okupatoru tako je i nestala zajedno s okupatorom. Dok je trajala (1941. do 1945.) izvela je najteže zločine nad hrvatskim i drugim građanima: rasno i etničko čišćenje područja NDH te mobilizirala za okupatora desetine tisuća hrvatskih mladića da se bore protiv antifašista Hrvata i da ginu na istočnom i zapadnom frontu protiv svjetske antifašističke koalicije.

Istina je dakle, da je porazom nacifašističkih okupatora, te ustaških i četničkih kvislinga kod Bleiburga, 1945. godine, Hrvatska oslobođena i okupacije i nacifašizma.

3. Posebna su tema civili. Odakle su krenuli? U kolonama gotovo nema Hrvata civila, izbjeglica iz Dalmacije, Kvarnerskog primorja, dalmatinskih i kvarnerskih otoka, iz Istre, Gorskog kotara, iz doline rijeke Gacke i okolice Otočca, nema izbjeglica iz Međimurja, Hrvatskog

zagorja, Podravine i Posavine. Velik je broj izbjeglica civila, međutim iz Zagreba, no znatan dio njih nije iz redova građana hrvatske metropole. Kako su dospjeli u Zagreb? Dio ustaša koji su činili zločine u srpskim selima Like, Korduna, Banije, Kninske krajine, podvelebitskog primorja i u drugim krajevima Hrvatske kao i obitelji nekih od njih, pošto su ti krajevi oslobođeni, povlačili su se iz svojih sela u gradove Gospić, Slunj, Petrinju, Sisak i u Karlovac, a bilo ih je i iz Bosne i Hercegovine, istočne Slavonije itd. Kako su se i ti gradovi također oslobađali iz njih su nastavili bježati uz vojsku i činovnici NDH i civili, pretežno članovi obitelji ustaša. Među njima bilo je dakako i nevinih, zavedenih i prestrašenih civila pa i onih koji su bili natjerani u bijeg da ih bude što više, kako bi se prave ustaše izgubile među njima.

Zarobljenici i civili s Bleiburškog polja i oni zarobljeni kod Dravograda, upućeni su prema Mariboru u logore i tu počinje drugi dio njihovog "Križnog puta", povratak u domovinu iz koje su pobjegli.

Nasilni povrat izbjeglica 1945. godine, nažalost, samo je jedan od križnih putova kroz koji su prolazili hrvatski građani. Neusporedivo strašniji "Križni put" 1941. godine su prošle desetine tisuća Židova, Srba i nepoćudnih Hrvata do logora primjerice: Danice, kod Koprivnice, Đakova, Gospića, Jadovna, Paga, Stare Gradiške, Lepoglave, Jasenovca te do konclogora u Njemačkoj, Italiji itd. Iz tih križnih putova nije bilo povratka kućama, jer je planirano njihovo ubijanje. U Hrvatskoj također je bila tragična IV. neprijateljska vojna ofenziva u kojoj su u velikom broju stradali civili, hrvatski građani srpske nacionalnosti, starci, žene i djeca Korduna, Banije i Like. Za dio vojnih jedinica NOV i PO Hrvatske, napose za 4000 stradalih ranjenika, bila je itekako tragična i V. neprijateljska ofenziva.

4. Na tvrdnje suprotne strane da su hrvatski "komunisti" krivi za sva stradanja Hrvata, da su Hrvati bježali iz Hrvatske iz straha od "komunista" itd., činjenice to osporavaju. Relativno mali broj civila krenuo je u izbjeglištvo, dok se većina građana nije bojala "komunista". Uostalom, u Hrvatskoj je bio mali broj članova KPH, većina antifašista Hrvatske nisu bili članovi partije.

Hrvatski narod i drugi građani Hrvatske i do 1941. godine su bili zapadno demokratski orijentirani. Više od 80% Hrvata i drugih građana Hrvatske glasovalo je 1938. god. za HSS, a veliki broj njih je i politički pripadao toj stranci. Njezino vodstvo s dr. Vladkom Maćekom nije prihvatilo nacifašističku okupaciju, pa ni vlast koju mu je nudio okupator.

To je dijelom i bio razlog da se 1941. godine HSS rastrojio. Jedan dio, s većim dijelom Seljačke i Građanske zaštite stavio se u službu ustaša i okupatora (desni HSS), drugi dio usprotivio se okupaciji i ustaškoj zločinačkoj ideologiji i praksi (lijevi HSS), treći dio priklonio se Izbjegličkoj vladi u Londonu, a četvrti dio, središnjica i sam vođa stranke dr. Vladko Maćek ostali su pasivni - čekali su. Tako rascijepljena stranka HSS nije bila sposobna da se suprotstavi okupatoru i kvislinzima. Na političkoj sceni Hrvatske jedina opća politička stranka bila je Komunistička partija Hrvatske u okviru Komunističke

partije Jugoslavije, ilegalna (izvan zakona u Kraljevini Jugoslaviji), čiji su članovi progonjeni, zatvarani (bile su ih pune jugoslavenske tamnice) i ubijani zato što su se protivili centralističkoj monarhiji, diktaturi, nacionalnoj neravnopravnosti naroda, socijalnoj eksploataciji radnika, teškom ekonomskom položaju seljaka, kulturnoj i zdravstvenoj zaostalosti građana. Ta mala ilegalna organizacija (u Hrvatskoj svega 4.500 članova) svojim je programima imala velik utjecaj među radnicima, inteligencijom, naročito prosvjetnom, među mladima, naročito studentima, đacima i šegrtima. Njene ideje su sve više prihvaćali i seljaci, pogotovo nakon okupacije, kad su u praksi gledali zlo koje su vršili oni koji su se zaklinjali (pored noža i bombe) na križ.

Kad je zaprijetila nacifašistička okupacija i Hrvatskoj 1941. godine, KPH je pozvala građane Hrvatske u borbu protiv okupatora i stala na čelo te borbe. Njoj se već 1941. godine priključio lijevi dio organizacije HSS-a, Samostalna demokratska stranka (SDS), veći broj sindikalnih organizacija, te kulturnih i sportskih organizacija. Svi oni zajedno, s velikim brojem demokratski orijentiranih građana činili su Antifašistički front. Taj veliki umni i fizički potencijal uspješno je okupila i vodila Komunistička partija Hrvatske.

Antifašistički front predstavljao je silu koju okupator i kvislinzi nisu mogli pobijediti. Zbog tih činjenica antifašisti Hrvatske smatraju da su članovi komunističkih organizacija Hrvatske zaslužni zato što su od samog početka okupacije ukazivali na okupatora kao glavnog neprijatelja i na ustaški režim koji je u službi okupatora, s njim zajedno i za njihov račun činio zločine. Zasluga je komunista i demokratski orijentiranih građana Hrvatske što su spriječili poistovjećivanje hrvatskog naroda s ustašama pred hrvatskim građanima i građanima drugih nacionalnosti u Jugoslaviji, te pred europskom demokratskom javnošću.

5. Napada se antifašistička strana daje "tabu" temom držala i skrivala zločine počinjene na "Križnom putu" od 1945. godine. To je djelomično točno.

Općenito, "tabu" teme o zločinima pojedinih država i naroda, nad drugim narodima i državama pojedinih rasa nad drugim rasama, pojedinih religija i sekta nad drugim religijama i sektama, nisu rijetkost u povijesti. Savjest čovječanstva osuđuje zločine. Pred tom savješću svaka država, religija, ideologija, politika htjela bi biti što čišća i zato skriva svoja nedjela, ne govori i ne piše o njima.

Tabu-teme su bile logori smrti u Njemačkoj i za same Nijemce. Tabu-teme su za talijanski narod bili logori i ubijanja Etiopljana, Slavena i Talijana protivnika fašizma. A samo u talijanskom logoru na Rabu pomrlo je od 1942. do travnja 1943. god. 1.436 Židova, Slovenaca, Hrvata i hrvatskih građana drugih narodnosti.

Tabu temom za vrijeme NDH ustaška vlast je držala pokolje, mučenja i ubijanja na tlu Hrvatske, u logorima, u kaznionicama, u mučilištima UNS-a, zagrebačke, gospičke i drugih policija.

Nisu išle u javnost 1945. godine ni likvidacije izdajica i suradnika okupatora u Francuskoj, Poljskoj i drugim okupiranim državama. I glavni zapovjednici oružanih

snaga Velike Britanije i SAD, (Churchill i Truman), ka-
njavali su protivnike bez suda i desetine tisuća civila, kad
već pobjeda nad fašizmom to nije zahtijevala, kao npr.
suvajanje sa zemljom Drezdena (kao odmazdu za bom-
bardiranje Coventriy-a i Londona itd.), bacanje atomske
bombe na Japan.

Nakon 1990. godine *Bleiburg* i "*Križni put*" više
nisu tabu-teme. Međutim, i danas se još premalo znan-
stveno odgovorno čini u Hrvatskoj na utvrđivanju objek-
tivnih istina o stradanjima ljudi u ratu od 1941. do 1945.
godine. Zar su i za to krivi članovi KPH, "komunisti" i
antifašistički borci.

6. Na okupiranom teritoriju Hrvatske u Antifaši-
stičkoj borbi stvarana je i stvorena hrvatska država.

U programu antifašističke Narodnooslobodilačke
borbe ugrađeni su sljedeći ciljevi: uništavanje žive sile i
istjerivanje nacifašističkog okupatora iz Hrvatske te kaž-
njavanje kvislinga, tj. ustaša i četnika i drugih. Konačni
cilj Narodnooslobodilačke borbe bio je uspostava hrvat-
ske države slobodnih i ravnopravnih ljudi u zajednici s
drugim narodima Jugoslavije, jer drugačije političko
rješenje nije bilo moguće u to vrijeme na ovim prostorima.

Zakletva antifašističkih boraca - partizana je glasila:
"Zaklinjemo se da ćemo služiti domovini i svom narodu i
nepoštedno se boriti protiv okupatora i domaćih izdajnika
do konačnog oslobođenja zemlje".

Antifašistička vojna i civilna vlast drastično je kaž-
njavala i pojedince koji su u njenim redovima zloupotrije-
bili fašističke metode u tijeku borbi.

Takva politika i praksa bila je duboko utemeljena u
svijesti naroda i svih građana Hrvatske i narod ju je sma-
trao svojom. Zato ju je sve veći broj građana Hrvatske sli-
jedio i dobrovoljno se uključivao u jedinice NOV-e i tijela
narodne vlasti. Tako je npr. 1941. godine u Hrvatskoj bilo
svega 7.000 boraca, već 1942. ih je bilo 25.000, 1943. oko
100.000, a 1944. godine ih je bilo oko 150.000, od čega je
u 5 korpusa NOVH bio 121.351 borac i oficir. Među njima
bilo je 27.258 radnika, 78.613 seljaka, 2.379 intelektualaca,
te 15.101 različitih drugih zanimanja (ribari, obrtnici).
Po nacionalnom sastavu, od spomenutih 121.351 borca i
oficira u korpusima je bilo 73.327 Hrvata, 34.753 Srba,
3.316 Muslimana, 284 Židova i 9.671 pripadnik drugih
narodnosti Hrvatske. Na području oslobođenog dijela
Hrvatske već 1943. godine bilo je organizirano više od
4.000 narodno oslobodilačkih odbora kao tijela narodne
vlasti. Te su 1943. godine postavljeni temelji državne su-
verenosti Hrvatske u odlukama Zemaljskog antifa-
šističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske
(ZAVNOH). Upravo na tim temeljima nastala je i
samostalna Republika Hrvatska 1990. godine, pa se na
njih i poziva njezin Ustav.

Uostalom, NOV i POH, u okviru NOV i POJ bila je
priznata kao zakonita vojska od apsolutne većine država u
svijetu, uz to i kao respektabilna saveznička vojna sila.

7. Osuda zločina. Unatoč zaista tragičnih razdoblja
za građane Hrvatske od 1941. do 1945. godine Bleiburg
jasno pokazuje da ni NOV nije završila rat 9. svibnja nego
je morala uz nove gubitke nastaviti boriti se protiv ustaša

i četnika na tlu Slovenije i Austrije. U povlačenju vojska i
civilni NDH imala su velikih žrtava, koje su isprovocirali
ustaše dizanjem bijelih zastava, dok su ispod njih otvarali
paljbu na partizanske vojnike.

Ustaški zločini do završnih borbi i u samim završnim
borbama doveli su do masovnog ubijanja zarobljenika
krivih i nevinih u šumi Tezno kod Maribora, a djelomično
i na "Križnom putu". Bez obzira tko je sve ubijao zaro-
bljenike: Bugarska vojska, Jugoslavenska vojska, jedinice
OZNE, KNOJ-a ili presvučeni sami ustaše, ubijanje bez
valjane sudske procedure bio je ratni zločin koji se pri-
pisuje pobjedniku, prije svega jedinicama III. JA.

Savjet antifašista i Savez antifašističkih boraca
Republike Hrvatske osuđuju zločine koje su učinili poje-
dinci iz redova vojnika NOV i POJ nad razoružanom,
zarobljenom vojskom bivše NDH ustašama, domobrani-
ma, žandarima i civilima bilo gdje i bilo kada.

Posebno žalimo nevine žrtve na "Križnom putu".

Za osudu su oni rukovodioci koji su bili u mogu-
ćnosti predvidjeti i spriječiti likvidacije zarobljenika i
civila, a to nisu ili nisu efikasno uradili.

Savjet antifašista i Savez antifašističkih boraca i
antifašista Republike Hrvatske žaleći za svakom nevinom
žrtvom stradalom u tijeku rata i poslije rata, naglašava da
nikakve okolnosti ni jednog počinitelja zločina ne oslo-
bađaju krivnje. Ne oslobađa se Vladu Jugoslavije i
Hrvatske, kao ni KPJ i KPH, SKH odgovornosti za sve što
se događalo zarobljenicima, a što nije bilo u skladu s
međunarodnim propisima i s etikom koju je njegovao
hrvatski antifašizam u cijelo vrijeme Narodnooslobo-
dilačke borbe.

S druge strane nitko nema pravo zbog tih teških žrta-
va prozivati, blatiti ondašnje članove KPH - SKH, Savez
antifašističkih boraca i antifašističke borce u cjelini, jer
većina njih ne samo da s tim zločinima nema veze, nego u
90% slučajeva za njih nisu znali. U to vrijeme nije ni po-
stojala organizacija Saveza antifašističkih boraca.

Interpretirajući odgovornost vlade i Komunističke
partije Jugoslavije i Hrvatske mora se ponovno podvući,
na osnovi dokumenata, da su Tito i kao Vrhovni koman-
dant JA, generalni sekretar KPJ i kao predsjednik Vlade
DFJ, i dr. Vladimir Bakarić, kao predsjednik Vlade FDH
i sekretar CK KPH, poduzimali mjere da se zlo spriječi.
Bilo je, međutim, nedovoljno, nepravovremeno i nedo-
voljno oštro kažnjavanje pojedinaca i grupa za počinjene
zločine. Ima indicija da je zbog događanja na "Križnom
putu" smijenjen komandant III. Armije general armije
Kosta Nađ. (Otvaranje nekih arhiva će ovaj podatak
potvrditi ili opovrgnuti).

Premda je zločin zločin, bez obzira tko ga je, gdje i
kada počinio, ne smije se zaboraviti činjenica da su zločini
ustaša NDH bili planirani i ozakonjeni. Počeli su s ubija-
njem u travnju 1941. a završili su s likvidacijom posljed-
njih logoraša u Jasenovcu, Staroj Gradiški, Lepoglavi itd.
u travnju 1945. godine. Među stradalima na "Križnom
putu" bilo je i zločinaca koji su od 1941.-1945. godine u
Hrvatskoj mučili i pobili tisuće nevinih ljudi.

No unatoč svemu, smatramo da se ti zločinci nisu
smjeli ubiti ili izvesti na brzinu pred sudove i osuditi ih na
smrt, već provesti zakoniti istražni i sudski postupak.

8. Savjet antifašista i Savez antifašističkih boraca Republike Hrvatske smatraju proizvoljnom tvrdnju da je Bleiburg grobnica Hrvata i Hrvatske, i daje 1945. godina Hrvatima "donijela novi zatvor". Bleiburg je definitivno pobjeda antifašističke demokratske Hrvatske i poraz hrvatskog fašizma. Na Bleiburgu nije bilo likvidacija, već je razoružen i zarobljen dio najratobornijih hrvatskih fašista, koji su ratovali i poslije završetka rata.

Bleiburg kao mit izmislili su, da očiste svoju savjest - zbog napuštanja prevarene vojske i naroda, ustaše emigranti u iseljeništvu u Kanadi i Argentini. Bleiburg, po mišljenju SA RH, ne bi trebalo, u ime demokratske Hrvatske, obilježavati kao mjesto stradanja hrvatskih nacifašista, jer on to nije bio. To nametnuto obilježavanje hrvatske desnice protivno je i važećem Ustavu Republike Hrvatske. Mit Bleiburga ne vodi Hrvatsku u budućnost. Ujedno, pijetet prema nevino stradalima treba uvijek isticati, ali na mjestima gdje je tragedija nastala i na dostojanstven način.

9. Argumentirana izlaganja i rasprave na Okruglom stolu i priložena bibliografija pružaju solidne temelje za daljnja istraživanja i uvjeravaju nas da je moguće učiniti mnogo više nego što je do sada učinjeno da se zločini na "Križnom putu" temeljitije, znanstveno istraže i prikažu Hrvatskoj i (svjetskoj) javnosti objektivno i istinito, u skladu s povijesnim činjenicama. Arhivska građa već je znatno objavljena a i neobjavljeno gradivo je dostupno.

Vlast u razdoblju između 1945. i 1990. godine nije bila sklona poticati istraživanje i objaviti rezultate o stradanjima zarobljenika i civila nakon završetka II. svjetskog rata. Začudojuće je da ni u razdoblju od 1990. do 2006. godine nema političke volje vodećih u Republici Hrvatskoj da se događaji objektivno osvijetle. Smatramo,

međutim, da od 1990. godine se ne izlazi s objektivnim činjenicama pred javnost radi lakšeg manipuliranja sa žrtvama i zato da bi se bez znanstvene utemeljenosti i moralne odgovornosti moglo napadati antifašističke vojnike i suradnike NOP-a, te brisati iz knjiga i sjećanja ulogu i značenje antifašističke Hrvatske za današnju samostalnu Republiku Hrvatsku pred hrvatskim građanima i budućim naraštajima, te pred svijetom.

Takvoj politici i praksi povijesna znanost mora stati na kraj. Od Hrvatskog sabora i Vlade Republike Hrvatske traži se odlučnost da se znanstveno rasvijetle još uvijek nejasna pitanja oko Bleiburga i "Križnog puta". U ostvarivanju takve odluke Vlade svoj doprinos trebaju dati Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, povijesni instituti, fakulteti i druge znanstvene institucije, nevladine udruge, matični uredi, župni uredi i svi oni koji imaju osobna saznanja i dokumente o događanjima kod Bleiburga i na "Križnome putu". Tako u nekim sredinama, kao npr. bivši kotar Slunj, Gospić i drugi postoje detaljni popisi i opisi svih poginulih i stradalih Hrvata u II. svjetskom ratu s njihovih područja.

Postoje popisi poginulih boraca NOV i POH i civilnih žrtava od 1941.-1945. godine - Srba, Hrvata, Židova, Čeha, Slovaka, Mađara, Talijana itd. Treba ih htjeti prikupiti, sistematizirati i stručno analizirati u korist povijesne istine.

Tu zadaću uz odgovarajuću materijalnu podršku mogu uspješno provesti znanstvene i stručne institucije, a napose mladi stručnjaci i znanstvenici. Na taj povijesno-znanstveni način moguće je suzbijati političku i političkantsku manipulaciju sa žrtvama svih križnih putova i širenje nacionalnog, vjerskog i drugih ekstremizama u Hrvatskoj. Sve to smo dužni nevinim žrtvama, našim precima i sljedećim naraštajima.

INDEXS IMENA

A

Adžija Božidar, 62,
Akmadža Miroslav, 15,
Alexander Harold, 44, 45, 80,
Anderson Sean, 15,
Andrić Adolf, 15,
Anić Nikola, 15,
Aralica Ivan, 67,

Artuković Andrija, 7, 19, 23, 30, 97,

B

Badalić Josip, 16,
Badovinac Tomislav, 2, 6, 78, 80,
81,
Bajin Safet, 56,
Baković Anto, 16,
Bakarić Vladimir, 24, 27, 102,
Balen Šime, 16,
Barac Antun, 16, 31,
Barbarić Ilija, 55, 56,
Barker Elisabeth, 16,
Bartou Louis, 14,
Basta Milan, 16, 22, 37, 44, 45, 63,
66, 83, 86, 87, 98,
Bekić Darko, 44, 72,
Bekić Milan, 35,
Beljo Ante, 16,
Benigar Aleksa, 16,
Benković Theodor, 16,
Bernadac Charles, 16,
Best Goeffrey, 70, 73,
Bethell Nicholas, 16,
Biber Dušan, 16, 44,
Bičanić Josip, 35,
Bilandžić Dušan, 16, 34, 60, 61,
Bilić Jure, 96,
Blažević Franciska, 53,
Boban Ljubo, 16,
Bobić Milorad, 23
Bogdan Ivo, 16,
Bonaparte Napoleon, 41,
Bonifačić Antun, 19,
Borčić Čedo, 2, 99,
Bošković Milo, 16,
Božićević Srećko, 16,
Bracanović Dolores, 16,
Brajović S. Petar, 17,
Branica Vinko, 17,
Brasillach Robert, 33, 34,
Bratanić Mateo, 72,
Broz Josip Tito, 9, 10, 15, 17, 19,
20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28,
29, 36, 37, 42, 43, 44, 45, 48, 49,
50, 53, 54, 58, 59, 60, 61, 62, 64,
65, 69, 70, 71, 72, 73, 79, 80, 81,
82, 83, 84, 96, 97, 98, 102,

Buchhein Hans, 17,
Budak Mile, 17, 19, 23, 32, 60,
Bulajić Milan, 17, 63,
Bulat Rade, 2, 98,
Burleigh Michael, 70, 73,
Butković Ivo, 35,
Bzik Mijo, 17,

C

Caesar Iulius, 41,
Camus Albert, 34,
Carpentier Jean, 33,
Cesarec August, 62,
Chamberlain Neville, 70,
Churchill Winston, 17, 22, 33, 34,
41, 44, 70, 71, 72, 84, 102,
Ciano Galeazzo, 17,
Ciliga Ante, 17, 19,
Coceani Bruno, 17,
Colić Mladen, 17, 37,
Colloti Enzo, 17,
Cota Marijana, 17,
Courtois Stephane, 17,
Cowgill Anthony, 17, 44, 80,
Crljen Danijel, 17, 43, 44, 45,
66, 80,
Cvitković Slavko, 56,

Č

Čalić Eduard, 17,
Čulinović Ferdo, 18,
Čulinović Konstantinović Vesna, 2,

D

Damjanović Petar, 37,
Dapčević Peko, 36, 83,
Dassovich Mario, 18,
Deanović Mirko, 16,
De Felice Renzo, 18,
De Gaulle Charles, 33, 34,
Delianich I. Arian, 18,
Depolo Josip, 18,
Dizdar Zdravko, 18, 36,
Dabinović Antun, 18,
Dolničar Ivan, 98,
Dragičević Ivan, 56,
Dragojlov F. , 80,
Dragosavac Dušan, 2, 97,
Dubajić Simo, 53, 54, 98,
Dubravica Branko, 2, 6, 18, 47,
48, 49,
Dukovski Darko, 2, 18,
Duraković Asaf, 18,
Durić Ljubomir, 80,
Dusper Zvonimir, 18,

Đilas Milovan, 37,
Đuić Momčilo, 63,
Đurić Veljko, 18,

DŽ

Dželebdžić Milovan, 18,

E

Engels Friedrich, 32,
Erenburg Ilja, 34,
Erjavec T. , 34,
Estwell Roger, 18,

F

Filipović Krešimir, 57,
Fricke Gert, 19,
Furet Francois, 19,
Fumić Ivan, 2, 6, 59, 60, 61, 62,

G

Gavran Mijo, 55, 56,
Geiger Vladimir, 19, 36,
Gelo Jakov, 19,
Geršković Leon, 35,
Glasnović Rozarija, 55,
Globan Juraj Lovro, 53,
Golac Stipe, 19,
Goldstein Ivo, 2, 6, 19, 31, 32,
33, 34,
Goldstein Slavko, 19, 35, 37,
Giron Antun, 19,
Goebbels Joseph, 18, 98,
Goering Hermann, 18,
Gomerčić Pavo, 56,
Graberević Martin, 19,
Graovac Igor, 2, 6, 74, 75, 76,
Grahek Martina, 37, 44,
Grbelja Josip, 64, 65,
Grčić Marko, 37,
Grgurić Mladen, 65,
Gruden Živko, 19,
Gugić Ivan, 55,
Gumzelj Jakov, 19,

H

Hacha Emil, 100,
Hauptfeld Hrvoje, 53,
Hećimović Joseph, 19,
Hefer Stjepan, 19, 45, 79,
Herceg Stjepan, 19,
Hitler Adolf, 13, 18, 19, 44, 50, 69,
72, 84, 88, 89, 96, 97,
Hnilicka Karl, 19,
Hofer Walter, 19,
Horne Alistair, 19,
Hory Ladislaus, 19,

Hrvoje Ivan, 55,
Hrženjak Juraj, 2, 5, 6, 7, 20,
100,

I

Iljić Vladimir - Lenjin, 32,
Ivančić Viktor, 20,
Ivezić Mladen, 20,
Ivin Danijel, 2, 6, 42, 43, 44, 87,

J

Jackson Gabriel, 20,
Jakovina Tvrtko, 4, 6, 69, 70, 71, 73,
Jakovljević Ilija, 31,
Jareb Jere, 20, 98,
Jareb Mario, 20,
Jeđut Vinko, 35
Jelić Ivan, 20,
Jelić-Butić Fikreta, 20,
Johansen Jahn Otto, 20,
Jonjić Tomislav, 20,
Josipović Ivo, 2, 6, 14, 38, 39, 40,
Joyce Robert, 71,
Jurčević Josip, 20, 42, 43, 45, 49,
50, 59, 60, 64, 66, 67, 87,

K

Kačavenda M. Petar, 21,
Kalodera Marko, 21,
Kamber Dragutin, 21,
Kapojić Stjepan, 39,
Karađorđević Aleksandar, 14,
19, 66,
Karaman Srećko, 43, 45,
Karapandžić Borivoje, 21,
Kardelj Edvard, 24, 27, 29,
Katalinić Kazimir, 21
Katičić Natko, 16,
Kavran Božidar, 64,
Kazimirović Vaso, 21,
Kern Erich, 21,
Kimball Warren F. , 73,
Kisić Kolanović Nada, 21, 73,
Klepčec Matjaž, 21,
Kljakić Dragan, 21, 65,
Knezović Oton, 21,
Kočović Bogoljub, 21, 63, 66,
Kogon Eugen, 21,
Kokalj Božidar, 57,
Komar Slavko, 2, 96,
Kondža Ljubo, 57,
Kordić Ilija, 53, 54, 56, 57,
Korom Mihály, 22,
Korski Zvonimir, 62,
Kostić Lazo, 21,
Košutić Ivan, 21,
Kotnik Josip, 22,
Kostrenčić Marko, 16,
Kovač Tomaž, 22,
Kovačić Goran Ivan, 12, 16, 26, 98,
Kovačić Ivan, 65,

Kovačević Branimir, 22, 50, 52,
53, 54, 57,
Kozina Vladimir, 22,
Kratki Franjo, 56,
Krek Miha, 72,
Krišto Jure, 22,
Krizman Bogdan, 22,
Krnjajić Petar, 64,
Krnjević Vuk, 71,
Krpina Drago, 79,
Kučan Viktor, 22,
Kudeljnjak Jasić Marija, 2, 67, 89,
Kuenrich Heinz, 22,
Kujundžić Milivoj, 18,
Kumh Slavica, 43, 45,
Kuhn Ivo, 62,
Kundić Damir, 2, 95,
Kuprešanin Milan, 96,
Kvaternik Eugen Dido, 22,
Kvaternik Slavko, 19,

L

Labović Đurđica, 22,
Lane Ann, 73,
Lasić Bobo, 97,
Lasić Vjekoslav Lujo, 22,
Latas Branko, 22,
Latković Radovan, 22,
Lebrun Francois, 33,
Lengel-Krizman Narcisa, 23,
Lepre Aurelio, 23,
Ličina Đorđe , 23,
Lisak Eugen, 19,
Loehr von Alexander, 27, 50, 52, 98,
Lottman H. R. , 34,
Lovrenović Ivan, 31, 32,
Luburić Vjekoslav - Maks, 19, 23,
45, 51, 52, 93, 94, 98,
Lukač Dušan, 23,

LJ

Ljekić Ante, 23,

M

Mac Arthur Douglas, 40, 41,
Mac Smith Denis, 23,
Mac Millan Harold, 23, 45,
Maček Andrej, 23,
Maček Vladko, 13, 16, 23, 60, 62,
71, 98, 100, 101,
Magovac Božidar, 17,
Mandić Ante, 17,
Mandić Rafael, 79,
Mao Tze Tung, 17,
Marath Stefan, 56, 57,
Marinović Ivan, 55,
Marinković Ivo, 49,
Marjanović Jovan, 23,
Marušić Milan, 23,
Masucci Giuseppe, 23,
Matković Hrvoje, 23,
Marx Karl, 32,

Michel Henri, 23,
Mihailović Draža, 14, 22, 63, 96, 98,
Mihajlov Vanča, 23,
Mijatović A. , 37, 66,
Mikulan Krunoslav, 24,
Milanović Božo, 17,
Miletić Anton, 24,
Miloš Ljubo, 64,
Miloš Stojan, 24,
Milošević D. S, 24,
Milošević Simo, 98,
Minić Miloš, 24,
Mirković Zoran, 28,
Mirth Karlo, 24,
Moguš Mate, 60,
Mortigjija Tias, 32,
Mussolini Benito, 13, 18, 23, 33, 60,

N

Nađ Kosta, 20, 24, 51, 64, 66, 81,
82, 83, 102,
Nazor Vladimir, 12, 15, 16, 24,
Nedić Milan, 14, 51, 102,
Nestić Josip, 56,
Nikolić Vinko, 19, 24, 25, 26, 30,
37, 43, 44, 79, 80, 97, 98,
Nolte Ernst, 24,
Novak Grga, 16,

O

Odić Slavko, 24,
Omrčanin Ivo, 24, 25, 79,
Ostojić Vinko Vice, 25,
Ott Ivan, 25,

P

Pađen Petar, 35,
Paris Edmond, 25,
Patković M. , 34,
Patton Smith, George, 72,
Pavelić Ante, 7, 10, 13, 14, 15, 18,
19, 25, 32, 50, 51, 52, 53, 60, 63,
66, 69, 72, 86, 96, 97, 98, 100,
Pavlek Milan, 96,
Pavlišić Josip, 16, 17,
Pavlovski Jovan, 23,
Pečarić Josip, 32,
Pečnik Srećko, 79,
Perazić Gavro, 25,
Perić Ivan, 96,
Perić Miljenko, 25, 50, 55,
Peršen Mirko, 25, 60, 62, 65,
Petain Philippe, 23,
Petešić Ćiril, 25,
Petković Boško, 25,
Petranović Branko, 25,
Petričević Branko, 82,
Pipes Richard, 25,
Planinc Milka, 98,
Plenča Dušan, 25,
Pojić M., 36,
Popović D., 98,

Popović Jovo, 25,
Popović Koča, 26, 36, 83,
Požar Petar, 26, 32,
Pravdić Stevo, 50,
Prcela John Ivan, 26, 53,
Prica Zlatko, 62,
Prlić Ante, 55,
Proektor D. M., 26,
Prpić J. George, 26,
Pust Ingomar, 26,

Q

Quisling Vidkun, 100,

R

Račan Ivica, 97, 98,
Račić Franjo, 57,
Račić Punina, 33,
Radaković Ilija, 26,
Radelić Zdenko, 26, 50,
Radica Bogdan, 26,
Radić Stjepan, 33,
Radojković Miloš, 26,
Radovanović Jovan, 63,
Raginskij M. Ju., 26,
Ranković Aleksandar, 21, 22,
Rauchensteiner Manfred, 26,
Redžić Nail, 50,
Renner Carl, 72,
Ribar Ivan, 12, 17, 24,
Richberg Schmidt Erich, 27, 66,
Ridley John, 37,
Ridolf Alojz, 54,
Ristović D. Milan, 26,
Ristić Marko, 36,
Rittig Svetozar, 16, 17,
Rojnica Ivo, 26,
Roknić Andrea, 2, 6, 85, 86, 87, 97,
Roosevelt Delano Franklin, 70,
72, 84,
Rošić Nikola, 27,
Rukavina Ivica, 34,
Rupić M., 36,
Rupnik Leon, 100,

S

Sadkovich J. James, 27,
Savić Sveta, 27,
Schraml Franz, 27,
Schmidt-Richberg Erich, 27, 66,
Scott Francis, 45,
Schlat Dragutin, 56,

Schmidt Amy, 71, 73,
Scotti Giacomo, 27,
Sedlar Jakov, 67,
Sepp Josef, 27,
Silone Ignazio, 27,
Simić Sima, 27,
Sinovčić Marko, 27,
Sirotković Hodimir, 2,
Skertić W. Stephen, 27,
Skok Zvonimir, 54,
Stanković Mato, 55,
Stanojević Branimir, 27,
Stefanović Mladen, 27,
Stepinac Alojzije, 27,
Stevenson Ralph, 45,
Stolar Mark, 73,
Strazzia Sante, 62,
Street Williams, 81,
Strle Franci, 27,
Strčić Petar, 2, 6, 9, 10, 11, 12,
13, 19, 26,
Strnad Jože, 91, 93,
Strugar Vlado, 27, 28, 50, 58, 80,
Stublić Zlatko, 28,
Sulejmanpašić Neđad, 2, 91, 93, 94,
Sulejmanpašić Zija, 91,
Svob I., 56,

Š

Šakić Dinko, 7, 20, 28, 62,
Šegvić Kerubin, 32,
Šepić Dragovan, 28,
Ševa Mirko, 62,
Šidak Jaroslav, 12,
Škore Ivan, 54,
Šolić Nikola, 30,
Šomek Mladen, 95,
Špoljarić Ante, 34,
Štefan Ljubica, 28,
Šubašić Ivan, 17, 24, 71, 96,
Šušnjar Đuro, 35,
Švob Melita, 28,

T

Tasić Dragoljub, 28,
Terzić V., 37, 83,
Tiljak Ljudevit, 62,
Tolstoy Nicolaj, 28, 37, 80,
Tomasevich Jozo, 28,
Tomljenović Josip, 64,
Trgo Fabijan, 2, 97,
Truhli Dragan, 2, 43, 45, 95,

Truhli Slavko, 95,
Truman Harry, 41, 72, 102,
Tučan Franjo, 16,
Tuđman Franjo, 16, 25, 28, 29, 79,
81, 83, 97, 98
Turina Oskar, 18,

U

Ujhazi Dezider, 56,

V

Vertepov D. P, 29,
Visarionović Josip-Staljin, 17,
34, 84,
Višnjić Čedomir, 33,
Vlahović R. Staniša, 29,
Vlašić Boris, 29,
Vodušek Starič Jera, 29,
Vojinović Aleksandar, 29,
Vrančić Vjekoslav, 29, 44, 51,
Vražalić Ešref, 29,
Vrban Ante, 64,
Vrbetić Maca, 99,
Vrkljan Franjo, 56,
Vrhovec Josip, 96,
Vučićević Kruno, 56,
Vujić Antun, 97,

W

Walzl August, 29,
Werner Neulen Hans, 29,
Wiener Friedrich, 29,
Wippermann Wolfgang, 29,
Wiesenthal Simon, 33,

Y

Yamashita N., 40, 41,

Z

Zatezalo Đuro, 2, 99,
Zemljar Ante, 62,
Znidarić Marijan, 30,
Zovko Jure, 30, 50, 53, 55,
Zubčević Sead, 57,

Ž

Žanko Želimir, 30,
Žerjavić Vladimir, 30, 37, 48, 50,
62, 63, 65, 66, 98,
Živić Dražen, 53,
Živičnjak Fran, 30,
Živković Ante, 57,

P R E G L E D K R A T I C A

AVNOJ	Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije	NOP	Narodnooslobodilački pokret
ZAVNOH	Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske	NOPOH	Narodnooslobodilački partizanski odredi Hrvatske
DF / NRH	Demokratska Federalna / Narodna Republika Hrvatska	NOPOJ	Narodnooslobodilački partizanski odredi Jugoslavije
DF / FNRJ	Demokratska Federativna / Federativna Narodna Republika Jugoslavija	NOP i DVJ	Narodnooslobodilačka partizanska i dobrovoljačka vojska Jugoslavije
GŠ	Glavni štab	NOR	Narodnooslobodilački rat
God.	Godina	NOV i POH	Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Hrvatske
GUS	Glavni ustaški Stan	NOVJ	Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije
HDA	Hrvatski državni arhiv	n. dj.	navedeno djelo
HSS	Hrvatska seljačka stranka	npr.	na primjer
KPH	Komunistička partija Hrvatske	OZ	Operativna zona
KPJ	Komunistička partija Jugoslavije	OZN-a	Odred zaštite naroda
CKKPJ	Centralni komitet Komunističke partije Jugoslavije	SAD	Sjedinjene Američke Države
CKKPH	Centralni komitet Komunističke partije Hrvatske	SDS	Samostalna demokratska stranka
Kominterna	III. Komunistička internacionala	SFRJ	Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
K	Kraljevina	SHS	Kraljevina Srba Hrvata i Slovenaca
KNOJ	Korpus narodne odbrane Jugoslavije	SKH	Savez komunista Hrvatske
JA	Jugoslavenska armija	SRH	Socijalistička Republika Hrvatska
NDH	Nezavisna Država Hrvatska	SSSR	Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika
NOB	Narodnooslobodilačka borba	Sv. r.	svjetski rat
NOO	Narodnooslobodilački odbor	UNS	Ustaška nadzorna služba
		VB	Velika Britanija